

Vajda Noémi könyvének egyik főértéke az atmoszféra-teremtés. Úgy szólaltat meg kisíratosi embereket, úgy tűnődik el sorsukon, örömeiken, bánataikon, problémáikon, költészetükön, hiedelmeiken, hogy bennünk is megmozgat valamit: valamennyien a szívünkbe férkőznek, érezzük, hogy együvé tartozunk.

Gazda Klára

ISBN 978-973-0-15086-5

Vajda Noémi ÖREGAPÁM MESÉLTE

Vajda Noémi: ÖREGAPÁM MESÉLTE

Kisíratos
2014

Vajda Noémi

ÖREGAPÁM MESÉLTE

KISIRATOSI NÉPI GYERMEKJÁTÉK-GYŰJTEMÉNY ÉS GYŰJTŐNAPLÓ

Vajda Noémi

ÖREGAPÁM MESÉLTE

KISIRATOSI NÉPI GYERMEKJÁTÉK-GYŰJTEMÉNY ÉS GYŰJTŐNAPLÓ

Köszönet Almási Dorkának és Tóth Alexandrának, a kisoratosi Páter Godó Mihály Általános Iskola tanulóinak a gyűjtőmunkában való részvételért; Hadnagy Dénes iskolaigazgatónak a pályázat ötletéért; Zilahy András plébánosnak a gyűjtőmunka közhírré tételéért; Almási Vincének, a Pro-Ki-Dor elnökeként könyvem megjelenésében nyújtott támogatásáért; Korondi Erikának kapcsolati hálóm kiépítésében adott támpontokért; Gulyás Andrásnak, hogy a hagyományörzés digitális támogatója; Almási Gábor Vincének, Nagy Anikónak, Ugron Rékának és Vajda Annának a közös munkáért; Grudl-Turi Gábornak alkotó jelenlétéért; Ujj Jánosnak a könyv beharangozásában való támogató részvételéért; Sarusi Mihálynak, hogy beavatott tájszótára még kiadatlan, ide vonatkozó részleteibe, és hogy kérdéseivel pontosításra, finomításra serkentett; Gazda Klárának nagy horderejű szakmai munkájáért; nem utolsó sorban adatközlőimnek, hogy megosztották velem emlékeiket, és rendelkezésemre bocsájtották családi fényképeiket. Köszönöm családomnak, hogy megértéssel fordult munkám felé, és áldozatot hozott ezért a könyvért.

A kötet a Pro-Ki-Dor támogatásával íródott

Megjelenését a Nemzeti Erőforrás Minisztériuma és a Balassi Intézet támogatta

**© Vajda Noémi
Kisoratos 2014**

ISBN 978-973-0-15086-5

„Mindég a szeretetre köll nevelni a gyerököket, a mögbékélésre, akkor nem lősz neki rossz vége. De ha gyűlöletre nevelik, az nem jó, az beléivódik. Szeretetre! Csak erre neveltem Bélát. Egyszer se nem mondtam neki, hogy *Ne engedd magad, fiam! Ne hadd magad, hogy tégöd bántsanak!* Mindég azt mondtam neki, hogy *Fiam, te okosabb vagy, magyarázd mög neki, hogy az úgy nem jó van! Majd möglátod, hogy mögérti!*”

Almási Jusztina

Béla tata emlékére

Előszó

Nem ritkák azok a szerelmek, amikor a kerítő szeret az udvarlóba. Valahogy én is így kerültem kapcsolatba ezzel a munkával. Amellett, hogy édesanyám, Vajda Anna kézműves tevékenységeket tartott (nemezelés, papírméretés, öltések, bútorfestés), és Bencze Margit a népművészetet elméleti szempontból tárta fel a Godó atya nevét viselő, s remélem szellemiségét is követő kisíratosi iskolában a hon- és népismeret órákon, Nagy Anikó magyartanárral igyekeztünk volna a tanulókat a gyűjtőmunkához édesgetni – ez kevésbé sikerült –, végül magam váltam a gyűjtés megszállottjává. A Balassi Intézet által gondviselt pályázatról lévén szó, a munkának határidő szabott keretet. Eredeti tervünk, a kisíratosi népmesék felkutatása, csakhamar füstbe ment: nemigen emlékeznek már mesére öregjeink. Felbecsülhetetlen érték, hogy az ötvenes években Kovács Ferenc tanár úr kérésére – akkor a jutalomjegyek több diákot mozgósítottak! – szépszerével gyűjtöttek mesét is a gyermekek. Ezért módosult a kötet tárgya: kisíratosi népi gyermekjáték-gyűjtemény hozzávetőlegesen a XX. század derekáig.

Ezen belül felmerült bennem néhány kérdés, melyek a népi gyermekjáték fogalmán való tűnődésre késztettek. Például, hogy a szánkózás, korcsolyázás vagy akár a fürdőzés minősülhet-e népi gyermekjátéknak; vagy a hintázók mellett szerepelhetnek-e a hintáztatók is. Miután minden olyan szórakozásra irányuló tevékenység népi gyermekjáték, melyet a paraszti sorban élő gyermekek saját kezűleg illetve házilag vagy hagyományosan gyártott eszközökkel, vagy – eszköz híján – adottságaikra támaszkodva (pl. énekelve, mondókázva, táncolva) játszanak, játszottak, ill. amelyet felnőtt játszik az ölbeli gyermekkel, egyértelmű volt a válasz. A szánkózás is, a kezdetleges korcsolyával űzött játék is, de a játékos mondókák is bekerülhetnek az összesítőbe, csakúgy, mint a csecsszópók világához kötődő játékok. Lajstromomból kimaradtak a szocializmus ideje alatt közkedvelt játékok, mint a *nutyeszuperárfátye* (*Ember, ne mérgelődj!* nevezetű társasjáték) román, tájnyelvi megnevezése). Ugyanígy kimaradt a *számháború* is, ami eredetét tekintve cserkészjáték, és a kisíratosi gyermekek körében éppen Kovács Ferenc honosította meg, majd vitte tovább Benedek Sándor népművelő tanár. Szintén nem tárgyalom az iskolai sporttevékenység keretén belül meghonosodó labdajátékokat, amelyek legtöbbje azóta már, egy-egy felkaroló tanár híján, szintén a múlté.

A Kisiratoson nagy hagyománynak örvendő kártyázással szemben arisztokrata, majd polgári előélete miatt kezdetben fenntartásaim voltak, de, mint ahogy a család része az örökbe fogadott gyermek is, a kártyázás a paraszti kultúra részévé vált. Tehát azoknak a kártyajátékoknak az érintése is feladatom, melyeket ellestek, és, amint tehették, játszottak a gyermekek. A 19 összegyűjtött, *magyar kártyával* játszott kártyajátékból – alsózás, ferbli, hatasszonyos, hatvanhatos, háromkétszömezés, királyozás, krágli, opletány, piros hetesös, ulti, bankozás valamint bornyúzás, filkós (zsírozás), fos, libás, orronverőcskés, pircsú, színgyűttös (csapdlecsacsi), és az, amit mi malackának nevezünk, de itt már a nevére nem emlékeznek – csak az utóbbi 9-et közlöm, amelyet kifejezetten gyermekek kártyajátékaként emlitenek, illetve a kártyatrükköket.

Hasonló megfontolásokból maradt ki a dominó, rómi és billiárd. Nem így a sakk, *a gurító sakk*, hisz ez a kisiratosi gyermekek körében sárból készített *gurítóval* valamint *bubákkal* játszott négy személyes társasjáték volt, egy maguk rajzolta lapon! A malmozás sem minősülne népi gyermekjátéknak, mégis feltűnik a könyvben, hiszen népiesítették a gyermekek: kézzel rajzolt táblán, kukorica- és paszulysszemmel játszották.

Kérdés az is, hogy meddig gyermek a gyermek, meddig gyermekjáték a játék. Igaza volt a nyolcvanöt éves Takács Tóninak, amikor azt mondta: *Tizennyóc évös koráig csak gyerök az embör!* Minden olyan játékot igyekeztem hát összeírni, amit addig játszottak, míg felnőttek, így a cicamica is helyet kapott a kötetben, egyfajta játékos udvarlás *süldő* legények és leányok körében.

Gyűjtésem utolsó negyedében vettem össze munkámat Kovács Ferenc gyűjtésével. Későn, mert kerülni akartam a befolyását, ugyanakkor büntény lett volna átugorni ezt a mozzanatot. Tudomásom kívül hagyni, hogy tudtak-e akkor olyat, ami mára feledésbe merült; visszatekintve előre is pillantani: mi haszna lehet ötven év múlva a jelenlegi gyűjtésnek. Felmérhettem, hogy fél évszázad alatt mit felejt a nép! Sajnos, a személyes felejtés mellett fellép a közösségi feledés is, ami nagyobb aggodalomra ad okot. Ha nem ismerem a múltam, nem tudom, ki vagyok. Társadalmi szinten ez elgyökértelenedés, a beolvadás táptalaja – megszűnés. Valamilyen okból kifolyólag – talán a sok munka, kenyérgondok, talán az újabb generáció érdeklődésének irányváltása okán – Kisiratoson a mai iskoláskorú gyermekek nem hallottak öregapáik legjellegzetesebb játékaikról, a kuskadisznóról vagy a dőlészásról. (Érdemes lenne egy-egy hagyományörző napot, hetet bevezetni, amikor felelevenítenék a régi játékokat, szokásokat.

Ez akár a falunapok keretén belül is értékes foglalkoztatás lehetne.)

Az 1958-ban kiadott *Iratosi kertek alatt* Gyermekjátékok c. fejezete a következőket tartja számon: 2 labdajátékot egy-egy labdázatató mondókaival, 2 hintázató mondókát, 5 kiolvasóverset és további 19 játékot. Osztályozásom eltérő: a játékokat a nevükön nevezem; azokat, amelyeket elnevezés nélkül közöltek, de rígmus, vers vagy dal társul hozzájuk, a kezdősor alapján tüntetem fel. Dőltve jelzem a név nélkül közölt, vagy elnevezés nélküli játékokat, melyeknek én adtam vagy kölcsönöztem nevet. A hintázókat a hintázás kapcsán említem, a kiszámolókat a zavarónál vagy humózásnál. Kártyajátékokkal egybevetve összesen 249 gyermekjáték gyűlt össze, melyből az előző gyűjtéssel való összevetéskor 9 volt azonos: 1 hintázó (*Pad alatt, pad alatt volt egy ház*), 1 kiolvasóvers (*Piros kendő pi-pi-pi*), illetve 7 játék (*Csöm-csöm, gyűrű; Nyuszi ül a fűben; Túrót ettem; Tüzet viszek kötőm alatt; Elvesztettem zsebkendőmet; Cicamica; Adj katonát, erőset*). Rádöbbenek, hogy ha nem létezne az *Iratosi kertek alatt*, ma már a 2 labdajátékról és labdázatatóikról, 1 hintázóról, 4 kiolvasóversről és 12 játékról talán nem tudnánk. Talán, írom, mert eszébe jut az embereknek, ha cím szerint idézem. Sok minden feldereng, miután egyenként rákérdezek az előbbi gyűjtés helyben élő játékközlőinél. (A 12 személy közül ma már csak ketten élnek a faluban, egy fő Aradon, ketten Magyarországon, a többi 7 személy, tehát az adatközlők több mint fele, halott) Péli Irén nénit is felkeresem, akinek húga, néhai Andó Etelka Kovács tanár úr minket érintő fejezetének legtermékenyebb adatközlője. Két játék marad homályban azok közül, amiket lejegyzett Kovács Ferenc: a *Pitty-patty*, amit néhai Kása Kató, illetve a *Jön a kosár*, amit néhai Horváth Piroska közölt a Nagyfaluból. Amikor lapzártá után Falkus Juci néni újabb három játékot hoz, majd másnap még két nyelvtörővel rukkol elő, rá kell jönnöm, hogy gyűjteményem feltételezhetően nem lesz teljes.

Az énekes játékoknál, ha a játék menetének részleteire nem is, az énekekre sokan emlékeznek. A korábbi gyűjtés előszóírója a kötet hiányosságának rója föl, hogy az énekek esetében elmaradt a kotta. Hogy zeneileg olvashatóvá váljon egy-egy esetleg egyedi, más vidékre nem jellemző hajlítás, felkértem Almási Gábor Vincét, hogy a felvételek alapján rögzítse a 37 énekes gyermekjáték, mondóka kottáját. Akad, ahol egyetlen dalhoz két kottát is feltüntetett a különböző adatközlők eltérő feléneklését követve. Kisiratosi elnevezésükkel vettem lajstromba a gyermekek illetve felnőttek által készített népi hagszereket is, melyekkel szórakozásképp, vagy játékos feladatként kerültek közvetlen vagy közvetett kapcsolatba a gyermekek. Megtudtam

azt is, hogy a köcsögduda vagy a Móra révén általam összalföldinek vélt körtemuzsika itt nem volt szokványos, ahogy a doromb sem.

A gyermekfolklór esetében nem kis gondot okozott állást foglalni abban a kérdésben, hogy a teljesség-hitelesség elvét kövessem-e, vagy szűrjem meg a szöveget az értelesen durva tartalomtól. Okos emberek bízattak erre is, arra is. Végül emlékeztettem magam az eredeti célra: bemutatni gyermekeinknek a múlt értékeit. Index alá helyeztem így az obszcén tartalmat, pontosabban a legjobb helyre számúztam, az író postafiókjába, bízva abban, hogy belátása szerint menti át az irodalomba.

249 gyermekjáték, írom, de ennél sokkal több. Egyrészt a játék a játékban jelenség folytán: így a rajzolás külön játék a bábszínháznál, a babafaragás a babázásban. A kitalálmányoknál több játékot tüntettem fel, melyet kósza ötlet alapján, nem visszatérően játszottak; a gyűjtögető játékok címszó is több játékot összesít.

Olyan fényképeket kerestem, melyek a vizsgált évtizedekben gyermekeket ábrázolnak játék közben. A gyűjtés végeztével, mikor már-már feladtam eredeti tervemet, nem egy, hanem két kislakodalmas kép került elő. Egyik egy álló csoportkép, a másik viszont a kislakodalmasokat lakodalmazás közben örökíti meg. Miután a tájház udvarán szervezett kártyaparti során készült pillanatképek rabul ejtettek, a vizuális egység kedvéért a második részt Grudl-Turi Gábor fotói illusztrálják. Ebben a megvilágításban a kötetbe csak tartalmi szinten került régi képek az egyes ember után maradt szellemi hiányra figyelmeztetnek.

A címválasztásnál a meghíusult kisiratosi meséskönyvből indultam ki. *Öregapám mesélte* a néhai nagyapát is idézi, ki mi mindent mesélhetett volna! – Almási Bélát, *a szeretet orvosát* –, aki a tájház alapítás mellett sokat tett még a falujáért. Eredetileg a *meséte* szóalakkal akartam érzékeltetni azt a törekvésemet, hogy a kisiratosi tájnyelvet, azon belül is a beszélt nyelvet, a falubeliek sajátos nyelvi fordulatait a játékleírásokban lehetőleg megőrizzem. A közérthetőség kedvéért végül a címben csak a nagyapa kisiratosi megszólítása, az *öregapám* jelzi a tájnyelvhez való kapcsolódást. Furcsa fintora a sorsnak, hogy könyvem végeztével Falkus Juci néni ráakadt a padlásra a *Barangolás meseországban* c. antológiára, amelyben Kovács által közreadott kisiratosi mesékre bukkan. Ennek hatására hirtelen megelevenednek az öregapájától hallott, elfeledettnek vélt mesék.

A többségében őző nyelvjáráson belül tapasztalt nyelvi sokszínűséget, az esetleges nyelvromlást a nyelvi hitelesség érdekében fontosnak tartottam

megőrizni. Adatközlőimet idézve tehát az ejtésközeliséget tartottam fontosnak, ezért nem egységes a tájnyelvi rész. Ugyanakkor mellőztem a fonetikai árnyalásokat, mert nehezítené az írást és az olvashatóságot az aradi végek *nagyközönségének* szánt könyvben a zárt „ë” feltűntetése. Pedig ideszakadtként felfigyelvek az „e” és az „é” hang közti gyakori „ë”-re, illetve az „e” és „ö” közti, néha alig hallható szelíd „ö”-re. Az „ë”-t „e”-re egyszerűsítettem, bár utólag „é”-vel írnám, hogy feltűnjön az *ëgyször; lë, në, sënki*. Az utóbbit a helybeliekre hagyatkova igyekeztem „ö”-vel jelölni. A közérthetőség, no meg egy-két kultúrtörténeti adalék kedvéért csatoltam egy tájszójegyzéket illetve egy ejtésjegyzéket azokkal a szavakkal, amelyekkel állandóan gondban voltam: hogy ejtik helyesen özö nyelvjárásban. Ha a kötetben valahol eltérést találnának – és lektor hiányában, bizony ez a többszöri átolvasás ellenére is megeshet! –, legyen egy biztos fogódzó.

Mióta megszületett a kisfiam – csaknem tíz hónapja – járom nap mint nap a kisíratosi utcákat, sétáltatok. Mióta gyűjtőmunkám tart – csaknem három hónapja – minap esett meg először, hogy megállítottak az utcán: még valamit mondani, hozzátenni, igazítani, és szembesültem azzal is, hogy hírem megelőzte jöttömet: Tóth Eszter néném már várta, hogy hozzá mikor érek, érkezek-e egyáltalán. És valóban kérdés egy gyűjtés során: mikor álljon, hol állhat meg az ember, mikor kész az anyag, kész lehet-e egyáltalán, hisz lehetetlen mindenkit megkérdezni, és, ha netán sikerülne sem biztos, hogy mindenre *vélekszönek*.

Ahogy rovom a köröket, dülöket, pásztázom az utcákat fel-alá, érlelődik bennem az írás műfaja: az már világos, hogy játékgyűjtemény és -leírás teszi ki a kötet első felét, kerülve a kategorizálást, ami a néprajzos kenyere lenne, lehetne, és kerülve a csoportosítást is aszerint, hogy felnőtt játszik-e a karonülő gyermekkel; netán gyermek(ek) önállóan; vagy – a kártyajátékok esetében – együtt a felnőttel. Hosszasan morfondírozom azon, hogy pusztán interjúkötetté formáljam-e a könyv második részét. Feltűnik, hogy miközben játékaikat idézik fel az emberek, a gyermekkor egésze meglevenedik: a nehéz sors, a korai munka, a tanulás szeretete, vagy éppen a tanulás lehetőségének hiánya miatt érzett életre szóló keserűség, csalódások, álmok. A tematikai szűkítés kedvéért kivonatolni kényszerültem volna a beszélgetéseket, ez viszont a tartalom csonkításával járt volna, a begyűjtött anyag elszórásával. Az is érték, amit nem kifejezetten a szűk téma kapcsán említettek. Vétek volna elhallgatni, kivágni, egy jövőbeli, talán soha meg nem születő könyv lapjaira tartogatni. Ellenkező esetben, ha mindent benne hagyok, észvesztő,

kaotikus kavalkádot zúdítok az olvasóra. Sétanapló tehát, írhatnám a második rész címeként, hisz napi sétáim közé rekesztett beszélgetések, találkozások ihlették munkámnak ezt a felét, mégis gyűjtőnaplónak kerestelek végül, mert a hangsúly leginkább a gyűjtésen volt. Marad hát a napló, *gyűjtőnapló*, és fogom egybe a beszélgetéseket bennem kiváltott érzések, gondolatok mentén, kiemelve azokat a tartalmakat, melyek nincsenek egyenes ági rokonságban a gyermekjátékokkal, mégis valami oknál fogva bennem meggyökereztek.

Szükségesnek éreztem a szerteágazó naplót a játékok tudományos osztályozásával összegezni. Ehhez kértem Gazda Klára segítségét, aki néprajzi vonatkozásban már kötődik Kisiratoshoz, hisz – néhai Almási Béla kérésére – hallgatóival tájházunk felleltározását indította el. Nem mellékes az sem, hogy *Gyermekvilág Esztelneken* c. néprajzi monográfiájában többszáz gyermekjátékot gyűjtött össze, a legátfogóbb munkát írva meg ezen a területen. Gazda Klárától azonban nemcsak összegzőt kaptam, hanem egy igényes, alapos, tanulságos recenziót is, mely a könyv továbbgondolására serkentett: játékszerek rekonstruálására. Az esetenként hiányos vagy homályos játékleírásokat a rekonstruált tárgyakat ábrázoló fényképek, illetve a falubeliek skiccei pótolják. Hogy gyermekkéz fogja egybe a könyvet, ezt az első részt leginkább Dorka lányom fotóiból állítottam össze.

A könyvből befolyó anyagiakat az *Iratosi kertek alatt* bővített változatának megjelentetésére szánom, de ha megvan hozzá a kellő fedezet, a kisiratosi néptáncmozgalom felélesztésére ajánlom fel, ami nemrég még reneszánszát élte, most mégis halódni látszik – úgy hírlik –, főleg az anyagiak hiánya végett.

2013. május-december, Kisiratos

Vajda Noémi

Születendő *gyerökömet* hadd óvja a szemmel veréstől egy ráolvasóvers, amit a tornyai születésű Gulácsi Veronikától, majdani sofronyai Deák Andrásnéól adatközlőm hozott Kisiratosra:

**Szíve szerette,
Szöme mögverte,
Boldogságos Szűz Mária
Vögye ki belülle. (Horváth Margit)**

Népi gyermekjátékok

ADJ KATONÁT, ERŰSET! ADJ KATONÁT, ERŐSET!

„Ezt mán az iskolába is játszottuk. Lányok-fiúk fogtuk egymás kezit két sorba, nagyobb távolságba, és akkó az egyik kiabáta, hogy: **Adj katonát, erűset, ne csak egy hideglelőset! Ha nincs erűs katonád, jöjjön a király maga!** –, mer vót az az egy király, és a többi a katonái vót. **ÉN katonát nem adok** – ezt mondta ja másik –, **inkább magam szaladok!** És akkó oszt szaladt is! Fogtuk egymás kezit, és, ha át bírta szakítani a két kezet, mer nekiszaladt, akkor elvitte az egyik katonát. S ezt addig játszottuk, amíg az egyik sor, amelyk kisebb vót, el nem fogyott. Mer aztán a másik viisszaszörözte a *katonát*.” (Falkus Julianna) Mások más szabály szerint játszottak: „Ha át tudta törni (a sorfalat), akkor azt a két személyt, akik a kezüket fogták, átvitte a másik csapatba. Ha pedig nem tudta áttörni, akkor ő maradt ott.” (Almási Vince) „És mindig az erősebbet küttük.” (Gulyás András) A rigmus más-más változatát is mondják:

- **Adj katonát, erőset, vagy egy nagyon velőset!** (Horváth Margit)
- **Adj katonát, erőset, vagy egy hideglelőset!** (Almási Vince)
- **Ha nem leszel katona, jöjjön a király maga!** (Almási István)

AGACSI

Az akácfavirágot, az *agacsit* is ették Kisiratoson a gyerekek, mondókáztak mellé:

Agacsi, neköd szarik Papp Jancsi! (Falkus Margit)

AKI NEM LÉP EGYSZÖRRE

„Fogtuk így a karunkat, indútunk el egyszerre. Mondtuk, hogy **Aki nem lép egyszerre, (...)**. És biztos, hogy ha fönt maradt a lába mindnek, akkó úgy köllött áni, s egy nézte, s aki nem (úgy állt, mint a többi), az ki köllött hogy ájon a sorból, az tovább nem játszott.” (Falkus Julianna) **(...), katonának nem való!** – fejezi be Hevesi Erzsébet.

AKI REÁM HARAGSZIK

**Aki reám haragszik,
Ögyön kutyát tavaszig!** (Lévai Lajos)

**Aki reám haragszik,
Lelje hideg tavaszig!** (Oláh Piros)

ÁLLJ, ÁLLJ

„Azt mondták, mikor úgy kezdött állni (a baba), hogy:

Állj, állj, Isten babája! Állj, Állj!

Akkor oszt a kicsi odafigyelt, s akkor álldogált. A gyereköknek köll sokat beszéni.” (Oláh Piros)

AMIKOR ÉN KICSI VÓTAM

„(...) beszáradt akkó a macskaszar, oszt lehet, hogy bedobták a szüleink a tűzbe, de ezt úgy mondtuk:

**Amikor én kicsi vótam,
az ágy alá begurútam,
macskaszarbúl tüzet raktam,
kukoricát pattogattam.”** (Falkus Julianna)

ANYÁS-APÁS vő. KISBÓTOS. KISHÁZAZÁS. KISLAKODALOM

„Anyásat-apásat (játszottunk): **Te ez vagy, te az vagy!**” (Almási Franciska)
„A kisházba bemönt mind a kettő. Küttük el a *gyereköket* a bótba.” (Horváth Margit)
„Főztünk.” (Falkus Julianna) „Ha nem vót fiú, lány vót az apa is.” (Oláh Piros)

ÁPRILISNAK BOLONDJA

**Áprilisnak bolondja,
Fölmászott a toronyra.
Megkérdezte hány óra,
Fél tizenegy!
Te vagy az a bolond egy!** (Lévai Lajos)

A gúnyverset folytathatják így is:

**Fél tizenkettő!
Bolond az a kettő!** (Falkus Julianna)/
Bolond mind a kettő! (Fodor Rozália)

AZ ARAN(Y)CSIKÓ ÖTETÉSE

„Ugye, jön az aranycsikó. Várjuk. Mán délbe szénát töltünk az asztal alá, de ez mán elmaradt.” (László Mária) „Karácson büttyin nem röggelizünk, csak majd délre. Akkor kész az ebéd, és az ostyával kezdjük az övést. Törünk egy kis darabot, utána az almát, diót, fokhagymát, mézbe mártva. Együtt öszik mög (ugyanabból az egyből eszik az egész család), hogy együtt maradjon a család.” (Almási Juszтина) „Piros almát, hogy ne férgös lögyön.” (László Mária) „A diót mögtöröd, oszt, hogy ne barna lögyön a belseje. Töhettek egy kötél szénát, egy véka kukoricát az asztal alá osztán a múzeumná, osztán karácson másnapján odaadjátok a teheneknek abraknak. A szömetet mindég alásöpörjük, addig nem visszük ki, még el nem múlik a karácson. Karácson büttyin mán nem söpörjük a szömetet ki, hanem oda, a széna alá. Karácson harmadnapján, Jánoskor, akkor viszik ki a szömetet, oszt az eladó lány viszi ki, (figyeli), hogy merre ugat a kutya. Amerre ugat a kutya, arra viszik el a lánt.” (Almási Juszтина) Nevet. „Karácsonyra mindönki meszelt, takarított! Hogy tiszta lögyön, fertőtlenítették a lakást. Vót egy szoba, abba vótak öten-hatan. Vót, ahun benn vót a *sparhet*, akkor kemőnce vót. Fehérre vót meszelve, akkor mán karácsonyra köllött, hogy az tiszta lögyön. Karácsony büttyin mindig az apám egy ilyen csomó szénát összekötött mög egy ökölnyi sót és kukoricát. Egy kosárba beletölték, és mikor elmút a karácsony, odaadták a jószágnak.” (Oláh Piros) „Karácsony büttyétül kezdve oda készítötték le az aranycsikónak a szénát, a kukoricát, az almát, a diót az asztal alá. Az egész egy hétig ott vót, míg vége nem vót a karácsonyi hangulatnak. Mikor ebédöltek, vagy vacsoráztak, ezön a hétön mindön nap, az ételmaradékot nem dobták el, hanem összesöpörték, és oda

rakták le az aranycsikónak. Mikor véget ért az ünnep, a morzsákkal együtt a szénát a jószágnak adták: a tyúkoknak, disznónak, tehénnek.” (Molnár Irénke) „Karácsony bütyyin nem vót szabad ögyünk délig, mer ha öszünk, nem látjuk mög az aranycsikót. Ha valaki elesött, akkor azt mondja: **Né, mán mögláttam az aranycsikót!** Ez olyan viccféle vót. A karácsonyi morzsa az vót, amikor mögebédöltünk, az asztarrúl leszödöttük az önnivalót, ami morzsa ott vót, azt beletöttük az aranycsikónak a kosárba. Azt a morzsát nem öntjük ki csak karácsony utóján a kosárbúl, aztán kiadjuk a jószágnak.” (Falkus Margit)

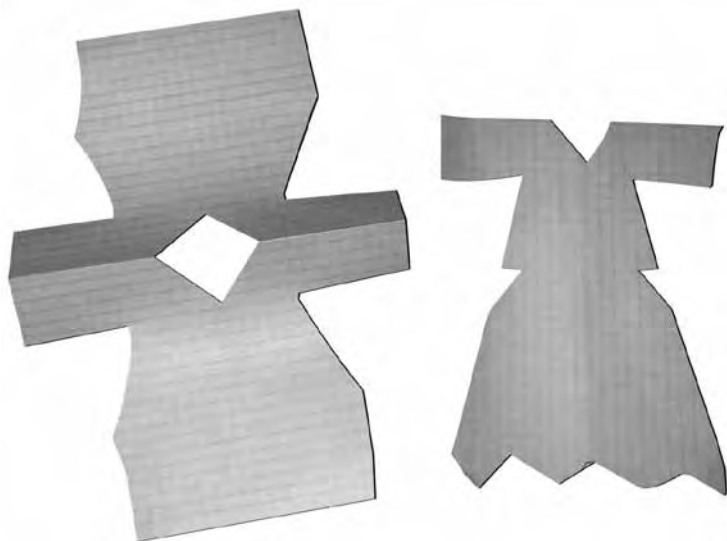
BABÁZÁS

A cirokbaba fejére kalap gyanánt parafadugót is tehetnek. 7-8 cm, cirok hiányában anyaga kukoricaszár ill. textil, fadarab. Készítő: Horváth Margit

„**Csutkababák** és **cirokszárból** – kétfelé hasították, abból kigyútt a keze. Még ruhát is varrtunk rá.” (Gál Ilon). Ollót, papírt vesz elő, hogy szabásmintát készítve mutassa, hogy készült a ruha. Fiúbabára nem emlékszik. „Mög cirokbúl csinátunk babákat, és azokat ötoztettük, varrtuk nekik a ruhát kézzel. Akkor, amikor mögjött a kukoricának az új hajtásai, a kukoricacsű a nagy hajjal, akkor möntünk, levöttük, és annak a haját fonytuk be kétágba, az vót a

babájaink, és ötöztettük, azt pólyáztuk, mint a kicsi gyereket. Mindig kaptunk anyuunktól darabokat, ruhákat – **Ez a ti játékaitek!** Nekünk vót tüssdobozunk, cérnánk, vót egy kis ollónk, amivel mi vághattunk. Pont, mint a kisbabákat, ahogy a szüleink tötték, pólyázták, mi is ruhából, úgy vótak bekötve.” (Fodor Rozália) „Parafagyugót kifaragtunk, hogy lögyön egy kis fejformája. És akkor *kovással* (liszt mög víz) ráragasztottuk a kukorica *bojját*, hogy lögyön haja. Vót zsákruha is a cirokbabáknak, kabátot is varrtunk nekik, olyan hosszú ujjúra, igyenösre, akkor átkötöttük. Akkor papírból is nyírtunk ki. Vót régön az a sütétkék papír, sokan az ablakba tötték sütetíteni. Az vót a hétköznapi, és akkor a fehér papírból nyírtunk ünneplő ruhákat. S akkor vót nagyobbacska, kisebbecske, s beszétünk hozzá, bábszínházat csinátunk: - **Jó napot kívánok!** Bábozni kezd. (Horváth Margit)

Szabásminták, 5x10 cm, papír. Készítő: Gál Ilon

„Nyolcadikos korunkban még babáztunk fönt a kotárkába. Kukoricaszárból, cirokból csináltuk a kis babákat.” (Kiss Mária). „Mikor megnyólt, és *kibabádozt* a kukorica, leszakítottuk a csüvet, és befonytuk a haját. Azt szerettük jobban babának, mint az igazi babát.” (Pelle Ilona) „Mindég varrt

neköm **babát ruhából** öreganya.” (Sebők Erzsébet) „**Itt a köszörűs, őszeres!** – kiátotta a köszörűs. – Tehát ű mindönnel foglalkozott, ez a köszörűs. És akkor tolta, mint egy tajicska, és rajta hajtotta valami fából, szíj, és avval élözte a késöket, ollókat. Járkát faluról falura, mög közbe árút babákat: **magyar ruhába ötözött babákat**, egy kis pártával, szép fehér ruhával, piros *kötővel*. Ríva könyörögtünk, de úgy köllött arra vigyázni, arra az egy babára, mer elég drágán adta ez a köszörűs. (...) Rongy, de aztán mán kísöbb, mán az a keménypapír, mer az se porcelán, és mög vót úgy fényösítve, az vót az arca a babának. A többi ruha vót. Az arcon vót egy kicsi haj.” (Falkus Julianna) „Itt hátul, a végin ennek a kiskonyhának, adott az én anyám meszet, bemeszetük, még füstölt a kémény is, körülraktuk téglával, benne a babák.” (Sarusi Etelka) „Rozink, szögény, egyszer faragta vóna a **fababát**, olyan **kontyos babát** csinátunk. Pácikából

Kontyos baba: fa, ruhaanyag, madzag, filc. Készítő: Oláh Piros

csinátunk kezit, lábát, majnem körösbe töttük; fejit csinátunk, kontyot neki ruhából, fölötöztettük. Szögény, faragta ja fát a babának, így elvágta jaz ujjja högyit, ahogy beletöttük vízbe, mink, gyerökök, így lebögett az ujjja högye.” (Almási Franciska)

BÁBÁZÁS. BÁBA. SZÓLIGATÓS

„Csináltunk egy gödröt, oszt kiabáltunk: **Románia! Magyarország!** Vöttünk egy labdát, oszt: durr hozzá! Mögbukott.” (Péli János) Tóth Rozál említ egy labdajátékot, amit fiúk játszottak. A nevére nem emlékszik, de körülírásából a

bábázás rajzolódik ki: „(...) csináltak egy kerek lukat, abba beletötték a labdát, oszt akkó hatan-heten, ahányan vótak, körűáták. Osztt akkó mindönki lehajút fogni a labdát. Osztt egy vót a *szónok*, így mondják. Osztt akkó, ugye, azt nem tudták, hogy kinek a nevit kiáltják ki. A hat közül egynek kikiátották a nevit, az az egy ott maradt, oszt akit le bírt célozni aztán, azt hiszem, ű lett a következő szónok.” Többször tapasztalom, hogy olyannyira cserélődött egy-egy játék elnevezése, hogy feledésbe merült az eredeti megnevezés: „Vót szoligatós is: laptával kölletött, hogy játszodjuk 4-5 szömély. Köll egy kis kerek lukat ásni füves helyön, benne a lapta – almáná nem vót nagyobb a lapta. Mindegyik abból az 5 fiúból bemondta, hogy ő milyen nemzet: orosz, szerb, török, magyar. Egy szömély vót, aki tartotta a kezibe a lapot. Oda föl vót írva a neve mindegyiknek, és a nevével egy vonalba oda vót írva, hogy **magyar, román, némöt, angol: Sebők József magyar**. Mindegyik név más-más országot képviselt. Ez az egy, aki szoligatott, az, mikor szólította: **Magyar!**, akkor a magyarnak ki kölletött a lukból vönni a laptát, mögfordút, és mög köllött üsse a többbit. Az vót a győztes, ki miné több pontot tudott begyüteni, hogy hátba dobta, mer csakis hátba dobta, mer mindegyik szaladt. Aki szoligatott, az jegyözte be a pontokat. Előre mög vót az egyesség: **Most 10-10 pontot nyerünk!** A győztes lött a következő *szoligató*.” (Sebők József) Érdekes ugyanakkor, hogy a bábázásról Józsi bácsi azt mondja, hogy „az is laptával dobós vót, de már a mi időnkbe nem vót fölkapott. Mielőttünk, mán, akik nagyobbak vótak, azok játszották.” Pontos játékleírást azonban a bábázásra nem tud adni. Miután az általa leírt szoligatós éppen a bábázás fennebbi játékleírásával egyezik meg, feltételezhetően ugyanannak a játéknak más-más megnevezéséről van szó.

BAKKOZÁS

„Ugrátuk egymást át. Lehajúva, sorba. Vót, mikor mán valamelyik unta, akkor amaz ugrani akart, ez félreugrott, az leesött, az orrát is leütötte.” (Lévai Lajos)

BANKOZÁS

„Az úgy mönt, hogy ahányan vótak, hároman, négyen is tudtak játszani. Osztottak (az egész paklit). Összekavarták a kártyát. Vót egy szám, ami *nyerő*, a legnagyobb nyerő a kártyába, amelyk érvényös vót, a *tizes*. Ahogy kiosztották, nem köllött, hogy lássa valaki, s akinek az a kártya jutott, az a szám, az nyerte jel az egészet. De nem tudta senki, hogy neköm van, vagy a másiknak. Akinek az jutott, legnagyobb számban jött mög a kártyaszám, az vötte ki a pézt. Pézre játszották azt. Azé mondták, hogy *bankoznak*. Töttek be

pézt. Vót, aki nagyban játszott. Akinek vót a legtöbb, az nyert, akkor az kihúzta ja pézt, ami be vót téve a bankba. Akkor aztán a másik *kerülőbe* mögint töttek be pézt, banyisokat.” (Oláh Piros)

BÁRÁNYOK I. KISBIRKÁK

BÉKÁZÁS I. UGRATÓS

BETLEHEMÖS

Kovács Ferenc jegyez le egy 1935-beli betlehemezést: „Legutoljára elkészítettük a betlehemi templomot kemény papírból meg színes papírból. Szépen kifaragtuk benne a jászolt, meg a búcsún vettünk kisbabát, amit belefektettünk. Az volt a Jézuska, a másikat meg Szűz Máriának csináltuk meg. Szalmát is tettünk a jászol mellé. Megcsináltuk még a három királyt is. Az egyiknek a képít subickkal feketére kentük, az lett a szerecsenkirály. A templomra még fényes csillagot ráragasztottunk. Attól volt fényes, hogy ezüstpapírt tettünk rá, meg üveget apróra törtünk, oszt ráragasztottuk. Mikor ez minden készen volt, a subások szereztek zsákokat, hogy abba tegyük, amit kapunk.” (Sallai Ferenc) Magát a betlehemi játékot is közli Kovács, szintén Sallai elmondása alapján. Eszerint három *subás* és két *angyal* ad hírt Jézus születéséről egy életigenlő, élcelődő, vaskos humorú szöveggörnyezetben. Ez a szöveg azért érdekes, mert a kis Jézus köszöntésekor nem az aranyat, tömjént, mirhát vivő háromkirályok képe rajzolódik elénk, hanem a szegény juhászoké.

HARMADIK SUBÁS: **Óh, édes kis Jézuskám,
Miért nincs nékem annyi aranyom,
Amit a lábod elé rakhatnék.**

Mindennek dramaturgiai szerepe van, hisz indokolja a betlehemezt záró, követelőző kéregetést:

ELSŐ SUBÁS: **Bizony, én ebből a házból addig ki nem mék,
Amíg egy meleg cipót a subám alá nem kapok.**

MÁSODIK SUBÁS: **Bizony én sem,
Amíg egy szál kolbászt a nyakamba nem akasztok.**

HARMADIK SUBÁS: **Bujj ki, te piszkos szolgáló a sutból,
Itt a kulacsom, adjál a legjobb borból!**

A legények december tizedikén elindultak, sorra vették a szomszédos falvakat, birtokokat, és csak szentestére értek haza. Ekkor a Tódáson kezdték a betlehemezést. Érzésüket csengővel jelezték. Amennyiben a gazda kiment, és behívta, beljebb kerültek. Mire az összes házzal végeztek, kezdődött az éjféli mise. Itt újra előadták a betlehemi játékot. Másnap, karácsony bőjtjén éjfélig Kürtösön betlehemeztek. A végére alaposan berúgtak. „Nehéz volt cipelni a betlehemi templomot, hát útközben földhön vágtuk, oszt úgy gyöttünk haza egy órára.” (Sallai Ferenc) A begyűlt tetemes összeget Szanda Gyuri bácsival, a gulyással, aki a betlehemest betanította, elosztották. „Az én apámék 1918-1920 között játszották. Szanda Matyi bácsi, Gyuri bácsi apja, ő vót a hajdanei, régmódi gulyás, ő tanította őket. Vótak subába ötözve, akkor fiúbúl angyal, vót Mária, fiúbúl, mög vót a három király, egynek be vót kormozva az arca, mer, ugye, egy fekete, s akkor úgy jártak házról házra. Éneköltek, így sorolta, s akkor vótak versök, de azt nem tudom.” (Lévai Lajos) „A gyerekkoromba még vót. Ők jártak még faluról falura is, a magyar vallásos községökbe, és akkor kaptak, nem számított neki, hurkát, kolbászt. És föl vótak ötözködve subába, mint annak idején az állatoknál a birkások. Vót itt egy Zödág, úgy hitták, egy embör, ő tanította be, szeretött mindig ilyen dógokba beáni. Zödágnak mondtuk, de a család Gunics vót. Összeátak (a legények), és aki kapható vót rá, **Na, gyerünk, mönjünk!** Én nem is annyira *ügyeltem*, hogy (hány subás volt, hány angyal). Olyasmi vót, subások. Miután kollektív lött, mán nem csináták. Ezöket (a mai gyermekeket) a tanár bácsi bíztatta, hogy hát ne hagyjuk el a régít. Mán most jönnek, úgy látom mindön évbe.” (Oláh Piros) „Mikó kicsi vótam, nem a cigányok, hanem szögényebb magyar embörök, mán legényök jártak. Aztán mán szégyölték, akkó gyűttek a cigányok, ugyanúgy subába.” (Falkus Julianna) „Azok csak figuráltak! Ők a román mintára csinálták, mint a *kólinda* (*colindă* a román karácsonyi kántálás).” (Benedek Sándor) „Hát bemöntek egy szobába, kettő-három asszony, mikor mennyi, s éneköltek. Asszonyok is, az a Csányinger Mancsi is, aki ott vót a Máltáná (cigány asszony, néhai Hamza Margit, mondják Csálinger Mancinak is), az is járt a faluba. Itten átalába a cigányok jártak.” (Falkus Margit) Benedek Sándor az első *szabad* karácsonykor, 1990-ben kezdte újra a betlehemezést az iskolásokkal. Több betlehemest ötvöz a gyerekek száma és képessége szerint. Két-három csoport járja a falut december 24-én, jászollal, végül az éjféli misén játsszák el utoljára. A szövegeket Székelyföldről illetve Németországból kapta, a kisíratosi származású Némedi Jánostól. Az egykori, helyi betlehemes szövegét (szövegváltozatát?), úgy tűnik, csak az *Iratosi kertek alatt* örzi.

BEÜLTETTEM KISKERTÖMET

„Vótunk többen, s az egy vót az anya vagy a gazda. És akkor mondta:

**Beültettem kiskertömet a tavasszal
Rózsát, szegfűt, liliomot rezedával.
Kis kertöm egyenkint
El szeretném adni mind,
De most mindján.**

Az elő át (a gazda), s akkor a háta mögött vót a kiskertje, benne vótak a *virágok*. S akkor egyik vót, aki mög akarta vönni. S akkor mondta úgy (gazda és vevő a kezét rázza a következő szakasz éneklése során):

**Mögveszem én virágodat, ha jeladod,
Ha jaz árát te magad is nem sokallod.
Versenyfutás az ára,
Uccu, nézzünk utánna,
De most mindján!**

Akkor szaladtak, az egyiket elkapta (a vevő), akkor mán aztat mögyötte.” (Oláh Piros) „Belül a lányok körben térgyelnek. Kívülrül a fiúk állnak, mindön lány háta mögött egy fiú. A körökön kívül egy fiú sétál körbe-körbe, miközben énekölük ezt. Mikó mán a második versszakot kezdik el énekölni, aki a körön kívül jár, az a fiú, amelyk lány tetszene neki, annak a fiúnak a vállára töszi a kezít (amelyik a lány háta mögött áll). Ekkó a két fiú ellenkőző irányba szalad. Amelyk visszaér hamarább, az áll be a lány mögé, a másik mén akkó sétáni.” (Falkus Julianna)

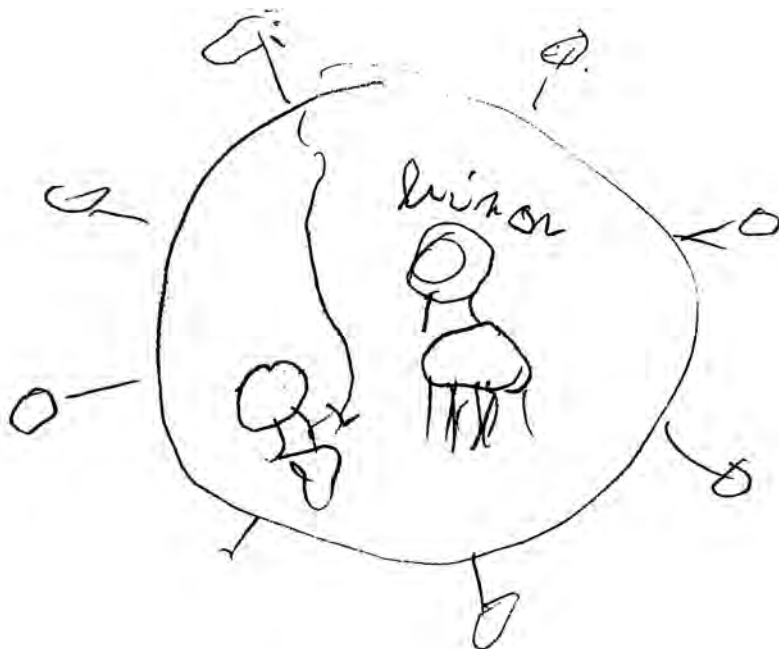

A második szakasz első sorát sokan éneklik így: **Én megveszem virágodat, ha eladod, (...)**, és ismétlik az utolsó sort.

BÍRKÓZÁS

„Etelnek (Almási Etelkának) az apja ottan Gyuri bácsinál (Almási György gyermekeim dédapja) bérös vót. Mindég hitta Gyuri bácsi: **Gyere, Lajos, bírkózzunk!** Úgy vágta Gyuri bácsit a földhöz! Fiatalok vótak, a szalmába birkóztak.” (Péli János)

BÍRÓ URAM, KÚTBA ESTEM

A bíró a körben áll, mellette guggol az, aki kútba esett.

„Ezt is játszottuk. Ezt mán a Gróza térön, Sírásó Katiékkal (Sírásó Pista bácsi lánya, Süli Katalin), nem az iskolába. – **Bíró uram, kútba estem! – Ki vátson ki?** Akkó, akit akart mondani: – **Pista!** vagy **Jani!** ki köllött vátسا. – **Mié?** – **Egy puszié!** vagy egy valamié. Nem vót pontosan lefektetve. Amennyit ítétek.

Akkó az fölemelte, mögpusztíták egymást, amaz helyremönt, emez gugút le.” (Falkus Julianna)

- **Bíró uram, kútba estem!** – bemönt a körbe, és legugút.

- **Hány métőrrre?**

Mond egy számot.

- **Ki vátson ki?** (Gál Ilon)

„Mondta, hogy ez vagy az, akkor az, akit mond, odamönt, és ő maradt a helyibe.” (Oláh Piros) Az, aki kútba esett a kiváltásért csókot kap. Ötven éve még úgy mondja az adatközlő Kovács Ferenc gyűjteményében, hogy ahány méter mélyre esett, annyi csókot ad. Most ugyanő: „Háromat, a bíró mondja is: **Három csók, mint a magyarok igazsága!**” (Czank Julianna)

BIRODALOM

Aradon Ujj János gyermekkorában még birodalomként játszotta azzal az eltéréssel, hogy ők egymás birodalmából késsel hasítottak ki, amekkorát tudtak: „(...) a fiúk általában esős napokat követően bicskával (játszották). Egy négyzet vagy téglalap alakú birodalmat rajzoltak a puha földre, majd bicskával az ellenfél országából hasítottak ki. A játék addig tartott, amíg egyikük a cipője sarkával még bele tudott állni a maga országába.” Kisiratoson már nem emlékeznek a játék elnevezésére, bár játszották: „Késsel vagy fadarabbal eső után a sárban várat csináltak. Be köllött szaladni a várba. Ki első vót, azé lött. Ilyenkor egy vár vót, máskor több vár vót. Szaladtak, ki foglalta el a másik várát.” (Falkus Julianna)

BISSENGÖLÉS I. BÜSSENGÖLÉS

BITANGOLÁS

Kódorgás, sétálás a kisgyerekkel. „Az, hogy möntek. Mondom:

– **Hova möntök?**

– **Bitangolni!** – felelte a lány.

Mondta a tatája: **Gyere, mönjünk bitangolni!** Nem nagyon tudta a gyerekek, mi az a bitangolni, csakúgy möntek a csatornáhon.” (Oláh Piros) Bölönben is elbitangol, ha elcsavarog kutya, marha, ember. A bitang szót házasságon kívül született gyermekekre, erősen pejoratív zöngével használják Erdővidéken. Ezt

Kisiratoson nem ismerik, de az elsőre bólint Piros néni: **Ki tudja, hol bitangol!** – mondják állatra, emberre egyaránt.

BOCFAPUSKA. BOCPUSKA. KÓCPUSKA vö. KÉMÖZÉS

„Bele van a bocfának. El lött vágva: oan 15-20 centit csinátunk, görcstől

A bocfapuska besütőjét vagy tolóját a hasfalnak feszítve hozták működésbe. A megnyálazott kócgolyó a hirtelen lökéstől hangosan ugratta ki a húzliben levő másik golyót. A besütő kb. 4 cm, a kócgolyó paszulyszem nagyságú, a húzli kb. 5 cm. Anyaga: bodzafa, kenderkóc.

Készítők: Lévai Lajos és Korpa László

görcsig, kikanalaztuk belőle azt a belit, s akkor így összerágtunk *kócot*, a szánkkaal, mi beletért. Kócból két golyót csinátunk. A *besütője*, egy fát, akácfát annyira kivékonyítottuk, hogy abba ja lukba betaláljon. A másik vége az oan vastagabb vót, hogy ne nyomja nagyon a gyomrunkat. S akkor, hogy nem akartuk, hogy elszálljon az egyik kóc, ami bele vót téve, a kettő közt vót levegő, s akkor azt behúztuk, az első az kiszát, és akkor szót, szabályosan, mint a puska. Vagy vót, hogy lányok nem vötték észre, möghúztuk, mög is csípta.” (Lévai Lajos) „Mindég két kóc van. Az egyiket kilövi, mer, ha vizes, szorul benne, akkor mögpattan, mindég durrant egyet. Ennyi az egész lényege. Mindég ide betöttük, mindég nyálazni köll, a másik mindég kijön, mer úgy van csináva, idáig ér a *toló* (nem a *húzli* végéig), hogy mögmaradjon a *golyó* benne.” (Korpa László)

BOLHA. BOLHÁZÁS. HANGYÁZÁS. HANGYÁS

„Volt ez az árok, s akkor álltunk arrúl-errül. Voltunk néha tíz-húszan is. S akkor volt közte a *bolha*, benne az árokba. Az szaladgát, persze, mi mög, hol ez szaladt át, hol az. Mindig, akit elkapott, az lőtt a bolha, s akkor ez folytatódott állandóan.” (Gulyás Rozália). „Mi is játszottunk az árokba, hangyásat. (...) Igön, bolhás, az, bolháztunk: **Bolha, bolha, kimosom a ruhámat! Ringyem-rongyom, ruhámat! Itt mosom a ruhámat!** A bolha az csak figyelt, de mink, hogy elvögyük a figyelmét, ugye, mindég mostuk a ruhánkat, hogy odafigyeljön a bolha. Addig a másik elszaladt. A bolha vót az árokba benne, akkó vót, amelyk beleesött, mer behúzta. Az utcán, ugye, kimöntünk, oszt azt játszottuk.” (Falkus Julianna) **Bolha, kimosom a ruhámat! Még a bolha ideér, addig én a szennyös ruhám kidobom!** (Falkus Margit) Gál Misa bácsi így különbözteti meg a bolházást a zavarótól: előbbinél, ha valakit az utcán vagy a járdán fogott meg, az nem számított, csak az árokban *foghatta el*. Hozzáteszi, hogy csak a fogó volt az árokban, a többiek akörül szaladgáltak.

BOLON(D)KOCSI. HINTA. RINGISPÍR

„Régön nem motor hajtotta a hintát, hanem, akik gyerökök, ki vótuk. Én nem például, mer lányokat nem engettek oda, csak nagyobb fiúkat forgatni, oszt mindön annak a rúdnak mellé, ahogy ki vót ez a hinta kötve, a közepibe, a rúdná így nekihasaltak a gyerökök, s azt a rúdat, amin vót a hinta, úgy taszították úk. Hogyha elhajtották ötször körül, cserétek, mert, nem tudom, öt percig-tíz percig vót szabad. Fizettünk egy lejt, hogy fölütünk a hintára, oszt akkor a gyerökök, aki hajtotta, a dupláját ülhetett ingyen – bolonkocsi, bolonkocsiztunk. **Gyerünk, üjjünk föl a bolonkocsira!**, vagy hintára! Mikor gyorsabban akarták, hogy pörögjön, fölmentek a létrán, oszt két sor gyerök hajtotta, lent is, fönt is. Oszt akkor gyorsabban mönt a hinta. A Szomorú család, egy varnyasi szögény család állította, úk ebbül keresték a kenyeret. Ez nem mindég vót, csak nagyobb ünnepekre, búcsúra, május egyre. Akkor aztán kihozták. Itt vót a központba, mindég az iskola előtt, mög a néptanács közt, vagy vót az út szélén is. Ez a negyvenes évökben működött. Csak aztán, hogy gyűtt ez a kommunizmus, akkor tiltottak mindönt. Bolon(d)kocsi kettő járt: egyik a **kishintával**, olyan kis ülőkékkel, de az gyorsan járt. A másik a kocsi, a lovak, mert vótak szép **kifestött kocsik** rárakva a bolonkocsira. Jobban ringispírnek mondtuk.” (Kurtucz Anna)

BORNYÚZÁS. BORJÚZÁS

„A bornyúzás: köllött kigyűjjon egy színbül, mondjuk, egy alsó, *filkó*, *csikó* vagy egy tízes. Az mán erős. A másiknak is, hogyha nem gyütt ki, *bukott*, akkor az osztott.” (Lévai Lajos) „Öt kártyát kapott mindönki, ahányan játszották. A többit letötték az asztarra. Akkor én, ha adtam le a mellettem valónak, ha vót páros kártyám, adtam két tízest mög egy hetest *kísíróbe*, akkor neki azt ki köllött ütni, ha nem bírta *kiütni*, mögmaradt neki. Úgyhogy ez így mönt, még el nem fogyott a kártya. Oszt akinek mögmaradt a legtöbb kártyája, az vót a bornyú.” (Tóth Rozál) „A *borjúzást* is játszottuk. Löhet kettőnek is, háromnak is, négynek is játszani. Öt-öt kártyát kiosztanak a tucatbül. Ha kettő játssza, akkor a tíz kártyát levöszik, ötöt-ötöt, és a következőt, a tizőnegyediket fölfordítják, s a többit rátöszik. Az, ami föl lött fordítva, az a szín a *tromf*. Akinek kezdte adni először a kártyát, az adhat le a mellette valónak. De olyan formában löhet *leadni*, hogy két alsót, két csikót, és még egy *kísíró*t is adhat. Az nem számít, hetes, kilences, ász, de a kettőnek köll hogy pászoljon. Löhet adni le ötöt is, háromat. Háromat, ha ad, kettő egyforma, és egy kísíró. Ha én leadtam ötöt, és a mellettem való nem bírta kiütni – mer ő úgy tudja üket kiütni, hogy az alsót ugyanabbúl a színbül csak a csikóval ütheti ki, vagy pedig az ásszal, vagy a tízessel. Emezökkal, a hetessel, nyócassal nem bírja kiütni. De, ha neki van olyan színú kártyája, mint ami le lött téve tromfnak, avval ki löhet ütni akármilyen erős kártyát. Csak tromfot, ha üt ki, tisztóletbe köll vönni a rangot ott is, hogy következők: alsó, fölső, csikó, mindön. Ha nem tudok kiütni valamit, nincs olyan kártyám, akkor föl köll, hogy vögyek. Az öt kártyának mög köll, hogy lögyön mindég. De löhet, hogy van neki tíz is, s akkor könnyebb neki abbúl kiütni. Amelyiknek mögmarad utójjára a kártya, az marad *borjúnak*.” (Sebők József)

BÖRÖZÉS I. BÚR

BÚJJ, BÚJJ, ZÖD ÁGACSKA. BÚJJ, BÚJJ, ZÖLD ÁG

„Így összefogtuk a kezünket (fölnyújtva), amarrúl át a másik kislán, akkó így bújtak át rajta.” (Almási Anna) „Ügy fogtuk a kezünket, fiúk-lányok, vögyösen. Ahogy éneköltünk, az a pár bújt, bemönt, amott megát, utána a másik. Olyan sokáj haladtunk, mer mind möntünk elüre, és újra *átunk kaput*.” (Fodor Rozália)

Bújj, bújj, zöld ág, zöld le-ve-lecs-ke, nyi-tva van az a-rany ka-pu, csak bú-jja -tok raj - ta.

Raj - ta, raj - ta, le sza-kadt a paj - ta, le sza-kadt a paj - ta, benn mar-radta macs-ka.

**Nyisd ki, rózsám, kapudat, kapudat,
Hagy kerüljem váradat, váradat.
Szita-szita péntek, szomorú csütörtök,
Zabszerda.**

Éneklük a **szerelemcsütörtök** változatot is.

„Ahogy möntünk, hogy **Bújj, bújj!** mink tartjuk, te jössz, a legutolsó, mire vót, fogta a mi kezünket, möntünk mink is, s akkor mán amazok, egy másik pár lőtt az utolsó. Haladtunk előre. De úgy is játszottuk, hogy:

(...)

**Nyitva van az aranykapu
Csak bujzatok rajta.
Rajta, rajta, beeszakadt a pajta,
Bennmaradt a macska.**

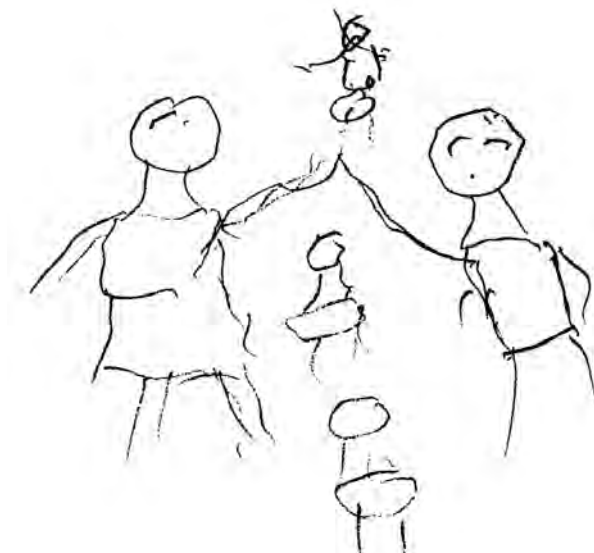
S mikor mondtuk, hogy macska, leengedtük a két kezünket, és bennmaradt a *macska*.” (Falkus Julianna)

Csak Oláh Piros éneкли hozzá a következő szakaszt:

A tö - rö - kök ud - va-rán, ud - va-rán, min - dőn dél - be do - bo - ják,

do - bo - ják, szi - ta - szi - ta pén - tők, szo - mo - rú csü - tör - tők, dob - szer - da.

Bújj, bújj, zódag

BÚJÓCSKA I. HUMÓS

BÚZAVIRÁG-KOSZORÚ

„A kör közepin vót egy bekötött szömű gyerök. Mink forogtunk. Miko eléneköltük ezt az éneköt, akkó akit ű elfogott, azt kitapogatta: arcát, fejit, haját. Møg köllött, hogy mondja, hogy hívják. Ha nem tanáta el, akkor tovább ű maradt a körbe. Ha kitanáta, akkor amaz gyütt be ide, a kör közepibe, hogy bekössék a szömit.” (Falkus Julianna)

**Búzavirág-koszorú,
Mé vagy ilyen szomorú?
Azé vagyok szomorú,
Mert a nevem koszorú.** (Falkus Margit)

Zárják így is:

Tanád el a nevedet

Elfoglalom helyedet. (Falkus Julianna)

BŰR. BŰRÖZÉS. BŐRÖZÉS

„Bűrözés!” – villan fel Godó Andri bácsiban egyetlen régi játék, és bólint rá Gál Misa bácsi is: a fiúk játszották *egymás ellen*, labdával kellett érinteni az ellenfelet. **Te vagy a bűr!** felszólítással ő lett a *dobó*. „(...) odaátunk így egy falhon. Úgy mondtuk neki, hogy *bűrözni*. Labdával ottan átunk, oszt akkor ugrátunk így két ódalra. S a másik egy bizonyos távolságról dobta a labdát. Ha elért, akkor újból ott köllött ugráni. Ha nem ért el, jött az a fiú, s akkor az ugrát, akkor ahon dobátuk a labdát. Mondjuk, a szülők haragudtak, ugye, ha nem ért el, a mész lepörgött a falról. Akkor olyan cirokkerítésök vótak. Dobátuk a kerítэшőn is.” (Lévai Lajos) Voltak gyerekek, akik viszont nem falhoz, hanem szénaboglya elé álltak: „Az szalmavéginé vót csináva, az is dobálás vót, de nem ütni köllött a lapdát – dobni köllött. Ő ottan azé lött direkt odaállva szalma- vagy szénakazalhon, hogy ne repűjön el a laptá, mert, ha én mögvágtam a laptát, amég megtanátuk vóna, az nagyon hosszú idő vót. Így ottan hun erre ugrott, hun arra ugrott, őt is el köllött hogy tanája az embör.” (Sebők József)

BÜSSENGÖLÉS. BISSENGÖLÉS

Bukfenc. Bissengölésként Sarusi Mihály említi tájszótárában.

CÉLLÜVÉS

„(A búcsúban) mán a nagyobbak puskával lűttek. Fölül egy sor játék, ajándék, mögszámozva. Másik sor, három sor. Tenálad vót a puska, s akkor lűttél azokra a számokra, az ajándékok előtt vót egy szám pléhen – az vót a céltábla. Pléhtáblaszörűség. Ha etanátad, a szám ledűt, te azt akkor elnyerted.” (Falkus Julianna)

CÉRNALEVŐVŐ JÁTÉK

„Aztat csak lemutatni tudom. Egy madzagot rávöszök a kezemre, és akkor a középső ujjammal, mer egyszer áttekertem egyik kezemre is, mög a másikra is, akkor a tenyeremné a jobb kezemnek a középső ujjával aládugom a cérnához, azt elhúdom, aztán a bal kezemről a középső ujjamat, s akkor gyűnnek ilyen

körösztözött formájú, ellenköző tételbe. Aztán a másik mán, a két ujjával, a *hüvelyujjával* és a mutatóujjával aztat mögint összefogja, s akkor átfordítja, mer van egy szál egyik ódalon körösztözve, egy szál mög van, ami egyenősen gyün, a másik ódalt ugyan, s akkor aztat a két ujjával ha átfordítja, akkor gyün ki egy más típusú formába. Addig forgattuk, addig szödtük le, még olyan rövid lőtt, hogy aztán nem bírtuk egymásnak a keziről leszödni.” (Lévai Lajos)

CICAMICA. CICAMICÁS I. CIKÁZÁS

CIGÁNKERÉK

„Hántuk a cigánkereket, hidat csinátunk, egymás hátán ugrátunk.” (Horváth Margit)

CIGERETTÁZÁS

A lopva elkövetett csínytevésnek, szórakozásnak ezt a módját azért emeltem ki, mert dohánytermesztő vidék volt Kisiratos, ahol a gyermekek kíváncsiságát hamar felszította a dohányzás, hisz körülöttük termesztették, simították, kötötték csomóba, szárították és persze szívták. Könnyen hozzájutottak, és – bár titokban – maguk gyártotta dohányt szívhattak. *A dohánnak a bojtja* – ezt csavarták papírba, így *cigerettáztak* a gyerekek. (Adler Etelka)

CIKÁZÁS. CICAMICA. CICAMICÁS

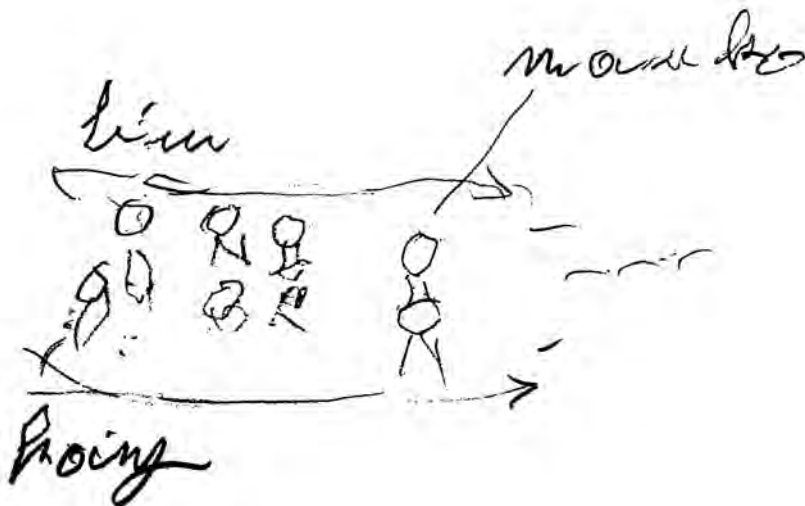
Sokan írják le a cikázást egyszerű fogócskaként, mások viszont azt tartják, hogy *páros játék*, a cicamicával azonos. „Kettő mögfogta ja kezit, hogy egy vót a cica elő, a többi párosan utánna. S akkó a leghátsó páros mindég, aki vót:

- **Cicamica, melyk szömed fáj?**
- **Mind a kettő egyformán.**
- **De melyk?**
- **A jobbik! / A bal!**

Akkó elkezdünk szaladni. S ha szerettük, hogy avval a párral lögyünk, akkó nagyon szaladtunk, hogy mögfogjuk újra egymás kezit; ha nem, akkó a másik nem szaladt, hogy mögfogja a macska. Az lőtt mindég a macska, aki pár nélkül maradt.” (Falkus Julianna) Később ugyanő: „Kettessivel átunk, kettő-négy-hat-nyóc, mondjuk, és elő vót egy szömély. Az vót a cica. Kérdöztük, aki vót a leghátsó:

- **Cicamica, melyik szömed fáj?**
- **Mind a kettő egyformán.**
- **És merre lát?**
- **Merre bánt?** (Lévai Lajos)
- **Mind a kétfelé.**
- **Cikka ide, párom!**

Akkó köllött hogy szaladjon az a kettő, egyik jobb fele, a másik bal fele, s a cica el köllött, hogy kapja. Amelyköt elkapta, akkor úk möntek a sorba párba, s amaz, amelyköt nem kapták el, az lőtt a macska.” A második kérdés elhangzik így is: **Merre vág?** (Korpa Piroska)/ **Merre bánt?** (Lévai Lajos) – **Cikka ide, párom!** – **Mire vársz?** – **Erre is, arra is!** (Tóth Eszter) Korpa Piroska említi, hogy *zavarók* is játszottak a cicamicába, amit zavarócskának is mondanak esetenként, hisz fogócska volt, mégis az egyszerű fogócskától megkülönbözteti a párbeszédes rész: „Este kimöntünk játszani, mán akkor elég nagylányok vótunk, tizenöt-tizenhat évősek – **Cikka ide, párom!** – akkor is zavarócskáltunk. De nem vót az a nagy szerelem, mint ami most van, hogy lepuszilja, mög... Oszt a fiúk mán akkor akartak udvarolni, oszt akkor kimöntünk itt a Gyöpön, beszélgettünk, na, játszunk egy kicsit. Szaladtunk széjjel, mindegyik kiabálta: **Cikka ide, párom!** Amelyik fiúnak tetszött a lány, azt *zavarta*, hogy mög bírja fogni. Mind kiabáták ezt lányok is, fiúk is. Kisebb gyerökök is játszották a zavarócskát, de nem annyira.” (Kurtucz Anna) „*Cikázni* is, mikor cikáztunk, hát, kint a Gyöpön, mán nagyobbak vótunk. Vót ilyen fapapucsunk. Ugye, sütétbe játszottuk, oszt vertük össze a papucsunkot, hogy: **Erre vagyok, erre vagyok!** Akinek akartuk, azt hattuk, hogy mögfogjon, akinek nem, mög nem. (Mosolyog) Szaladtunk.” (Bula Rozália) Míg Lévai Lajos is egybeveszi a cikázást a cicamicázással,

A cikázásban az egyik a fiúsor, a másik a lányor és a macska.

Eszter kihangsúlyozza a különbséget: kisebb gyerekek cikáztak, a cicamicát pedig főleg nagyobbak, tizenöt-tizenhat éves korúak játszották, lányok-fiúk párban, *bűjt vasárnapján*, amikor nem *löhetett* más elfoglaltság. Nagy Mátyás is azt meséli, hogy a cicamicát *süldőkorukban* játszották fiúk-lányok a Gyöpön, este, és a puszi mellett, amit a fiú adott a lánynak, ha elkapta, még meg is *tapigatták* a lányokat. Pelle Ferenc, és Takács Antal megerősíti: általában este cicamicáztak, a sötétben. „(...) vót, mikor még egy kilométört is elszaladtunk.” (Lévai Lajos) „Mondtuk, hogy **Cikka ide, párom! Ne fogjon mög a macska bennünket!**” (Pelle Anna) „Akinek vót párja, az azon vót, hogy miné tovább szaladjon, hogy fogja mög a párja...” (Falkus Margit)

CIRMOS CICA, JAJ!

Cirmos cica, jaj,
 Hová lött a vaj?
 Ott látom a bajuszodon,
 Majd lösz neköd jaj! (Falkus Julianna)

CIRÓKA-MARÓKA

„Mondtuk. Símogattuk a kicsinek az arcát, mög a kezit:

- Ciróka-miróka, mit főztél?
- Kását!
- Hova tetted?
- A pad alá, megette a pap macskája!” (Falkus Julianna)

CIROKHEGEDŰ

Alapanyag: cirok hiányában kukoricaszár. Készítő: Korpa László

„Cirokból csinátunk hegedűt, *hegedűtünk.*” (Péli János) De többen említik, hogy csináltak kukoricaszárból is hegedűt.

CITERABÁL I. KISBÁL

CITORA. CITERA

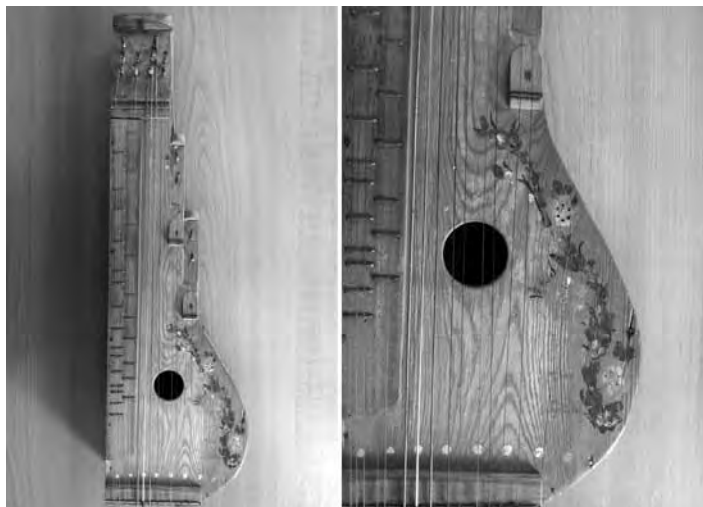
A parasztcitera mindhárom változata ismert volt Kisiratoson, de a *kisfejes* és a *vályús citera* megnevezésre emlékeznek csak. Bár volt hasas citera is, az elnevezés nem ismerős. 6 dallamhúros volt, *a jobb három vékon acélos húrt a jobb kezével pöngette, a belsők egyre vastagabb, bőgős hangúak, azt bal kézzel*

tartotta. A két vége keményfa. (Lévai Lajos) Az oldalai és fedele fenyő, hogy minél könnyebb legyen. Kukoricaszárral fogták le, hogy ne sértse fel a kezét. Lúd- vagy kacsatollal pengették. A faluban diatonikus (*egykótás*, egysoros érintőjű) citera volt, de újabban kromatikust is használnak. A jelenlegi helyi citerazenekarban pikolló-, prím-, tenor-, basszus- és bőgőciterán játszanak. Régen elsősorban a célszerűség elvét követték, aztán kezdték díszíteni, faragni, festeni. (Korondi Erika)

Az Almási Béla Tájház citeragyűjteménye

„Kétfajta citora van: egykótás és másfél kótás. Apám nagyon jól tudott citorlálni. A másfél kótás más hangokat ad ki, szélösebb.” (Falkus János) „A citerabálon azokat a gyereköket tanították, aki szerette a citerát. Mindhárom fajtát használták, aszörint, hogy milyen faragású vót. Kottaszörűjen vótak azok mögcsináva. Vót amelyk egyszörű, vót három hajszálvékony drót, mellette vót egy vasatagabb, s mellette egy még vastagabb, majdnem nagybögő

Néhai Barják Antal citerája. Jelenleg lánya, Németh Emese tulajdona.

hangot adott. Ezt a három sort kifaragtuk akkor ilyen fából, hogy ne az ujján nyomkodja. Alatta mögvót az kottázva, ilyen drótot möghajtottak, s bele vót ütve a dobozzába. Az úgy vót lekottázva, mán azok a citorák (egykottás, kétkottás). A harmadik rétegösen vót összehozva, hogy balódalt mán vót tizenvalahány húr. Mán nem él senki, aki citerálni tudott.” (Lévai Lajos)

COCÓZÁS

„Cocóztak: a férjem négykézláb, a kisunokám föl a hátára, akkor: **Ne, cocó, ne!** – hajtotta.” (Oláh Piros)

CSÁKÓ

„Újságpapírt összehajtottunk, löhetött csináni csákót, a franciák sisakjára hasonlított, högyös vót. Ez egyszerűjen *csákó* vót, ha mégegyször hajtottunk rajta, olyan lött belőle, amelyknek *zsebje* vót ódalt.” (Lévai Lajos)

CSAPDLECSACSI. CSAPDLECSACSI S. SZÍNGYŰTŐS

CSENDŐRÖZÉS

„A kert teli vót szárkúpokkal. A tolvaj elbújt a szárkúpban, a csendőr kereste. Vótunk tizenöt-húszan is, ahogy összegyűtt a banda.” (Gál Mihály)

CSEREBERE FOGADOM

**Cserebere fogadom,
Többet vissza nem adom!**

CSEREBOGÁR. CSEREBOGARAS. CSEREBOGARAZÁS

„A fübe lefeküdtünk, oszt *cserebogaraztunk*.” (Pelle Anna) „Kiabátuk, hogy:

- **Cserebogár, mikor lösz nyár?**
- **Mikor apád gatyába jár!**” (Falkus Margit)

„(...) – ezt hajtogattuk, s mögfogtuk. Mikor kimöntünk ide a Gyöpre játszani, az első játékunk az vót, így koratavasszal előgyűttek. A tegnap vót eszömbe, most nem hallom, hogy: **Bogár, sárga cserebogár!** Ezt szödtük mindég, míg az est leszállt, éneköltünk.” (Rajcsik Anna) Véletlenül döbbenek rá, hogy cserebogár alatt van, aki szentjánosbogarat ért: „Világítós bogár. Alkonyatkor kezdött a háta úgy világítani, mint a foszfor. Akkor sok vót, ma már nincs.” (Oláh Piros) Mások különbséget tesznek: „Nem egy a kettő. A cserebogár tavasszal szokott jelölnöközni, kint, a határba gyűtt ki a földből, és akkor mink, gyerekkorunkba szaladgátunk, és éneköltük: **Cserebogár...** És fogtuk mög, Egy centinyi hosszú, és az egész oan sötét sárga. És a szöntjánosbigár az mög egy nagy fekete, van akkora, mint neköm a hüvelyujjam, és akkor azt azé mondják szöntjánosbogárnak. Szöntjánosbogárnak mondtuk azt is: möntünk ki a temető szélhőn, és akkor sötétbe csillogott. És akkor, hogyha mögnyomtuk, ahol csillogott, mintha több lött vóna belőle. Hogy most az szétmönt? Nem löhetött mögfogni sose!” (Lévai Lajos)

CSICSISS, BABA, CSICSIKÁJ!

„Úgy mondta ezt nekünk anyánk:

**Csicssiss, baba, csicsiskálj,
Itt vár rád az ágyacskád!
Csillagok az égen,**

**A kecskék a réten
Hozzák néked
A friss tejecskét.”** (Falkus Julianna)

További altatótöredék:

**Várd mög az estét,
Jönnék a kecskék,
Fogd föl a farkát,
Potyognak az almák!** (Oláh Piros)

CSIGABIGA

Itthoni játékként, libalegeltetés közben játszották lent, a kertben: „Még vöttük föl a csigabigát:

„S addig így ráztuk a csigát, míg az ki nem gyűtt a házából. S akkó mink annak örűtünk, hogy kigyűtt a házából a csigabiga. Így tartottuk a kezünkbe.” (Falkus Julianna) **Hozzák a piros csizmát.** – fejezi be kis eltéréssel Gál Ilon.

CSILLAGNÉZÉS

„Akkor a csillagokat mondta az édosapám: **Kislányom, ez a Fiastyúk!** – tizenegy órakor jön föl, tizenegy csillag van: egy nagy csillag van, az a *kotló*, a többi a *csirkék*, és az fönt vót éjjel, hajnalig. Az *Esthajnali csillag*, a Gönczöl-szekér, az mögint egy nagyobb vót, mutatták. Szép vót. Akkor vót a hullócsillag, augusztusban, akkor nagyon sok csillag hullott le. Azt mondják, mikor így hirtelen szalad le, az hirtelen halál vót, hogy annak a csillagja lehullott.” (Tóth Eszter)

CSIPCSIPCSÓKA. CSIPCSIPCSÓKÁS

A korábbi generációkhoz tartozó adatközlőim nem játszották a csipkedőt. „Így fogjuk, ahányan vagyunk, négyen-öten, egymás keze fején a bűrt, és éneköljük:

Hess! Hess! Hess!” (Falkus Julianna)

CsÍPKODJUK A FÜVET. CSÍPÖDJÜK A FÜVET

„Ekkó ütünk, a fübe ütünk, és szödtük a fűvet. Vót ilyen mondóka:

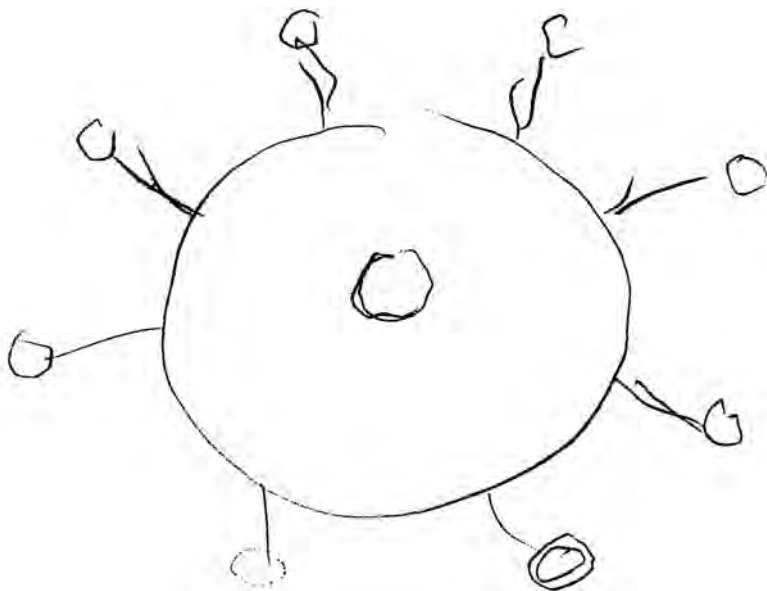
**Csíp kodjuk a fűvet,
Aki nem csíp kodja,
Ördög bujjék ódalába,
Mind iderakja.**

Így, ugye – két kezét hátrateszi –, köllött, hogy csíp kodjuk a fűvet, s akkó így előretöltük a kezünket. Egyik kezünkbe szödtünk, a másikba nem szödtünk. Vót, amelykbe vót fű; vót, amelykbe nem vót fű. S akkó (a szembenülő) mondta, hogy: **Nyisd ki ládácskádat!** És akkó kinyitottam, akkó mondta, hogy **Arany!** – ha vót benne. (...) Az **Fos!** – amelykbe nem vót. Oszt akkó jókat neveltünk, oszt folytattuk, keztek előrrő.” (Falkus Julianna)

A *Nyisd ki ládácskádat* rész nélkül játszották az öregebbek (mondják, hogy az más játék volt), és nem szemben egymással, hanem kört alkotva szedték a fűvet, majd mind a kör közepére gyűltek, öklüket sorba egymás fölé tették, és rakásba szórták a leszakított fűvet. „Így, ni, hátúrúl:

**Csípödjük a fűvet,
Aki nem csípödi,
Ördög üsse ódalát,
Hamu vigye a haját,
Kákai, bímbócskai,
Ki mit szödütt a vásárba,
Mind iderakja!**

Mind odarakta!” (Oláh Piros)

A játék egyik változata

CSÓNAK

„Aztán ellenközöleg összehúzza (a papírcsákót), és mikor összehajtotta, akkor a középit szétnyomja, és akkor marad olyan, mint egy hajó, *csónaknak* neveztük. Mikor abba az időbe vót az árkokba víz, mindjá csinátunk egyet, oszt beletöttük a vízbe, hogy úszkát ottan, míg el nem ázott.” (Lévai Lajos)

CSÓNAKÁZÁS I. TUTAJOZÁS

CSÖM-CSÖM, GYŰRŰ. CSÖMCSÖMGYŰRŰZÉS

„Összetöttük a kezünket, és akkó egy így, ahogy símogatta, nálla vót a gyűrű – mutatja –, de nem biztos, hogy magának adtam, hanem mönt tovább az, aki a körbe vót, és mondta:

Csöm-csöm, gyű - rű, kal - lan gyű - rű, nál - lam, nál - lad

a - rany - gyű - rű. Itt - fűs - töl - nek, ott pi - pál - nak.

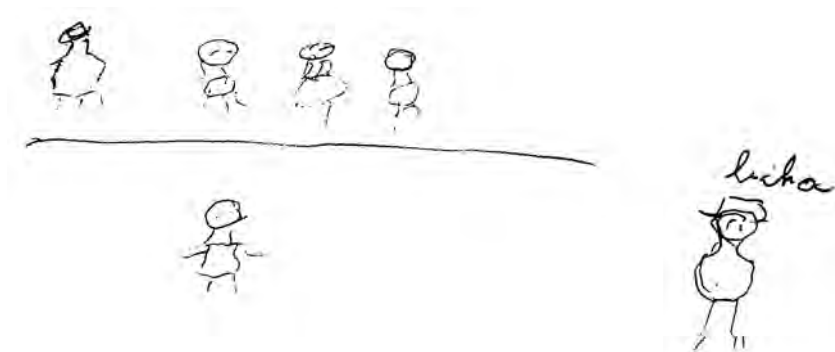
Parlando

Szabad a bikának kereszködni nállam is, nállad is.

(Gál Ilonnal szemben ő **Nál-lam van az arangyűrű-t** énekel. Mindketten skandálják az utolsó sort.) S akkó köllött hogy keresse, oszt akkó nyitottuk ki a tenyerünket, (...). **Nyisd ki tenyeredöt!** Akkó kinyitottuk, nem vót a gyűrű, mer, ugye, becsaptuk. Ű leste, hogy kinek adjuk. A középső valakinek odaadta, s azér mondjuk, hogy **Szabad a bikának**, mer valaki kinn vót, hogy gyühetött be, s az ki köllött tanája biztosan. Inkább bent játszódot, télön. Kint mondtuk a csigabigát, a cserebogarat.” (Falkus Julianna) **Szabad a bikának nállam is, másnál is keresködni.** (Péli Irén) Oláh Piros és Falkus Margit azt meséli, hogy a kezükbe gyűrűt tettek, vagy valami más kis tárgyat, és így énekeltek:

**Csöm-csöm gyű-rű,
Kal-lan-gyű-rű,
Nál-lad, nál-lad
A-ran-gyű-rű.
Itt pi-pál-nak,
Itt fűs-töl-nek,
Szabad a bikának keresgéni énnálam is, másná is.
Gyühet a bika, keresd mög a gyűrűt!**

„Nem körbeültek, hanem ahogy ültek a padkán. Na, mondjuk, hogy vótak négyen. S akkor vót egy, nálla vót a gyűrű, vagy, ami vót, s énekölte: **Csöm-csöm...** S akiné vót (a gyűrű), az föl-vátotta emeztöt (aki a gyűrűt az ő kezébe csente). Az vót a *bika*, aki mögkereste a gyűrűt. Akiné mögtanáta, akkor ű lött a bika.” (Oláh Piros) „Akiné mögtanáta, az mönt el (*keresőnek*; aki kereste a gyűrűt), az mondta tovább.” (Pelle Anna)

CSÖRGŐ

„Kerek (gömb alakú) fém, van olyan csík benne, s van neki olyan *foggantyúja*, amibe bele löhetött tönni (a szíjat), hogy bírja a nyakába tönni a kutyának. Zárt, kis kavicsok vótak benne. Vót, akinek kettő is vót, pláne a pásztorkutyáknak, hogy mikor szaladt, arról mögismerték azt is, hogy nem löhetött lelüni, az úgy csörgött.” (Oláh Piros) „Azt jobban kutyáknak szokták tönni a nyakukba a pásztorembörök. Hogyha kütte ja csorda után a pásztor a kutyát, azok a csörgetéstül is mán mögijedtek, és térültek vissza, hogy ne tapossák a nagyobb füvet, mer oan pásztázva legöltették a birkát. Ha vót kóborkutya, dobozokat rákötöttünk a farkára, oszt elöngedtük. Szaladt az útcán végig!” (Lévai Lajos)

CSUTKATORONY. VÁR

„Mindig azt mondták, hogy **Na, csinájunk kolzetot!** Mikor morzsoltak, télön, kézzel, a *csutkát* félrehányták, a gyerökök mind beleültek, hogy: **Csináljunk házat!** Akkor úgy tötték: így kettőt, úgy kettőt, és jó magosra fölrakta. Mikor mán nagyon magos vót, akkor összeomlott. Akkor csinátak kúpot belőlle, úgy, mint kártyából. Vót, aki ellökte, akkor nevétték, a másik haragudott, hogy mé lökte jel. Így tötötték az idejüket.” (Oláh Piros) „Morzsoltak így télön bent, s mink, gyerökök raktuk külön-külön a csutkát. Várépítés csutkából.” (Falkus Julianna) „A kukoricát, amikor lemorzsolják, marad a csutkája, s akkor én azt szépen fogtam: egy sort, szóval kettőt így raktam, akkor kettőt úgy (egymásra kettessévek keresztbe), így egy építményt tudtam belőle. Én összerakosgattam, mindég kettesével raktam, hogy maradjanak hézagok, valami hasonló, mint ma a lego. Öt éves körül lehettem. Azóta is bennem van az az ösztön, hogy faragjak, és most már fából, tornyot építsek.” (Kása János)

CSÚZLIZÁS I. PARITTYÁZÁS

Csülkös

„Vöttünk egy fadarabot, egy ekkorát – 10 centinyit –, möghögyöztük a végit, és beleállítottuk a földbe. Vöttünk egy kést, és akkor azt dobáni köllött ilyen magasságról - fél méternyiről – a földbe bele. Így. *Térgepüve* vagy *guguva* dobtunk, mer föntről, ugye, nem mén. Először az élivel, hogy álljon bele. Ha beleát, nem baj az, ha srégön is, de álljon bele, nem ütöttünk a csülökre rá. Utána fekve a kést a tenyerünkbe töttük, (tenyerüket megfordítva dobtak), nem mindönkinek sikerűt. Ha nem sikerűt, ütöttünk rá a csülökre. Utána a kézfeje töttük a kést, fekve. Negyedikre a kisujjra mög a mutatóujjra, fekve. Utoljára, a középső mög a gyűrűs ujjra töttük fekve a kést. Öt fajta dobás vót. Ha nem át bele, a késnek a végivel rávertünk a csülökre, arra a botra. Ha beleát, akkor nem. Akárhányszor nem át bele, azt a csülköt addig vertük, még belemönt. Azt foggal köll kihúzni. Mikor annyira belemönt a földbe, hogy már csak egy pincurka maradt kinn belőle, hogy ki bírd húzni a fogaddal, akkor köllött csináni a földbe, ahova mén az állad, egy lukat, hogy ki lehessen húzni a pálcát). Ez vót a büntetés.” (Horváth Margit) Egy-egy gyerek mind az öt pozícióból dobott. A többiek csak akkor ütöttek a csülökre, ha nem sikerült a dobó dobása. Így „vót aki egyből ki bírta húzni. Ha hatan játszottunk, ott a Gróza térön mink sokan vótunk, az belemönt egész a földig, gödröt köllött ásni az állának, hogy kihúzza a fogával.” (Horváth Margit) Korábban nem játszhatták: „Nálunk tiltott volt, ha mán möglátta valaki idősebb – mert vót, mint gyeröknek abba az időbe, kisbicskája –, s ha möglátták, hogy a gyerökök közt valamelyik kivötte, szót a szülőnek, mögfenyítöttek, be köllött tönni a zsebbe. Ha enni akartunk, ... (csak akkor szabadott a bicskát elővenni). Minálunk ez nem engedélyözött.” (Lévai Lajos)

DI(J)ÓTÖRÉS I. SÓTÖRŐ

DISZNÓZÁS

„Sokan összegyűtünk, majdnem mindön házban lány vót, csak egy vót fiú. Oszt a fiút lefögtük: **Itt a disznó, fogjuk mög!** Mögfögtük, mögnyomkodtuk jó. De nem bántottuk mink. Ez vót a disznózás.” (Süli Katalin)

DOB I. KIDOBOLÁS

DOBOLÓS I. HUMÓS. HUMÓZÁS. HUMÓCSKA

DOBOZÜTÉS

„Dobozokat állítottak föl a (búcsúban), és vótak labdák, s akkor alul vót öt sor, följebb négy sor, mint a konzervdoboz, egyre kevesebb, és te köllött dobjál, s ahányat sikerüt leütni, s ha sikerüt mindöt leütni, a földíjat elnyerted. Ha ötöt ütötöttél le, mögnézték azt a számot – az ajándékok számozva vótak – akkor az ötös ajándékot *elkaptad*.” (Falkus Julianna)

DÓLÉ. DÓLÉZÁS

Ez volt talán az egyik legközkedveltebb játék Kisiratoson, mégsem tudják a mai gyerekek, mi a dólé. „Mindkét végét högyösre mögfaragtuk, bottal ütöttük el.” (Gál Mihály) Tapasztó Rozál a dólézást összeköti a tavasszal, amikor a gyallat tüzelőnek darabolták, ebből törték a dólét is. Generációnként, utcánként van itt-ott eltérés a játékleírásban: volt, hogy a dólét kalappal kapták el; volt, hogy kintről vissza kellett röpíteni a körbe, ahonnan kiütötték; volt, amikor haladtak vele: ha nem tudták a dólét visszadobni a körbe, ahová leesett, onnan ütötték ki újra. Van, aki szerint leginkább a fiúk játszották, de több adatközlő emléke rácsafol erre: „(...) ki tud nagyobbat ütni. Ezt a Gyöpön csinátuk. Ilyen darab dólét csinátunk faágból – mutat egy kanálra –, möghögyöztük a két végét, így, oszt azt ütöttük egy bottal, egy karódarabbal. Ahogy kiröpüt, vót, aki visszaütötte. Aki, mondjuk, dobta vissza, be oda énhozzám, én kiütöttem, akkó újra beütötték, mi kiütöttük. Ha én nem tudtam, más. Melyik milyen messze el tudta ütni, az játszott jobban.” (Almási Anna) „Csinátak egy nagy kört az udvaron, (...) egy nagy *várat*, mög vót egy *dólé*. A közepin át egy fiú, vagy egy lány bottal, kintről mög dobták be. De, aki a kör közepin vót, az visszaütötte mindég, hogy ne szálljon a körnek a közepibe. Ha besikerüt dobni, akkor az kerüt a közepibe (aki bedobta).” (Tóth Rozál) „(...) mindönki egy-egy körben át, onnan dobta ki ki-ki a maga dóléját. Az nyert, aki messzebe dobott.” (Horváth Margit) „Nekünk nem vót *röndös dólénk*, hanem csutkából vótak egy-egy darabok, és akkor letörtük a fának a vastagabb ágát. A röndös dólé mög vót csináva fából: ilyen hosszúkasra faragták mög, azt a szüleink csináták mög. És akkor vastagabbúl vót a botja is mögcsináva. És akkor möghúztunk egy vonalat, ott át mindegyik sorba, és ki messzibbre ütötte. Először játszottunk vele. Akkor: **Na most mindegyik kapura üt!** Akkor mindég öt banyink vót, tíz banyi vót, úgy gyüttöttük gyerökként cukorkára.” (Fodor Rozália). A pénzre dólézás viszont nem volt jellemző. „A dólézás egy botos gyerekjáték, és azt úgy kellett játszani, hogy vót egy körülbelül másfél méteres *üőbot*, s vót egy

Dólé és dólésbot, 5x3 cm, 50 cm, fa. Készítő: Lévai Lajos

tizenöt-húsz centis fadarab, azt kellett ütni. Én úgy emlékszem, hogy egy kis árkot kellett csinálni a földbe, mert általában kint játszottuk, a szabadban, a legelőn. Egy kis árkot csináltunk, és úgy tettük a kis botocskát az árok szélire, hogy az egyik vége belelógott. Azt az egyik végét megütöttük, erre felpördítettük a kicsi botot, a nagy bottal pedig elütöttük távolra. Ki tudta távolabbra ütni ezt a kis botot, az kapott pontot. Utána természetesen számoltuk is, és különböző büntetéseket róttunk, vagy különböző nyereményeket azoknak, akik távolabbra tudták ütni.” (Almási Vince) Vannak, akik kétfajta dóléjátékot játszottak: „Csinász egy kört. Benn ász a körbe. Föl köllött dobni a dólét, és elütni. Akkor elszát, akkor onnan dobták vissza, be abba a körbe. Mikor dobtá be, ha bírtad, elütötted. Ha nem ütötted ki, akkor jött a másik. Amikor földdobta, oszt elütötted, és az nem bírta bedobni, oszt te se gyüttél ki a körből, leesött kint valahol, akkor onnan ütötted mán tovább. Az vót a haladás. Vót, amék a deszkán vót. Tehát, rátöttünk egy karóra egy darab deszkát, rátöttük (egyik felére a dólét), a másikra ráütöttünk, az föl, a levegőbe röpűt, azt mög köllött kapni. (...) tartottuk a sipkát, hogy azzal kapjuk el.” (Lévai Lajos) „Az a dólé, mint egy olyan... – látott olyan vaját, amit olyan ízébe csinának? –, a dólé úgy nézett ki, mög vót ütője neki, letöttük oda a dólét. Vót itt is *kapu*, amott is *kapu*. Az ellenségnek azt dobtuk bottal. A *kapu* csak egy luk. Ennyi vót a dólézásunk!” (Péli Irén) Gyűjtőutam végén új fogalmakkal egészül ki

tudásom: egyértelmű különbség van *kiütő* és *dobó* között. A kiütő, aki a körből kiüti a dólét, amit majd a többieknek, a dobóknak vissza kell dobni. Ha valaki elkapta – ez volt az *elkapás* – vagy visszadobta a dólét a körbe, ő maga állt be a körbe kiütőnek. Ha nem kapták el, és nem is tudták visszadobni, *haladás* jött: azaz a kiütő onnan ütött újra, ahova a dólét, a kört el nem találva, visszadobták. „Vót olyan helyzet, hogy 20-21 évös legényök innen, a Kekecsről kihaladtak arra egész a Zsillérig.” (Nagy Mátyás) A *röndös dólé* hosszúkásra faragott fadarab (Fodor Rozália), de ezen kívül a gyerekek kihegyezett faágat vagy csutkát is használtak. Létezett egy *kör, vár, ház* vagy *kapu*, amelyben az elütő állott. *Védő* vagy *elütő* tehát aki a várban állt, és *kiütötte, elütötte* a dólét, *védte* a várat, hogy ne tudják oda visszautni a dólét a többiek, a *dobók*, a körön kívül állók. *Haladás* nem létezett mindenkinél, de *elkapás* már igen. *Ütőbot* vagy *dólésbot*, amivel a dólét kiütötték. Bölönben édesapámék *pittyeztek*, a *pittyfát* ütötték ki a körből az *ütővel*.

DUDA

A marhaszarvból készített *szarukürtöt* nevezik dudának. Nem díszített. „A kanászok, a disznóőrzők használták. Levágták a szarvnak a vékonyabb végét, és azt fújta. Az úgy szót, nem nótára, hanem csak hangra, s möghallották az embörök, hogy engedjék ki a disznókat.” (Oláh Piros) „Régön, hajdanába vótak azok a szürkemarhák, s akkor annak óriási szarva vót, szinte mögnőtt egy métörre is. S akkor vót ilyen szíj, a derekára kötötte, s akkor csinát neki

Duda, 15 cm, szaru és drót. Készítő: Lévai Lajos

ilyet (drótkampót), hogy ne fogja mindég a kezébe, a karikást is és a botot, s a dudát fölakasztotta a *derékszíjra*. A kanász avval jelzett, amikor a disznókat hajtotta ki. Kint, a Gyöpon a gyerökök elkérték tulle, hogy kipróbálják. Olyan orrhangon beszélt az egyik kanász. Kiátotta a feleségének: **Rozi, hozd mán ki a *nunámat!***” (Lévai Lajos) „Régön, nagyon régön mindég a szögény embör vót kanász vagy gulyás. Fújta a dudát, a szarukürtöt, végig az útcán, s mikor hallotta a nép, engedték ki a disznócsürhét. Mikor odaadta a kanász, belefújhattunk, vagy, elloptuk: kiakasztotta a gémre, odalopóztunk, s akkor elloptuk az öregtől. Átalában cigány vót.” (Falkus János)

DURRANCOS

„Vótak ilyen lukas kúcsok. A gyufának a mérgit abba belehúztuk. Akkor a végire madzaggal ráillesztöttünk egy szöget, amék abba pontosan *pászolt*. Akkor fogta azt a kötelet, keményebb fáhon (vagy falhoz), ha odavágta neki, az a szög, ahogy annyira pászos vót, mikor beütötte, robbant. Éccaka világított, nappal csak egy oan puffanást löhetött hallani. Mán ilyen fölnöttek: vótak régön ilyen nagyobb, hosszabb kúcsok, az oan vékony vót, annyira pászos szöget töttek oda, hogy képes vót mögrepedni az a kúcs. Tehát nem vót

A durrancsos 3-5 cm; fém (kulcs, szeg), gyufaméreg (foszfor), zsineg. Készítő: Korpa László

veszélytelen, inkább veszélyös vót.” (Lévai Lajos) Szilveszterkor is csinálták a karbitozással együtt. „Egyik végire a madzagnak ráköztötték a lukas kúcsot, a másik végire a szöget. A högyit levágták a szögnek, hogy tompa lögyön. A kúcsba belekaparták három-négy gyufaszálnak a mérgit, és belepásztították a szöget, oszt a falnak nekivágták. Kié durrantott nagyobbát! Vót olyan is, hogy szinte a kúcs szétrepedt, ha több mérget belekapart.” (Falkus János) „Akkora

köllött, hogy zsebbe elférjön. Ellensúlyt töttem a kúcsra, hogy nehezebb, súlyosabb lögyön, és akkor nagyobb a durranás.” (Korpa László)

ÉG A GYERTYA, ÉG

„Úgy forogtak körül, fogták a kezüket, oszt **Ég a gyertya, ég (...), Mind le-gugújjék!** Akkor legugútak mind a gyerekek.” (Oláh Piros)

EGÉR, EGÉR

„Mikó az első foga a gyerekeknek kiesött: **Dobd a kuckóba!** Hátrafelé bedobta a kuckóba:

**Egér, egér, adok neked csontfogat,
Te meg adjál vasfogat!”** (Oláh Piros)

EGY, MEGÉRETT A MEGGY

„Körbeátunk, egy vót a közepin. Mindég az az egy mondta: **Egy!** Akire rámutatott tízig, köllött rá válaszolni. Aki nem tudott, kiát. Rád mutattam, három! Akkor te köllött gyorsan valamit rávágjá, mer, ha nem, kiesté. Aki tudott tovább mondani párbeszédöt, az bent maradt a játékban. Ki maradt legtovább! Mink olyan csúnyákat nem mondtunk, lányok, de a fiúk, igön. Előre ezöket mondtuk, aztán köllött mást. Ha elfogadta, jó; ha nem, kiesött.” (Falkus Julianna) „Elég fajtalan. Nem mondom. Abba az időbe mink, gyerekek elmondtuk egymásnak, de nem vót szép.” (Lévai Lajos)

**Egy, megérett a meggy.
Kettő, feneketlen teknő.
Három, béka ül az ágyon.
Négy, fejed a kecskét.
Öt, – (Nem jut eszébe.)
Hat, hasad a pad.
Hét, kenyeret süt a pék.
Nyóc, feneketlen tó.
Kilenc, berugott Kis Ferenc.
Tíz, tiszta, mint a folyó víz.** (Tóth Eszter)

EGYSZER A MARISKA

Ismerős a dallam. Bölönben a **Kis kutya, nagy kutya, ne ugass hiába!** című szöveggel énekelték a nagyszüleim. Kisíratoson elmutogatták a gyermekek.

Egy-szer a Ma-ris-ka mit gon-dolt ma - gá-ba, lek-vá-ros gom-bó-cot csi-nát va-cso - rá-ra.

Gyúr-ta kéz-zel - láb-bal, tű-zet ra-kott fá-val, mé-gis-csak így kö-llött el-vág-ni bal - tá-val.

ELMENT A PAP ALMÁT LOPNI

Elment a pap almát lopni,
Elfelejtett botot vinni.
Elővette bunkós botját,
Avval verte le az almát.

Elment a pap almát lopni,
Elfelejtett zsákot vinni.
Levetette bő gatyáját,
Abba szedte az almáját. (Horváth Margit)

ELVESZTETTEM ZSEBKENDŐMET

„Körbeálltak, táncolva möntünk, és énekölték.

El - vesz - te - ttem zseb - ken - dő - met, meg - ver a - nyám ér - te.

A - ki né - kem visz - sza - a - dja, csó - kot a - dok ér - te.

**Szabad péntek, szabad szombat,
Szabad szappanozni,
Szabad az én galambomnak
Egy pár csókot adni.**

Tekingettünk hátra, oszt akit szeretött, (annak) a háta mögé ejtötte le a zsebkendő, az mögcsókoltá.” (Falkus Margit) További szakaszokkal is folytatódik a dal:

**Lányok, lányok, szépek vagytok,
Szép is az orcátok,
Kertbe jártam, rózsát láttam,
Hasonlít hozzátok.**

**Fiúk, fiúk, csúnyák vagytok,
Csúnya az orcátok,
Kertben jártam majmot láttam,
Hasonlít hozzátok. (Tóth Irén)**

Mikor adatközlőimet arról kérdezem, valamiben eltért-e a *Tűzet viszek kötőm alatt* c. játéktól, nem kapok határozott választ. Mindkettőt zsebkendővel játszották, szól a felelet. A két játék közti azonosságról számol be Kovács Ferenc gyűjtése is. Utolsó pillanatban kapok egy egészen különleges, feltételezhetően eredetibb játékleírást a *Tűzet viszek kötőm alatt* játékhöz, ami valószínűsíti, hogy a két játék az idők folyamán hasonulhatott, így lehetséges, hogy a következő generációk emlékében mindkettő esetében már csak az *Elvesztettem zsebkendőmet* játékmenete maradt meg.

EMLÉKVERSEK FÜZET

Falkus János: Egy időbe például divat vót, hogy egy füzetöt elindított valaki.

Falkus Julianna: Emlékkerse füzet! Olyan is van neköm!

Falkus János: Odaadta egy lánynak, az a lány is írt bele. Akkor a másik is. Mire visszakerűt, szinte tele vót.

Falkus Julianna: Mikó mán tudtunk írni! Negyedik osztályba kimaradtak sokan, és akkor mán tudtunk írni. És akkó mán vótunk negyvenvalahányan. És akkó abba ki mit, emlékkerseket.

Falkus Julianna emlékverses füzet

ÉRIK A MEGGYFA

„Ezt Irénke monta (hajdan Kovács Ferenc kötetébe). Hogy mié három? Há biztos, me sokan vótunk az iskolába, és hogy hamarabb elfoggyonak a párok, ne lögyön unalmas, hogy csak az az egy (pár forog a kör közepén). **Ezt szeretem**... - nél csak úk fordútak, az a három pár, akik a kör közepin vótak. A többiek nem. Aztán újakezdték ugyanúgy.” (Falkus Julianna) Tóth, akkor még Godó Irén, sajnos, már nem emlékszik a részletekre. **Hollárica, hollárica** (Tóth Irén), vagy **Hullária, hullária** (Gál Ilon) – éneklük még, a befejezést pedig hal-lom így is: **Állj ki már, állj ki már, / Te szép lán.** (Tóth Irén)

É - rik a meggy fa, haj - lik az á - ga, a - la - tta ül egy bar - na lány. Kapd be, szí - vem, kapd be,
a - kit sze - retsz, kapd be! Ezt sze - re - tem, ezt ked - ve - lem, ez az én é - des ked - ve - sem.
Hul - lá - ri, hul - lá - ri, hul - lá - ri - hó! Csak a szí - vem
szó - mo - ri - tod! Állj ki már, te, szó - ke kis lány!

ESIK ESŐ, CSEPEREG

„Mikor esik az eső, oszt akkor a gyerekek, hogy:

**Esik eső, csepereg,
Paprikajancsi nyöszörög.
Hát az öreg mit csinál?
Hason fekszik, úgy pipál.”** (Lévai Lajos)

Az első két sort másképp is mondják: **Esik az eső, süt a nap,/ Paprikajancsi mosogat.** (Falkus Julianna)

ESIK ESŐ, HULL A HÓ

**Esik eső, hull a hó,
Jó karácsony, jaj, de jó!** (Lévai Lajos)

ESS, ESŐ, ESS

Esőcsalogató. „Csak úgy mondtuk:

**Ess, eső, ess!
Bogyorékot vess!
Árpa szaporodjon,
Búza bokrosodjon,**

**Az én hajam olyan legyen,
Mint a csikó farka,
Még annál is hosszabb,
Mint a Duna hossza!”** (Falkus Julianna)

A harmadik sort hallom így is: **Széna szaporodjék, (...)** (Tóth Irén)

EZ ELMENT VADÁSZNI

„A tenyerit így fogtad (a kisgyereknek). Kezdtük a nagyujjával, akkó a mutató, középső, gyűrűs:

**Ez elment vadászni, ez meglőtte, ez hazavitte, ez megsütötte.
Hát ez a kicsi mit csinát?
Az iciri-piciri mind megette!**

Mögsímogattuk a pici ujját. Ezt mikó elmondtuk, leszaladtunk a hóna alá, vagy a kis hasáhon.” (Falkus Julianna)

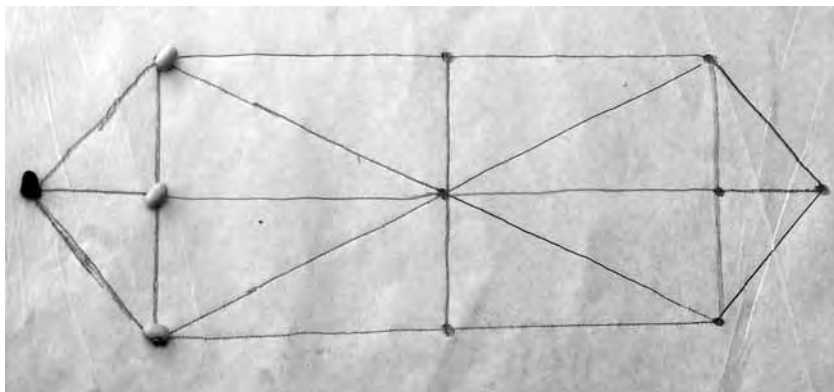
FÁBÚL PISZTOLY 1. KÉMÖZÉS

FALHON DOBÓ. FALRA DOBÓ

„Átalába régi pénzökkel játszottuk. Húztunk egy csikot a falhon egy bizonyos távolságra, föl nőttek is, két mőtörre, másfélre egy csikot. Mink, gyérökök, rövidebbre, s akkor dobtuk a gombot rá, a falra, és, ha mögközelítötte, amelyiké vót a legközelebb a csíkhon, az nyert. Ha kívül mönt azon a csíkhon, az mán elveszítötte.” (Lévai Lajos)

FARKASOZÁS

„A farkas mög köllött hogy fogja. Tudja, milyen a malmozás? Be köllött hogy zárja. (...) mögrajzoltuk, kukoricaszömmel játszottuk.” (Nagy Mátyás) „Ketten játszották. Ez a három fehér szöm a *farkas*, ez a szöm (a fekete paszulyszem) a *nyuszika*. Na, mostan a farkas, ugye, támadja a nyuszt, be akarja zárni, akkor ű lejött ide, a nyuszi fölmögy ide, egy helyön nem löhet a kettő. A nyuszi, ha visszamén, akkor *mögszökik*, ha pedig fölléptött ide (valamelyik sarokba), akkor evvel *bezárta* (az utolsó fehér szemet is odatolja a sarkot bezáró három

A farkasozás utolsó lépése. Papír, paszuly vagy kukoricaszem. Készítő: Lévai Lajos

pont egyikére), *mögfogta* a nyuszi a három farkas. Olyan vót, hogy *üldözőbe vötték*, de mindég csak veszíthet a nyuszi.” (Lévai Lajos)

FECSKÉT LÁTTAM

**Fecskét láttam,
szeplőt mostam,
Pfű-pfű! Mind a seggire ragadjon!**

Oláh Piros: Azt mondták, hogy hát azé mondják úgy, hogy múltjon el a szeplő.

Bakos Ágnes: Te boszorkány vagy, olyan sokat tudsz!

FELESBÁBÁZÁS

Szörklabdával játszották, el kellett találni a másik csapatból valakit, aki így kiesett a játékból. „Feles, mer két csapat vót. Úgy szaladtunk egyik ódalról a másikra az utcán. (...) ha elérte, az mindég kiesött. Ha nem tanáta el, szaladt tovább. Aki utoljára maradt, az nyert.” (Kovács István)

FELESHUMÓS. FELESHUMÓZÁS

„(...) két csapat játszott. S akkor egyik bűjt, a másik pedig (megkereste):

összegyűltek a gyerekek, s oszt akkor elbújtak a *szűrűn*. Vót egy rakomány szalma, széna, kúp, szárkúpok, oszt akkor keresték azt, akik elbújtak, *feleshumósok*. Oda köllött érne a szalmáhun, hogy rátögye a kezit, és *kidobolja*.” (Korpa László)

FERGENTYŰ

„Egy nagy gombot egy 30-40 centis cérnára fűzöd, akkor így mögpörgetöd az egyik kezedbe, a másikkal tartod, s akkor így két kézzel húzgálod.” (Falkus János) „Körösztlüfűztük a gombot a cérnával, s akkor rátöttük az ujjunkra, s akkor mögtekertük, s mint a hermonikát így, ha húztuk, adott oan különleges hangot a sodrástól, s oan szép kis vékon hangot adott, mikor finomabb cérnabúl csinátuk.” (Lévai Lajos) A szakirodalom *fergettyűként* a zúgattyú egy ritkább, a kisiratosival nem azonos változatát írja le.

FILKÓS. FILKÓZÁS. MAKKFILKÓS. ZSÍR. ZSÍROZÁS

Főleg filkózásként ismert Kisiratoson, a zsírozás elnevezésre csak halványan emlékeznek, és csak végül derül ki, hogy ugyanaz a játék. „A filkózást nevezhették zsírozásnak, mer akkor kéri, mikor a *makkfilkó* valakiné van, ütni akar vele, jelzi a társának, hogy tögyön bele egy ászt vagy tízest, mer ő viszi el a makkfilkóval. Azé mondták: **Zsírt bele!**” (Korpa László) „Csak négyen játszották, hatosba még löhet, de átalába négyösbe.” (Horváth Margit) „A makkfilkó vót a legerősebb, a zöd (utána), a piros, s a tök vót a leggyöngébb. S ott is vót tromf, amit elemeltek, ami alul vót, fölmutatta, és az vót a tromf. A tökhetest és a makkhetest félretötték, a többit osztották.” (Falkus János) „Négyen játszák, csak akkor teszik földre, ha hatan játszanak, mer négyször nyóc harminckettő. Kiosztanak mindönt, s akkor emelnek: az alsó kártya micsoda. Ha filkó van, a következő lapot: ha piros vagy zöd, akkor azok möntek tromfnak. Akkor azok möntek erővel: hetes a leggyöngébb, nyóc az erősebb, kilences is, mög akkor a filkó. Vót a makkfilkó a legerősebb, a zöd filkó mán gyöngébb, piros filkó, tökfilkó. Az nyert, aki legtöbbet nyert. Összeszámoltuk a végén. Löhetött párba is, a szömbelő szömmel körösztozve, de löhetött egyénileg is.” (Lévai Lajos)

FOCI. FOTBALL

„Mikor nekünk gyerekkorunkba rossz elhasznált rongyokat összevarrt a szülő,

s akkor az vót a fotball. Vagy tavasszal a tehenek vedlenek, dúrják a szőrüket, a szüleink vakarta, s akkor azt szögte össze. S akkor édösapám, mink nem tudtuk úgy, *zömöcskölte* szappanyos vízben, s akkor úgy összeát, hogy nagyon! S akkor a vonaton szivacsból labdákat lehetett kapni, egy vingai bácsi árúta.” (Lévai Lajos)

FOGÓCSKA I. ZAVARÓ

FOGÓZÓS I. ZAVARÓ

FORGÓ

„Búcsúbúl vöttünk forgót. Színös papír ki vót négyszögletesen vágva, négy sarkát összehajtották, rajzszöggel vagy szöggel odaszúrták egy botra. Ahogy szaladtunk, az forgott. Mink is csinátunk krepp papírbúl.” (Falkus Julianna)

FOS. FOSOS. SEGGÖS

„Szétterítették a kártyát az asztalon. Összeborítottak a tetejin két kártyalapot. Mindég köllött egyet-egyet kihúzni, hogy el ne dűjjön. Aki eldűtötte a tornyot, az lőtt a *fos*, az kimaradt.” (Falkus János) *Seggösnek is mondták.* – tudom meg Sarusi Mihálytól, és bár a Lévai ágon ilyen elnevezésre nem vélekszenek, futtában, ablakpucolás közben világosít fel Kovács Annuska, hogy már bizony mondták annak is. A Kurtucz családban tehát *seggösnek* is ismerték, megszokottabb a *fos*, *fosos* volt.

FOTBALL I. FOCI

FŐZÉS-MOSÁS

Sokan nem kényszerként, hanem játékként éltek meg a háztartásba való bevezetést is. Sok mókás történetet mesélnek a kezdeti, félresikerült sütés-főzésről. „Tanútunk főzni, mostunk. Mink, a testvérömmel elkezdtünk palacsintát sütni, míg anyámék kint vótak dógozni. Oszt akkor ű mindig mondta: **Jaj, de kemény!** Én dűtöttem hozzá a tejet. Oszt egy fél vajling palacsinta lőtt, me mindég, hogy kemény, lágy. Akkó tögyünk lisztöt. Tehát játékbúl is ideadtak gyúrni, mosni a zsebkendőket. Mert játékosan, de mán beleneveltek a fölnőtt életbe. Úgy kilenc éves lőhettem.” (Falkus Julianna)

FURULYA

*Furulya, 20 cm, eredetileg fűzfából készül, esetünkben műanyag és bodzafa.
Készítők: Korpa László és Almási Loránd*

Puhafából készítik, általában fűzfából, hangsúlyozzák, hogy a *pikula* kifejezést nem használták. „Mán bácsik vagy a szüleink (csinálták) finom fűzfából. Az oán puhább az anyagja. Kibelelték a közepit. Vót, amik szélösre csináta. Sípot beletöttek. Két helyön csinát egy lukat. Akkor az egyik ódalon vótak kis lukak, s akkor, ahogy fűjtuk, különböző hangokat adott. Eztet mink furulyának mondtuk.” (Lévai Lajos) „Csináltak lukat rajta, öt vagy hat luk vót rajta, azt hiszöm. Inkább a juhászok tudtak furulyázni, a birkások, *csobányok*. Vót neki furulyája, mint egy bot, olyan 40 centis körülbelül. És akkor furulyázott, de úgy kigyűtt rajta, tudott hangot adni, dallamokat, nótákat bírt rajta. Nem tudtak a gyerekek olyan röndöset csinálni, hanem hozták a székelyök a piacra.” (Oláh Piros) „Hat luk van rajta, és egy fél ódalt, a félhangnak.” (Korpa László)

FÜRDŐZÉS

„(...) az egész (ér) kigyűtt erre majnem a Kekecsig, és ott egy nagy tóforma vót. Mink osztán oda jártunk úszni, mög aztán vót *csáté*, ilyen gyékény, s akkó így átöleltük. Mögfürdettek a szüleink szombati nap, hogy ki ne mönjünk! – nagy hajunk vót –, s kiszöktünk, s ott fürdőttünk a mocsaras-pocsaras vízbe. Átfogtuk (a csátét), és akkó ráűtünk, lovagoltunk rajta, borútunk bele, nem fétőttek bennünket! De úgy kikaptunk, mikó hazamöntünk...!” (Takács Rozália) „Nyáron, amikor esött az eső, térdig érő vízbe mosattuk a lábunkat fiúk-lányok, mi fölhúзва a szoknyát. Akkor kint a csatornába fürdőttünk. Egyik ódalt vót a lányoké, másik ódalt vót a fiúké. Akkor még nem vót strand. Az vót a legjobb szórakozásunk.” (Kiss Mária)

FÜTYÜLLŐ. SÍP

Amit a szakirodalom *nádsíp*ként ismer, Kisiratoson főként fűtyüllőnek nevezték. Eperfából, gesztenyéből, bodzafából vagy meggyfából készítették. Fontos volt olyan fát választani, amelyiknek könnyen lehúzható a héja. „A gesztenyefából vágunk egy ilyen darabot (10 cm-t). Két görcs között elvágjuk, mögütögettük késsel vagy a bicskával, vagy ami vót, a haja legyűtt. De mielőtt le nem húzi, bevágunk egy ilyen sípot (egy lyukacskát három ujjnyira az egyik végétől), s akkor amabbúl, ami kigyűtt, a belsejéből levágtunk egy

Fűtyüllők, 10-15 cm, mogyoró- és gesztenyefa. Készítők: Lévai Lajos és Falkus János

picike darabot, aztat a végén visszagyugtuk. Itt elő fúta, mint a pikula.” (Falkus János) „**Csinájunk egy fűtyüllőt!** – mondtuk. *Bocfábúl*, bodzafábúl készítőtük. Kifaragták, kivötték a közepit, fölülről egy kis vágás, sípot tettek be neki, majnem mint a szaxofon. A meggyfábúl vékonyabb hangot adott, a bocfábúl vastagabb hangot. Csinátunk meggyfábúl, ne lögyön rajta görcs, s akkó addig ütögettük, hogy szépen egybe legyütt a haja. S akkó a haját, mikó levágtuk, legyütt szépen, akkó (a hajának) az egyik véginél bejjebb vágtunk egy kis nyílást, s akkó a végit mög visszagyugtuk annak a fájjával, csak vágtunk belőle le. S mikó belefűjtunk, akkó itten gyütt ki belőle hang. Rátöttük az ujjunkat. Ha begyugtuk vékonyan szót, ha kiöngedték, vastagabban szót.” (Lévai Lajos)

GESZTÖNYEFARAGÁS

„Gesztönyefák vótak a templom körü. Szödtük a gesztönyét, s akkó kifaragtuk a fejit, lábát gyufaszálbúl. Kifaragtunk állatokat belőlle, mög mindenfélit: lovat, tehenet. A tehennek tötté szarvát. Kisebb gesztönyébő disznót.” (Falkus Julianna)

GÓLYA, GÓLYA, GELICE

Gó - lya, gó - lya, ge - li - ce, mi - től vé - res a lá - bad? Tö - rök gye - rek el - vág - ta,

ma - gyar kis - lány gyó - gyít - ja síp - pal, dob - bal, ná - di he - ge - dü - vel.

Mondják így is: **Magyar gyerek gyógyítja, vagy Magyar kislány ápolja.**

GÓLYA, GÓLYA, VASLAPÁT

Gó - lya, gó - lya, vas - la - pát, hoz - zál ne - kem kis - ba - bát!

GÓLYALÁB

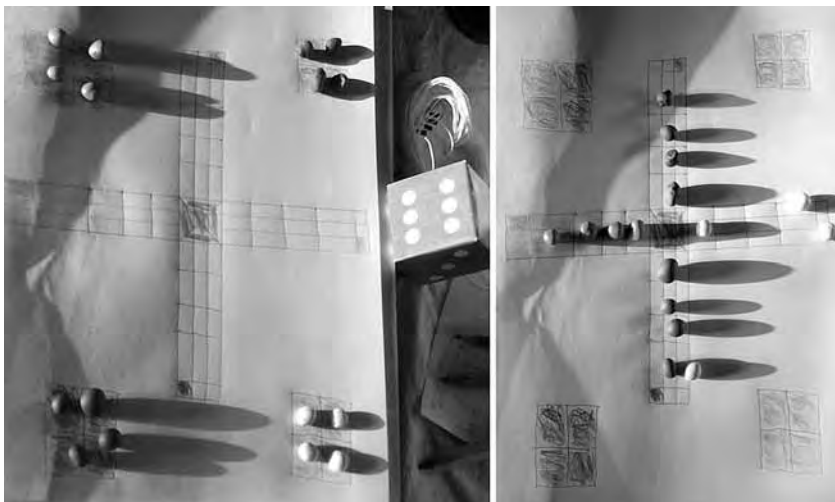
„Akkor lett a faluba gólyaláb, amikor Antal nagyapám nem akarta besározni a kisuvickolt csizmáját, készített hát gólyalábat, hogy majd azon megy a templomba. Öreg Kása összehívta a gyermekeket, hogy buktassák fel a fiát.” (Bagi István) Tény, hogy Anti bácsi sose ért gólyalábbal a templomba.

GOMBOZÁS

„Ez gombok, inggomb, vagy kabátgomb, vagy bármilyen. Abba az időbe azt nem engedték mög a szülők (mindig) – egy asztal vót –, hogy majd itt az asztalon. Idetöttük a tenyerünket (az asztallap széléhez), oszt akkó így fölütöttük, akkó jött a másik, az is fölütötte. Akkó így mértük (araszra). No, most, ha távolabb vót, nem fogta el, akkó mán én nem nyertem, akkó jött a következő. Nállunk a gombozással lent a földön. S akkó a földön mindég így pattogattuk a körmünkkel elő. Csinátunk egy kicsi kis, halvány süllyedést, lukat a földbe, és akkó avval pöccintöttük, mink úgy mondtuk, pöccinteni. Addig lükdöste mindegyik a saját gombját, hogy améké először beleugrott, ha négyen vótunk, mögnyerte a másik háromnak a gombját. Akkó köllött újból kezdeni. Ki vót szabva, hogy milyen távolságrúl. Nem nagy távolságrúl. Mögcsinátunk egy ilyen kört, és a szélitől indítottuk be a közepibe.” (Lévai Lajos)

GURÍTÓS SAKK

„Fehér, tarka, fekete is vót, mög barna paszuly is vót, ezök vótak a *bubák*. Sábúl csinátunk olyan kockát, oszt akkor ráírtunk egyik ódalára egyest, a másik ódalára kettőst, így hat számig. Aki gurította a hatot előbbször, az kiléphetött a *házából*, mer úgy beleraktuk a házba. Oszt akkor mönt körbe. Ott a másik, amelyk kilépett, mondjuk utánna, az, ha eltanáta, előtte vót négygyel vagy öttel, akkor oszt leütötte, oszt visszamönt a házába. Négyen játszották, mindönkinek megvót a maga háza. Síma lapra rajzoltuk a mezőt. Itt láttam egy pasztást... (Lerajzolja). Ide léptek ki, mikor hatot gurítottak.” (Tapasztó Rozál) Körbementek a mezőn az óra járásával ellentétes irányba, majd, amikor visszatértek, ki-ki a *házába* ért. Máskor így mondja: „Sárbúl, agyagbúl csinátunk egy kis kockát, akkor mögszáritottuk úgy a párkányon, oszt akkor arra nyomtunk pontokat, és az vót a *gurító*.” Mások krumpliból faragták a gurítót.

A gurítás sakk induló képe: mind a négy játékos bubái a négy házban, ablakban vannak. Papír, paszuly vagy kukoricaszem és agyagból vagy krumpliból dobókocka. Készítő: Lévai Lajos

„Játszák négyen, s akkor bent az *ablakba*, a *kisablakba* van a négy kukoricaszöm, paszulyaszöm, fél kukoricaszöm, annak idején az vót, barna paszuly, fehér. Ha nem adtak a szüleink paszulyt, kukoricát félbe vágtuk, azt a felet is még kettőbe. Akkor *gurított*. Ha egyes vót, oszt nem vót kint a sorba játékja, akkor kiléphetött egyessel. Ha mán vót *bubája* kint, akkor csak hatossal lehetött kilépni. Ahánszor hatost gurított egymás után, akkor mindég az gurít. Ha hatost gurítottam, akkor *kiolvastam*: egy, kettő, hat, oda letöttem a bubámat, s aztán gurítottam újból én. Ha mögint hatos vót, akkor folytattam tovább. Mikor mán nem hatos vót, hanem, mondjuk egy háromas (!), akkor az is jó vót, de folytatta a következő az óra járásával megfelelő irányba. S akkor aztán középre vittük be a négy szömet, *hazavitte*. Az nyert, aki előbbször hazavitte a bubáit, s aztán játszott a három, aztán játszott a kettő, s aztán, aki maradt, az bukott.” (Lévai Lajos) Arról érdeklődöm, hogy a *táblás sakk* mikor jelent meg a faluban „Gulyás Jutkának van a bótja fönn, a központba. Ott vót egy Sziszmán nevezetűnek a kocsmája. Magyar Matilék háza vót, de az ott lakott. Az a bácsi, Sziszmán, talán János a szövetkezetnek vót főkönyvelője egészen

'51-'52-ig. S ő behozta azt a divatot, a táblás sakkot. Ez vót oan '48-'49 körül. S akkor hozott többet, szerette a gyerököket, s ott klubot alapított. Szombaton, vasárnap jobban möntünk, gyerökök, csak fiúk, oszt akkor ott tanított. Miután elmönt ('52 körül), mögszűnt a klub.” (Lévai Lajos)

GYŰTÖGETŐ JÁTEKOK

„Vót az ár, amit apukám hasznát, avval kilukajtottuk az üres csigaházat – akkó kerek csigaház vót, hosszúkás nem –, selyöm cérnaszálra fűztük nagyság szörint, diszítöttük.” (Falkus Julianna) „Hosszúkás csiga, fekete, azt löhetött nálunk is tanáni, és még oan kerekök is, kis, fekete csigákat. Azokat fűztük föl. Feketék mög fehér is vót hosszú, a piócákat szöttük. En a nagymamámra azt raktam rá. Merhogy ű vényomásos is vót, s akkor ráraaktam a hátára, és akkor, mikor az teleszívta magát, lepörögtek. S akkor bele köllött tögyem *pörnyébe*, s akkor ottan kigyűtt belőlük a vér. S utána vissza köllött tögyem *borkányba*, vízbe. S akkor nem fëtem, most mög, esküszöm, úgy fënék tülle. Akkor úgy szödtük, hogy ihaj-csuhaj!, az árkokból mög csatornákból ki. Akkor halászni jártunk. Szép vót! Vót, aki rága a sóskát is, de én a mai napig nem szeretöm. Akkor a pápikával, azt is sokat játszottuk.” (Horváth Margit) „Még halászni is vótunk. Gyeröckint, kassal. Így az utcából vótak olyanformák, mint én. A Tódáson a kertlábbá vót egy ér, oszt abba vót sok hal, de vót sok pióca is. Mindég vót a zsebbe egy kis só, ha megcsípott, töttük rá, oszt leesött a lábunkról. Vót csuka, hosszú, fehér. Vót hosszú fekete, vékon. A szomszéd öregasszony azt szerötte, lehúzta a bőrit. Vótunk vadkacsatojást is szödni. Tarhonyát csinátak belöle ételbe a szüleim mög a nagyanyám, szödtünk annyi tojást, hogy egész télire vót tarhonyánk. Akkó gombát szödni ki. Vót a külső Gyöp a teheneknek, akkó vót bent, mielőttünk, ott vót a legelő. De vót ilyen bornyúknak kint a külső Gyöpön, oszt a nagyapám vót a gulyás, oszt annyi gombát szöndtünk. Mindenfélét. Édösapámmal möntünk, me, ami nem jó vót, ő mán tudta, oszt akkó azt mán nem szödtük össze. Vót répafödünk, a fácánt láttuk, hogy hát ül a tojáson. A kaszárnáná vót ez. Összekötöttük így a gazt, hogy ne lásson ben-nünket röggel, ha mögyünk, oszt mögfogtuk. Jobb a levesse mög a húsa, mint a tyúknak, mög a színe is. Olyan, mint a kikirics, olyan sárga. Ami nem vót még vérös tojás, me elülni készűt, azt mögöttük. Ami rossz vót, eldobtuk.” (Bula Rozália) „A templom körül sok gesztönyefa vót. A szögényebb gyerökök a kis varnyút parittyázták, és a vadgerlicét a fészekből kivötték. Hazavitték, a szülök otthon mögfözték.” (Falkus Julianna) A gyűjtögető játékok közé tartoznak a különbözö növények: virágok, bimbók gyűjtése, füzése vagy evése is, így a gyermekláncfüé, papsajté, szentjánoskenyéré, pipacsé, akácfavirágé. Az utóbbiakat külön említem, mivel mondóka vagy akár játék tartozott

hozzájuk. „Akkó példáulul lemöntünk a kert alá – akkó a Tódáson laktunk –, vót szentjánosfa, azt öttük, azt mondtuk: szentjánoskenyér. Hosszú, csüngős valami vót, széttörtük, oszt öttük a belsejít. Azt mondtuk, hogy az nagyon finom szentjánoskenyér.” (Takács Rozália)

HÁBORÚZÁS 1. LOVASHÁBORÚ

HAJDÚZÁS 1.

„(...) sorba átunk, oszt így fogtuk egymás kezit, tízen is. Forogtunk úgy körbe, oszt, aki leghátú vót, aztat jó *mögsörgettük*, oszt az akkó *büssengölt* egy nagyot, elesött, repút. Messzire möntünk, mikor mán nagy kört alakítottunk, szaladtunk mindnyájan, oszt az csak úgy repút el.” (Süli Katalin)

HAJDÚZÁS 2.

„Csak csinátunk, nem is tudom, hány cédulát. Mink húztunk. Akire ráesött a *hajdúzás*, vezette a játékot. Mán nem nagyon tudom. A hajdú húzta a cédulát vagy rámutatott, hogy **No, mostan te kihúzol egy cédulát!** Nem is tudom, milyen neveket írtak ilyen cédulára, összehajtogatták, egy sapkába vagy valamibe összerázták, na **Húzzá, húzzá!** Vót rajta hajdú, bíró, mög aki ítélte, oszt olyanokat. Mifélenk ez vót a hajdúzás. Milyen ítéletöt kapott? Fiúk, lányok. **No, most megpuszítad eccör vagy kétször azt a valakit vagy azt a valakit, a bíró ezt ítélte.** A cédulára az írt, ahogy sikerüt, én vagy a barátnöm: **Na, majd írom én!** Sok mindön vót akkoriba.” (Bula Rozália)

„Vót a hajdú, a bíró, a gazda mög a tolvaj. Ez vót a cédulára írva. Földobtuk, oszt ki mit húzott.

GAZDA: **Bíró uram, loptak!**

BÍRÓ: **Mit?**

GAZDA: **Hat ökröt, hat szamarat mög egy koszos egeret!**

BÍRÓ (VAGY HAJDÚ?): **Kire gyanakszol?**

Rá köllött mutatni valakire. Ki köllött tanád, kiné van a tolvajcédula. Ha ki-tanátad, azt büntette mög a hajdú vagy a bíró. Ha nem tanátad el, a hajdú a gazdát ítélte el, amié mögrálmazott valakit.

HAJDÚ: **Mire büntetöd?**

BÍRÓ: **Féllábon állj 2 percig, vagy Puszild mög ezt vagy azt.**” (Falkus Julianna)

A bíró és hajdú különbözösége ködös. Mondják, hogy a cédulára bíró is van írva, hajdú is, mégis aztán szerepük azonosságot mutat, ő(k) az *elítélő*. A párbeszéd így is alakul:

HAJDÚ: **Kire gyanúsítod?**

GAZDA: **Sítom-sítom, terád!** (Lévai Lajos)

HANGUTÁNZÁS

„Különböző állat hangját utánozták: békáét, galambét.” (Horváth Margit).

„Szokták így a gyerekek, hogy **Bang-bang!** – (a harangozást utánozni).” (Lévai Lajos)

HANGYÁS. HAGYÁZÁS I. BOLHA

HÁROMNAPOK vő. KOLOMP

„Háromnapokkor mög föltöztünk csúnyának, köszöntöttük a háromnapokat, a farsangot. Még hatvanba is ötöztek a férfiak, jobban embörök vótak föltözve menyasszonynak, vőlegénynek, katonának, cigánynak, ami mindön csúnyaság létezött. Möntek végig a faluba zeneszóval, és mindenütt kaptak valamit: pálinkát, bort, pézt, sonkát, amit, azt.” (Falkus Margit) „A gyerökök csináták a reklámot.” (Lévai Lajos)

HÉJJA, HÉJJA, LAKATOS

Héjja, héjja, lakatos,

Ne vidd el a másét,

Csak az uraságét! (Bakos Ágnes, Oláh Piros)

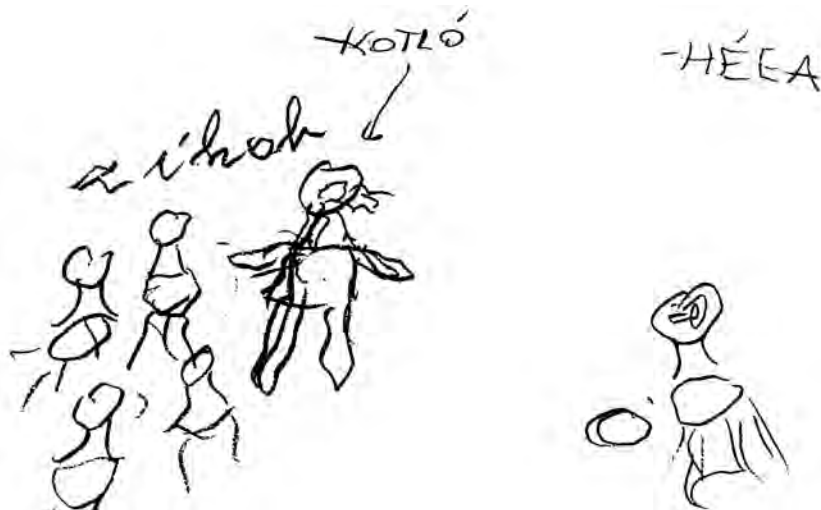
HÉJJÁZÁS

„ (...) Gyöpon laktunk, sok gyerök vót ott, és hajtottuk a héját.

- **Mit ásol, héjja?**
- **Gödröt.**
- **Minek az a gödör?**
- **Csirkét kopasztani.**
- **Anya vagyok, nem hagyom!**

- Héjja vagyok, ellopom!
- Hiss el, héjja, hiss! – hajtottuk a héját.

Szaladni köllött el, hogy ne fogja mög a héja azt a gyerököket.” (Korpa Piroska)

A héjjázás szereplői: héjja, kotló, mögötte a kiscsibék

Egy másik változat:

- Mit ásol, héjja?
- Kutat.
- Minek az a kút?
- Vízet meregetni.
- Minek az a víz?
- Tyúkot koppasztani.
- Honnan van a tyúkod?
- Tölled is, mög mástól is.

„És akkó rámutatott valakire, és akkó jó elvertük, mer, hogy mondta, hogy lopott. És jó elverték, mind a gyerökök, melyik hogy ütötte.” (Falkus Julianna)

HEPTIKA

Ugróiskola. „Kilíniázták a földet, és akkor olyan kockákat csináltak benne, oszt ugráták.” (Oláh Piros). „A kezünkre töttünk kis cserépdarabot vagy rossz pézt, akkor avval köllött ugráni. Ha leejtötte a pézt, mögbukott vagy, ha rálépett a vonalra, akkor is.” (Falkus Margit). „Köllött tartsunk a kezünkön mögint küvet. És ha az a kü egészen a tízig, ha kitartott, jó; ha leesett a kezedből, újból köllött *heptikázni*, újra köllött kezdeni az egyestül.” (Horváth Margit). „(...) rajzoltunk a födre kockákat. Így vót öt kocka körösztbe, emígy hat, oszt ki tudja fél lábbal kiugrani a kockát, mint a köröszt, egyet elhagytunk, a többit lefelé. Nem számoztuk mög, csak kirajzoltuk krétával. Fél lábbal ki tudja átugrani az egész kockát, hogy nem esik el. Mígcsak át nem ugráta, addig nem cserétük le. Úgy egyensúlyoztunk mink.” (Kurtucz Anna). „Aki leejtette a lábát, az kiesött. (...) Egyformán játszottunk fiúk és lányok.” (Pelle Ilona) „Itt vót két kocka, itt volt egy kocka, és akkó újra két kocka és akkó itt vót még egy. Lőhetött ezt hétig, nyóceig, tovább is. S akkó innen dobtuk bele egy kis kavicsot vagy üvegöt, vagy ki mit, s akkó ott nem vót szabad hogy letögyük a lábunkat, mer, ha véletlenül tévedésből beleugrottunk abba, amibe dobtuk az üvegöt vagy a kavicsot, akkó aztán a másikba már csak egy lábbal szabad vót hogy ugorjunk. Úgy mondtuk, hogy heptikázunk, heptikázás. De ehön nem mondtunk semmit.” (Falkus Julianna) Nagyiratoson *sántika*: „Aki végig bírta ugrani fél lábbal, az nyert; aki leesett, megbukott.” (Barta Anna)

HÍD

„Hídat csinátunk.” (Falkus Julianna)

HINTA. HINTÁZÁS I. BOLON(D)KOCSI

„Hinta vót, egy hintó, fábúl, s akkor ráültünk öten, hatan, a kocsiszínbe vót. Négyen ültünk benne, s még a hátunk mögött kettő-kettő át, azok adták a lendületöt. s úgy himbálózattuk. A kocsiszínbe vót a gerendára föl kötve láncsal. Kétfelőről fölszálló. ülték, a közepe a felszálló. Vót egyes hinta is, s akkor úgy lükték.” (Gál Elek) „Addig hintázott az egyik, még el nem mondtuk ezt az éneköt. Mikó elmondtuk, akkó cserétünk, akkó fölűt a hintára a másik. Mikó kisebb gyerekek vótunk, és összejártunk:

**Pad alatt, pad alatt volt egy ház,
Abba lakott Mikulás.
Süti-főzi a hurkát,
Kértem tőle, de nem ad.
Még azt mondja, pofonvág.
Ha pofonvág, meghalok,
Kivisznek a bivalyok,
Bivalyföldbe temetnek,
Megesznek az egerek.” (Falkus Julianna)**

Más változatok: **Süti, főzi a vacsorát,/ Kértem tőle, de nem ad./ Ha nem ad,
majd pofonvágom.** (Péli Irén) **„Kivisznek az angyalok – a kicsikre mondták
ezt jobban, vagy az olyan szent életűbbekre.”** (Gál Ilon)

**„Víz, víz, folyóvíz,
Olyan, mint a tiszta víz.
Hozd ki, Jancsi, a baltát,
Hogy vágjuk le a nyakát.
Tegyük a kosárba,
Vigyük a vásárba.
Ott kérdi a kapitány:
Mi van a kosárba?
Túrós csusza, gömölye,
Tessék venni belőle.**

Ezt csak így köll mondani, hintázás közben.

**Egyedem, begyedem, kendertánc,
Hajdú sógor mit kívánsz?
Nem kívánok egyebet,
Csak egy döglött egeret.**

Addig hintázott egy, míg ezt a versöt el nem mondta.” (Falkus Julianna)
Vagy a következőt:

**Egy üveg alma,
Két üveg alma...**

„Tízig mondták, s akkor cserétek.” (Oláh Piros)

Egy kisíratosi baleset kapcsán helyben költött hintázót vagy hintáztatót mondanak:

**Julika, Julika, fölmászott a hintára.
Leesött, leesött, eltörött a lábacska.** (Godó Julianna).

HINTA-PALINTA

„A böcsőbe hintáztattuk.” (Falkus Julianna)

Hin - ta, pa - lin - ta, cu - kros - pa - la - csin - ta, ré - gi dun - na, kis - ka - to - na, u - gorj a Du - ná - ba!

**Hinta-palinta,
karácsonyi kisbaba,
régi dunna,
kis katona,
ugorj a Tiszába!** (néhai Almási Jusstina)

**Hinta-palinta,
Karácsonyi kisbaba,
Úri bunda, kutya luka,
Bújj a valagába.** (Gál Ilon)

HÓEMBÖR

„Csinátuk a hóembör testét hóból: gurítottuk össze a havat, sárgarépbából az orrát, gombokat fekete sárból. Rossz kalapot vagy edényt töltünk a fejire.” (Falkus Julianna)

HÓGOLYÓZÁS

„Jobban az iskolába csinátuk. Gyűjtöttünk, mondjuk, 20-20 hógolyót. Sorbaátunk két csapatba, ki, hogy melyiköt tanája el, az ki köllött ájon. Ki tanát el

többet a másik sorból, az győzött.” (Falkus Julianna)

HOVÁ MÉSZ TE, KISNYULACSKA

Ho-vá mész, te, kis-nyu-lacs-ka? In-gyom-bin-gyom tá-li-be, tu-tá-li-be má li-be, az er-dő-be.

**Minek mész te az erdőbe?
Ingyom-bingyom tálibe,
Tutálibe málibe
Vesszőcskéért.**

**Minek néked az a vessző?
Ingyom bingyom tálibe,
Tutálibe málibe
Kertecskének.**

**Minek néked az a kiskert?
Ingyom-bingyom tálibe,
Tutálibe málibe
Virágoknak.**

**Minek néked az a virág?
Ingyom-bingyom tálibe,
Tutálibe málibe**

Jóanyámnak. (Falkus Julianna, Hallai Erzsébet)

Hallom a refrént így is: **tutálíber málíber.**

HULAI. HULAI, HÚ! KUKAPISTA

„(...) meleg esők vótak akkoriba, szinte örültünk. Csinátuk a sárba kint a kis könyereket a lábunkkal. Valamelyik kitanáta, hogy vöttünk föl így sarat, és akkor szépen összeállítottuk, mint mikor gyúrunk, s akkor ilyen kockára csinátuk. S csinátunk egy lukat bele, s bele köllött köpni: **Hulai, hulai, akkorát szőljön, mint az Ágnis néni feneké!** S odavágtuk a fődre, s az a nyál, hogy benne vót, az kipukkadtt, és lútt egy nagyot.” (Horváth Margit) Van, aki az elnevezésre nem emlékszik, csak a játékra: „Mi, gyerekek, amikor kimöntünk

játszani, vittünk vizet magunkkal, és földbe csináltunk, keményebb sárból egy nagy kockát. A közepibe a kezünkkel csináltunk egy lukat, s akkor úgy a vízzel mögfényesítettük. Mögfordítottuk, fölemtük, és mondtuk: **No, most lól az ágyú!** – magasról földhöz vágtuk, az olyan nagyot szót, amikor leért a földre, hogy az ott, a luk kimént. Minél magosabbról dobtuk, annál nagyobb szót.” (Fodor Rozália) „Hulai hú! A második asszony, a szomszédunk beteg vót, az ablak nyíva vót, kiabátunk: **Hulai hú, olyat szóljon, mint az Ellus néni segge!**” (Süli Katalin) Vagy „**Akkorát szóljon, mint az anyád feneke!**” (Lévai Lajos) „Így mondták, **Gyertök kukapistázni!**

**Kuka Pista pojáca,
Hámoriná tojása,
Olyat szóljon,
Mint a valakinek a feneke!** – És akkor odavágták.

Vót egy gazdaság. Hámorinak hitták. Egy nagy gazdaság. És akkor úgy tanáták el, hogy *Hámoriná tojása*. És akkor annak a sárból készített *pocsárnak* a közepé fölpukkadt. Akkor sikerült, nevettek. Mer aztot úgy mögcsináták, hogy az alja olyan vékony lögyön.” (Oláh Piros)

HUMÓS. HUMÓZÁS. HUMÓCSKA. BÚJÓCSKA. DOBOLÓS

„Elbújtunk egyik a másikatúl.” (Almási Anna) Egyes szám, harmadik személyben hallom használni a *húny*, *hunyó* szavaknak egy archaikusabb alakváltozatát, a *humó*, *humott* kifejezést Tóth Rozáliától, aki arra is emlékszik, hogy ilyenkor *számláló kis verset* is mondtak. Később bukkanak *kiszámlálósokra*:

**Ádám, Éva, faka-kas,
Bujj a lukba, ott hall-gass!
Meget-ted a subic-kot,
Nyőj-jön ki a baju-szod!** (Falkus Julianna)

**Ádám, Éva vót a kertbe,
Látott madarat,
Hányat ütött,
Hányat mondasz te.** (Oláh Piros)
Ákátá, pákátá, cukátá, né,

Ábel, fábel, domnu-le.
Ecc, pecc, pere-tusz,
Áusz, stráusz, libi-sztráusz,
Strucc. (Falkus Margit)

Ákátá, pákátá, cukátá mé
Ábel, fábel domnu-lé
ex-presz, szpiri-tusz,
Áusz, tráusz, spridin-áusz,
Trusz. (Godó Julianna)

A második sor utolsó szavát **dominénak** mondja Oláh Piros.

Ám-tám-té-musz,
Szó-ráká-té-nusz,
Szó-ráká-tiká-táká
Ájá-bájá bim-bám-búcc! (Oláh Piros)

Ám-tám-tó,
Tündér-kaszi-nó.
Aki-re jut a ki-lenc,
Az lösz a hu-mó! (Oláh Piros)

Mondják *kiszámolónak* is:

Egyedem, begyedem, kender-tánc,
Hajdú sógor, mit kí-vánsz?
Nem kí-vánok egye-bet,
Csak egy darab kenye-ret. (Falkus Margit)/
Csak egy karé kenye-ret. (Péli Irén)/
Csak egy zsíros kenye-ret. (Tóth Irén)

Egyedöm, begyedöm, tenger táj,
Beteg-e még a fi-nánc?
Beteg bizon, nem öszik,
A temető-be nyug-szik,
Ráfutott a vadal-ma,
Ike-pike-pukk! (Oláh Piros)

Hárman estünk egy gö-dörbe,
Hárman jöttünk ki be-lőle,
Én, te, ő,
Mi, ti, ők,
Buda-pesten nagyobb számár nincs, mint ő. (Oláh Piros)

Lemen-tem én a pin-cébe vajat csipe-get-ni,
Utá-nam jött édes-anyám hátba-veré-get-ni.
Nád közé búj-tam,
Nádból sípot fúj-tam.
Az én sípom így szól-lott:
Dirr, dárr, durr,
Te vagy az a nagy-szá-jú! (Horváth Margit)

Lemön-tem én a pin-cébe vajat csipő-get-ni,
Utá-nam együtt öreg-apám hátba-verő-get-ni.
Nád közé futot-tam,
Nád sípot csiná-tam.
Az én sípom így szót:
Dí, dá, dú,
Te vagy az a nagy-szá-jú! (Oláh Piros)

Óh, óh, óh,
Tündér-kaszi-nó,
Aki-re jut a száz- kettő,
Az lesz a hu-nyó.
Tizenkettő, huszonkettő, harminckettő,
Negyvenkettő, ötvenkettő, hatvankettő,
Hetvenkettő, nyolcvankettő, kilencvenkettő,
Százkettő. (Falkus Margit)

Szörös tö-ke van a légynek,
Ha nem hiszed, gyere, nézd meg!
Inc, princ, Lő-rinc,
Te vagy oda-ki! (Horváth Margit)

Szépített formában mondják **Szőrös talpa van a légynek** változatban is.

„(...) akire rájutott a vers, az humott. A humó humott, nekiborút a kapunak vagy falnak, nem vót szabad neki lesni. A többi elbújt, ahova tudott, összevissza. Aztán az az egy kereste. Mikor a humó elmönt, ugye, kicselözték, kiles-ték, odaszaladt, és odaütött a falra, *kidobolta* – **Ki vagy dobolva!** – úgy mondták. Odaszaladt, oszt odaütött a falra, oszt az mán nem lött humó, hanem akit elkapott.” (Tóth Rozál)

„Egy vót, aki humott:

– **Na, számójá tízig!** – Akkor számolt. Akkor valaki kiabát:

– **Szabad!**

– **Aki bújt, bújt, aki nem, nem, kidobolom, az lesz a humó!**

Akit leghamarább mögtanáta, az humott.” (Oláh Piros) „**Kidobollak, oszt most mán te löszöl a humó! Kidoboltalak!**” (Pelle Anna) Ha nem talált meg senkit, hanem kidobolták magukat a játékosok, „akkor újra öneki köllött, hogy humjon.” (Pelle Anna)

IDŐJÓSLÁS

„(...) mindig mondom a fiamnak, este is, mikor kigyüvünk, ugye, a Hold állását, mikor látom, hogy gyün az eső. Mög a csillagokról nagyanyámtól mög édsapáméktól is tanútam, hogy, milyen időjárás lösz. Ugye, láttuk, hogy mikó a Hold lefelé áll, *csurgóra*, és akkó van egy nagy karimája, mint egy udvar – úgy mondják, udvara van a Holdnak –, akkó biztosan eső lösz hamarosan, másnap. Akkó mögint: mikó bárányok vannak az égön, az a sűrű bárányföhlök, az is azt mutatja, három napon belül köll, hogy lögyön eső biztosan. És ez úgy is van! Azúta is! Jósolom, hogy most nem lösz! Az este is azt mondja a fiam: **Anyu, hogy áll a Hold? Lösz eső? – Dehogy lösz!** – hogy most nem lösz, mer fölfelé áll. Mikó udvara van a Holdnak, az is biztos eső. Régön ezeket mondták. (...) Mikor halottakról álmodunk, lösz eső. Halottak megjelönnék, régön azt mondták, akkor egész lent gyün a fölhő, oszt a lelkök fölszabadúnak.” (Tóth Eszter) „Az idősebbek azok még jobban. Hogyha *csurgóra* áll (a Hold), akkor kifolyt belölle, ha a két ága föl, akkor tele vót, telehold. *Na, nézzétök, telehold van, lösz esső!* Akkor, mikor a Hód így, félig le, akkor azt mondja: *Nézzétök, kifolyt belölle, akkor mán nem lösz esső.* Ha Arad felől fújt a szél, ha aradi szél fújt, délről, akkor azt mondták, hogy esső lösz. De hogyha észak-

rúl, akkor nem lösz esső. De tényleg úgy van!” (Oláh Piros) Egyes napokhoz megfigyelések, illetve azokon alapuló szólások kötődnek: „Lucátúl karácsonyig nem nő az éjszaka. Egy állapotba van (az éjszaka a nappallal). S akkor karácsonytúl, újév után már lehet észrevönni, hogy kicsit hosszabbodik a nap. **Ha Katalin lotyog, akkor karácsony kopog.** Fagyos lösz a karácsony. **Január, február, oszt itt a nyár!** – úgy mondták. Hát régebben, amikor röndös mederbe vót a nap, és nem vót ez a kavarodás, akkor már márciusba szintén löhetött észrevönni (a közelgő tavaszt.) Há már február utóján vót kisnyúl a határba. Szent György-kor azt mondták, hogy, ha el tud bújni a varnyú a búzába, akkor jó termés lösz. De ha nem, akkor már tudták, hogy nem jó lösz a termés. Úgy mondták, hogy *Szengyörn*ap. Mártonra mondták, hogy **Na, lássuk, hogy Márton milyen löval jön!** Hogyha esött a hó – már ilyenkor vót, hogy esött a hó! –, akkor azt mondták, hogy: **Na, Márton szürke lovon jön!** Ha nem, akkor fekete lovon. Mostan már nem löhet rá adni, mert már mostan annyira mögvátozott az éghajlat.” (Oláh Piros)

IGNÁC

„Akkó mink játszottuk, de jobban a fiúk. Egy fiú vötte föl a másik fiút, de lányok is, s akkó kérdözte az alsó, hogy:

- **Ignác, mit látsz?**
- **Eget, földet, vaskarikát, átalugrom a patikát.** – mondta a fölső.

És akkó, ha gyorsan nem tudta rá a választ, akkó jó mögrázta amelyk alul vót, a fölsőt. Az már fájdalmas vót a hátán, akkó mindég a vötte a másikat, oszt ez így vót akkó.” (Falkus Julianna) „Mindön bolondságot elkövettek, és így egyik a másikat fölvötte a hátára háttal:

- **Mit látsz?**
- **Békát!**
- **Mit öszik?**
- **Kását.**
- **Adsz neköm?**
- **Nem!**

Ha azt mondta, *Nem!*, akkó jó mögrázta. Ha azt mondta, *Igön!*, vót, hogy akkor is mögrázta, és vót, hogy ledobta!” (Oláh Piros)

IJESZTŐ

„Az embör azon vót, hogy védte a veteményit. Többféleképpen vótak csinálva az ijesztők is. A szöllőnél vascsőből vannak a karók kétméterönkint. A szöllő,

mikor kezdött érni, akkor van a seregély, majdnem olyan színük van, mint a varnyúnak, csak kisebbek. És akkor azok, ha észrevőszik, hogy már érik a szőlő, pláne, mikor meleg van nagyon, nagyon szomjasak, mög szeretik az édességijé is, mög a magjáé jobban. És mögtámadták úgy, hogy, ha nem vót az embör figyelmes, egy fél óra alatt nem maradt a venyögén egyetlen egy

Ijesztő, 10 cm, krumpli, toll, zsineg. Készítő: Sebők József

szöm sem. És akkor, na, mit tögyek, mit tögyek?, vöttem két lejös *plászá*t, van füle is, fogója, és akkor mindön karóra dróttal rákötöttem. A szél, ahogy fújta, telemönt széllel, mozgott a levegőbe, és nem mertek odaszállállni a *seregék*. Vagy ilyen ijesztőt, vagy rossz téli *sipkát*, nálunk *kucsmának* nevezték azt valamikor régön: karót töttem le, és aztot ráállítottam a tetejire. Vagy egy oan nagyobb krumpli, hosszúkás krumpli, és akkor úgy vót mögcsináva, hogy egyik ódalon is három toll, másikon is, és akkor két kisebb elő mög hátul is, és akkor olyan madárformája vót. Ezt az ijesztőt mi már régóta használjuk, mikor elvetjük a borsót, ami leghamarabb kikel, azt mög a galambok mög a vadgerlicék kiszödik, ahogy kezd a földből kibújkálni, s akkor töttem két-három ijesztőt. Akkor se nem mertek odamönni, mer olyan huncutok vótak azok is, hogy a soron végigmöntek, és kétódalra a csőrükkel verték, és kiszödték, mert olyankor

szerették legjobban, amikor kezdött már csírába lőnni az a borsó. Utána már hiába maradt ott az a szöm, a csírárt, ha letörték, hiába töttük vissza, betakartuk, gereblyével eligazítottuk, az már nem hajtott ki többet. Csinálták azt gyerekek is, játékból csinálták, mög hát milyen a gyerekek? Láttam, hogy a szomszédok is, akkor lögyön önök is! S akkor ők is csinálták.” (Sebők József)

IRINGA I. KORCSULYÁZÁS. FAKORCSULYA. KORCSULYA

IRINGÁLÁS

„(...) télön, amikor befagyott (az ér), kimötünk és *iringáltunk*. Mink úgy mondtuk: iringálás, a csúszkálásnak. És akkó estünk, buktunk, vót, amikó le is möntünk idáig a vízbe – mutat a térdére –, amikó beszakadt. Mivelhogy hagytak, hogy fűrgyünk is, gondolom, hogy nem vót az annyira mély, hogy belefúlladhattunk vóna.” (Takács Rozália)

JÁTÉK ELEJI MONDÓKA

„Játék elejin mondókák. Nagyon sok! Vót olyan nagyobb köztünk: **Na, gyerekek!** Mondta:

A-pa-cu-pa-fun-da-lu-ka

Fun-de-ká-ve-ká-vá-luk

Ap-cuk-fun-da-luk

Fun-de-ká-ve-ká-vál-luk.” (Oláh Piros)

JÖN A KOSÁR

Már csak az *Iratosi kertek alatt* őrzik ennek a játéknak az emlékét. A gyermekek kört alkotnak. A kör közepén a játékvezető, aki jól ismeri a gyermekek közti viszonyokat, sorban mindenkire oszt három nevet, olyanok nevét, akikkel az illető jó ill. rossz viszonyban áll. Ezután háromszor kédezi meg sorban mindenkitől: **Mit csinál velük?** A játékos válaszai: **Az egyiket** (a három név közül egyiket mondja) **felteszem a füstre, a másikat** (megint egy nevet mond) **elküldöm boronálni, a harmadikat** (a legkedvesebbet) **megtartom magamnak.** Ebből nyilvánvalóvá válik viszonyulása az adott személyekhez. (néhai Horváth Piroska)

KAKUKK. KAKAS

Cserépsíp. „Kiegetött fűtyülöszörűség. Vásárban löhetött vőnni, a bazárosoktól. Milyen formájú vót, milyen hangot adott ki, olyannak neveztük.” (Lévai Lajos)

KARBITOZÁS

„Karbittal dobozban. Kilukajtottuk, bele a karbitot, nem vízzel: beleköptünk. Rátöttük a tetejét, akkor gyufával möggyújtottuk, s akkor az elvitte ja, s akkor durrant. Szilveszterkor meg este, a Gyöpön.” (Lévai Lajos) „Firnácson dobozba beletették egy dió nagyságú vagy még nagyobb karbitot, az alját kilukasztották. A karbitra jó ráköpdöstek, gyorsan rátötték a doboz tetejét, s alúról gyufával möggyújtották a lukná. Kié repűt messzibbre! Vót olyan, hogy nagyon rászorította a tetejét, szétrepedt a doboz is!” (Falkus János)

KARIKÁS VÖ. KICSI KARIKÁS

„A kecskék után mönt a gulyás, s annak vót karikása.” (Falkus Julianna) „Az ostor a kocsit hajtani vót, avval a lovat hajtották. A karikással a gulyás hajtotta ki a gulyát. Másfél méter hosszú vót, egy *csapó* vót a végibe. Össze vót nyócasba fonyva *szij*, vótak *bojtok* rajta, azt nevezték karikásnak. A gyerökök kölcsönkérték *durrogni*.” (Falkus János) „A férjem hasznáta. Ez a *fogója*, ez fából, dróttal át van tekerve. A karikás, az ilyen kis *nyéllel* vót. Vót, akinek ki vót szépön faragva. Az *ustorja*, az hosszú vót, itten fonyott, félig-meddig. Akkor azután vékonyabb – az vót, akinek kendörkötélbű vót, de vót, akinek szíjjas. Annak a legvégén vót *csapó hársbűl*. Mostan mán csinátak nájlónbűl is, hogy mögfonyták, ilyen hosszanan, annak a végét kihagyták ennyire, hogy az ilyen bojtos lögyön. Olyan sárga színű vót (a hárs), körülbelül vót olyan széles, mint ez (ujjnyi), csak vékonyos. Ezt (kb. 5 cm-re) mögfonyták, és akkor ennek a karikásnak azt a végibe is (tették), az csattant.” (Oláh Piros) „Kanásznak, gulyásnak vót egy bot mög egy karikás (a kezében), a főpásztor figyelte a *bojtárt*, és kiátott neki: **Vigyázz, mer gyün a bika!** Nem hallotta, odaballagott, akkor még vágott az ustorral a gyerökre, hogy figyeld a bikát, hogy nehogy véletlenül mögtámadjon ott ülve! Valamikor a csapónak a végét csináták ló farkábűl vagy a sörényibűl, mög a tehénnek a farkábűl. Húztak ki belűlle, és akkor mögfonyták. Az tartós vót. Akkor mán ez a hársfábűl *csapó*, ez mán mögint úgy az ötvenes évek fele, akkor mán fejlődött jobban. Eztet (a hársot) oan nagy bálákba szállították külföldrűl valahonnan. Oan vót az, mint a hársfa, mi van itt, s akkor, mikor levöszi a külső haját, van még egy réteg, ahun hasonlított, de ez ki vót dógozva, hogy erős vót. Lőhetött belűlle kötelet csináni. De ez mán a kommunizmusba vót. Eleibe begyűtt a *manilla*, tán neköm a *palláson* van még vagy méter. Vékony, nem kendörbűl, ennyit tudunk. Abbűl is lőhetött *csapót* csináni. Erős spárga vót, csomagba vót összehajtva, azt mán üzletbe lőhetött kapni. Az is valamilyen fából valószínűleg. A karikás részei: magába a *nyél*, az ki vót *sallangozva*, ugye, hát az dísz, hogy szép lögyön; jött a *nyakló*, a

nyaklóra az *ustor* hat vagy nyóc szál szíjbúl vót fonyva, vagy szögletösbe vagy kerekre – nem egyformán vót az csináva: egyik rövidebb, aztán hosszabb, hosszabb, hosszabb, hogy utójára mán csak egy szál maradt. S akkó azé fönt,

A karikás 3,5 m, henger fanyél, bőrszíz ustor, kenderkóc sallang, hárs csapó. Tulajdonos: Oláh Piros

ugye, vastagabb vót, s akkó szép folyamatossan, ahogy fogyott el, vékonyodott a karikás, és a legvégire, arra tötték rá a *csapót*, s akkor avval durrantottak.” (Lévai Lajos) Bölönben *nyócágú ostor*, amivel *rittyegtetnek*.

KÁRTYATRÜKKÖK

„Van 21 kártya. Azt három sorba kirakom (fentről lefelé): 7-7-7, hassal fölfele. S akkor monddod annak a valakinek, hogy **Válasszál ki egy kártyát!** De nem szabad becsapjon! Tehát gondoljon egy kártyára, és csak mondja mög másodjára is, hogy melyik sorba van. Utánna mögint összeszödöm, így keverődik, mikor összeszödöm, de közbe mindig, azt (a sort), amelyikbe van az az egy kártya, azt mindig a közepire rakom. Ezt háromszor: háromszor kirakom, és mind a háromszor mögmondja, melyik sorba van, és ugyancsak mindig azt a

középire rakom. S akkor utánna mindjár úgy rakom ki, hassal, színivel lefele, szóval háttal fölfele, s én kiszámolok 11 kártyát egymás tetejire, mint a csapdlecsacsiná. S akkor ráfogom, hogy az a kártya mozog. Én a tizenegyediköt mögjegyzem a szömemmel, hogy hova rakom. És a 11-dik az köll lögyön, amit kiválasztott.” (Horváth Margit)

Horváth Margit kártyatrükkje (Grudl-Turi Gábor)

„A kártyáknak úgy az elejin, vagy a hátulján, vagy ódalt vagy a fölső, tehát keskönyebb szélén egyik felül végonyabb a csík. S akkor úgy köll lerakni, hogy egyfele lögyön az a kesköny csík, egyik ódarra, s mikor mögfordíti, akkor mán fölül van a vékonyabb csík. Mondom a másiknak, hogy gondoljon egyre, és fordítsa a lapot mög (180 fokkal), úgy, hogy én, akinek ki köll tanáni, melyik lapot fordította mög, nem láthatom. A többi láthatom. És mikor fordíti, pontosan úgy tögye le, ahogy le vót téve, hogy ne vögyem észre, hogy most el van félig fordítva, hanem az párhuzamosan lögyön lerakva. Végignézem mind azt a sort, és akkor möglátom, hogy egyet, kettőt fordított mög. *Kitanátam*, hogy ez a lap van mögfordítva, vagy az a lap, vagy kettő, vagy három van mögfordítva.” (Lévai Lajos)

KATICABOGÁR. KATICABOGARAS

„A kezünk fejire töttük (a katicát), mozgattuk.” (Falkus Julianna)

Szállj el, szállj el, ka - ti - ca - bo - gár - ka! Sós kút - ba tesz - lek,
on - nan is ki - vesz - lek! Ke - rék a - lá tesz - lek, on - nan is ki - vesz - lek!

Gál Ilon így énekli: **Mély kútba teszek.**

KATONA BÁCSI HAPTÁKBA. KATONA BÁCSI HOPTÁKBA

Ka - to - na bá - csi hap - ták - ba, be - le - szart a na - drág - ba.
Ka - to - na né - ni, mo - ssa ki, jaj, de bü - dös, dob - ja ki!

Ugyanő így is tudja a végét: **Ángyom asszon dobja ki!** Más dallammal is éneklik:

Ka - to - na bá - csi hap - ták - ba, be - le - szart a na - drág - ba.
Ka - to - na né - ni, mo - ssa ki, jaj, de bü - dös, dob - ja ki!

KÉMÖZÉS. KÉMEZŐS vő. BOCFAPUSKA

Mind a már néhai Gál Mihály, mind a nála húsz évvel fiatalabb Lévai Lajos tud arról, hogy a fiúk hátramentek a kertbe, és *kémőset* játszottak, azaz keresték egymást, kezükből pisztolyt formálva feltartóztatták a megtalált személyt, a gonosz

kémőt. Világháborúk hatása lenne? „Kémőztünk: **Puff..., le vagy lúve!** Faragtunk fából pisztolyt.” (Lévai Lajos) Ugyanakkor más lövészközt is készítettek ugyanők: „Bocfából, aminek puhás bele van, azt kitakarítottuk, amikor ki lőtt takarítva szépen, akkor csinátunk másik, keményebb fából, akácfából, elvékonyítottuk, hogy abba ja bocfába pont belepászoljon. A végén hagyunk egy nagyobb részt annak a dugófélének, dugattyúnak. Vót ez a *kendörkóc*, amiből csinálták régön az ingöket, nadrágokat, mindönt. Amit kifésűtek az asszonyok, a nem használható kócokat, abból vöttünk egy kis *összegőt*, összegyűrtük, bevöttük a szánkba, összerágtuk, csinátunk belőle egy kis golyókat, ami pont oda belemönt. Beletöttünk egyet, beleköptünk. Beletöttünk még egyet, azt a dugót, ahogy begyugdostuk, a másik ódalt, a két dugó között vót levegő, iderántottuk a hasunkhon, az szabályosan szót, az egyik dugót kilüte. Mögkerestük. Mink evvel háborúztunk, kémőztünk.” *Kémezős*nek mondják a fiatalabbak: „Ketten elbújtak, azokat meg kellett találjuk, s letartóztassuk a kémeket. Kimentünk a határba.” (dr. Almási István)

KENYÉRCUSZI. KENYÉRCUCLI

„Édösapámék átszöktek. Mögfogták a katonák, akkor adtak nekik pézt, elengedték. S akkor ilyen fejre való kendőbe vót téve kis önnivaló az apukámnak, oszt odaadta neki azt a kendőt, hogy tudják mög, mán a család, hogy nem lútték agyon őket. S akkor az a katona, hogy minket is átvisz. Oszt akkor húsvétra möntünk át. Hát mi vótam? Négy-öt hónapos. S akkor a katona itten, Kekecs véginél várt bennünket, édősanyám rágott cukrot kenyérrel, bele egy rongyba, benyomta a számba, hogy ne sírjak. *Kenyércucli*. A gyerekek, ha nem akartak aludni, ha nem pihentek, akkor vagy hagyma haját főztek, vagy máknak a haját mögfőzték téjának. Mögitták, puff! Mint a drog.” (Lévai Lajos) „Madárszart is főztek gyerekeknek. Én sose adtam a gyerekeknek olyan *kenyércsuszit*.” (Oláh Piros)

KERÉKVEZETÉS

„Még nem nagyon vótak biciklik. Az ekéknek a kereke, amik még könnyebbek vót. Betonvasat möghajlítottuk, avval möggurítottuk azt a kereket, s akkor taszítottuk. Amikor jelöntköztek biciklifelnik, akkor már csak a végít hajlítotuk mög a betonvasnak, taszítottuk, az vót az öröm!” (Lévai Lajos)

KEREPELŐ

„Húsvétkor, mikor Jézus möghal, akkor a templomban nem harangoznak, hanem kerepölnek. Komoly fábú van csináva, s azt, ahogy hajtják, ha csöndes idő vót, szinte elhallatszódott a faluban is. Akkor mink is csinátunk fából,

avval hajtottunk: **Kerepöljünk mink is!** Hasonlított a kendőrszál fonásáná használt *kallantyúhoz*.” (Lévai Lajos) „Az olyan vót, mint a kallantyú. Ennek is vót ilyen *szára*, amit kifúrtak, hogy foroghasson rajta (a 3 kb. 10 cm-es farudacskából U alakú illesztésű kereplő rész). Az, ahogy forgott, kerepölt. A szárát fogta, forgatta, s az úgy szót. A székelyök, azok farigcsáltak ilyesmit. Régebben innen vótak Székelybe dohányosok. Családdal. Dógoztak. És akkor ellopták a fogást.” (Oláh Piros)

Kallantyú, 20x10 cm, fa, az Almási Béla Tájház gyűjteményéből

KÉS, VILLA, OLLÓ

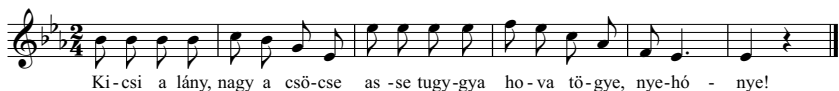
„Eztet hagyományosan az idősek mondták, mikor fölverték a gyerököket:

**Kés, villa, olló
Gyeröknek nem való.**

Mert kiszúrja a szömét, elvágja az ujját; evvel oktatták, hogy nem szabad.”
(Lévai Lajos)

KICSI A LÁNY

Csakúgy, mint az utánzás, a karikírozás, a gúnyolódás is központi szerepet játszik a gyermekek világában. A normától való eltérés szókimondó észrevétele a következő töredék:

**Ha fölveti a vállára,
Leér a segge partjára,
Nyehó-nye!** (Falkus Julianna)

Fölveti a két vállára eltéréssel éneklí Oláh Piros.

KICSI KARIKÁS VÖ. KARIKÁS

„Mindön gyerök csinát magának ostort is, és játékot is. Kötéldarab, a végére kóc. Ló szórit vagy tehén farkából a szórt kisimogattuk, duplán összefonytuk, azt kötöttük a kötélre, szíjra. Az szót nagyon. Vót, hogy négyesbe, nyócasba fonytuk kézzel, a végít visszahajtottuk, dróttal elkötöttük. Fa nyélre rákötötték a kötelet, majd a *csapót* egy dróttal. A mi fiainknak is én csinátam kicsi karikást, s itt *durogtattak* a kapu előtt.” (Falkus János) „Mindön gyerök csinát magának. A feje fölött addig hajtogatta, oszt csapott. Ott *durrogtattak* a kanász mellett.” (Falkus Julianna) „Csaptunk, akkor egymás ellen möntünk, s ha elkapta, ha rácsavarodott, kinek a keziből rántod ki a karikást. Ha közel vót, vót, mikor mögsújtotta az arcunkat.” (Lévai Lajos) „*Sárgölödént* töttünk a csapóra, s így möghimbáltuk a fejünk fölött, s akkor a varnyú alá lőtünk. S nagyot sivitott, elejtötte a diót. Akkor szaladtunk, fölvetők a diót.” (Falkus János)

KICSI KUTYA MÖGFÁZOTT

KICSI (A) RAKÁS, NAGYOT KÍVÁN

„Vót, hogy összemöntek a gyerökök, egyik a másikára rá.” (Oláh Piros) „Kint a rétön, a Gyöpon játszották ezt is a gyerökök. Ha egyik elesött a többiek is ráestek,

*ráugrottak, miközben azt kiabáták: **Kicsi a rakás, nagyot kíván!***” (Falkus Julianna)

KIDOBOLÁS. DOB

„Általába vót kisbíró, aki dobolt, de az én apám, hogy a tanácsná dógozott, pénztáros vót ’48-’49-be. S vót, hogy mögkértek kidobolni kisdobbal, ha például jött egy mozi, vagy valami.” (Szellelki József) „Vertük a dobot, oszt **Köz-hírré tétetik!**” (Falkus János) „A *kisbíró* járt a faluba kidobolni, értesítette a népet, hogy ez van, vagy az van, vagy most mán löhet dógozni a határba – ezt a néptanács tartotta magának kötelességnek. Ha nem vót ideje, amék oan talpraesöttebb fiú vót, odaadták. Föl vót neki írva, s akkor aztat elolvasta mindön sarkon, vagy mönt az utcán végig 200-300 métört, mögát, dobolt mögint, gyüttek ki a népek, s hallották, miről van szó. Gyűlést is kidoboltak. A színjátszó előadásokat mindég a gyerökök dobolták ki. Röndös dob vót: keskönyebb, egy oan 20 centi átmérőjű réz kereken, s búr vót ráhúзва – azt mondták, kutyabúr. Ezt a nyakába akasztotta, és vót neki dobverője.” (Lévai Lajos)

KIHAJTOM A LIBÁM A RÉTRE

„Ithoni játékok, amikor még kisgyermekek vótunk. Lent a kert lábán négy sor akácos vót, ott legeltették a libákat a gyerökök, és közben éneköltek, játszottak.

Ki-haj-tom a li-bám a rét - re, ma-gam is ki-ü-lök mel-lé - je. Na-gyo-kat

kop-pin-tok a li-ba fe-jé - re: li-bus-kám, ne menj a ve-tés - re!

Na-gyo-kat ki-ál-tok: li-ba-li-bus-kám! Ül-jél az öl-em-be, I-lus - kám!

Vagy **Janikám**, attól függ, hogy lány énekölte vagy fiú. Nekünk vót húsz libánk, mögjegyözve a feje pirosra, a másíknak zödre, hajtottuk ki a mezőre”. (Falkus Julianna) „Nyáron, mikor le vót aratva, (...) libalegeltetés közben éneköltünk. Ez vót a legelső.” (Tóth Irén) **Nagyokat koppintok a liba fejire** helyett éneklik azt is: **Messziről kiátok** (Tóth Irén), majd: **Libuskám, ne menj a herére.** (Oláh Piros)

KINT A FARKAS, BENT A BÁRÁNY

„Mink, ahogy körbeátunk, körbefogódzkodtunk, egy vót bent a bárány, kint a farkas. Be akart mindég törni a farkas, hogy a bárányt mögfogja. Vigyáztunk, hogy a farkas ne mőnjön be. Ha sikerűt, a bárányt a másik kiengedte. Ekkó fordítva vót mondva: **Kint a bárány, bent a farkas!**” (Falkus Julianna) Közben körbetáncoltak, a fentieket kiáltva. Hogy kiabáltak-e, vagy énekeltek-e még valamit eközben, nem tudni.

KIPP-KOPP, KOPOGOK

Kipp-kopp, kopogok, óvodába indulok. (Falkus Julianna)

KIRAKÓS

„Dobozokat összegyűtöttek. Gyufásskatulyákat. S mint mostanában, ahogy vannak ezök a kirakós játékok, amiket össze köll rakni. Abbúl csinátak, most is csinának, amit akartak belülle. Kinyitották úgy egy kicsikét, a másikat bele. Hogyha sok vót, akkor úgy összerakta: csinát kisházat, mög, amit akart az a gyerek.” (Oláh Piros)

KISBÁL. KISBÁLOZÁS. KISCITORABÁL. CITERABÁL

„Nekünk vót kisbál, így háznál bent citoráltak vagy hermónikáztak – egy felnőtt citorás vót vagy kettő –, oszt odajártunk. Tizenhárom-tizennégy évesek vótunk, melyik-milyen.” (Bula Rozália) Falkus Margit úgy véli, az ő generációjuk után halt ki a játék, ellentétben a kislakodalmassal, amit tizenöt éve is rendeztek még. Kisbálozáskor Fischer Zsuzsa öregapja, Szanda Pista bácsi, a sánta citerás játszott a gyermekeknek az udvaron, kint az utcán, vagy, rossz időben, a házban. Csárdást jártak, keringőztek, tangóztak. „Akkor vót kisbál. Tíz évesek, ha vótunk. Kicsi lányok vótunk. Éneköltünk, Szécsényi Pista bácsi harmonikázott, László Jani bácsi, itt a szomszéd, citorázott. Odamöntünk, ahun észrevöttük, hogy gyülekeznek. Jaj, Istenöm!” (Sarusi Etelka)

KISBIRKÁK. BÁRÁNYKÁK.

KARÁCSONYI BÁRÁNYOK: ARANYBÁRÁNY, EZÜSTBÁRÁNY

„Száz Roza néni, az ilyen kisbirkát csinát, két kis szarva, ezüst gumókkal vót, mindönt csinát, öregasszon, magába vót. Anyám elmönt Roza nénihön, hozta a kisbirkát egy kis szatyorba, hogy majd a karácsonfa alá betögye. Én mögláttam! Nem vótak díszök. Hópehely, mög diót csináták aranypapírral mög ezüstpapírral.” (László Mária) „Az vót az aranybárány, amelyiknek az óra és a szarva

högyin lévő kis gomb aranyporral vót befestve. A diszítés pedig: vata, faláb és a rózsaszín szallag, az vót az arany, a lány. Az ezüstbárány: ugyancsak a gomb ezüstporral vót befestve, és az óra mög a szarva högyin a gomb, annak mög kik szallag vót a nyakába, a fiú. Ez vót egy pár bárány: lány jelkép, fiú jelkép, szallag után, a színek után véve. Így emlékszők én a karácsonyi bárányokra. Vót neköm, kicsik vótunk, egy pár bárányt, mindég egy párat, egyet nemiegön. Vót mellé még csináva, aki akart még: a juhász sapkába, vatával mögcsináva, kutyája vót neki.” (Korpa László) „Sárga agyagbúl – itt van kint a csatornába – kifomáltak egy kisbáránt, és akkor vatával befedték, rátekergették, -csavarták, és akkor aztán a nyakába mög egy vékony piros papírszallagot kötöttek *bokré-tába*. S akkor mellé még csinátak egy juhászembört, *mikulásnak* mondták. Azt is ugyan agyagbúl kifaragták, s akkor belenyomkodták, mert puha a sár, egy botot a kezibe, s akkor aztán fényös kis *birkabáránnyal* befödtek, hogy most a juhász vigyázna a bárányaira.” (Lévai Lajos) „Nem csinátam én, csak magunknak. Agyagbúl, sárga földbúl, oszt akkó aztán bemeszelní fehér mésszel. Löhét szarvát

A kisbirkák és a juhász készítésének különböző fázisai. 10x7 cm a birka, 20x5 cm a juhász. Agyag, vatta, gyapjú, krepp-papír, ezüstpapír, filc. Készítő: Lévai Veronika

vót vetve a hátán mög a nyakán is. S vót, aki még tött ezüstpapírt a közepire a is csináni: kis drótot összegöngyölíteni, kis gombócot a tetejire, az is agyagbúl, belegyugni, beleszárad, oszt akkor fábúl a négy lábat. Aztán rá vatát, oszt akkor ilyen krepp-papírral átvonni: oan högyösre kivágták a végít, oszt így körösztül krepp-papírnak, keskönyet, hogy még szébb lögyön. *Eljátszották* még akkor a gye-rökök. Vót egy asszony, Száz Roza néni, az nagyon sokat csinát. Próbágtunk mindönt, régön nem vót tévé, csak kézimunka mög ilyesmi.” (Lévai Veronika)

KISBÓTOS

„Kisbótosat játszottuk. Csinátuk a mérlegöt, súlyokat sárbúl. Mértük, két kis, így vót egy kis deszka, két skatulyát aztán ide – a deszka két szélére mutat –, akkor a középdeszkára egy ilyen kis izére rászögeltük, oszt mértük vele mindönik ódalon.” (Almási Anna) Levélpénz volt, a kisházazással egybekötve is játszották. „Vót bótos, ha többen vótunk.” (Falkus Julianna)

KISBÚTOR

„Így összeragasztottuk a gyufásskatulyát vízzel, csirizzel – liszt és víz; kovászt annak mondták, mikor kovásztak a kenyérhön –, s akkor sok üres skatulyákat összegyűjtöttünk, s akkor ragasztottunk *sifont* vagy *sublót*.” (Falkus Julianna)

KISCITORABÁL I. KISBÁL

KISHALOTTAS

„Vittük, temettük a babákat. Mink aztat játszottuk, hogy möghalnak. Vót ott Gál András bácsiék, ahun laknak, egy gyümölcsös, oda vittük temetni a babákat. Cirok-babákat. Elástuk, aztat mán nem köllött kiásni.” (Almási Franciska)

KISHÁZAZÁS

„Kisházatzunk. Akkor nem vót ennyi tyúk se, se csirke. Tyúkházakat kimáزالtuk, az vót a szobánk.” (Almási Franciska) „Kisházat csináltunk, meg süttöttünk, főztünk, vittük ki a rongyokat.” (Gulyás Rozália). *Szárízikból* és gallyból építettek a kisházat „Itt hátul ennek a végén a kiskonyhának, adott az én anyám meszet, bemeszetük, még füstölt a kémény is, körúraktuk téglával, benne a babák.” (Sarusi Etelka) „A mákszár vót a kisház, *kúpolták*, kúpba rakták, először vót a mákszár, aztán a kukoricaszár. Vót, mikor anya-apa bemönt, főztünk, ugyanúgy főztünk. Vótak kisedényök. Törtük a téglát, az vót a paprika. Akkor a meggy, mikor ért, kinyomkodtuk, az vót a bor. Loptunk egy kis ecetöt, egy kis lisztöt a szüleinktől, de nagyon kicsit, mert, ugye, nem vót szabad.” (Falkus Julianna) „Küttük a gyereköket a bótba levéllel. Az is játék vót. Levél vót a pénz.” (Horváth Margit)

KISKERT

„A veteménybe anyám kimért nekünk egy négyzetméter kis területöt, és adott magokat pasztásdobozba. Vetöttem egy sor ilyet, egy sor olyat. De biztos, más is.

Ez vót a te kiskertöd, oszt kapátad, és tudtad, hogy mi van oda vetve, hogy mi a zödség, mi a répa. Ma mán összetévesztik a fiatalok a zödséglevelet a répalevéllel. Mink ilyen játékot is játszottunk!” (Falkus Julianna)

KISLAKODALMAS. KISLAKODALOM

„Vót menyasszony, vőlegény, összejöttünk sokan.” (Kovács Ilona) „Kinyomtuk a meggyet, és a meggylé vót a bor. Akkó a mönyasszon szabályosan föl vót ötözve: kismönyasszon, kisvőlegény. Möntünk az utcán, s akkó utóljára, amikó bemöntünk a házhoz, akinél vót a lakodalom, akkó ott vót süteményök mög meggylé. Marikát (László, szül. Magyar Mária) is – eszömbe jut – becsukták a mönyasszont s a vőlegényt, hát, hogy szerelmeskődjönnek, a tyúkházba vagy valahova. Kiabátunk és becsaltuk őket, hogy mönjönnek be az új párok az ólba. Meg vótak ijedve, dörömböltek.” (Falkus Julianna) Nagy szó volt menyasszonynak lenni. „Lakodalmaztunk egyik vasárnap egyik házná, másik vasárnap másik házná, barátnóné. Otthon, amit főztünk, azt öttünk. Abbúl vittünk húsból is, kalácsból is. Az utcába így möntünk végig. Danoltunk.” (Rajcsik Anna) „Maj mindég én vótam a mönyasszony! Varga Palcsi vót a vőlegény, a hónaljáig értem.” (Gál Ilon) A kislakodalmasnál *körmenet* is volt, használt fátylat és menyasszonyi csokrot kaptak a felnőttektől, úgy vonultak énekelve, akár a *nagy-lakodalmások* hajdanán. (Tapasztó Rozál) „Juhász Ila vót a mönyasszony, az elnyírt valami *firhangokat*. (...) És tudom, hogy vót sütte kalács. (...) vertük ott az edényöket, danótunk, táncótunk.” (Horváth Margit) Sarusi Mihály révén értesülök arról, hogy volt *vőfény* is a kislakodalomban, aki hívogatta a kis szomszédságot: **Vöröshajma, fokhajma,**

**Gyűjjenek a lagziba!
Aki nem gyün lagziba,
Maraggyon a kuckóba!**

A hívogató így folytatódott:

**Ki mit hozott a markába,
Visszaviszi a hasába. (Oláh Piros)**

Kislakodalom Ormaiéknál, 1940

Kislakodalmások Dani Irénnééknél, 1943

„Zászlókat csináltunk, azokat lengetve jártuk a falut. Volt vőfély, aki kikért. Menyasszony, vőlegény. Végig az utcán vonultunk. A lányok kendőt tettek a vállukra, a fiúkon kalap, és énekeltünk: Iratosi ucca, végig piros rózsza... (öKM 1981).” (Sarusi Mihály) Ma már egyetlen ember akad, akitől kérdezem, és fel tudja énekelni a dalt:

**Nem szállok le rólla,
Nem köll neköm piros rózsza,
Én a tied, te pedig az enyém,
Sej, nem löszünk soha.**

**Ki a szeretőjét
Tiszta igazán szereti,
Akármilyen havaseső esik,
Mégis fölkeresi.
Lám, én az enyémet
Tiszta igazán szeretöm,
Akármilyen havaseső esik,
Mégis fölkeresöm. (Oláh Piros)**

KISSZÁNKÓ 1. SZÁNKÓZÁS

KISSZÍNHÁZ

„Az unokatestvéröm, Bari Annus, náluk vót egy nagyon szép fűzfa, s akkor vót egy kis lapos, s így, nyáron, mikor esött az eső, pláne, akkor egy kis víz vót benne. Annus nagyon tudott rajzolni, s rajzolt babákat lapra. Ott vót királynő, ott vót boszorkány, ott vót mustohaanya, ott vót királyfi, ott vót vadász. Avval játszottunk kisszínházat, a papírbabákkal.” (Horváth Margit) A bábozás mellett az iskolai színjátszás hatására elterjedt az iskolán kívüli szerepjáték is. Közkedvelt volt *A mögfagyott gyermek*.

KISZABADULÓS

„Két szál madzag. Az egyik szálnak az egyik végét az egyik kezeire kötni az egyik szövénynek, ugyanannak a madzagnak a másik végét a másik kezeire kötni. A következőt átfogni rajta (hogy keresztezze a két madzag egymást), s azt a madzagot egy másik szövény két csuklójához kötni. S akkor szabaduljanak el! Hogy lehet kibontani? A kibogozás: átfogtad itten, mán mondjuk fölről (a csukló irányából a kézfej irányába), az egyik csuklón, ahun be van kötve, azon bebújtatni az ellenfelednek a madzagját, s akkor kihúzod, az ujjad felé, s mikor möghúzod, akkor itten vissza kibújik, (visszahúzod a saját madzagodon kézfejtől most a csukló irányába, átbújtatom ugyanazon a madzagon most már fordított irányba), és kiszabadul.” (Lévai Lajos)

KITALÁL MÁNYOK

„**Prccc!** – hítták a némöt szomszédok a disznót, mikor ötették. Há mi: **Prccc!** – hamrébb kihíttuk a disznókat...” (Godó András) „(...) mert azon vótam mindég, hogy előssek, oszt a többi rámessön. Rosszat nem csinátunk, csak jót mög a hülyeségöt. Az mönt. És sokat füllentöttem.” (Talács Tóni) „Vót így télön, azt mondta az én apám, hogy: **Na, gyerökök, lehúzzátok az ingötök ujját, kívül möntök, az ingöd ujját belül vöszöm, becsukom az ajtót, levágom az inge ujját, kinyitom az ajtót, mögmútom, hogy levágtam, visszatöszöm úgy, hogy mög se látszik.** Mink, gyerökök, ugye, hogy: **Hát ilyen nincs! – De van! – Tögyük!** Elkészítött egy pohár vizet, becsukta az ajtót, itt belül vót neki az inge ujjja (a gyereké), abba beledütötte, mögfogta az inge ujját, hosszú ingök vótak, akkor: **Na, nyisd ki az ajtót!** Kinyitotta, befolyt a víz, télön. Nagy öröm

vót neki! Vót olyan, hogy régi ház, mint ez is, *nagygerenda* vót. Az asztalra letött egy tányért, tött bele tojást, fölshúrt egy kést a nagygerendába (középen) – a többi a *kisgerenda* vót –, s azt mondta, hogy ha ő kimén, a kés leesik, oszt összetöri a tojást. **Hát, ez nem igaz, édősapám!** Beigazította, pont, hogy úgy pácsoljon. Kimönt, fölvette a fejszét, kívülről, a másik szobából odaütött a nagygerendába, de csak úgy szúrta bele a kést, hogy az csak épp, hogy álljon. A zörrenéstől leesett a kés, összetört a tojás. Szórakoztatott bennünket.” (Lévai Lajos) „Egyik fiútestvéröm (...) olyan ugrifüles vót: **Bözsike, tudod mit, vágjunk disznót! Vágjuk le a babát!** Aztán sirattam mindég, nem vót babám többet. Béla levágta. Szögény öreganya egész délutánokat elvarrogatott, hogy csináljon neköm babát.” (Sebők Erzsébet) „Vágták nálunk a disznót, és, ugye, miután levágták, pörkölték szalmával. Mink, gyerekek, ott körülöttük lestük, és úgy gondoltuk, hogy mink is pörköljünk kis disznót. Elloptuk, amit a nagyok csináltak. Mink nem azon az udvaron pörköltük, mint a szüleink, hanem lemöntünk a szűrűre, ahun vót a szalmakazal. És a szalmakazal mellett csináltunk egy kis *boglyát*, egy kis szalmát töttünk, alá kukoricát, mer az lőtt vóna a disznó. Bélus fölmönt, hogy hozzon gyufát, me én nem mertem fölmönni. Hozott gyufát, és belekapott az egész szalmába a tűz. Gyütt a tűzoltóság, akkor engöm Gyuri bácsi, a Bélus apja mögfogott, vitt hozzájuk, hogy ne kapjak ki, merhát nálunk vót a tűz!” (Falkus Julianna)

KOCÁZÁS

„Kocázni nem tanútam mög soha. Szödték a kavicsot, oszt dobáták föl.” (Falkus Margit) Mutatja, ahogy kapóköveztek, zsonglörködtek a gyerekek. Horváth Margit említi, hogy ők sárgolyókat készítettek a mutatóványhoz. Ugyanez Nagyratason *perézés*. (Barta Anna)

KÓCPUSKA I. BOCFAPUSKA

KOLOMP. KOLOMPOLÁS VÖ. HÁROMNAPOK

„Mikor vót a *háromnapok*, maskarásnak ötöztek a fölötték, azok kolompoltak. Akkor jártak az utcába. Föl vót egy bácsi ötözve *papnak*, egy másik vót a *polgármestör*, vót *mönyasszon*, vót *vőlegény*. Más, vót, aki *maskarának* fölötözött, s kolompokat vagy csengőt ráztak, s a sarkon mögátak, s a pap mög a polgármestör házásátta, adta össze ja vőlegényt mög a mönyasszont. Mindég csak férfiak vótak, csak úgy vótak beötözve. Kint, akik lesték, azok adtak egy üveg bort, vagy öt lejt. Ők összeszödték, s este csinátak egy mulatságot. A gyerekek is möntek a fölöttékkal, követték őket. Nem engedték mög, hogy igranak, de azok csináták a reklámot. Ők kiabátak, csináták a nagyobb hangu-

latot. Három napig tartott. Valamikor, az én apám idejibe, beötöztek legényök, azok csináták az ilyen bulikat, akkor kócbúl vót csináva a mönyasszonnak a haja. Édösapám sorolta, hogy egyszer viccbúl, hogy maj möggyújtja a mönyasszon haját, s belekapott. Akkó húzták le a mönyasszonnak a hajárúl a fátylat.” (Lévai Lajos)

KORCSULYÁZÁS. FAKORCSULYA. KORCSOLYA. IRINGA

„Itten olyan lapos vót, hogy télön mindég be vót fagyva majnem a kerítésünkig, ház nem vót. Idejártak a tanítónők is korcsolyázni. Öknékik vót korcsolyájuk, de nekünk nem vót. Nekünk csinátunk fábúl, úgy átfürtük, madzagot kötötünk rá, és egy drótot vezettünk alulról. Vót, mikor leszakadt, szakadt alatta (a jég), és mire kigyűtt a szélire, akkorára mán tiszta víz vót.” (Pelle Ferenc)
„Inkább a fiúk korcsolyáztak. A cipőjükhön köllött kötni, fábúl. Mink, lányok iringátunk.” (Falkus Julianna) „Ma a csúszkálást mondják iringálásnak, míg valamikor a fa, illetve csont (?) iringán való siklást, korcsolyázást nevezték így. Fél lábon csúszkáltunk – emlékszik öKM 1980 táján.” (Sarusi Mihály)
„Fábúl vót olyan valami, mint egy cipő. Ilyen három sarkos vót, fábúl faragták. (Egyenlő szárú háromszög alakja volt a talprésznek, a csúcsa elől, a cipőornál volt.) Az alsó hegyire (a cipőornál) húztak vasbúl egy ceruzányi vastag drótot, szöggel (erősítették rá a fatalpra), a két végibe befűrték. Azon csúszott. Az, mikor fölkapcsolta a lábára – mer csinátak házilag (szíjjat), hogy az fölfogja a cipőjire –, az csúszott, mer csak az egyik lábára vót sokszor, a másikkal lökte. Mán mikor azt többször (használta), akkor az jó csúszott! Akkor mönt a jégre, és akkor *iringát* vele. És vót, akinek nem vót olyan, hanem a cipőjivel. Akkor, persze, a szülők haragudtak, mer elkoptatja a cipőjít, mer csak az az egy vót.” (Oláh Piros)

KÖRBEŒ ÁLL EGY KISLÁNKA

„Ugyanúgy játszák, mint a *Zöld fű, zöld fű* címűt.” (Falkus Julianna) „Azután az marad bent, akit választott (a körbenálló), és akkor ugyanúgy énekölték, oszt akkor az választott másikat magának. Mondjuk, egy fiú át a körbe, választott egy kislánt. Akkor a kislán maradt bent, élénekölte, választott egy fiút. Fogták egymás kezit, az át körbe. *Ezt szeretem*-né mögfogta a kezit, behúztá, s akkor avval fordút egyet a körbe.” (Tóth Irén)

**Ezt szeretem legjobban,
Ezzel fordulok gyorsan.
Vége, vége, vége mindennek,
Vége ja víg életnek.**

**Az ajtóig meg vissza,
Jegygyűrűmet add vissza.
Én a gyűrűt vissza nem adom,
Inkább sárba taposom. (Péli Irén)**

Ismert a **tapodom** változat is.

KÖSZÖNTÉS I. ÚJÉVKÖSZÖNTÉS

KÖTÉLHÚZÁS, KÖTÉLUGRÁS

„Mindenféle játék volt a kötéllel: kötelet húztunk, kötelet ugrottunk, egyesével is, vagy csoportban: ketten forgatták, egy középen ugrott. Vagy vót olyan, hogy egyetlen egy, aki ügyesebb vót, forgatta saját maga körül, a kötél végén egy súly vót, s akkor ketten-hároman ugrották át.” (Almási Vince). „(...) kettő fogta, egy meg ugrát át. Ha véletlenül mögakadt a lábunk, elestünk, előre buktunk. Oszť neveltük aztat, olyan neveltségnek vöttük.” (Kurtucz Anna)

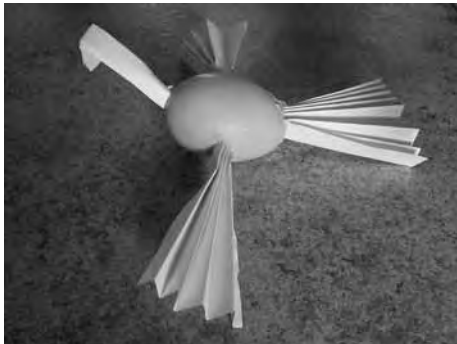
KUGLI VÖ. TEKE

„Kuglipálya vót nálam otthon fakuglival s fagolyóval, úgy esztergált Indiccs Matyi bácsi.” – meséli Gulyás András, s tudom meg feleségétől később, hogy ezt apósa a gyermekeknek állíttatta. A kultúrotthon udvarán is működött kuglipálya, de ott férfiak játszottak. Pelle Ferencék mellett is volt kuglipálya: „Ez itten mellettünk üres tér vót egész a sarokig. S ide jártak az embörök is játszani, bácsik a környékről. Dóléztak, földi... Csinátunk *földi kuglipályát*, domborí-

tottuk a földet, hogy lögyön egy kicsit domború, hogy ne egyenösen tudjuk gurítani. Kilenc *bubát* fölállítottunk, *fababákat* töttünk elő le. Vót, aki pénzre fogadott. Gyerököknek nem szabadott pénzre játszani, csak akkor (játszhat-tak), ha nem vótak embörök.” (Pelle Ferenc)

KUKÓ

„Madarat csináltak a tojásból. Vágtak neki szárnyat is, farkát is papírból. Azt mondták, hogy *kukó*. Így finoman kifűrták a tojást kétódalt, és a két végit is, és akkor csináltak fejit is, farkát is. A farkát, mint a fecskének, úgy széthúzták. Vót, hogy szöggel cérnát vezettek bele. Még régön dísznek is: föl a *csüngős lámpáhon*, s akkor az *kalamolt* ott egy kicsit. Még, mikor tele van a tojás, akkor köll mögütni, mert üresen betörik.” (Oláh Piros) „Vagy vót a böcső, s

Kifűrt tojás, papír, esetenként zsineg, 10x10 cm. Készítő: Oláh Piros

akkor engedték a böcső fölé. Mint a lerakott szoknya. A tojásnak kilukajtották a két végit. Kiszítták, még le is nyelték, mögitták. És akkor összehajtották a papírt, és így begyugták (az egyik végét a lyukon), a másik végit széthúzták. Fölkötötték így a lámpákon, és a kilincshön egy madzaggal, s az, mikó nyít az ajtó, mög csukódott, az leengedődött, mög föl. S azt lesték a kisgyerökök.” (Falkus Julianna)

KUKAPISTA I. HULAI

KUSKADISZNÓ. LUKRA KANÁSZ, LUKRA TANÁSZ

„Kusztadisznoztunk künn a Gyöpön. Csinátunk olyan lukakat a gyöbbe, oszt ilyen kis labdák, s osztán ki hogy bírta belecsináni, szaladgátunk, abba lükdöstük belé bottal. Aki a legtöbbet bírta, az nyert. Aki nem, mög az nem nyert.” (Almási Anna) Mindenki más *kuskadisznoként* emlegeti. „**Te vagy a kuskadisznó!** Egyetlen lyuk vót. Valakinek köllött vigyázni, hogy ne bírja a másik bedobni. Eccerre csak egy ütötte ki fával a labdát, a *disznót*.” (Gál Mihály) „(...) ahányan vótunk, négyen-öten csinátunk kicsi kis lukakat középre mög távolabbra. A tehenek, ahogy túrták a szőrüket, összeszödték, kimosták labdának, összegyúrták, kemény vót az. S akkor azt beletöttük (a lyukba), s akkor kuskadisznoztunk. Benne köllött tartani a botot mindegyik a lukba. Egy terölgette oda bele (a középsőbe). Ha sikerüt belehajtani, akkor következött a másik, az terölgette befele. Egyenös, egyszörű bot vót. Elég veszélyös vót, mer mikor *kanalaztunk*, ütöttük, vót mikor odacsaptuk a lábunkra. Mindegyiknek vót egy kis gödre, lukacskája, csak egynek nem, a *kanásznak*. Akár szőrlabdát, vagy hajdanába vótak ilyen régimódi sifonyok, s akkor a végén diszítményök, ilyen kifaragott golyószőrűségök, fából vót. Akkor vót olyan szülő, amelyek: *Na, lögyön nektök is, gyerökök!* Akkor azt levágta, s akkor azt terelgettük. A kanász hajtotta azt a golyót, ő a disznópásztor vót. A másik körű ottan át, mindönki tartotta ott a botját a saját kis lukjába. S hogy ne hajtsa oda be a disznót abba a középső lukba, akkor elütöttük. A kanász arra figyelt, hogy, ha én kivöszöm a botomat, hogy elüssem az ő golyóját, a *disznót*, akkor ő odaszaladt, s az ő botját beletötte abba a kis lukacskába, amelykbe én tartottam a botom. Azt jelöntötte, hogy én tereltem tovább a golyót. Ha behajtotta a középső lukba, akkor mindég ki vót nevezve, hogy egyes, kettes, háromas, akkor az következött kanásznak, a következő számú. Ha ő nem bírta beletönni a botját egyiknek sem a lukjába, mert ha belebírta, akkor cserétek. Mondta néha az, aki hajtotta a labdát, hogy **Na, lukra, lukra, lukra kanász, lukat tanász!** És akkor terelgette oda a lukba bele, még a másik el nem ütötte.” (Lévai Lajos). A **szőrlabda, fagolyó** mellett **szénával tötött labdák** voltak (Varga Anna), illetve **fűrészpör vót rongyba csavarva, mögkötöttük cérnával**. (Almási Anna) „(...) vót egy labda, oszt mindön fiúná vót egy bot, oszt akkó oda köllött behajtsák a lukba.” (Tóth Rozál) Régen a disznót **Kuska, be!** felszólítással noszogatták az udvarról az ölba. „A jégön, ilyen kis botokat csináltak golyóknak, és azt ker-

gették a fiúk, lányok, azt köllött betereelni a kapuba: két kődarabot leraktunk, vagy mikor mi vót, blúzt letöttünk (kapunak).” (Kiss Mária) „Mind gurigáztak ezők a *kuskadisznózók*, *kuskadisznózták* vóna a lukba, de ott át a *védő*.” (Korpa László). A kuskadisznót egy későbbi generáció tekézősként ismeri, holott azt egészen másképp játszották korábban.

KUTYAHINTA

Kezdetleges libikóka. „Vót egy ilyen *fatönköly*, úgy mondtuk, rátönni egy szál deszkát, ráültem, a másik is. De nem vót rögzítve sem, (kapaszkodó sem). Azon hintáztunk. Akkor vót, amikor a másik ott át végén, hogy mögviccöjék azt (aki a másik végén ült), amikor rá akart ülni, hátulról – előbbre ült az a leányka vagy fiú – a másik rádobta egyszerre a lábát, akkor szinte földobta. Akkor mit csinát, nem vót mibe kapaszkodnia, akkor ráesött a deszkára vagy lefordút.” (Lévai Lajos) „Egy deszka vót fölállítva a Gyöpön. Egyik végén üt, mög a másik végén is. Előtte vót ilyen fábúl a kapaszkodó.” (Falkus Julianna)

KUTYASZELEŐ

A bolonkocsi egyszerű, házi változata. „Valamilyen forgatósnak nevezték”, mondja Falkus Margit, majd eszébe jut, hogy *kutyaszeleő* volt az a hinta kint a Gyöpön, mely a házukkal szemben volt felállítva. „Állítottak le egy oszlopot. S akkor a szülők kifaragták a végit, és rátöttek egy kocsikereket, ilyen paraszt fákereket, s akkor arra rákötöztek köröszközött ilyen komolyabb rúdat. Avval hajtották, oszt kapaszkodtunk benne. Nem vót ülökéje. Belekapaszkodott, -csimpaszkodott, a lábát fölemelte, és akkor belülről mög hajtották. Vagy fiúk, vagy: **Na, hajtsátok, most ti, lányok!** A rúd végire kapaszkodtak, a kereket mög hajtották.” (Lévai Lajos)

KUTYÁZÁS

Volt a kutyaszeleőnek egy egyszerűbb változata is, amikor csak kapaszkodni lehetett a kerékbe. „De akinek tériszonya vót, kis fordulat, ugye, szinte megszédült, gyorsan hajtották őket, azt nem nagyon szerették a szülők.” (Lévai Lajos) „Vót egy cölöp, fölülről egy dorongot leállítottak, ráhúztak egy kocsikereket: rápasszolt az agyra a kerék. Mink abba csimpaszkodtunk. *Kutyázásnak* mondtuk.” (Falkus Julianna és Falkus János)

LABDA. LAPTA. SZŐRLABDA vö. KUSKADISZNÓ

„Vót lapta csináva legtöbbször **ruhából** vagy **tehénszörből** is lehetett csiná-

ni. Tavasszal mikor nagyon vedlöttek a tehenek, összegyűtöttük a vakaróval, beletöttük forró vízbe, akkor mögkerökítettük, oszt dobátuk föl a tetőre. Ahogy gurút lefele, a víz kirepűt belüle, és szőrlabda lőtt belőle.” (Sebők József) „Mög még tehen szőriből csinátunk labdákat, *szőrlabdákat*, úgyhogy, ha azt akárkihön ha hozzádobtuk, kárt nem csinát sönkiben, mert puhább vót. Vízze összeát szépön, mögszárítottuk, oszt avval labdázunk tovább.” (Péli Irén)

Vakaróval gyűjtöttek szőrt a labdához. Fa, fém. Tulajdonos: Gál András

LABDÁZÁS „Labdázunk, hogy hányig tudja fölűtni, lent verni a földre.” (Oláh Piros)

**Egy előre,
Két kettőre,
Három hatra,
Hat kilencre,
Üsd ki tízre,
Tizenegyre,
Gyere, Palkó,
Gyertyatartó,
Teljes tizenkettő!**

Eközben „tapsikoltuk össze a kezünket.” (Falkus Margit) De ütögetős labdajátékok alapos leírásával, ahogy a Kovács-kötetben szerepel, már nem találkozom.

LÁNC, LÁNC, ESZTERLÁNC

„Fogtuk egymás kezit, úgy möntünk.” (Fodor Rozália) „(...) mink ilyen hosszú lánc, és mindég, akinek a nevit mondták, az mögfordút. (Majd) **Fordulj vissza, Marika!** Akkó visszafordútunk.” (Falkus Julianna) „Mikor kifordút az

egész kör, azután möntünk visszafele.” (Fodor Rozália) „Mikor jártuk a második kört, nem azt mondtuk, hogy **kifordúna**, hanem hogy **befordúna**.” (Kovács Anna)

LAPTA I. LABDA

LEFEKÜTTEK A FÖDRE

„A fiúk lefeküdtek a födre, a farukat fölemelték, a lábfejükét tartották. A lányok ráültek háttal, s akkor kilútték erővel. Vót, hogy némelyk úgy orraesótt!” (Falkus Julianna) A fiú hátrafeküdt, térdét a hasához szorította, lefeszített lábfejére ült rá a lány, akit lendületből ellökött.

LEVÉLSÍP

„Fésűre töttek rá levelet. Mán ezt jobban ilyen zenehallóak, akik tudtak citerálni. Rátöttek valahogy a fésűre, s akkor így fűjták a szájukkal, s akkó így kiadta a nótának a kottáját. Vót amík tudta úgy is, hogy bevötte valahogy mán a nyelvibe azt az akáclevelet, mögfordította, s elkezdett vele muzsikálni.” (Lévai Lajos)

LIBÁS

„Egy csoportba vótak a *libák*, a *gazdája* arrébb át. Kétfelől két lány vagy fiú vót a *farkas*. Gazda hívta a libákat:

- Gyertök haza, libuskáim!
- Nem merünk!
- Mitől féltek?

- Fiasfarkas az erdőbe kétfelől.
- Jössz ennyire? – mutatja a karját.
- Nem!
- Jössz annyira?

Mikó a libák szaladtak, a farkasnak el köllött hogy kapja.” (Falkus Julianna)

LIBÁS KÁRTYAKÁTÉK

Mondják a Székelységben **piros pipének**, de Bölönben csak **piroskának** hívtuk. „Nagyon egyszerű játék vót, de legfiatalabb korba azok vótak a legkedvesebb – *libásat*. Kétféle osztottuk a kártyát, és akkor a piros szín játszott a főszerepöt. Elkezdtem én letönni a kezemből a kártyát. Letöttem egyet, de nem nyitottuk szét a kártyát: *le vót borítva* így a kártya, csak, amit kitöttünk először. Ha piros vót, az ellenfél mindján föl köllött, hogy vögye. Ha nem piros vót, akkor tött ő rá egy kártyát az övéből, de nem látva a *színt*. Akkor én is töttem. Vót, hogy összeszaporodott tízig, s akkor tött rá ő, vagy én egy pirosat, s akkor föl köllött, hogy vögye az egészet (a másik). Ott is, még el nem fogyott a kártya. Hogyha mindég az embör fölvött egy-kettőt, és csak kevés kártya vót, azza jó járt, mert nem köllött, hogy féljön a végén, hogy összeszaporodik a kártya, és sokat köll egyszerre vögyön. De aztat nem vót szabad mögnézni, hogy hol követközik a piros. Amit fölvöttünk lentről, a *tucatból*, mikor mán színre lött rakva, azt mindég alulra köllött tönni, hogy ne tudja az embör, mikor követközik fölülről a piros.” (Sebők József)

LOCSOLÁS. LOCSOLÓVERSEK

**Piros tojás, fehér tojás,
Neköm is van két tojás.
Föl a ruhát, le a bugyit,
Hagy locsoljam mög a nyuszit.** (Lévai Lajos)

A középső sort mondják így is:

**Neköm is van egy pár tojás.
Föl a szoknyát, le a bugyit, (...).** (Oláh Piros)

**Zöld erdőbe jártam,
Kék ibolyát láttam,
El akart hervadni.**

**Mög szabad-e locsolni.
Szépen kéröm az anyját,
De még jobban az apját,
Adja ide a lányát,
Hagy locsoljam a haját,
Mint a pünkösdi rózsát!** (Falkus Julianna)

„*Illatos víz vagy jó szagú víz.* Kapartak le szappanyt, azt beletöltték vízbe, az ázott, sűrű vót. Kúcsos szappany – a katonaságtól kerūt – mög háziszappany vót abba az időbe. A virágokat, ha mögfőzték, beleöntötték ebbe a szappanyba, az sűrű lé vót. Ha a szömünkbe mönt, akkó ötte, mint a frász az a szappany! Üvegbe tötték bele, ruhával kötötték le, löhetött a patikákba is kapni (üvegcsét).” (Falkus Julianna) „Vót a *dianás* üveg. Nagy vót a szája, s akkor azt bekötötték ruhával, ronggyal, hogy kevés mönjön, mikor csaptuk.” (Lévai Lajos) „Hogy sokáig elég lögyön. Aztán együtt egy kis autó üvegből, az vót a kölni, a bótbul vöttük. Akkor a fiúk is kezdték a kölnit. A nagyok mög vízzel locsoltak.” (Falkus Julianna) „Kedden mög az asszonyságok locsoltak.” (Lévai Lajos)

LÓG A, LÓG A LÁBA

„Leüt az anyuka, az egyik lábát tötte a másikra, s odatötte a gyөрөköt a lába fejire. Fogta a két kis kezit, és hintáztatta.” (Falkus Julianna)

Lóg a lá-ba, ló-ga, nin-csen sem-mi dó-ga, mert, ha dó-ga vó-na, a lá-ba nem lóg-na.

LÓHAJTÓ USTOR l. USTOR

LÓSZÁNKÓ l. SZÁNKÓZÁS

LÓUSTOR l. USTOR

LOVASHÁBORÚ. HÁBORÚZÁS

„Minden erős ló vót, minden gyengébb lovas az erős nyakába.” (dr. Almási István) Habozva *lökösödésnek* nevezi a játékot, majd, amikor később megtalálom a játék biztos elnevezését, helyesel, „Igen, valóban! *Háborúztunk!*”.

„Vót két csapat. (...) Úgy harcoltak, hogy le köllött a lórúl húzza a lovast. Ha te erős vótá, akkó ötet nem tudták, hiába húzta, a ló az át, de a másik az bukott, és akkó elestek.” (Gulyás András) „Egyik fölvette a másikat a hátára vagy a nyakába. El köllött, hogy rántsam. Enneköm köllött fogjam azt is, aki rajtam ült, de hogy a másikat rántsam el, hogy essőnek el a ló is mög a lovas is. Az azt jelöntötte, hogy űk mán ki vótak lüve. Két fele lött osztva a csapat, s amelyk csapatból mögmaradtak a katonaság mög a lovasság, amelyket nem bírták el-rántani, az vót a győzedelmes.” (Sebők József)

LOVASSZÁNKÓ I. SZÁNKÓZÁS

LOVAZÁS

„Egy madzaggal a *lovat* (gyereket) befogták, oszt hajtották.” (Hevesi Erzsébet)

LUCAPOGÁCSA. LUCA

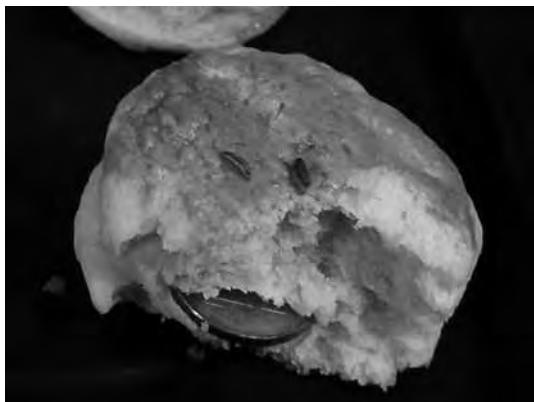
Úgy tartották, szerencsét hoz annak, aki megtalálja. A gyermekek kedvelt szórakozása volt Luca napján a pogácsák szétbontása egy-egy banis reményében, a lucapogácsa-keresés. „Lucapogácsa. Azt is sütöttünk midég. Öttük az egész család. A *lucába* töttek bele aprópénzt. Az vót a nyertes, aki tanát benne pénzt, a pogácsába.” (Tóth Eszter) „Vótak többen gyerökök, olyan aprópézt töttek bele, és: **Na, ki tanája majd mög?** Úgy örüt, aki mögtanáta, mikor mögtörte ja pogácsát!” (Oláh Piros)

„Hozzávalók:

1 kg liszt
50 dkg kacsaszír
4 tojás sárgája
2 dl tejföl
1 evőkanál só
1 kiskanál cukor
1 diónyi élesztő
½ dl tej

A tejben mögáztatjuk az élesztőt. A lisztöt a zsírral összemorzsoljuk, majd a többi hozzávalóval összeállítjuk. Kinyújtjuk, majd kiszaggatjuk. Egyik-be aprópénzt tösünk. A tetejét sós tojással megkenyjük. Tetejére *gömölyét*

reszelünk.” (Molnár Irénke) Luca nap kapcsán hallom, hogy itt sem volt ismeretlen a Luca széke. „Kisszéköt csinálják, Luca széket. Mögkezdtek Luca napján, karácsony éjjelén, akkor befejezték. Azt mondták – én nem láttam –, hogy vót, amelyk bevitte ja templomba, és akkor azon ült. Itten csináták jobban ilyen akácfa vagy mogyorófa, hát itt, amilyen fák vótak, s akkor mindön nap csinát belölle valamit, mert mindön nap köllött csináljon valamit, s akkor csak úgy csapolták, ékelték be a lábait, hogy ne essön széjjel, de szög nem vót benne.” (Lévai Lajos)

Minden gyermek arra vágyott, hogy ő találja meg a lucát. 2x2 cm. Készítő: Molnár Irénke

LUCÁZÁS

„A legényök csak lucázni jártak, möntek ijesztgetni a lányokat. Fölötöztek, fehér lepedőt töttek, oszt möntek, ha úgy vót, fölkapták a lányokat, oszt csókolgatták. Luca napjától kezdve egész szilveszter estéjig. Erre még emlékszők valami kicsit.” (Falkus Margit)

LUKRA KANÁSZ, LUKRA TANÁSZ I. KUSKADISZNÓ

MACSKAPATKOLÁS

„A macskát mögpatkolni szokták: a diót kettébe törik, kivötték a belit, öntöttek bele szurkot, rányomták a lábára, oszt ráragadt. Akkor nem bírt kapaszkodni, szaladt, dobogott, ugrott neki, mászott vóna a kerítésre, ugye, de nem bírt mönni! Aztán a gazdája levötte, vagy leesött a lábáról.” (Lévai Lajos)

MAKKFILKÓS I. FILKÓS

MALACKA

„Mondjuk az erdővidéki Bölönben, és bár a játékleírás ismerős Kisiratoson is, a nevére nem emlékeznek, csak az biztos, hogy másképp nevezték. A paklit kör alakban leteszik. „Földobnak egy kártyát, a többi le van borítva. Kitésznek egy kártyát, tőgyük föl, hogy az egy tök nyócas. Akkor húzni köll kártyát, ha nem az a szín, akkor mögmarad nállunk. Addig szödöm, ameddig mög nem kapok egy olyan színt. Akkor azt rátöszöm, akkor mán nem vöszök másik kártyát, hanem az enyimből töszök rá, mondjuk, pirosat. A másik vöszí a pirosat. Ha nincs, akkor addig szödi, amíg pirosat nem tanál. Akkor azt rátötte, akkor tösz rá zódet. Utójára, mikor nem tudtam színre a színt tönni, én vesztöttem. **Színre szín!** – ennyit mondtunk.” (Lévai Lajos)

MALOM. MALMOZÁS

„(...) mögrajzoltuk, kukoricaszömmel játszottuk.” (Nagy Mátyás) „Támadja egyik a másikat.” (Lévai Lajos)

MESE, MESE, MÁKOS

**Mese, mese, mákos,
Fekete nadrágos,
Úri kutya, бүдös luka,
Bujj a valagába!** (Bakos Ágnes)

**Mese, mese, mákos,
Fekete nadrágos,
Úri kutya kupakos,
A tied a kutyafos.** (Oláh Piros)

MÉTA. MÉTÁZÁS

„Többen vótunk, oszt akkor egynél vót egy ilyen hosszú fa, szélös is. A másik ott át (a labdát ütni készülő fiú mellett, a bot végénél), oszt hajintotta a labdát, ennek mög ütni köllött – egy kis deszka vót a végén, hogy a labdát el bírja ütni. Oszt akkor, amilyen messzire bírta ütni. Ott átak fiúk, több, oszt aki elkapta, akkor emezöknek szaladni köllött. Az meg, amelyet leütötte a labdával, ak-

kor az át mindég sorba, aztán mindég annak köllött szaladni.” (Takács Tóni)
„Vót *lapta* csináva legtöbbször ruhából, kócból vagy tehénszörbül is löhe-
tött csináni. Vót egy 60 cm-s *lapocka*, avval ütöttük. Egyik oda vót állítva a
laptával, hogy üsse. Mellette átak három-négyen, ahányan játszottak – egy
vonalon átak a laptautő mellett. Azoknak ki köllött, hogy fussanak abba az
íránba, amerre ütötte a laptát, két ódalba. Egyszerre indút a lapta is, mög a
szömélyzet is az *ütőtől* addig a szömélyig, amelyik elkapta a laptát. Vót egy
másik vonal, azon át ez a másik egy bizonyos távolságra, 20-25 lépésre, attúl
függött, hogy milyen korúak vótak az embörök, hogy meddig bírta elütni. Ez,
aki elkapta mög köllött, hogy üsse valamelyiköt a laptával, hogy célozza el,
de ő csak dobhatta a laptát, nem futhatott vele, egy *álltó helybül* köllött, hogy
üssön mög valakit. Persze, az is mozgott, nem hogy át, hogy: *No, itt vagyok,
dobd hozzám a laptát!* A sorban állóknak ki köllött a vonalig futni. Ha az
illető (a labdával dobó) nem tudta elkapni addig (a saját vonaláig), kifuthattak,
az mán nem számított. Ha nem sikerödött, akkor annak (a dobónak) köllött
bejönni ide a lapockáhon, és az ütötte addig, még nem lött egy másik olyan,
akinek mögint nem sikerödött, és levátotta.” (Sebők József)

MIKÓ ÖSSZEVESZTEK (a fiúk)

„Biztos, mink akkor vótunk ilyen kamaszkorba, oszt ilyen vagányok, oszt ev-
vel vagányoskodtunk, evvel a csúnya...!” (Falkus Julianna)

- **Nem jó mondtad! Fordítva!**
- **Nyald a seggem ordítva!**
- **Evvel nem mondtá semmit! Nyald ki a barátod seggit!**
- **A barátod én vagyok, seggömet te nyalod!**
- **Köcsög!**
- **Anyád csöcse lötyög!**

MIN ÁSZ?

„Átunk körbe. Egy át mindég a kör közepin, és akkor mutatta a kezivel:

- **Min ász?**
- **Cserépen.**
- **Min lebegsz?**
- **Levélen.**
- **Fordulj háromat, de ne neved!**

És akkor grimaszokat vágtunk le egymásnak, hogy miné hamarább ne vessön, s akkor kerűt a második (középre), sorba, egymást vátottuk.” (Tóth Eszter)

MITÍRÓS

Így nevezi Terék Mária azt a játékot, amikor palatáblára írtak. „**Na, mongyad má, hogy mit írtam! Tanád ki!** (...) Ha nem tanátad ki, csak én írtam; ha ki-tanátad, akkor te.” (Oláh Piros)

MOST VISZIK, MOST VISZIK

„Körbeátak a gyerökök, és egyik vót az *anya*, Vargáné. Vót a másik, a *kérő*, egy fiú, mondjuk. S akkó így a *lányok*, én asziszöm, nem is a kezünket, az anyánknak a ruháját fogtuk, s akkó úgy möntünk körbe, és akkó éneköltük. De elűtte valami egyezködés is vót, hogy az anyátul a kérő kérte a lányt, és mondta a nevit, hogy – **Juliska lányát adja-je?** Valahogy kérte. – **Odadom.** És tudom, még kezet is ráztak, s mikó már vitték a lányt, hogy odaadta, akkó mondták, hogy **Most viszik, most viszik/ A Vargáné lányát,/ Bíborba, bársonyba,/ Gyöngyös koszorúba.** És akkó a lánya énekölhette: **Már én innen elmögyök, elmögyök,/ Többé vissza sem jövök, sem jövök.** És akkó mondták, hogy – **Vargáné, adjon Isten, jó napot!**” (Falkus Julianna) Az alku után a kérő azt mondja, **Hocc ide, párom!** (Gál Ilon) vagy **Uccu ide, párom!** (Kurtucz nővérek) „A lányok körbe vannak, bent az anya, kint a kérő. **Jó napot, Vargáné!** Mikor lejárt az ének, akkor a legény mögfogott egy lánt. Nem mindön lánnak ugyanazt a szót monták, egyiknek **ezőshintó** köllött, a másiknak **aranshintó**. Vátogatták, hogy érdekösebb lögyön. Mind az egész lán énekölte. Möntünk tovább, míg mindenik lányát eladta Vargáné. Mindig elvött egyet a fiú belülle, mikor mindegyik kislán elfogyott, akkor mondta, hogy **Most mán jó napot** vagy **jó estét, mink most elmögyünk!** De nem mindegyiket vitte el, hiába atta el az egészet! Utójára maradt az a kislán, akit a fiú akart magának hagyni, aztat vitte, az az ű párja. Akkor mögint kezdtük tovább. Gyűtt egy másik fiú, akkor az kezdett magának párt. Neköm is vót szeretöm, neki is – int a húga felé. – Akkor mindig úgy vót, hogy ű mellettít vötte ki először, hogy ű maradjon utójára, hogy az ű párja az lögyön. (Fodor Rozália) „Mikor vége lött a játéknak, másik Vargáné mönt be.” (Kovács Anna) Vargáné helyett a későbbi generációk Bíborkánét illetve Danikánét énekelnek, valószínűleg, az óvodai oktatás hatására.

Most vi-szik, most vi-szik a Var-gá-né lá-nyát bí-bor-ba, bár sony-ba gyön-gyös ko-szo-
 rú-ba. Nem a-dom a lá-nyo-mat a-ran-hin-tó nél-kül, ab-ba pe-dig hat ló-le-gyen,
 mind a hat-nak a-ran-far-ka le-gyen. Már én i-nnen el-mő-gyök, el-mő-gyök,
 töb-bé vi-ssza nem jö-vök, nem jö-vök Ad-jon Is-ten, jó na-pot! Uc-cu i-de, pá-rom!

MÖNTÜNK CIGÁN(Y)NAK

„Disznótorba mink szoktunk *mönni*, úgy mondjuk, hogy *cigánnak*. Rá vagy két évre, hogy fölépítöttem ezt a házat, itt a szomszédba vágtak disznót. Árvai Ilonka idősebb vót, mint az én lányom, Irénke. Vót egy bőszerű, görbe csizmám, Ilonkát beötöztettem abba. Én egy nagy cigánasszonynak, a lányom mög ilyen kis cigánlánnak. **Na, induljunk el!** Mikor elindulunk, egyszer halljuk, hogy szónak. Itt a szomszéd (a másik) jött át beszélgetni, mer adtam egy hordót neki, s hozott egy litör bort, hogy kóstoljuk mög, hogy milyen bora van az én hordómba. Persze, nem tudtuk, hogy ők, bebújtunk az ágy alá – magos lába vót – mind a hárman. Ezök ott ülnek: **Nincs itthon Lajos, nincs itthon!** Hallgatunk, tán egy óra hosszágig, leizzadva. Mikó elmöntek, átmöntünk ide. De akkor nagycsalád vót, éppen vacsoráztak. Tepszivel mi doboltunk, reklámoltunk. Akkor adtak egy-egy kis falatot. **Kik vagytok?** De bot vót nálunk, fakanál. Hogyha nyúttak vóna hozzánk, dirr-durr! – *csípöltük* vóna, nem engedték, hogy mögnézzenek. Csak kimögyünk az utcára, elköszönünk, mönyünk át a túsó ódarra, hogy ne gyűjjünk itten haza, azt mondja a szomszédom, még legény vót: – **Mondjátok mán mög, hogy kik vagytok!** – **Hát,** mondom, **a szomszédod.** – **Hát akkor gyertök még vissza!** De nem möntünk. Nem ismertek mög.” (Lévai Lajos) „Vót egy divat még, amikor fölötöztünk, még én is vótam, még asszon koromba is, cigánynak fölötözve, möntünk három-négyen, ahun disznót vágtak, *möntünk cigánnak*. Csúnyán fölötöztünk.

Ha bírtuk, elloptuk a sonkát, vagy, amit tudtunk. Vót, ahun visszadtuk, de vót, ahun leültettek bennünket, oszt mögvacsoráztattak, onnan akkor nem vótünk el semmit. Vót, hogy a fiam kicsi vót, vót egy nagy babája, mert nagyon szerette a babát mindig. Én is fölötöztem cigánynak a szomszéd lányokkal. Mikor elértünk a házhon, akkor megijedett a két lány, nem gyűttek be, én be-möntem. Nagy disznótor vót, muzsikáltak, mindön. A nagy baba a kezembe vót, kérogettem, pipám vót, nagy bottal, mán nyútófával mög fakanállal, ki mivel mönt. És akkor elkezdtem táncolni, nem ismert mög senki, hogy ki vagyok, mi vagyok. Majd, mikor kifáradtam, levöttem a fejemről, ami rajta vót, azt mondták: **Az anyád jó istenit, Margit, hát te vagy az!** Osztán még elfogtak a rendőrök, cigányruhába föl vótam ötözve. Azt mondták, visznek a miliciára. Mikor mondtam, ki vagyok, elengedtek. Gyerőkkoromba főleg vót, legényök-lányok is möntek, asszonyok-embörök, mán a mi időnbe *kimút.*” (Falkus Margit)

NYÁRSON SÜTIK A HALAT

Az eredetileg Kovács Ferenc által gyűjtött gúnyversre Sarusi Mihály falurajzában figyeltem fel.

**Nyáron sűtik a halat
Varga Janiék nál.**

NYELVTÖRŐK

„Ki tudja tovább mondani. Nevettünk.

**Mit sűtsz, kis szűcs?
Sós húst sűtsz, kis szűcs?/ Szalonnát sűtsz, kis szűcs?
Az ipapai papnak fa pipája van,
Mert az ipapai papi pipa papi fapipa.”** (Falkus Julianna)

NYÍLVESSZŐZÉS

„Ugyancsak bot, és mög vót drótozva, mink möghajlítottuk madzaggal. Les-tük, hogy kinek mén följobb a nyílve sszője: egy ilyen hosszú bot, és mög vót drótozva a vége, és akkor még följobb mén.” (Horváth Margit)

NYÚLHÁJ, DARUHÁJ

„Mikó elvágta az ujjunkat, vagy mögszúrta a szög a lábod, *szile* ezt mondta mindég.” (Falkus Julianna)

**Nyúlháj, daruháj,
majd möggyógyul,
ha nem fáj!**

NYUSZI ÜL A FÜBEN. NYUSZIS

„Körbeátak, oszt ugyanott is leguggút a kör közepin egyik gyerök, oszt mind egy nyuszi. És ahogy énekölték, akkó mikorra mondták, hogy **Máris egyet bekapott**, akkó ű oda köllött hogy ugorjon valamelykőn, és akkó azt elkapta, és azt bevitte ja körbe, akkó az lőtt *nyuszi*, és ű kimönt oda ja a körbe.” (Falkus Julianna) Majd hozzászól: „A nyuszi a körbe így eltakarta a szömit, s akkó mink elfordútunk. Mikó nagyobbak is vótunk, játszottuk, mer más nem vót. Akkó, ha én azt a fiút akartam vóna, tudtam, hogy ott áll, de közben mink addig, a kör mögfordút, s akkó a nyuszi ugrott, hogy elkapja ja... Ezt mondtuk, amikor ezt játszottuk, ezt a *nyusztisat*.” „Akkor még nem vót játszótér, hát még én óvodába sem jártam, talán az árokban játszottuk.” (Tóth Irén)

Befejezik így is: **Máris egyet mögfogott.** (Oláh Piros)

ÓHÁJ, BAKHÁJ

„Vótak olyan öregasszonyok, mikor fájta valamid, mondták: **Na, majd ráolvasok:**

**Óháj, bakháj,
Ott ögye mög a fene,
Ahun fáj!”** (Oláh Piros)
**Óháj, bakháj,
szíved, ha fáj.** (Falkus Margit)

„Az a mandulára. Tűrüközöt mögcsavartak, s akkó húzták föl a gyerököt. Kendővel a torkunkat fölötötték, oszt húztak.” (Falkus Julianna) „Mandulabedagadás, mög gyerökök beszödtük a hideg levegőt, hideg vizet, én rengetegöt vótam mandulás. S akkor, úgy mondta a mama, *éjjeli nyállal* mögnyálazta az ujjait, s jó erősen elnyomkodta, kívűrül. Kisszékön ütem, ő fölát a *padkára*, tűrüközöt mögsodorta. Mögcsavarta a tűrüküzüt, és ide tötte (az álla alá mutat). Így jó möghúzogatta, köröszöt a fejire a tűrüküzüvel vagy kaszakövel, hogy ne mönjön a szivére. Az egy oan szimbolikus dolog, hogy a gyógyulás bekövetközzön. Mög még néha fakanállal is benyútak, de az köllemetlen dolog vót.” (Korpa László)

ORGONÁS

Így nevezem el a játékot, elnevezés híján. „A hüvelykujjunkat, a nagyujjunkat lehajtottuk, így a hajlatába egy orgonavirágnak a szirmát betöttük azzal a pici kis szárával, és akkor visszahajtottuk az ujjunkat, és mozgattuk. Valamit mondtunk, de hogy mit, nem jut eszömbe.” (Falkus Julianna)

ORRONVERŐCSKÉS

„Mikor lerakják a kártyát így körbe, hogy egymást ériék a lapok, két kártyát így összeállítanak, mink úgy mondtuk, hogy *kúpba* állítanak, mint a *szárat*, arra mondjuk, s akkor egyet föltesznek, hogy **Na, arra tőszik a szint, aztán másikkal földik.** Aki osztott, egy kártyát mögfordított. Ez egy piros. Akkor pirosra pirosat, borítom zöddel. Mikor mán lött vóna zödem, akkor rátöttem a zödet, akkor, mik kezembe vót kártya, töttem más szint le, akkor azt köllött keresse a másik. S ahogy húzgáták a lapokat, mindönki a szélről szödté, addig nem vót baj, de amikor csak azon a pár kártyán feküdt az a két kártya talpra állítva, mikor eldüt, akkor kitanáták, hogy most hanyat üssenek az orrára (annak, aki eldöltötte). Mögnézték a lapot, hogy hanyas vót: kettes vót, tízes vót, avval ütögették (és annyiszor, ahányas szám volt a lapon) az orrát.” (Lévai Lajos)

ÖREGANYÁM A PADLÁSON

„Vót még több is ebbü, de nem jut eszömbe:

**Öreganyám a padláson
Elcsúszott egy záptojáson.**

Így tödd rá, úgy tödd rá,
Hónapután is tödd rá!

Öregapám a pajtába,
Maj megszakadt a fingásba.
Így tödd rá, úgy tödd rá,
Hónapután is tödd rá!” (Falkus Julianna)

ÖRÖK HARAG

Örök harag, szalmakalap! (Lévai Lajos)

Örök harag, subadarab,
Haljon anyád, haljon apád,
Hogyha még egyszer szólsz hozzám! (Oláh Piros)

ÖTÖM-BÖTÖM

Öklét ki-ki összezütogeti, hol a jobb, hol a bal ököl került így felülre, mintha azt mímelnék, hogyan törnek a mozsárban. „Szaladgáláskor:

Ötöm-bötöm, öt mozsár,
Szól a rigó, a kanár,
Cérnára, cinögére,
Üsd ki, madár, a mezőre,
Üss ki, tala ki,
Hadd szaladjon, odaki! (Oláh Piros)

És szaladtak. *Tala ki*, hogy szaladjon. A jószágoknak, például a tehénnek, vót, aki úgy mondta, hogy: **Na, tala ki!** –, hogy mönjön ki, mikor engedték ki a gulyára, és akkor az istállóból a gazda.

PÁPIKA-PÁPIKA

„Sokat lehetett játszani a kikiriccsel. Emezt fűztük össze, a szarát, a nyakunkba, ugye, láncokat, karperecöket; vagy fonytunk belőle koszorút. Nagyon értőtük, mer, ugye, vöttük a háromat, s akkor mindég töttünk kettőt hozzá, s az olyan szépen fonódott. Ez vót a játék akkor.

Pápika-pápika,
Göndörödj a számba,
Ülj a kispadkára!

– a számba vót az a kis pápika –, s az, hogy be vót hasítva, addig mondtuk, az tényleg így begöndörödött.” (Falkus Julianna)

PARITTYÁZÁS. CSÚZLIZÁS

„A fiúk V alakú pácát kerestek, arra rákötötték a szíjjat, és akkó beletöttek kavicsot. Vadgalambot parittyáztak, vót, aki, szülők, mög is főzték.” (Falkus Julianna) „Jobban az akácfá vót, törtük a hegyét, leszödtük a haját neki. Gyütünk a kollektívba be, hogy adjanak bürt, amibe beletösszük a kavicsot. S akkor, ugye, akármilyen bicikliguminak a belsejiből vágunk ki, azt kötöttük rá a villára, és akkor arra a kis bürdarabra csinátunk lukat, bele a kavicsot, és akkor, persze, vót, ugye, hogy egymás fejére is lüttünk, mög a testére is mög mindön. És az sújtott!” (Horváth Margit) Sarusi Mihály falurajzában említi, hogy *Parittyá-tér* volt a Kisgyöpön, hol „nem zavarta őket üvegablak, majorság, dolgát végezni igyekvő embör, asszony”, hisz parittyának mondták régen, a csúzlí újabb keletű kifejezés. (Lévai Lajos)

PICCÉZÉS

„Hanem húztunk ilyen vonalat, és akkor *piccéztünk*. Vótak azok a *stabil* előtti régi pénzők, s akkor mi, gyerökök avval játszottunk, avval a régi banikkal: tíz lejös, húsz lejös. Húztunk egy csíkot, mög errébb egyet. Melyiknek a péze esött a közelebbi csíkhon, mértük: *arasztra*, únyira. A legközelebb amik vót, az összeszögte az egész pézt. Mondjuk, én aszondom: **Ami a korona, tehát földre esik, az az enyim!** Vagy, ha aszontam vóna, hogy a *számja*. Azt fölpörgettük a levegőbe – muszáj vót, hogy pörögjön, mert, ha nem, újból köllött dobni –, s mikor leesött, akkor mögszámoltuk. Ha koronát választott az illető, akkor egy, kettő, ahány vót, az az üvé lött. Akkor a következő. Tudtuk a sorrendöt, hogy ki. Utójára mán vót, amelyknek nem jutott. Annyiszor dobtuk föl, míg az el nem fogyott. Akkor vöttük a másik pézt, oszt dobtuk a másikat. Vagy így bent, ha esött az eső, az asztalná gyerökök, ugyancsak így pézzel. A tenyerünkbe tartottuk a pézt, s akkor az asztalhon így odaütöttük (alulról az asztallaphoz), és az a péz odaröpüt az asztalra. A másik mögint. Az vót a mérce, hogy möntül közelebb. Amik a hüvelykujjával így elérte (az asztal

szélétől), az az üvé vót. A hüvelykujjunkat, ha rátöttük, és elérte mind a két pézt, az nyert.” Máskor ugyanő: „Húztunk egy csíkot, olyan két métör távol-ságra húztunk még egy csíkot. A távolabbi csíkhon odatöttük a lábunkat, nem szabadott rátönni, csak odáig tönni. S akkor azt a pézt dobtuk. Ugyancsak úgy, mint a falra dobásat: amelyknek közelebb mént, az nyert. Ha játszottuk öten, de közel dobta mindegyik, nagyon egyforma vót, akkor mértük az ujjunkkal. Ha rádobta a csikra kettő is, akkor most mán kié lögyön? Akkor fölöttük a pézt egészen, egyformára a koronát vagy lejt fölüre, s akkor annak a négy vagy öt szömélynek dobtuk föl. **Korona vagy lej?** Úgy muszáj vót dobni, hogy a pénz pörögjön. Ha nem pörgött, újból köllött dobni. Amelyk korona vót – ha én azt választottam –, az enyim vót, amelyk lej, az a magáé. De viszont maguk is ketten vótak, mi is, akkor elosztottuk azt a pénzt. A piccézésnél a fal nem számított, csak a szabad térön a két csik. Az asztalra dobás is piccézés, csak odahaza bent nem nagyon engedték mög.” (Lévai Lajos) „Húztunk mögint a földön, nem vót az annyira lebetonyozva jaz, s akkor vót a banyis, háromlejös, nagy sárga ötbanyis. Húztunk arrább vagy pár métörre mögint egy csíkot. S ha én rádobtam a másiknak a pénzire az ötbanyist, akkor én azt a pénzt elvöttem. De nem vót szabad ezt a vonalat átlépni, mögvót az a bizonyos távolság. Aki legközelebb vót mögint a csíkhon, az összeszögte az egész pézt. Már öten-hatan előtttem dobtak, én vagyok az utolsó, és ha én rádobtam egyre a pézt, pat-tant egyet, az egész pénz az enyém vót. Ha nem ütöttem egyiket se el, de a vonalhon a legközelebb ütöttem, akkor mögint az egész pénz az enyém vót.” (Horváth Margit) „Vót egy vonal csinálva, oszt akinek sikerüt, hogy a vonalra dobja, az nyerte el a pézt.” (Falkus Margit)

PIPAC SOS

Legtöbbször libalegeltetés közben játszották a mezőn: „Levöttük a pipacsnak még a bimbóját. És azt mondtuk mindég, hogy:

Sör-e, bor-e, pálinka?

Tanád ki, hogy micsoda!

Leszakítottuk, és akkor az egyik mondta, hogy **Sör!**, az vót a rózsaszín. Mer, ugye, a pipacs virágja bimbóban, az először fehér, aztán rúzsaszín, és mikor kinyíl, akkor piros. Ha kitanátuk, mögöttük. Ha mondta, hogy **Pálinka!**, és fehér vót, akkor az az üvé vót. Addig a kezébe tartotta. Maga a pipacs, mikor

kinyílik, tudja, milyen szép piros a virágja, amúgy mög csukott, és nem látod, olyan zöd mindegyik. És akkó kinyitottuk, és a fehér vót a *pálinka*, a *sör* vót a rúzsaszín, és a piros az mán-mán mikó egész kezdött kinyíni, az vót a *bor*.” (Falkus Julianna) „Szödtük a *búzavirágot*. A pipacsot öttük. Még mikor nem vót kinyíva, öttük a virágot.” (Falkus Margit) „Ha kitanátad, hogy rúzsaszín, te ötted mög. Ha fiatalabb vót a bimbó, fehér vót; ha idősebb vót, rúzsaszín; mikor majdnem kinyít, piros vót, akkó azt mán nem ötték mög. Ma mán pipacs is alig van. Akkor a búzába is csakúgy pirosollott, a csatornapart akkor olyan szép piros vót!” (Oláh Piros)

PIRCSÚ. PIRCSÚZÁS

„Négyen játszák, ötöket osztanak, majd vöszik a lapokat. A makk filkó és mindön piros tromf, azzal *üt el mindönt* (mindent visz). Mikor az utolsó piro-sat üti el, azt mondja, hogy **Pircsú!** – és nyer. A játék célja: mindönt vinni.” (Fodor Rozália) A kifejezés egy, Kisiratoson még a mai napig ismert, felnőtt kártyajátékban, a krágliban is előfordul. „Hogyha nem nyertél egy lapot sem a *krágliban*, akkor *pircsút nyertél!*” (Bagi István)

PITTY-PATTY

Csak az *Iratosi kertek alatt* őrzi e játék egykori létezését. A szembekötödsdihez hasonlóan játszták, de a kitapogató helyett az, akinek kötve a szeme, a körben állók közül valakinek az ölébe ül, és azt mondja: **Pitty!** Az a valaki elváltoztatott hangon válaszol: **Patty!** Ebből kell kitalálnia, kinek az ölében ül. (néhai Kása Kató)

PONT, PONT, VESSZŐCSKE

**Pont, pont, vesszőcske,
Készen van a fejecske.
Hosszú nyaka,
Nagy a hasa,
Készen van a török basa.** (Falkus Julianna)

„Azt úgy mondtuk, még írtuk is, hogy:

**Vessző, vessző, vesszőcske,
Készen van a fejecske.**

Kicsi nyaka,
Nagy a hasa,
Készen van a török basa.” (Oláh Piros)

PORFOCI

Nevét én adom annak a névtelen mulatságnak, amikor a port összehúzták, majd belerúgtak.

PÖRGETTYŰ. PÖRGENTYŰ

„Nem vót mit csinálni télön. Gurigás cérnák vótak. A két végén vót ilyen (körlemez) fábúl, középrül vót hajtva a cérna. A végét levágták, s tött bele egy cölöpöt fábúl. Kifaragott olyant, ami belemönt oda, és akkor pördítötte. Ilyen sima helyekön, asztalon. Vót, akié továbbpördült. Attól függ, hogy milyen könnyű vót, milyen nagy vót az a pörgettyű.” (Oláh Piros) „Fábúl vót csináva. Ki tudta tovább, hogy sörögjön.” (Falkus Julianna) „Fábúl kifaragtuk. Majnem mint régön vót a cérnának a gurigája, az levágódott, akkó beleéköltünk egy kis vesszőt, jó högyösre az egyik végét, rátöttük az asztalra, oszt akkó ki tudja mögpörgetni jó erőssen, hogy tovább pörögjön.” (Lévai Lajos)

RECE-RECE, POGÁCSA

„A kör közepin át egy, oszt a mondóka végén kiválasztotta a párját. Bennmarad mindég az, akit ő beválasztott.” (Falkus Julianna)

Énekelik még úgy is, hogy **Túrús asszony csinálta.** (Gál Ilon), a befejezést pedig: **Kapd be, kislány, a szoknyáját!** (Tóth Irén)

REPÜL A, REPÜL A

„Ütünk mindig valamit, asztalt vagy széköt, és kiátok: **Repül a, repül a ...**

vonat! Aki fölemeli a kezit velem együtt, az kiesik a játékból. **Repül a, repül a ... kismadár!** Én fölemelem, és, aki nem emeli föl, az is kiesik a játékból. Itt mindig egy mondja.” (Horváth Margit)

RÉTEN KASZÁL EGY LEGÉNY

Szintén párválasztó körjáték, egy gyerekkel a kör közepén. „Akit behívott, annak lejátszotta, hogy tőrszi a nyakába a koszorút, mink a kezünkkel mutattuk ezt. Az maradt bent, aztán az választott magának párt.” (Falkus Julianna)

Ré-ten ka-szál egy le-gény, a-ra-nyos le-gény-ke. A ka-szát pen-ge-ti, a ka-lap-ját
len-ge-ti, úgy hív-ja ja pár-ját, az ő Ró-zsi - ká - ját. Gyön-gyöt tesz a kis-le-ány -nya-
ká - ba, bo-kré-tát a fi - ú ka-la - pjá - ra, úgy jár-ják a csár-dást, úgy jár-ják a csár-dást.

A kalapját lengeti helyett éneklük így is: **A babáját öleli (...).** Lennebb: **Gyöngyöt tesz a kislány a nyakába, (...)** mely hazgásában majdnem hasonló, értelmében viszont teljesen eltérő. Indítják másként is az első szakaszt:

**Hejj szénája, szénája,
Széna kaszállója.
Szénát kaszál egy fiú,
Aranyos fiúcska.
A kalapját lengeti,
A kaszáját pöngeti,
Így hívja a párját. (Oláh Piros)**

RIBIZLI

Ribizli, gyere velem bilizni! (Oláh Piros)

RINGISPÍR I. BOLON(D)KOCSI

SÁNDOR, JÓZSEF, BENEDÖK

Sándor, József, Benedök,
Zsákban hozza a melegöt. (Lévai Lajos)

SÁRKÁNY

„(...) újságpapírból, ragasztottuk kovással (liszt mög víz), ugyancsak cirokból.” (Horváth Margit)

SÁRSUVASZTÁS

„Csinátunk egy kis golyószőrűségöt, egy pácát vöttünk, s akkor arra rátapsikoltuk, s ki mennyire messzire bírta azt elsuvasztani.” (Lévai Lajos)

SEGGÖS I. FOS

SIMILABDA

Jó. „Az vót az első, hogy vöttük a búcsúban. Krepp-papírba vót a fűrészpor, cémával átkötve, majd rá gumi, azt az ujjunkra kötöttük, és dobtuk, és dobtuk a másikon vagy le a födre. Mindég azt a labdát visszarántotta a gumi.” (Falkus Julianna)

SINTOR. SÜNTOR

Sarusi Mihály *Lönni vagy nem lönni - Kisiratos Írói Falurajzának Étkeink* c. fejezetében említi: *A sündisznóvágás játékos gyermekjáték, a 'sün-tor'-ban/'sin-tor'-ban régen a gyermekek állítólag meg is kóstolták a sült sünhúst.* És valóban: „Az én mamám mög mögötte ja sündisznót. Mögfogta, mögpörkölték a szomszédasszonyával – Oláj Boriska –, oszt mögötték. A lánya, mikó möglátta, haragudott érte, eldobta. De ők szerették. A régi öregök mögcsináltak mindönt. Elkészítették: fölbontották, mögmosták, kibeelték, eldarabolták, mög mögsütötték, csak azt a tüskéit lepörkölték, mint a disznót.” (Bula Rozál)

SÍP I. FÜTYÜLLŐ

SÍRUNK, RÍJUNK

Többen állítják, hogy Kisiratoson nem mondták úgy, hogy **Sírunk, sírunk**, ahogy az a Kovács-kötetben szerepel. A játék menetére már Tóth Irén is, a ko-

rábbi gyűjtésben e játék adatközlője, csak halványan emlékszik: „Körbeátunk, fogtuk egymás kezét, és mindég egy elmondta, az kifordút addig, még csak el nem fogy a kör.” Hogy pontosan a zsírunk szóra fordul ki, és közben keresztezi a karja egymást, mert a többiek kezét nem engedi el, azt gyermekkorában még mondta Kovács Ferencnek. „A gyerökök körbeátunk, és akkó fogtuk egymás kezét mindnyájan, s akkó elkezdtük énekölni. Mikor a **zsír**, amelyk gyerökre jutott, az kifordút, de nem szabad vót, hogy elengedje egyik a másiknak a kezét. És akkó újra keztek mondani a verset.” (Falkus Julianna)

SÓTÖRŐ. DI(J)ÓTÖRÉS

„Sót törtünk egymás hátára: az egyik lehajolt, a másik hanyatt feküdt rá.” (Falkus Margit) Sarusi Mihály falurajzának még meg nem jelent gyermekjátékokról szóló fejezetében olvasom a *di(j)ótörést*. Ezt a fogalmat viszont a faluban, vagy csak adatközlőim már nem ismerik.

SÜNTOR I. SINTOR

SÜSS KI, NAP

SZÁJMUZSIKA

A mirliton legegyszerűbb változata: a fésű fogai elé tartott selyempapír. „Fésű, rá papír.” (Lévai Lajos)

SZALADGÁLÁS

„(...) szaladgátunk. Ez vót akkor. Nem is löhetett más (a háború alatt).” (Kása István)

SZÁLLJ LE, PILLE

„A gyerökök szaladoztak, és mögláttak egy pillét. Mondták, hogy **Szállj le!** Az a fehér kis pillé mög tarka pillé.” (Oláh Piros)

SZÁNKÓZÁS: KISSZÁNKÓ ÉS SZÁNKÓ, LOVASSZÁNKÓ, LÓSZÁNKÓ – Kisiratoson kisszánkónak nevezik a szánkót, szánkónak a lovasszánt. „Vót hát szánkó, ilyen fábú, mint most - *kisszánkó*. Csúszkátunk az út közepin, mint most, olyan vót.” (Almási Anna) „Két láb vót, az eleje feljebb vót (fölkanyarodott), fábúl, persze, jobb vót, hogyha akácból csináták. Vót két *összekötője, zeplén*, vékonyabb deszka, ami be vót ide eresztve (az ülés oldallécébe), és akkor töttek rá deszkát, hogy beborítsa, hogy bírjon a gyerök ülni rajta röndösen. Előrrül mög vót egy valami kampó középön, amire tötték a kötelet, azt odakötötték, nem sokat cicomáztak avval, s akkor húzta. Odahaza mög tudta csináni akárki. Egyszerűen, nem vót olyan (vasalás a talpon), azon a télön amennyit szánkóztak, mögbírta. Mert vót, aki csak olyan kisszánkót csinát még arra is, hogy möntek a malomba. Rátött egy zsák búzát, s a gyerököket is bírta húzni vele.” (Oláh Piros) „Vót mamáméknak kocsi, ló. Oszt akkor, ha hó vót, akkor gyüttek értünk, vittek szánkóval, *nagy szánkóval* (...) le mamámékig, mög a faluba egyet kerütek, mög möntünk vissza.” (Tóth Rozál) „A kisszánkót akácfábúl készítették, különböző ácsolási technikával. Bele van csatolva a zeplén a *talpba*, a másik vége bele van csatolva az *ülőkébe*. Madzaggal húzták. A

Lószánkó, rúd nélkül 1.5x2.5x0.5 m, fa, vas. Tulajdonos: Szatmári Pál

lószánkónak töttek még rudat, a rúdnak a két ódalán a szánkóra két hámfát, és akkor arra fogták rá a lovat a hámmal. Az *istrángot* a hámfákra ráakasztották, és avval húzta ja ló.” (Lévai Lajos)

SZEBB A PÁVA, MINT A PULYKA

Szebb a páva, mint a pulyka,
Mer a pulyka paprongyos,
A páva mög aranyos. (Lévai Lajos)

SZÍNGYÚTTÓS. SZÍNGYÚJTÓS. SZÍNGYÚJTÉS. SZÍN. CSAPDLECSACSI(S)

„*Csapdlecsacsis*. Négy színű a kártya, és négy szömély játszhat, de amennyibe három akar játszani, egy színt kitösznek belüle, és emezzel a három színnel játszanak. Szétosztják három fele a kártyát, nyóc-nyóc kártyát kap mindegyik. Egyik helyről elindul, küdi a másiknak. *Színgyűjtés*, *színgyűjtös* a neve. Amelyik neköm legtöbb van abbúl a színbül, azt mán én nem adom. A következő: ha őneki jó az a szín, akkor mögtartja; ha nem, küdi tovább. Mán a vége fele nagyon köll figyelni, mer amelyknek *kivan* leghamarabb a nyóc, lecsapja. Amelyknek marad utójára a kezibe – mer nem mindönki bírja egyszerre lecsapni, figyeli ott az embör egymást –, az marad *csacsinak*. (Sebők József) „A *színné* úgy van: akkó az egész lapot összekavarja, mind. Ha pirosat akarok gyüteni, akkó én mind arra mögyök, hogy énnéköm piros lögyön. A másik vöszi a másik színt. Mondjuk, fölvettem öt lapot, a többi ott van lent. Én most itten úgy gondolom, hogy talán a zöddel hamarabb kilöszök. (Bemutatja: két zöld lapja van, a többi eltérő). Őneki is van öt. S akkó vösszük föl (egyenként). Neköm ez nem köll? Mondjuk, akkó ezt letöttem. (Leteszi a makk felsőt.) És őneki, ha köll a lapjához ez a makk, mer ő azt gyüti, innen vöszi föl, nem ebbül a paklibül. S odatesz rá még egyet. Neköm most az gyütt föl, ami nem köll, akkó én innen vössök föl (a palkiból). És, ha ez nem jó van sehogy se, se nem pászol, akkó még vössök egyet. A nyóc mög köll lögyön. Énnéköm azért, mer ebbül több vót (mutat a zöldre), és hogy mík szín gyün jobban be. Mer mög köll lögyön a nyóc, mer nyóc van egy színbül. Ha hamarább van mög neköd a nyóc, akkor letötted.” (Fodor Rozália) „Ugye, négy szín van a kártyába, oszt akkó így csúszattuk egymásnak. Osztt akkor, akinek hamarabb *kigyütt a nyóc kártya*, az nyert mindég. Abba vót a csapdlecsacsizás? Az is vót! Ja, igön, így *küüttük a színt*, oszt akinek kivót gyorsan, az lecsapta: **Csapdlecsacsi!**” (Tóth Rozál)

SZÓLIGATÓS I. BÁBA. BÁBÁZÁS

SZÖMBEKÖTŐZÉS

„Bekötötték a szömit, oszt mög köllött fogja azt a másikat.” (Korpa Piroska)

SZÖMÖZÉS

Nem találtam a játék elnevezését. Ketten egymás szemébe néztek. Az nyert, aki tovább bírta pillantás nélkül. „A lányok lesték egymást, mondták: **Na, gyere, nézzed te is!** De mi, fiúk nem használtuk mi annyira aztat!” (Lévai Lajos)

SZÖNT IVÁNY-I TÚZUGRÁS

Európa-szerte ismert a Szent Iván-éji tűzgyújtás és -ugrás, mint a megtisztulás, egészség, bőség, szerelem szimbóluma. A június 23-ról 24-re való éjszakához, a nyári napfordulóhoz, Keresztelő Szent János napjához kapcsolt játékot pogány tűzimádó ünnepből eredeztetik, a nap támogatását jelenti a téllal szemben. Ennek értelmében megtisztul, egészséget, bőséget nyer, aki a tüzet átugorja. A gyermekek számára rejtve maradtak a szokás szimbólumai, számukra játék volt csupán, csakúgy, mint a kukorica tűzbeszórása, amely valószínűleg valamikor a bőség- és egészségvarázslás eleme lehetett. „És akkó szönt iványi tüzet is ugrátuk. Mikor vót Szönt Ivány napja, gyútottunk tüzet kint az utcán, és ugrátuk körösztü.” (Bula Rozália) „Egymás után sorba möntek. Én möntem, átugrottam, utánam ő. Ha átmöntem, nem möntem tovább, hanem fordútam, és átam mögint sorba.” (Bula Lajos) Emlékeik szerint kis tüzet gyújtottak a gyerekek, de már a Szent Iván éji tűzugrást Falkus Julianna úgy említi, mint felnőtt, közösségi szokást, és nem elsősorban, mint gyerekjátékot: „Kicsi korbomba vittek a szüleim, este. Sütét vót, és akkó pattogott, nem tudom, még mit dobátak a tűzre, kukoricát? – mondták, hogy úgy pattog, mint a szentjánosbogár. Vélekszők rá, mer kisgyerök vótam. Anyukámék möntek, mer, ugye, akkó möntek a fölönöttek, és akkó nagy tüzet raktak, mer, ez nem gyerekjáték vót. Ezt mán a fölönöttek csináták. Nagyobb tűzre vélekszők, és mán, mikó nem annyira égött, akkó ugráták át sorba. Fölönöttek is, mer, vagy babonaság, vagy valami szenthöz fűződhetött. Mer mé köllött átugrani? Az egészség végett? Ezt mán nem tudom pontosan. Az utcákba egy-két helyön, nem mindön helyön vót. Este, s akkó möntek a fölönöttek. Engöm anyuék vittek. Átugrották a kisgyerökkel vagy, ha mán úgy nagyobbacska vót, akkó fogta a kezét, oszt átlendítötte az apukája. Valamit dobátak bele, mer olyan gyönyörűen pattogott ki a tűzből!” (Falkus Julianna) és kukorica szárát, hogy jobban pattogjon, szárt,

világosít föl Gál Ilon. „Aztán mán kimaradt. Mikor én nagyobb vótam, mink mán ezt nem játszottuk. Se a fölönöttek. Mögyszűnt.” (Falkus Julianna)

SZŐRLABDA I. LABDA

TAJICSKÁZÁS

„Fogtuk egyik a másikának a lábát, az kézön mönt.” (Falkus Julianna)

TALÁLÓS KÉRDÉS

A gyermekek figyelmét lekötötte a találós kérdések hallgatása, eltanulása, továbbadása, a versengés, hogy ki tud többet. Gyakran a találós kérdés kiötlésének története is szájról szájra adódik, nem egyszer mesei elemekkel dicsőítve a józan ész, furfangot. „**Kívül szőrös, belül nedves, vitézeknek igen kedves. Mi löhet ez?** Azt mondta jaz öreg vitéz: kettőbe hasítalak a karddal, ha ilyen csúnyán (beszélsz), mikor mögyünk rohamra majd vizes lösz neked a nadrágod! - Te, aszongya (a fiatal vitéz), az: hát a **kulacs** vót. Belül bor vót, és akkor azé vót a vitézőknek kedves. Kulacs, csak vót neki egy *tartánya*, ilyen posztóbúl, és abba vót beletéve.” (Lévai Lajos)

„A rabot elítélték halálra, s akkor azt mondták, ha tud olyan találós kérdést előadni, amit a törvényszék nem tanál ki, akkor szabad lábra engedik. S akkor bezárták három napra a cellába, ott leskelődött, *gondoskodott*, hogy mit tanáljon ki. S hogy az ablakon körösztülnézött, ottan hátul föl vótak aggatva az embörök: akkor cseréték le, mikor a másikat akasztották föl. Észrevötte, hogy egy madár mindég repül oda, és kisfiókák *gyugják* ki a fejüket, s akkor leste, hogy most ebből mit lehetne kitanáni. S akkor ő kitanáta, hogy: **küvön állok, hét világon átlátok, egy hótat látok, a hótba hét élőt látok. Küvön át, mög-számolta pontosan, hogy hány ablakszöm van egészen kiig** – hét ablaka vót. A **koponyába befészkelte a madár**. Mögolvasták, tényleg hét kicsi kis madár vót benne. S ezért szabadlábra engedték.” (Lévai Lajos)

TALICSKA

Talicska, tele szarom told haza! (Falkus Julianna)

TAPSI-TAPSI, MAMÁNAK

„Egy évesek is elmútak a gyerőkeim, mink kis székre ütettük, leütünk, oszt szoptak.” (Falkus Julianna)

(Almási Jusstina)

Vagy a befejezés: **Didit ad a fiának/ lányának!** (Falkus Julianna)/ **Kukut ad a fiának.** (Horváth Margit)

TEKE VÖ. KUGLI

Az árokba fadarabokat állítottak, amit egy tehénször-labdával kellett leütni, meséli Falkus Margit, ugyanakkor fémgolyót emleget Oláh Piros. „(...) **dobtuk a tekét:** ilyen kődarabból ütöttük, hogy kerek lögyön nagyjából. Jó erősen dobtam. A villanyszerelőt, Szellemi Antalt, most nyolcvanvalahány éves, úgy a fejéhen vágta, hogy azóta is mindig, ha jön a pékhön, mondja, nézzem mög a jelt a fején, akár Gorbacsov.” (Pelle Ferenc) De a fiatalabbak közül vannak, akik tekézés alatt kuskadisznozást értenek: „(...) a körbe vót egy luk, s akkor ki hogy tudta odadobni (a szörldát), melyiké mönt be a lukba. Mink a botra szögeltünk rá egy kis lécet, egy olyan kis deszka, s akkor avval (hajtotluk).” (Fodor Rozália)

TEKEREDIK A KÍGYÓ

„A *Most viszik, most viszik, a Vargáné lányát* után játszottuk.” (Kurtucz nővérek) „Ahogy fogtuk egymás kezit, mindig csavarodtunk ki addig, míg a végére ki nem tekerődött mindönki.” (Falkus Julianna)

TENTE, BABA, TENTE

„Mikó Ilonunk beteg vót, anyánk az ölébe vötte, mondogatta:

**Tente, baba, tente,
Ágyacskád megvetve,
Jó anyácskád vigyáz rád,
Kicsi babám, jó éjszakát!”** (Falkus Julianna)

TISZÁBA ÚSZIK A PAP

A következő játékos ének forrásmegjelölés nélkül kerül be. Katolikus faluról lévén szó, a család hatására adatközlőm vissza akarta vonni a közlést is. Végül belátta, hogy a gyermekfolklor gyakorta pajzán és szókimondó, a gyermekek ösztönösen polgárpukkasztóak. Természetes, hogy gőrcső alá vesznek mindent és mindenkit a környezetükből, főleg a köztiszteletnek örvendő személyeket.

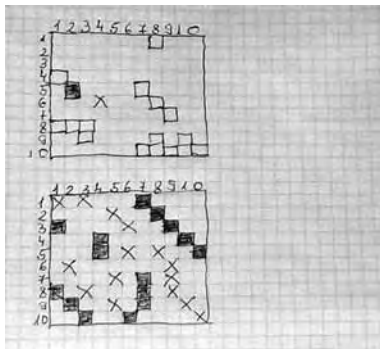
**Tiszába úszik a harcsa,
Fogom a csöcsödet, Marcsa.
Fogom a csöcsödet,
Te meg a tökömet,
Ilyen a majomkirály.**

TOJÁS HÁTRADOBÁSA

„Mikor a tyúk kicsi tojást tojt, azt mondták, az nem jó. Akkor azt bal kézzel köllött hátradobni, köröszti a házon.” (Molnár Irénke) A felnőttekre hárult ez a feladat, a gyermekek a látványon mulattak.

TORPEDÓ

„Egytől tizig számozzuk a kockákat (egy-egy lapon), egyenősen is, lefele is. Löhet tovább is, de nincs minek. Itt van az ötös torpedó. Berajzolom (csak én) az öt, négy, három, kettő, egy (kockából álló torpedót). Akkó te mondd, hogy a fölső négyes az alsó ötössel. Nem tanát. Ha nem tanáloed el, te is, én is a saját lapunkon beixöljük. Amit eltanátál a hajómból, befeketítöm én is, te is. Ezért köll miné cifrábbat rajzolni, hogy ne tudjad, hol van a hajóm. Aki kilüvi hamarabb a hajókat (az ellenfél hajóit), az nyert. Először te mondtad, majd cserétünk.” (Falkus Julianna)

A torpedóban a fenti állás kezdőpozíció, az alsó egy befejező kép. (Falkus Julianna)

TÖKLÁMPÁS. TÖKLÁMPA

„Akkor divat vót az, hogy tökből csináltak (lámpást), kilukasztották szömit mög száját, és akkor töttek bele gyertyát. Avval mönt, s akkor azt mondták, ez a kísértet.” (Oláh Piros)

TÖKTAJICSKA

Töktaajicska: 20x50 cm, lőtök, cirokszár híján meggyfavesző. Készítő: Lévai Lajos

„Tajicskát csinátunk. Ebbe az időbe (július), ilyenkor már vótak, lőtöknek (kerek, mikor beérik, sárga) mondták, amit a jószágnak adnak. Levöttük, amik

érött vót, a két végiből levágtunk egy keveset, s akkor aztat körösztüllukajtottuk, s akkor a cirkot – hosszú szára van, aztat szépen möghajtottuk, mögtörtük, s akkor belegyugtuk abba. S akkor taszítottuk a tőköt, szaladtunk vele. Az vót a tajicska.” (Lévai Lajos)

TÖRÖM, TÖRÖM A MÁKOT

„Vótak többen körbe. Az egyik a közepibe mondta ezt:

Töröm, töröm a mákot,

Sütünk vele kalácsot.

Uccu, tola, motola,

Neköd adom, Juliska (vagy Jancsika)!

Semmit nem adott neki, csak a kalácsból, ahogy mondták. S akkor az át be. Ökörbe tött kézzel mutatta, hogy töri a mákot mozsárral, de nem vót mozsár.” (Oláh Piros) Hasonlóan mimelnek, mint az *Ötöm-bötöm* esetében.

TÚRÓT ETTEM

„Két lány mögfogta így a kezit (keresztelve), és akkó mondtuk:

Tú - rót e - ttem, e - lej - te - ttem. Azt se tu - dom, ho - vá
te - ttem. Szél fű - jja pán - tli - ká - mat, kapd el, kis - lány, a szok - nyá - mat!

Ahogy így sörögtek, el köllött, mondjuk, a fiú a szoknyáját kapja, de akkor a lányok gyorsan leűtek, az a kettő, aki sörgött, s akkó gyorsan leguggútak, hogy nem kaphatta már el. Az iskolába is, a szünetbe ezöket játszottuk.” (Falkus Julianna) Ez utóbbi játékszabályt nem ismerteti az előző gyűjtésben Andó Etelka. Ő párokat emleget, és leánykát a kör közepén, aki a párok egyikéből fiút választ magának. „A tánc akkor csak inkább forgás vót. **Kapd el, kislány, a szoknyáját!** – akinek elkapta a szoknyáját, akkó azt behúzta, és együtt forogtak.” (Falkus Julianna) A játékot akkor is játszották, ha eggyel több fiú volt. Ekkor **Kapd el, fiút** mondtak. A gyermekjátékok viszont rugalmasak – egyneműek is játszhat-

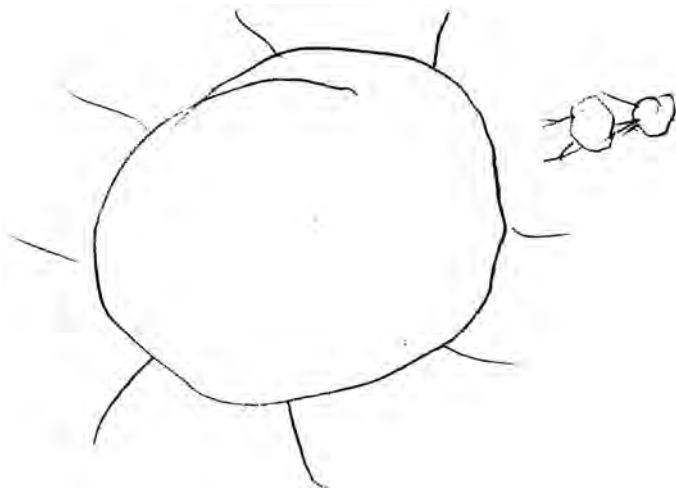
ták, mint a fenti beszámolóból kiderül. A zárást hallom így is kezdve: **Szél fújja pántlikáját, (...).** (Falkus Margit, Gál Ilon)

TUTAJOZÁS. CSÓNAKÁZÁS

„Pedig ott a Tódáson, ugye, vizes vót, mint egy nagy tó, egy olyan ér vót, szinte csónakáztak a fiúk rajta teknővel, ilyen rossz teknőssel.” (Falkus Julianna) „A gyerekek a felduzzadt éren vagy a láposon rossz teknőkben tutajoztak.” (Pelle Ilona)

TÜZET VISZEK

Két játékleírást találok erre a dalra. A játék régebbi változatát a legidősebb generációk egyikéhez tartozó Gál Ilon meséli: „Körbe möntek sorba, oszt akkor melyeknek a hátára ütöttek, annak köllött mögáni, annak nézték mög, hogy mi van a kötőbe. Vót, akinek kalács vót; vót, akinek cukor vót; vót, akinek csak egy darab *göröny* vót, amit úgy föl vág a kapa, föld. Ha kalács vót, azt elvötték, oszt mögötték, oszt akkor annak nem adtak semmit, aki vitte. Mögötték tülle a kalácsot. Azt mondták, hogy **Tüzet viszek**. . . Akkor oszt ráütött a hátára, akkor oszt annak ki köllött áni, akkor möntek tovább, mégcsak az utosót ki nem ütötték. Némelyeknek ütöttek olyat a hátára, hogy hasra esött. Ez oan durva játék vót.” (Gál Ilon) Ezt felváltotta egy szelídebb játékforma, amit az *Elvesztettem zsebkendőmet* című dallal is játszottak. „Mink mán nem úgy játszottuk? Mink mán, ahogy itten – mer a mi korosztályunk mondta ezt a könyvet, mutat az *Iratosi kertek alatt*-ra: – Nem is fogtuk a kezünket, így körbeátunk. Körbeátak a gyerekek, s nem vót szabad hátranézni. Hátunk mögött mönt egy fiú vagy lány, és egy zsebkendő vót a tenyeribe beszorítva, hogy ne lássák. Ahogy ezt énekeltünk, ű valamelyeknek a háta mögé ledobta, de senki nem vót szabad, hogy jelözzé, hogy: **Vigyázz, mer nálad van!** Nem is gondoltad. Vót, hogy hátrapillantottá, mikó mönt, mer csak hátrapillantottá, s mikó hátranézté, oszt láttad, hogy ott van, akkó te mán utána. De amaz, mikó eldobta a zsebkendőt, mán futott. Ha utóérted, akkó csak az maradt, de ha nem érted utó, akkor ű beát a te helyedre, és te maradtál a zsebkendővel. Ha elkaptad, akkó üthetél a hátára jó nagyokat, ha nem, akkor te énekeltél (a körön kívül). ” (Falkus Julianna) „Kört fogtak a lányok, és egyik, valamelyik mönt hátulra egy zsebkendővel, vagy ami vót nálla, nem számított, egy kődarabbal, kavicsal sétált. A lány

A Tüzet viszek játékot sokan úgy játszották, mint az Elvesztettem zsebkendőmet elnevezésűt.

járkált a hátuk mögött, mondta: **Tüzet viszek ... Puff-puff-puff!**, oszt akkor leejtötte hátulról azt, ami vót nálla, oszt akkor szaladt...” (Oláh Piros)

Tüzet viszek kötőm alatt, lányok!

Se lássátok, se mondjátok,/ Ne lássátok, ne tudjátok,

Ég a rokolyátok.

Róka mondja: Ne nézz hátra,

Nagyot ütök a hátadra,

Piff-puff, szaladok máris! (Falkus Julianna)/ Puff! (Gál Ilon)

UGRÁLÁS

„Ha hazahozták a szalmát, akkor a húsz gyerök mind rajta vót.” (Péli Irén)
„Ugráltunk a szénakazalban, mög a szárízikrül.” (Almási Etelka)

UGRATÓS. BÉKÁZÁS

„Ugrattuk a küvet.” (Korpa László) „Ugratós tóba mög az árokba, vízbe: ki többet tudta ugratni a kavicsot.” (Falkus János) Sarusi Mihály tájszótárában Murádin László nyomán megjelenik *békázásként* is, de adatközlőim közül (már) senki nem ismeri így.

ÚJÉVKÖSZÖNTÉS. KÖSZÖNTÉS

„Mink, a gyerekek, a lányok, mötünk köszönteni a rokonságba mög szomszédságba. Mink úgy mondtuk: köszönteni, újévi köszöntő.

**Itt az újév, új jót hozzon,
Régi jótól meg ne fozzon,
Ha már több jót nem is hozhat,
Vigye el a régi rosszat
Ebben az új évben!
Boldog új esztendő kívánunk!” (Tóth Eszter)**

**„Kicsi szívem, kicsi szám,
Kicsi vagyok, székre állok,
Boldog új évet kívánok!
Kérem a koronát!**

Gyerökdögök. Kicsik vótunk, oszt möntünk a szomszédba újévet kívánni.”
(Falkus Julianna)

UJJHÚSOS

Bal tenyerével szemellenzöt emelt magának, a jobb tenyerét a bal könyökét támasztva, kifele fordította, hogy beleüthessenek. „Játszunk ujjhúsosat! Eltakartam a szömemet, erről átak a másik fiúk, a másik kezének odacsapott. Ki köllött tanáni, ki vót. Ha nem tanátam ki, akkor tartottam tovább. Jobban a fiúkkal játszottuk. Egy időbe, ugyan ujjhúsosnak mondják azt is, leütünk egy székre, a másik möghajúva odatötte ja fejit, s ez befogta a szömit, hogy ne lászson. Akkor mi, fiúk, átunk ott körülötte, s akkor odacsaptunk a fenekire. Akkor: **Tanád ki, hogy melyik vót!**” (Lévai Lajos) „A tarkóra tötte a tenyerit, és ki köllött tanája, hogy ki csapott bele, mer mink, a többi ott átunk hátul.” (Falkus Julianna) „Azt a bizonyos ütös játékot *Báza* (A román *báză* méh, szúnyog jelentésű szóból ered az elnevezés, innen a duruzsolás játék közben.) néven a pionírtáborokban, majd (durvábban) az egyetemen és a katonaságnál játszottuk. Valaki ütött, de mindeki feltett két ujjal duruzsolt a háta mögött, s neki ki kellett találnia, ki volt az ütő.” (Ujj János)

USTOR. LÓHAJTÓ USTOR. LÓUSTOR

„Mer az *ustor* is olyan: ez drótbúl van, ezt fogták; ez a vége be van fonyva; s akkor itten mög csak két szálbúl áll; s akkor van neki az *ustora*; s akkor

annak a végén bőrből van az. Vót, aki csak egy ilyen vesszőből, tött rá még madzagból is, az is ustor vót. De ez, amit én mondok (az elsőként leírt), ez vót a *hitelős*, mer még a *prádéskocsisnak* is az vót. Olyan jóképű ustor vót, na, és drótos. Ezzel csakúgy hajtották a tyúkokat, mög a lovat. Ez lóhajtó ustor vót.” (Oláh Piros) „A lóustor részei: csak a *nyél* mög az *ustor* – mög vót fonyva egy oan húsz centire, két-három szálból, onnastúl mán egy szálból, tehát egy szálat hosszabra hagytak. S akkor a véginé csináltak egy ilyen kis helyet neki, s arra rátötték a *nyaklót*.” (Lévai Lajos)

ÜSD A HARMADIKAT

A játék kisíratosi elnevezésére nem emlékeznek, de az aradihoz hasonlóan játszották, véli Falkus Julianna, senki más számára a megkérdezettek közül azonban nem ismerős. „Az *Üsd a harmadikat* egy fiúknak-leányoknak való játék: a párok egymás mögé körbe állnak. A körön kívül van egy fogó és egy megfogandó személy. Az elől szaladónak be kell állnia egy pár elé, s akkor a harmadikat kell megfognia a fogónak. Ha sikerül, akkor szerepváltás történik. Csak a külső, a harmadik szaladhat, mindig a körön kívül. Számos fogás volt,

például a harmadik gyorsan beáll ugyanazon pár elé, vagy a következő pár elé, hogy segítse a fogót.” (Ujj János)

ÜVEGÖZÉS

„Ahányan vótak, nem számított. Vótak fiúk is, lányok is. Úgy körbe leültek, letéttek egy pokrócot. Vót, hogy számoltak, és akire jutott, az előbbször mögkezdte. Mögpördítötte az üvegöt – egy olyan régi sörösüveg –, és amik felé megát az üveg szája, annak köllötött mögcsókolja azt, aki mögpördítötte. Olyan kis puszi vót. Régön nem *csókolkóztak* úgy, mint most. Há most a fiatalok eleresztik magukat nagyon!” (Oláh Piros)

VÁR I. CSUTKATORONY

(A) VASKÚTRA JÁRTUNK

„Oszť még úgy messzebről is a rokonyok vasárnap is összegyűttünk. Mán akkor nagyobbak is vótunk, fiúk-lányok összegyűttünk, a *vaskútra* jártunk, onnan hordtuk a vizet, elmöntünk, visszagyűttünk, tanákoztattunk, jó vót.” (Almási Franciska)

(A) VENDÉGRÚDRA KAPASZKODTUNK

„Ott mi, gyerökök kapaszkodtunk, az vót a lényege ennek a *kocsinak*. És a kocsis, hogyha möglátta, hogy te ott kapaszkodsz, az ustorral úgy csinát, mintha a lovakat akarná csapni, s közbe hátra, minköt is! S akkor ríttunk, mög elszaladtunk.” (Falkus Julianna) „A kötelet azt úgy hívták, mikor kész vót, *pányvakötél*. Avval kötötték le a kocsiakat, mikor rakománt pakoltak föl: szalmát, szárat. Valamikor a búzakévékbe vótak, és akkor körösztfbe átlósan kötötték le a *kocsihoz*. Tehát mán vót *körösztfá* a kocsin mög *vendégrúd*. S a körösztfát tötték a kocsi ódalára körösztfbe, egyet elő a *lőcs* mellé, egyet hátul, s a vendégrúdat mög annak a két végire tötték. A vendégrúdnak a két vége oda vót kötve a kocsi két ódaláhon, hogy ne csússzon le. S akkor arra rakták föl a szalmát, vagy, amit hordtak. Kapaszkodtak a gyerökök a *nyútóra* is, de azé mögostorozták, mer az veszélyös vót, könnyen becsúsztatott vóna a kerék alá, oszt nem szerették a bácsik.” (Lévai Lajos)

VISZI GÓLYA JA FIÁT

„Mögfogták két ódarrul (a járni tanuló gyermeket), s akkó mondták.” (Oláh Piros)

VITORLÁS JÁTÉK

„Ettől mindég fétettek a szülők, hogy kivágjuk egymás szömit. Mink magunk készítettük azt a vitorlás játékot. Mi pedig a bádogvitorlát rászögeztük két szöggel egy oan darabra, mint egy csutka, luk vót rajta, ráhúztuk egy szögre, ez vót a *tengöly*, amelyik a hosszabbik részön vót. Ez (a hosszabbik rész) a *nyele*, azt köll fogni. Azon a tengölyön forgatódik mög a vitorla. A csutkára, csavartuk a madzagot, azt húztuk mög, tehát forgott a *bádogvitorla* is, a *propell*. (Hüvelykujjával az egyik végét a madzagnak lefogatja, úgy tekeri, közben vigyáz, hogy ne menjen a tengelyre.) Mikor azt jól möghúztuk, belekapott a levegőbe: elszát, visszajött, mi möntünk, gyerökök utánna. Egy darab fa köll hozá, egy szög, a fejit lecsípni, mert a feje, akkor nem bír leszáni a izé. S akkor egy ilyen kis darab *bocfábúl*, mer annak lukas a közepe, s akkor két kis szöggel lefogatva a vitorlája, möghajtod (a vitorláját), kinyirkáltuk valahogy,

Vitorlás játék, 7 cm, bodzafa, szög, zsineg, bádog. Készítő: Korpa László

hogy belekapjon a levegőbe. Mikor möghúztuk aztat, jó *mögsörgettük*. Csak két ága vót annak a vitorlának. Könnyűnek köll lönni, hogy az fölemelkedjön.” (Korpa László)

VOLT EGYSZER EGY EMBER

Volt egyszer egy ember,
Volt szakálla kender
Elfogyott az ember,
Megmaradt a kender./ Meggyulladt a kender. (Lévai Lajos)

ZÁLOGOS

Bent játszották. „Vöszünk egy nagy kendőt, s akkor mindenféle csentrösöket, vázát, poharat berakunk. Na, mikor le van takarva, akkor valaki elkezdi: benyúl a kendő alá, és mögfog egy tárgyat, és akkor kérdezi – többen, ugye, körülűjük azt a kendőt: **Mit érdemöl az a bűnös, akinek záloga a kezembe van?** Egy mondja, hogy: **Verje a falba a fejit!** Vagy: **Álljon fél lábon!**, vagy akármí. Kivöszí, és: **Na, az a valaki, akié vót a tárgy, az beleveri a falba a fejit!** Vagy, **Áll egy lábon!** Utána az vöszí át a játékot, aki verte a fejit, vagy át fél lábon, és az kérdözi mögint: **Mit érdemöl az a bűnös...?** És így mén körbe.” (Horváth Margit)

ZAVARÓ. ZAVARÓCSKA. FOGÓCSKA. FOGÓZÓS

„Zavarócskázunk, melyik hogy tud szaladni, mögfogni a párját. Szaladtunk összevissza, amelyik akart magának egy párt, mint kis kamaszgyerökök, akkor az csak engöm zavart, vagy a másikat, aki tetszött neki. Akit mögfogott, az újra mögint azt. Fogócska vót, persze!” (Kurtucz Anna). „Vót egy *zavaró*, a *fogó*, amelyiket elfogta, az lett a fogó: **Most te vagy a fogó!** - kiátotta. Ha a kicsi lött a fogó, kibújtak a nagyobbak ütülle.” (Gál Ilon) „Mondtuk:

Piros kendő, pi-pi-pi.
Alat-ta van vala-mi.
Két kis egér,
Két kis nyúl,
Szaladj ki, te if-jú!

Oszt akkó az vót a *fogó* (akire esett az utolsó szótag). Oszt akkó szaladt, a többit mög mög köllött, hogy fogja.” (Falkus Julianna) „Olvastunk így egymásra, hogy ki lösz a zavaró, szaladtunk:

Jártam én az óvo-dába,
Térgyig érő tuli-pánba.

**Egy, kettő, tizen-kettő,
Te le-szel a nagyker-gető!**

**Ország-úton zörög a kocsi,
Annál jobban bög a csacsi,
Libamáj, kacsamáj,
Nem lesz többet zecse máj!**

Május tíz a királynak vót a napja. Akkor nem szabad vót mondani.” (Tóth Eszter)

ZŐD UBORKÁNÉ. ZŐLD UBORKÁNÉ

„Nem emlékszőm mán a játékra, de így, mikor egy-két mondatot vagy szót hallok, a vers mán rémlik valahogy.” Tóth Irén végül ma így emlékszik: a kör közepén állt az anya, a körön kívül a boszorkány, Ződ Uborkáné. „Beszégetnek. Az anya ugyanaz marad, csak a lány vátaozik az Uborkánéval. Bözsi lányom, Piri lányom, melyik hogy.” Akit elvesz Ződ Uborkáné, az lesz az új Ződ Uborkáné.

– Ződ Uborkáné,
Ződ Uborkáné,
Mit kerűgetsz
Házam tájékán?
– Van neköd, van neköd
Szép eladó lányod?
– Nincs neköm, nincs neköm
Szép eladó lányom.
– Mit túród, tagadod,
Mikor egyszer a kürtösi piacon
Piros almát árult.
Vöttem is belölle,
Öttem is belölle,
Nagyon mögszerettem
Azt a Maris lányodat.
– Én a Maris lányomat nem adom
Aranyhintó nélkül,
Gombos szoknya nélkül.
Az aranyhintóba

Hat ló lögyön fogva,/ Hat ló lögyön,
 Mind aranyos lögyön,/ S mindnek
 Farka arany lögyön./ Aranyos farka lögyön.
 – Én elviszöm ötet
 Lipityomba-lapatyomba,
 Cigány cibőrébe,
 Hajdú hegedűbe.
 Szállj kezemre, Maris lányom,
 Tanulj tisztosságra/ embörségre. (Tóth Irén, Oláh Piros)

ZÖLD FŰ, ZÖLD FŰ

Zöld fű, zöld fű a lá-bom a - latt, a - ki a leg-szebb lesz, tő-lem csó-kot kap.

Ez a szép ru - hás lány, ez ne-kem na - gyon tet-szik. For-dulj egy-et, hadd lá - tom,

te le-szel a ba - rá-tom, így - úgy, nem bá-nom, te le-szel a ba - rá-tom!

„A gyerökök körbeának, körbejárnak. A közepébe át egy gyerök, és akkor ki köllött, hogy válassza, amelyk, vagy lány vagy fiú, amelyk tetszött neki. Akkó híjja, amikó azt éneklik, hogy: **Ez a szép ruhás lány (...)**, de az nem számított, hogy fiú-e vagy lány. És avval sörgött egyet a kör közepin, körösztbe tötték így, mögfozták egymás kezit, így ketten a közepin, ők addig forogtak, míg ezt az éneköt el nem mondták. Aztán ű kimönt, és az maradt, akit ű behívott, és az választott vagy ugyanazt, vagy másikat. Kinek ki tetszött, azt választotta.”
 (Falkus Julianna)

ZSÍR. ZSÍROZÁS I. FILKÓS

Gyűjtőnapló

2013.

Március 3. és 9.

Almási Annus néninél

Ez a gyermekek tulajdonképpeni gyűjtése. A hetedikes Tóth Alexandrát és elsős Dorka lányomat arra biztatom, a játékok mellett versre, mesére is kérdezzen rá. Idegenkednek az elején, hosszas buzdítás után látogatják meg Alexandra *Gémös* – én Gímösnek hallom, de a kisiratosiak állítják, azt „é”-vel ejtik! – *dédijének* hűgát. Több mint egy órát töltenek nála, boldogan érkeznek, sikerélménnyel. Egy hét múlva önként felkerekednek – gátat szakítottak, elsősorban önmagukban. Mutatják a már okostelefonnal készített interjút, hang és kép egyben.

Tóth Alexandra: Mikor születött?

– ’34-be.

Alexandra: Mi a lánykori neve?

– Tapasztó Anna.

Alexandra: S mikor mögházasodott?

– Akkó Almási Anna löttem.

Alexandra: Nem Gé(!)mös?

– Gémös a mamád.

Dorka: Én is Almási vagyok.

– Látod? Rokonyok vagyunk! Az Almásiak rokonyok. Béla tata is rokonyunk vót. Nagyon sajnáljuk Béla tatát! Az orvosunk vót, bizon! (...)

Varga Annuska (Annus néni lánya): Akkó nem vót villany, és az öregasszonyok mesétek.

– Anyám betegös vót, nem esött neki jó meséni. Mesétek, mink oszt tátott szájjal lestük, hogy mit mondanak. Kisbótosat játszottunk. Csinátuk a mérlegöt, súlyokat sárbúl. Mértük: így vót egy kis deszka, két skatulyát aztán ide - a deszka két szélére mutat -, akkó a középdeszkára egy ilyen kis izére rászögeltük, oszt mértük vele mindenik ódalon. Ezöket játszottuk. Kuszadisznóztunk künn a Gyöpön. Csinátunk olyan lukakat a gyöbbe, oszt ilyen kis labdák, s osztán ki hogy bírta belecsináni, szaladgátunk, abba lükdöstük belé bottal. Aki a legtöbbet bírta, az nyert. Aki nem, mög, az nem nyert. (*Szénával tötött labdák*, mondja a lánya következőkor, de Annus néni szerint *fűrészpor vót rongyba csavarva, mögkötöttük cérnával.*) Akkó *Bújj*,

bújj, zöld ágacska: így összefogtuk a kezünket, amarról át a másik kislán, akkó így bújtak át rajta. Humóztunk: elbújtunk egyik a másikától. Dóléztunk: ki tud nagyobbat ütni. Ezt a Gyöpon csinátuk. Ilyen darab dólét csinátunk faágból – mutat egy kanálra –, möghögyöztük a két végit, így, oszt azt ütöttük egy bottal, egy karódarabbal. Ahogy kirepűt, vót, aki visszaütötte. Aki, mondjuk, dobta vissza, be oda énhozzám, én kiütöttem, akkó újra beütötték, mi kiütöttük. Ha én nem tudtam, más. Melyik milyen messze el tudta ütni, az játszott jobban. Iringátunk, a jégön csúszkátunk. Vót hát szánkó, ilyen fábúl, mint most. Kisszánkó. Csúszkátunk az út közepin, mint most, olyan vót. Télön bent kártyáztunk, varrtunk, verset tanútunk. Ekkora löhettem, mint ez a kislány – mutat Dorkára –, apám mellé odakuporogtam. Útülle tanútam. Löhet újramezdeni? Oszt most, ha én elmondom, ez elmondja utánam? Szabályosan elmondja? Akkor elmondatjuk!

A kutya meg a nyúl

**Valamikor régös-régön
a világnak kezdetén,
minden állat békességben
éldegét a föld színén.
Hát ki volt akkor nagyobb úr,
mint a kutya mög a nyúl!
Eccör, hogy a tél beállott,
Sok hó földre, sok hó szállott,
Ahogy ottan nevetgéztek, bolondoztak,
Möglükte a kutyát a nyúl:
Tűzbe ugrott kutya úr! S
Váuu! – üvölt a kutya –
Mit csinátál, te buta?!
Hogyan így rá kurjantott,
a farkába kaffantott.
Azúta csök a nyúl farka,
meztelen a kutya talpa.
Azúta van, hogy a nyúl
mindig bújik, és lapul,
mert a kutya, ha töheti,
mindig-mindig mögkergeti!**

(Apám) jót nevetött, mondta, hogy azé nincs jóba a kutya mög a nyúl, mer belelükte a kutyát a nyúl a tűzbe. Oszt ezön nagyon összevesztek. Mögégött a talpa a kutyának, oszt most mán a kutya mög a nyúl mindég mög mindég haragba vannak. Nincsenek jó viszomban.

Dorka: És a kutya mit csinált?

– Hát a kutya beleesött a tűzbe, oszt megégött a talpa. Az meg leharapta a nyúl farkát, amiét belelükte a tűzbe. Azúta nincs farka a nyúlnak. Az a kicsi maradt neki csak, mer a kutya mérgibe leharapta. A kutya talpán meg patája vót, oszt leégött a tűzbe. Tudom, apám magyarázta, beszélgettünk.

Másik alkalommal Annus néni folytatja:

– Verseltek, mesére nem véleközők. Apám majnem soha nem vót itthon, *koncsentrán* vót. Az unokatestvéröm, Misik Józsi verselte a kultúrházba. Oszt én nem tudom, honnan tanútam aztán mög, azúta se mondtam.

A rab madár

A tornácon szép kalicka,
mint az arany, csillogó.
Benne árva rab madárka.
Néz messze, a kis bohó.
Előtte kis aranyvályú,
benne mennyi eledel,
a kis tarka, rab madárka
mégis búsan éneköl.
Odaszáll egy bárson fecske,
illög-billög: – Jó napot!
De jó dolgod is van neköd,
én egész nap fáradok!
Öt kis csupasz fiókám van,
örökösen éhősek,
pirkadattúl alkonyatig
fogdosom a legyeket.
Javítgatom, ha a vihar
megtépázza fészketem.

De terólad gondoskodnak,
van italod, ételed.
Felel búsan a rab madár,
a szava oly zokogó:
– Hiába van szép kalickám,
mint az arany, csillogó;
hiába van eledelöm;
hiába van italom,
tarka tollas kebelömben
a szívem fáj, salyog nagyon.
Pici szárnyam meg-megreszket,
szeretnék elszállani
oda, ahol úgy legyeznek
az erdő hús árnyai.
Jaj, de szép a smargat (!) erdő,
jaj de szép a tarka rét,
a kakukkfű, (Másodjára: A kakukk rét-et mond.)
a hajlongó szarkaláb és margarét!
Jaj de nehéz, bús a rabság!
Adj hálát az Istennek,
hogy a szárnyad fönt (Másodjára: Fönn az égbe, magosságba.)
a fénylő magosságba leböghet.
Mögsajnáta a kis fecske
a szögénn (!) rab madarat,
összehívta a fecskéket,
és most gyűlést tartanak.
Mingyán el is határozták
a fecskék a gyűlésön,
kinyitják a kis kalicka
ajtóját nagy ügyesen.
Úgy is töttek a kis fecskék:
szabad lőtt a rab madár!
Övé már a zúgó erdő,
övé a rét, a határ.

Aszongya Annuska, tögyem föl a fogam, me sejpös vagyok. A bögrébe a fogam, ott ennek a helye. Föltöszöm, hátha tisztábban mondom. Mamád nem nevetött, hogy gyüttetök?

Féllábú jembör

Egy féllábú embör, megy lassan az útcán.

Hóna alatt mankó, tarisznya a vállán.

Szakálla megnőve, rég volt, hogy elindul, – majnem leesik a fogam!

Szomorú fogságból most ő megszabadul.

Messziről jött nagyon, messze idegenből,

Régen nem hallott hírt a szülőföldjéről.

Volt neki kis háza ebben a városkába,

Hűséges jó párja, szép kis fiacskája.

Hej, de régen volt az, mikor őket látta!

Azúta messze járt, oda volt fogságban.

Egy ház előtt kispad, leült pihenyni,

Bizon alig győzött lélegzetet szenni.

Ezen útcasarkon van az ő kis háza,

Azon gondoskodik, hogy fogadja-je párja.

– Nem a régi vagyok, én nyomorék lettem,

Talán nem is kellek! Miért is születtem?!

Két kezébe fogja könnytől ázott arcát:

– Talán most temetem lelkem boldogságát.

Jöttek a gyermekök, az útast körülfogják:

– Bácsi, hová való? Nem üsmerjük magát!

– Tik kicsik voltatok, mikor én elmentem.

Bizon több éve már, hogy nyomorék lettem.

Gyermekek, messziről jöttem én hozzátok,

Kérdezem tölletök: ki fiai vagytok?

– Én vagyok a sarki Tóth Pálnak a fia,

Az én apám se nem jött a háborúból haza.

Én kicsike voltam, nem is ismerhettem,

De azért anyámmal óerte könnyeztem.

Anyám elmesélte, milyen jó volt apám.

Oly sok szépet mesélt rólla édősanyám!
 Az én édösapám, hogyha hazajönne,
 Akkor sose folya az én anyám könnye.
 A féllábú embörnek megeredt a könnye:
 – Magzatom, gyermeköm, jöjj az én keblemre!
 Én vagyok az apád! Hol van a jó anyád,
 Aki téged nevelt, és vigyázott reád?
 – Gyerünk apám, haza, én majd elvezetlek!
 Meglátod, jó apám, én mindig szeretlek!
 Anyám nincsen otthon, odavan dolgozni,
 Majd én elszaladok neki megmondani.
 – Gyerünk, fiam, haza! Mentek nagy boldogan,
 Kiskapu kitárul, a gazda betoppan.
 Elöl ment az apa, utána a fia,
 Örömet síkoltva jött az édősanya:
 – Egyetlen, jó párom, csakhogy hazajöttél!
 Jaj, de sokat szenvedtem, mióta elmöntél!
 Agodalmak közt teltek szomorú napjaim,
 Bizontalanságokba húlottak könnyeim.
 Végre itt vagy nállam, kebledre pihenek.
 Édös párom, téged én nagyon szeretlek!
 Apa, anya, gyermek összeölelköztek,
 Váratlan örömtől boldogan könnyeztek.
 Fényes nap rásütött húséges arcukra,
 Boldogság ráborult erre a családra.

No, mos mondasd mán el, hogy gyün ki! Ez elolvassa utánam? No, olvastasd el!

Gyűjtőútjuk után a gyerekek *Rab madár* illusztrációkat készítenek. Ha még nem is tudják felmérni munkájuk értékét, örömük szembetűnő. Valami mással próbálkozhattak a passzív tévzés helyett. Érezhették a mentés és létrehozás talán nem egészen tudatos örömét!

Nagy Anikóval keressük a versek eredetét, és érdekes talányra bukkanunk: *A kutya meg a nyúl* című verset a világhálón több oldalon Benedek Eleknek tulajdonítják, míg aztán – néhány szóbeli eltéréssel – véletlenszerűen akadok rá egy Gárdonyi Géza olvasókönyvben. Végül Dorka talál egy a hasonló című Benedek Elek meséire, mely valószínűsíti, hogy a kisaconi író mesében dolgozta fel azt a történetet, amit Gárdonyi versben. A *Féllábú*

jembör egy székelýföldi gyűjtésben, Péter Domokosné közlésében *A rokkant katona* címen jelenik meg. *A rab madár* szerzőjét meg sem találjuk, de a fel-felbukkanó irodalmi szóhasználat jelzi, hogy egyik sem helyi népköltés, mégis úgy maradt fenn Kisiratoson, hogy helyivé formálták. Helyenként beszivárog az őzés, bizonyos helyi szófordulatok, pl. *az én apám se nem jött*, bár ez valóban kisiratosiasan gyűtt-ként hangzana. Föltűnik, hogy skandálva mondja Annus néni a verset, csakúgy, mint mindenki más, aki még a gyűjtés során verset mond, kivéve, talán hivatásánál fogva, vőfély Sebők Józsefet. Tanácstalanul állok Dorkával szemben is, amikor verset tanul. Nem értem, miért éneklük a verset, és mondják az éneket már óvodáskorban?! Anikó is bosszankodik, legalább abban segítene, hogy az időmértékes verselést jobban megértenék hetedikben a gyerekek!

Február 27. és március 12., 15., 17.

Misa bácsi és Ilon néni

Félek öreg ismerőseimet, szeretteimet viszontlátni: vajon mennyire tépázta meg őket a kíméletlen mulandóság. Inkább kerülöm a találkozást, gyáván, hosszan, a súllyal, hogy a halogatott viszontlátás még fájdalmasabb lesz. Négy éve, apósom halála után jártam először Gál Misa bácsiéknál. Szerették az orvosukat, felé áradó szeretetüket magamon éreztem. Vissza-visszatértem, legutóbb két éve. Csak, mióta szomszédságukba költöztünk, hűtlenedtem el tőlük. Misa bácsi kilencvenkét éves korában még minden nap elbiciklizett ebédért a Máltáig (a faluban így nevezik röviden a Kisiratosi Máltai Segélyszolgálat mozgássérült központját). Most a falu legöregebbjeként a kilencvennegyediket tapossa, és már a kapuig sem kísér ki... Amikor meglátnak, Ilon néni még felkiált örömeiben, de Misa bácsinak a lelkesedése is megfáradt közben. Néhány családi kép készül. Fiúk van itt, István, és a szomszédból a *rokony* Gál Magdus néni. Ez is egy újabb jel, fiúk hétvégi ittléte, hogy már segítségre szorulnak, hisz *Pisti* Magyarországon él, ritkán jön, sajnálkozik már évekkal előbb Ilon néni. Mindnyájan a *hencsőrön* húzódnak össze. *Hencsőr, talán mert henyélnék rajta*, magyarázza a szó jelentését lányuk, Piroska.

A következő héten az öregeket magukban találom. Ilon néni előtt kis füzet – imáit mondja. Amint belépek, sebtében összehajtogat egy papírost, imádságos füzetét, könyvét elpakolja, szemérmesen, mint aki féltett titkát őrzi. Misa bácsi mellette féloldalt ül, maga elé néz. *Ú talán másképp csinája*,

világosít fel Ilon néni, majd sorolja: *Eredj, csapd el az utcát!*, vagy: *Eredj, csapd föl az utcát!* – *mondtuk régön, hogy elsöpreni az utcát. Nagyon tiszta falu vót, az árkokat is fölsöpöttük tisztára, és így játszottunk. Vót egy zavaró, a fogó. Amelyiköt elfogta, az lött a fogó. – Most te vagy a fogó! – Ha a kicsi lött a fogó, kibújtak a nagyobbak útülle. Ez vót a zavaró vagy a fogócska.* A bolházást hasonlóképpen írja le, mégis állítja, hogy két különböző játék volt a kettő. Majd megadja magát: *Löhet, hogy egyre mönt a kettő.* Misa bácsi helyesbít: a fogócskát nem az árokban játszották. Bárhol lehetett szaladni. A bolházásnál viszont, ha valakit az utcán vagy a járdán fogott meg a fogó, nem számított; csak az árokban *foghatta el* a bolhát. Ilon néni szabadkozik: 1940 és '45 között a magyarországi Kevermesre költözött a család, majd csak azért tértek vissza, mert az édesapja egyetlen fiúgyermek volt az öregeknek, és a nénjének sem volt utódja. Nem lehetett őket magukra hagyni.

Kristóf Ilon 1930-ban született, nyolc osztályt végzett, bár, mondja, Magyarországon kilenc osztályt jártak akkoriban, csak az oroszok bejöttével vezették be a nyolc osztályos általánost. Ilon néni tizenöt éves volt *hazagyütiükkor*. Misa bácsi korábban, '19-ben született, és hét osztályt járt. A háború alatt ő már fiatalember. A nyolc fiútestvér közül csak Mihály marad a határ innenső oldalán. *Itt fogtak katonának.* Öt évig volt Bukarestben. A *bűrözésre*, amit Godó Andri bácsitól hallok egy nappal korábban, bólint Misa bácsi. A fiúk játszották egymás ellen, labdával érinteni kellett az ellenfelet. *Te vagy a bűr!* felszólítással ő lett a dobó. Majd *mindkét végét högyösre mögfaragtuk, bottal ütöttük el* – meséli Misa bácsi a dóléről. A kuskadisznóaszt kiegészíti: *Te vagy a kuskadisznó!* felkiáltással terelgették a labdát a lyukba. *Egyetlen luk vót. Valakinek köllött vigyázni, hogy ne bírja a másik bedobni. Eccerre csak egy ütötte ki fával a labdát, a disznót.* Ilon néni időközben a sublótban keresgél: ollót, papírt vesz elő, hogy mintát készítve mutassa, hogy készült a ruha a csutkababának. Ujjai szaporán, szakavatottan mozognak, pedig talán hetven éve is van annak, amikor legutóbb készített hasonlót. *Cirokszárbu, kukoricacsutkábu baba. A kukoricacsutkát kétfelé hasították, abbú kigyütt a keze.* Továbblép a kislakodalomra. *Maj mindég én vótam a mönyasszony! Varga Palcsi vót a vőlegény, a hónaljáig értem.* Misa bácsi megelégnül. *A kert teli vót szárkúpokkal. Csendőroztiunk: a tolvaj elbújt a szárkúpban, a csendőr kereste. Vótunk tizenöt-húszan is, ahogy összegyütt a banda.* Ebben a házban született, a Nagyfaluban, az 501. szám alatt. *Még a didőregapám is itt születött.* Csak a ház beosztása volt más: kevesebb és nagyobb szobák, hogy három ágy is elfért egy-egyben, sarokpad, mert egyszerre tizennégyen is ettek a napszámosokkal

együtt. Nagy volt a gazdaság, *nyolcvan hód fődje vót apósomnak*. Volt vagy negyven süldőjük, kint legeltek a legelőn; nyolc tehenük a házvégi istállóban; tizenöt lovuk a kapu melletti lóistállóban, a házzal átellenben. A gyerekek is be voltak fogva. Nyáron a nagyobbak a mezei munkát, a kisebbek meg a házi munkát végezték. Misa is. *Tizenkét éves koromban már négy tehenet fejtem*.

Mikor harmadszorra jövök, Ilon néni rosszul van, a *hencsörön* fekszik, a kemencének fordulva. Misa bácsi a lábánál ül, magába révedten. Hallhatja, de semmi jelét nem mutatja annak, hogy hallgatja is lányával folytatott beszélgetésünket. Ilon néni mély álomban lehet, mert csak bő fél óra múlva veszi észre, hogy ott vagyok. Egy szólás üti meg a fülemet. *Örökké itt övött a rezes. Állandóan itt vótam, vagy örökké itt övött a fene*, szól a magyarázat. Szülei lakodalma kapcsán megtudom Piroskától azt is: az volt a szokás, hogy éjfélkor a leányos háztól a legényes házhoz vitték a menyasszonyt – *Mönyünk a kálátóba!* – ahonnan az ara csak reggel tért vissza szétnézni. A legényes háznál volt a *menyasszontánc* meg az *újasszontánc* is. Majd visszakanyarodunk az egyszemélyes ágyra, amiről a tévét nézik fektükben a szülei. *Azon veszeködtek sokáig, kié a hencsör*. Annak idején, amikor hozzájuk mentem, mindig a Duna tévét nézték. (Vajon melyikük győzelme jelül?) A változás beálltát, az elmúlást a némán tüntető tévé is jelzi.

Kizárni igyekeztén a közlőrl rettegető jelzéseket, Piroskával a tájnyelv visszaszorulásáról társalgunk. Évtizedek óta él Aradon. A falubeliek közt is vannak, akik őzni és ezni egyaránt tudnak. Néhányan elhagyják az őzést, talán csak otthon használják, mint egy kényelmes, de vásott, vállalatlan háziruhát. Eszembe jutnak a csongrádi anyanyelvápoló táborok, amikor a nyelvész professzorok nem győzték ismételtetni, hogy a nyelvjárás nem szégyen; ha nem beszéljük, kihal. Kifejezetten örülök tehát, amikor kislányom rendre i-t használ egyes szám harmadik személyben a jelen idő jelzésekképpen: *találi, csináli, fordíti*. Piroska megmutatja a *belső komrát* – régen ilyen is volt, lécekkal elkerítve a kamra belső része, ahová a disznóságokat aggatták biztonsággal. Ilyen már a tájháznál nincs, de Misa bácsiéknál még mindig van, nemhogy van: használják! Használták, mert mikor legközelebb mennék, hogy visszaadjam az idekölcsonzótt fényképeket és Ilon néni elsőáldozási emléklapját Hodács Ágost aláírásával, zárt kapukat találok. Megtorpanásomat majdnem hallom, olyan erős bennem a felismerés, amit pillanatok múlva erősít meg Sallai Zsuzsa, a legidősebb báty, Jóska bácsi unokája: tegnap, virágvasárnap temették Misa bácsit, szombatra virradóra halt meg. Még mindig nem békéltem meg a kisiratosi temetkezési szokással, hogy

egyik napról a másikra hantolnak, amit nyáron a meleg indokol talán, de télen? Pár házzal fölnebb, Misa bácsi néhai bátyjának, Gál Antalnak a portájára nem jut el a hír időben... És hogy kapaszkodott az életbe, hogy tervezett! Milyen szép, tiszta volt a portájuk a végsőkig! Igaz, legutóbb a veje után szólt szabadkozva: *Nem kísértőlek ki, mert nem tudlak.* És már engem sem kísér, *kísért* idén, a *belső komrát* sem használják többé. *Ilon nénit elvitte a lányuk,* szól a további felvilágosítás, *Misa bácsinak hónap lősz gyászmiséje.* Jó énekes hírében állt, jó táncos volt, Jusztí dédinkkel egyidőben járt ő is a bálba... Arról is mesélhetett volna egy kicsit még, ha talán a mentők menteni akarták volna, de egy ilyen sokat élt emberről ki feltételezné, hogy be szeretné még idénre is vettetni a kertjét. Talán, ha tudták volna, micsoda élni akarás van még benne, segítőkészebbnek bizonyulnak, s talán akkor az énekeit is *eldanolhatta* volna még nekünk az öreg Misa egy kevésbé *fijtó* pillanatban... Ilon néni üzen, látogassam meg. Megözvegyülése után hamarosan a *Máltáhon* költözik. Talán a közelség teszi, talán egykori orvosa, talán egy kicsit mi is, hogy idevágnyik. Fejkendőt kapok tőle – *hogy rúllam mögémleközzön...* Megint a lelkiismeret-furdalás: nem látogathatom majd annyiszor, ahányszor szeretné, ahányszor szeretném. Nehéz az időt két gyermek mellett, és e pillanatban a könyv írása mellett beosztani. Hamarosan keresztelő, végeláthatatlan takarítás, vendégek, megint takarítás, kert, a tájház, melyet a kevés látogató dacára is, gondviselni kell! *Mondjam tovább?* – jut eszembe a mese a veres kókisról... Mégiscsak jó lenne a portára egy *becsületös mindenös*, aki fához, virághoz ugyanúgy ért, mint az állagmegőrzéshez!

Február 28.

Takács Rozika

Gyakorta sétálunk el dédink háza előtt. Egy időben minden nap ide vezetett az utam, ma igyekszem – megint ez a gyávaság! – nem egészen tudatosítani a halált, nem észrevenni a kopadozó falakat, lesiruló vakolatot, foghíjas kerítést. Magamon érzem feddő pillantását: *Kislányom, a portának takarosnak köll lönni!* Igyekszem is tovább; még nem tudok, nem akarok idejönni, talán attól tartok, hogy egyszer végleg felfogom, teljesen, visszavonhatatlanul, hogy ő már nincs. Úgy teszek hát, visszahallott szavain keresztül, hogy ő még van. *Az élet, kislányom, sokat ígér, keveset ad!* Tőle hallottam legelőször a kislakodalomról, amikor megszólít Takács Rozika, a szomszédasszony, László, született Magyar

Mari néni mellől, aki szintén nincs már és Bakos Ági néni mellől, aki hál' Istennek köztünk van:

– Onnét Bélának a szüleitől, Piri nénitől – néhai Godó Piros nénié a legutolsó ház a Tódáson – behaladt, az egész (ér), kigyűtt erre majnem a Kekecsig, és ott egy nagy tóforma vót. Mink osztán oda jártunk úszni, mög aztán vót *csáté*, ilyen gyékény, s akkó így átőleltük. Mögfürdettek a szüleink szombati nap, hogy ki ne mönjünk! – nagy hajunk vót –, s kiszöktünk, s ott fürdőttünk a mocsaras-pocsaras vízbe. Átfogtuk (a csátét), és akkó ráűtünk, lovagoltunk rajta, borútunk bele, nem fétőttek bennünket! De úgy kikaptunk, mikó hazamöntünk!... Nem fogattunk szót!... És akkó télön, amikor befagyott, kimöntünk és iringáltunk. Mink úgy mondtuk, iringálás a csúszkálásnak. És akkó estünk, buktunk, vót, amikor le is möntünk idáig a vízbe – mutat a térdére –, amikor beszakadt. Mivelhogy hagytak, hogy fürgyünk is, gondolom, hogy nem vót az annyira mély, hogy belefúlladhattunk vóna. Mer idővel lefolyók löttek csináva, csatornák, de akkó még nem vót. Ott át a víz. Nagy terület vót akkó víz alatt. Szinte az egész Tódás, majdnem ide Andóig, szinte majnem

főgyűtt. Akkó, például, lemöntünk a kert alá – akkó a Tódáson laktunk –, vót szentjánosfa, azt őttük, azt mondtuk: *szentjánoskenyér*. Hosszú, csüngős valami vót, széttörtük, oszt őttük a belsejít. Azt mondtuk, hogy az nagyon finom szentjánoskenyér. Hogy az vót, vagy nem?... Akkó babáztunk. Leszödtük a kukoricát, a csüvet, mikor olyan szép haja vót, fonytuk. Mink így játszottunk. Mesére nem is vélekszök. A templomba jártunk, hajnali misére, mamámmal, arra nagyon jó emlékszöm. Minden röggel köllött mönjek – ha jó esött, ha nem – röggeli misére, iskolába utánna. Akkó még nem vót villany. Vót viharlámpánk. Ilyen kis kocka vót, benne vót valami mécsös, most nem tudom, gyertya vót, mi vót. Akkó elvöttem tülle, hogy

Maj, mama, én világítok veled! – milyen a gyerek! – Akkó elindútam, oszt szaladtam, akkó veszeködött rám, s akkó eldűt a gyertya s elaludt, a sütétben mink, még akkó lámpa sehol. Mamám gyűtt utánam – *Kislányom, gyere vissza!* Én osztán megátam, kiátottam: *Minnyá mék!* De szögén mama alig bírt gyünni utánam, gödrös vót, még járda se vót. Inkább mink ilyen dógokat csinátunk. Na, mostmá elmesétem, amit akartam.

A hűvös idő ellenére a kapu között beszélgetünk. Érthető: bejelentetlenül érkezem. Talán szégyell is behívni, pedig nem szégyen a nincstelenség, vélte Uzoni mamám, aki maga is szegény volt, csak a mocskok, arra nincs kifogás. A tiszta víz is mos, úgy tartotta, ha mosószappanra nem is telnék. Ez a tétel persze, megdőlni látszik miután egyre nagyobb vízkészletünk fenyegetettsége.

Rozál néni kezdeti zárkózottsága, elutasítása feloldódik, ahogy szinte szavanként hámozom le a múltból a rétegeket. Tíz éves sem volt, mikor félárván maradt, s ennek folytán már gyermekként dolgoznia kellett. *Azért egy-egy kis idő mégis jutott a játékra!* – erőltetem. És valóban: csakhamar szikráznak belőle az emlékek, játékok, magyarázatok. Miért kuskadisznó a kuskadisznó, amit először ő is kuskadisznóként ejt, de rögtön kijavítja magát. Létezhet, hogy régiesebb a kuskadisznózás kifejezés? Ellentmond ennek, hogy Gál Misa bácsi és Ilon néni is csak az s-sel való ejtésre *vélekszik*. Csak Almási Annus néni szájából hangzott el kusztadisznóként és kuskadisznóként a játék megnevezése. Talán, mert *sejpös* volt éppen – adódik a lehetséges magyarázat.

– A gyermekkorom olyan vót: az én apám mán tizenegy éves koromba möghalt, anyukám egyedül maradt, dógozni köllött, mink mög a testvérömmel itthon az udvaron vótunk, úgyhogy különlegöset én nem tudok.

– *S addig nem meséltek? Sok idő az az első tizenegy év!*

– Hát, azelőtt is az én apám, ugye, odavót Magyarországon, a háború elől elmenekütt, mink oszt lent vótunk mindég az öregmamáná. Az én anyám dógozott, röggel mönt, vitt bennünket, este hozott haza.

– *A nagymamája nem mesélt semmit?*

– Hát, úneki is sok gyөрөke vót, nagygazdaság vót, ű oszt nem nagyon foglalkozott.

– *Mit csináltak a gyermekek egész nap?*

– Hát az üvé má nagyobbak vótak, mink kisebbek. A testvérömmel ott rosszalkodtunk.

– *Mi volt a rosszalkodás?*

– Jaj! (...) Akkó cukrot nem löhetött kapni, az én bátyám bemönt, lopott cukrot mamátúl, akkó én szaladtam árúkodni. Oszt hát mit csinát? Mire kimöntünk, mamám gyütt egy jó *suhanggal*. Ű fölmönt a sifonnak a tetejire.

Ilyen nagy tornya vót, oda lehúzódt, oszt mamám nem látta mög. Oszt mikor mink kimöntünk, osztán kiszaladt, oszt jót nevetött, hogy mögyszabadút a kikapástúl.

– *Szánkójuk volt?*

– Vót mamáméknak kocsi, ló. Oszt akkó, ha hó vót, akkó gyüttek értünk, vittek le szánkóval mamámékig a Nagyaluba, mög a faluba egyet kerűtek, mög möntünk vissza.

– *Szánkóval vagy szánnal?*

– Nagy szánkóval, lovas.

– *Ismeri-e a kuszadisznózást?*

– Kuskadisznó, vagy mi vót! Mink nem játszottuk. A gyerekek játszották azt. (Kisíratoson a gyerekek a fiú, az embör a férfi. A kislán és asszon, az más!)

– *Miért kuska?*

– Hát azé, mer vót egy labda, oszt mindön fiúná vót egy bot, oszt akkó oda köllött behajtsák a lukba.

– *A labda volt tehát a disznó. Hogy terelték régen a disznót?*

– *Kuska be! Igón, ha kint vót az udvaron.*

– *Nem kusza? Kuszadisznózás vagy kuskadisznózás, ahogy Tapasztó Annus néni mondta a Nagyaluban?*

– Kuska vót! Tudom, ki az az Annus! Az én uramnak vót unokatestvére. Annak az Annus néninek az apja mög az én anyósom vótak unokatestvérek.

– *Dólézás?*

– Aztat még játszották is a testvérömék. Csináltak egy nagy kört az udvaron. Az apám testvére olyan fiatal gyerekek vót, mamám negyvenkét éves vagy mennyi vót, mikó születött. A többiek má nagyobbak vótak. De a szomszédba vót vagy öt-hat gyerekek. Akkó csináltak egy nagy várat, mög vót egy dólé. A közepin át egy fiú bottal, kintrül mög dobták be. De, aki a kör közepin vót, az visszaütötte mindég, hogy ne szálljon a körnek a közepibe. Ha besikerült dobni, akkor az került a közepire.

– *Vár?*

– Csak egy pácával csináltak egy nagy kört az udvaron a homokba, egy nagy-nagy kerületöt. Az vót a vár, a kör. Egy embör vót, ű védte ki, aki dobta be ja dólét. (Ő védte a várat, hogy a dólé be ne essen.)

– *A dólét miből készítették?*

– Egy kis fadarabbúl, möghögyöztük a két végít.

– *Miért hegyezték meg?*

– Én ezt nem tudom, de vót egy hosszú fa, amivel ütötte ki, aki bent át.

– *Fiúk, lányok együtt játszották?*

– Persze! Na, mondjuk ott lányok nem vótak, mer ott mind fiútársaság vót. Lány csak én vótam magam egyedül, de engöm nem vöttek be, mer én kicsi vótam.

– *Labdajátékot játszottak-e?*

– Hát játszottak még régön. Nem is tudom, hogy hogy mondták. Így csináltak egy kerek lukat, abba beletötték a labdát, oszt akkó hatan-heten, ahányan vótak, körűáták. Oszt akkó mindönki lehajút fogni a labdát. Oszt egy vót a *szónok*, így mondják. Azt kijelözték űk. Oszt akkó, ugye, azt nem tudták, hogy kinek a nevit kiátják ki. A hat közül egynek kikiátották a nevit, a többi mög elszaladt. Az az egy ott maradt, oszt akit le bírt célozni aztán, azt hiszem, ű lött a következő szónok. Ugye, nem vélekszők már annyira vissza, mer annyi ügyem-bajom vót az életbe neköm is!

– *Hunyócskára emlékszik-e?*

– Persze! Vótak hatan-heten. Mondtak egy ilyen *számláló kis versöt*, oszt akire rájutott a vers, az humott. A humó humott, nekiborút a kapunak vagy falnak, nem vót szabad neki lesni. A többi elbújt, ahova tudott, össze-vissza. Aztán az az egy kereste. Mikor a humó elmönt, ugye, kicselözték, kilesték, odaszaladt, és odaütött a falra, *kidobolta* – **Ki vagy dobolva!** –, úgy mondták. Odaszaladt, oszt odaütött a falra, oszt az már nem lött humó, hanem akit elkapott.

– *S hogyha a humó észrevette?*

– Akkó ű dobolta ki, akit sikerüt.

– *A számláló versikére nem emlékszik?*

– Én mán elfelejtettem.

– *Ecc-pecc-*

– ... kigyühecc. Ezt mondtuk!

– *Hogy mondták tovább?*

– Ne is kérőzze tüllem! (...) Löhet, hogy több eszömbe jutott vóna, de így hirtelen...

– *Gondolkozzon, még eljöhetünk.*

– Elég ez, amit mondtam! (Nevet.)

Kezdem begépelni az interjúkat, az érdekesebb adatokat átküldöm Miskának. Egy-egy új kifejezést betesz a tájszótárba, és mikor visszakérdez, hogy kinyér vagy kenyér, és megint meghallgatom az interjút, inamba száll a bátorság: képes leszek-e félretenni a bennem passzívan élő erdővidéi tájszólást, és kihallani az ő-t az e mögül, amikor kell, mert nem olyan egyértelmű az őzés bizonyos szavaknál, embereknél, mintha félúton lenne az e és az ő közt, mintha egy bátortalanul kiejtett e lenne. Például a *köll*. Avatatlan fül érthetné akár e-nek is; ha jobban figyel az ember, derül csak ki, hogy egy finoman ejtett ő hagról van szó.

Amikor Bandi bácsiékhoz indulok, még kisiratosi születésű, helyben őrzött meséket keresek, reményekkel teli, hisz Ági néni a falu nyugalmazott tanítónője; férje boltos volt, a bolt pedig itt, falun amolyan agora. (Egy pillanatra elfelejtettem a kocsmát. Talán mégiscsak az áll az élen hír- és álhírközpont szempontjából.) Ahogy a jelenét, úgy a régmúlt eseményeit is hozták, hozzák a kuncsaftok, személytelen nyüzsgés nem *lőhetött*, mint a mai marketekben. Érkeztek az emberek beszélgetni. (Már megint egy bölöni fuvat! Nálunk az érkezik, akinek van ideje, nem aki odaér valahová.) Volt idejük tehát az embereknek a boltban megállni egy szóra. Csakhamar alábbhagy lelkesedésem: ha mesék voltak is, mára feledésbe merültek, leszámítva az *Iratosi kertek alatt* c. gyűjteményben lejegyzetteket. Pedig hogy reménykedtem egy olyan meséskönyvben, mely tartalmazná az akkor kimaradt meséket!

Ági néni: Nem mesétek itten itteni népmesét, vagy ami szájrúl szájra terjed. Olvastak mesés könyvből neköm, gyerekkoromba.

Bandi bácsi: Hacsak a nagymamáink nem.

Ági néni: Hát, nem!

– *Míg a szülők dolgoztak, inkább a nagyszülőre volt bízva a gyermek? Maguknál nem így volt?*

Bandi bácsi: Vagy otthon vótunk egyedül, mi gyerekek. Anyámék kimöntek a határba például, s akkor kiadták a parancsot, hogy mit köll csinálni, elvégezödni.

Ági néni: A jószágoknak köllött adni.

Bandi bácsi: Vízet.

Ági néni: Mög a kertbe köllött. Mi be vótunk így nagyon fogva kicsikortúl kezdve. Ami a kertbe vót, vetemény, azt szödtük föl, tehát hagymát, krumplit.

– *Gondolom a lányok főztek is.*

Ági néni: Persze! Én negyedikös koromba már főztem, a testvérem, a legnagyobb, az hamarabb kezdte. S vittem ki az ebédöt, tizenkettőre vittem ki az ebédöt a határba. Vót, amikor, emlékszőm, só nélkül mögfőztem a paprikást. Három gyerök, három lány vót otthon, s a legnagyobb, először az rőndözte a főzést, ilyesmit, a szülők, hát, el vótak foglalva. A mosás is úgy vót. Nem vót mosógép, hanem üstbe melegítettük kint a vizet, vót egy nagy fateknő. Röggel elkezdődött a mosás, s délutánig tartott, mer két lébül mostuk,... mosta anya, mi csak a kicsi zsebkendőket – odaengedett –, s aztán főzte mög kékítette.

– *Fehérítette?*

Ági néni: Igön. Amikor mög már nagyok vótunk, az én apám Jókai regényöket olvasott föl. Benedökéktől kapta, a tanár bácsiéktül. Nem vót ilyen népi hagyomány itt szörintem. Lehet, hogy régebb-régebb.

– *Nem emlékeznek, hogy a faluban lett volna mesemondó ember?*

Bandi bácsi: Ilyenek vótak, akik fogságba vótak.

Ági néni: De nem mesét mondtak.

Bandi bácsi: Nem mesét, hanem, ami mögtörtént velük, plussz kidomborították. Tött egy kicsit hozzá, hogy érdekösebb lögyön.

Ági néni: Vót az *Iratosi kertek alatt*. A nagyon öregebbektül szödött össze ez a Kovács Feri tanár. Én arra nem is emlékszők, kisgyerök löhettem, amikor gyűjtötte. Azt hiszőm, magyartanár vót, a felesége táncot tanított. De még tanított mást is? Engöm nem tanított.

Bandi bácsi: Engöm sem. Nem emlékszőm.

Ági néni: Még óvodás löhettem, már akkor elmöntek. De ő gyűjtött itt a sokkal idősebbektül, nem az én szüleimtül, hanem a még idősebbektül.

A tájnyelvi ellenörzés során jegyzi meg Falkus Juci néni, amire a későbbiekben feny derül, hogy elsősorban a diákjaitól gyűjtött Kovács Ferenc, a legidősebbektül csak közvetve.

(...)

Dorka: Anya, de mi az az *Iratosi kertek alatt*?

– *Egy könyv címe.*

Ági néni: Most mi Kisiratoson lakunk, és azért nevezték így el a könyvet, hogy *Iratosi kertek alatt*.

Bandi bácsi: Enneköm nem mesétek, biztos. Apám, az mezögazdász vót, kint dógozott a mezőn, s akkor ő már este nem foglalkozott velünk. Lecke vót.

Ági néni: Téli estéken mög más vót. Téli estéken mög a falusiak, hogyha összegyűttek, akkor esetleg kártyáztak. De nálunk nem vót ilyen. Nálunk...

Bandi bácsi: Mög beszélgettek. Kérdözték – *Hova möntök?* – *Mögyünk beszélgetni!* – ez vót a válasz. Nem vót tévé, nem vót rádió, nem vót DVD, nem vót semmi.

– *Melyikük édesanyja vót jókedélyű, humoros?*

Ági néni: Bandié.

– *Ő sem mesélt?*

Bandi bácsi: Hát, én nem tudom...

Ági néni: Azt elmeséték, hogy hogy vót az ő gyerekkoruk.

Dorka: Én tudok egy történetet, hogy mikor jöttek a törökök, és a dédim...

– *Az oroszok.*

Dorka: ... az oroszok, azok gonoszok voltak, és elvitték az embereket, a szekrény mögött a mamám ásott magának egy lyukat, és oda elbújt, pár hét múlva kijön, de akkor jöttek a törökök, és bebújt idáig (állig a paplan alá), akkor előjött a férje, és azt mondta, hogy *Az csak egy gyerek!*

Bandi bácsi: Nálunk is vót ilyen *bunker*, úgy mondták neki.

Ági néni: Födbe ástak gödröt, s lefödtek valamivel.

Bandi bácsi: Úgy nézött ki, mint a krumplisveröm.

Ági néni: Mer az asszonyokat fétötték.

Bandi bácsi: Nálunk is vót, tudom, arra még emlékszők.

Ági néni: Az én anyámék is fiatalasszonyok vótak, és csak az öregmama maradt fönt a háznál a gyerekökkel.

Dorka: És azt nem vitték el?

Ági néni: Az öregöt nem vitték el, az nem köllött.

Bandi bácsi: Az nem tudott dógozni.

Ági néni: Csak a fiatal. (...) Mondom, neköm meséskönyvek vótak, s amikor már tudtam olvasni, akkor én a regényöket, s tudom, hogy bebújtam még a szekrénybe is, mög este gyertyáná, nem vót még villany akkor.

Dorka: A mamám is pont ezt csinálta! Nem akart dolgozni a háznál. Bebújt az asztal alá vagy a szekrénybe, keresték, hogy dolgozzon.

Ági néni: Ez azért vót, hogy mondták: *Ne rontsd a szömedet!*

Bandi bácsi jegyzetekkel a kezében állít meg az utcán, majd csatlakozik a beszélgetéshez apósom unokatestvére, az állatorvos Almási Pista bácsi, Juszti néni történeteinek *Pistija*, aki a nyitóképen a kis Bélust fogja közre hűgával, Ronikával.

Pista bácsi: Kémezős. Ketten elbújtak, azokat meg kellett találjuk, s letartóztassuk a kémeket. Kimentünk a határba.

Bandi bácsi: Én citerázni tudtam gyerekkoromba, de hermonikázni jobban. Számháborúztunk a Kiserdőbe.

Pista bácsi: Számokat tettünk a homlokunkra, s elbújtunk az erdőbe, és akinek leolvasták a számját, az kiesett. Vót két tábor, s ki többet tudott leolvasni, az nyert.

Bandi bácsi: Kuglipálya vót nálam otthon fakuglival s fagolyóval, úgy esztergált Indics Matyi bácsi. (*Indíts!* lehetett a ragadványnév eredete?) Az vót esztergályos, Némöth Matyi, pankotai születésű, úgy jött ide.

Pista bácsi: Együtt fociztunk a fiával.

Hosszabb beszélgetés következik futballról, voliról és kosárlabdáról. A legelső futbalcsapat és a volizás a mindenkori *Tanár bácsi*, Benedek Sándor közreműködésével kezdődött, a kosarazást Antmann Károly kémianár vezette be. De ez már az iskolai, majd az oldboy sportélet része.

Pista bácsi: A focipálya a mai lóversenypálya helyén volt. Kosarat nem nagyon játszottunk, inkább volit. Megvertük a katonákat is. Itt voltak a határőrök, vagy harmincan, húszévesek, mi meg tizenhárom-tizennégy – meséli, majd visszaugrik a témánkhoz: – **Adj katonát, erőset, vagy egy hideglelőset!**

Bandi bácsi: S akkor a másik visszamondta, hogy: **Én katonát nem adok, inkább magam szaladok!** És mindig az erősebbet küttük, Pistát. Te vótá a legerősebb, s akkor ő mindig győzött.

Pista bácsi egy másik visszakialtásra emlékszik: **Ha nem leszel katona, jöjjön a király maga!**, de ismétléskor **leszek**-ként idézi a rigmust.

Pista bácsi: Volt lökdösődés is. (...) Az erősebbek lovak vótak, a gyengébbek fölültek a nyakunkba, s így lökdöstük le egymást.

Bandi bácsi: Vót két csapat. Te vótá a ló, mert te erős vótál.

Pista bácsi: Minden erős ló vót, minden gyengébb lovas, az erős nyakába.

Bandi bácsi: Úgy harcoltak, hogy le köllött a lórúl húzza a lovas. Ha te erős vótá, akkó ötet nem tudták, hiába húzta, a ló az át, de a másik az bukott, és akkó elestek, ugye.

Március 9.

Gulyás Rózsika

1968-ban változhatott meg a házszámozás, véli Almási Vince polgármester, amikor Kisiratos elvesztette községi rangját. Ahogy az embereket szülőházukról kérdezem, gond merül fel az utcák meghatározásánál is. Az még rendben van, hogy a Zsilléren vagy a Gróza téren született valaki, no de hányadik utca, mi mögött, mindig számolni kell.

A séták arra is valók, hogy az ember tervezgessen, ötletei szülessenek. Hazaértemben lehetséges utcaneveket jegyzek le, szerencsére Kisiratos bővelkedik olyan emberekben, akik a faluért sokat tettek. Miska véleményét kérem. Hamarosan izgatott válasz jön. *Valami rendszert összehozni, amiben megmaradnak a hagyományos megnevezések...* Kis idő múltán kész térképvázlatot kapok nevekkal, melyet küldök is tovább a falu előljáróságának, hogy keresztelnék mihamarabb a kisiratosi névtelen utcákat! Sarusi Mihály javaslata alapján lenne Kovács Ferenc utcánk, Godó utcánk, Szalbek utcánk, és válna hivatalossá a Nagyfalu, Kis utca, Tódás és Kekecs! (Utcanev-tervezetét a soron következő *Szövétnék* leköszölte.)

Terv nélküli napokon, mikor nem érzek hajlandóságot *háزالni*, a sorsra hagyatkozom, a véletlenszerű találkozásokra. Ma a Sarusi utcanev-tervezet szerinti Templom utcában biciklizik szembe Gulyás Rózsika néni. Nem hagyom szótlánul továbbhaladni.

Esetében szembetűnő a tájnyelv és az irodalmi nyelv keveredése. Amikor elragadják a gyermekkori emlékek, megfeledkezik a lingvisztikai modorosságról.

– Volt ez az árok, s akkor álltunk arrúl, errül. Voltunk néha tíz-húszan is. S akkor ez volt közte a bolha, benne az árokba. Az szaladgát, persze, mi meg, hol ez szaladt át, hol az. Mindig, akit elkapott, az lett a bolha, s akkor így folytatódott állandóan. Ez a bolha volt. Azt nagyon játszottuk. Mi volt még? Én kint laktam arra egész a Gyöpön. Szárazít meg gallyak így össze. Kisházat csináltunk, meg süttünk, főztünk, vittük ki a rongyokat. Kiloptuk

– anyuék odavótak dógozni –, kiloptuk a lepedőtül kezdve mindönt. S akkor ott, mindönt összeszödtünk, főztünk ottan, süttöttünk. Jézusom-atyám, nem is jó elmondani! (Nevet.)

– *Babáztak?*

– Azt hiszöm!

– *Miből?*

– Hát csutkábúl, mibűl!

– *Szánkáztak?*

– Biz hát! Ott, ahol nem a park, emerrébb, ott egy tó volt meg jég.

S akkor ott. Nem volt akkor még korcsolya, hanem a lábunkkal iringáltunk. Jézusom-atyám! Meg szánkáztunk, csináltunk a hóból így föl, föl, föl, s akkor ott. Meg hát csináltuk – mi volt az, a malom? Megrajzoltuk, és akkor kukoricaszemekkel. Sárból, agyagból csináltunk olyan kis kockát, akkor megszáritottuk úgy a párkányon, oszt akkor arra nyomtunk pontokat, és az volt a *gurító*. Énnékem nem volt játék, egy babám volt tán életembe. Pedig hát ketten voltunk, anyuék építettek.

– *Meséltek-e maguknak az öregszüllők?*

– Hát, nem. Meséskönyvünk az volt, nem sok, egy-kettő, esetleg. Nagyon szerettünk olvasni.

A Sávai nővérek

Mivel a kettéosztott szülői portán dédink szomszédságában lankak, és jó szomszédokként gyakran *ránéztek*, szívesen megállok, ha, mint régen, házuk *frontján*, a padon ül a szomszédság. Most is kint vannak, ám sietőssre sikeredik beszélgetésünk: vendégség volt náluk, lányát *kísértötte* ki éppen Juci néni. Ilon néni is mellé szegődött a búcsúzkodásban. A tolakodó nyár, kerti munkálatok miatt talán esélyem sem lesz nyugodtan leülni velük, pedig marad bőven tisztáznivaló.

Juci néni: Mink is játszottunk az árokba, hangyásat. Fogócskáztunk, cikáztunk: egy vót ott az árokba, a másik monda, hogy **Mosom, mis...**, nem tudom mán! Tudom, hogy mondtunk versöt hozzá. Egy vót benne (az árokban), akkor oszt szaladtunk.

– *Az előbb hasonlóan írta le a bolházást Gulyás Rózsika néni.*

Juci néni: Igön, bolhás, no az, bolházunk. Cicamicásat játszottunk.

Kettő mögfogta ja kezit. Egy vót a cica elő, a többi párosan utánna. S akkó a leghátsó páros mindég, aki vót:

- **Cicamica, melyk szemöd fáj?**
- **Mind a kettő egyformán.**
- **De melyk?**

Akkó mondta, hogy a jobbik vagy a bal. Akkó elkezdünk szaladni. És, ha szerettük, hogy avval a párral lögyünk, akkó nagyon szaladtunk, hogy újra mögfogjuk egymás kezit; ha nem, akkó a másik nem szaladt, hogy nehogy avval lögyön újra. Akkó mindég a macska mög köllött hogy fogja. Errül má olyan rég beszétünk!

– *S akit megfogott a macska?*

Juci néni: Az lött a macska párja. Amaz lött mindég a macska, aki pár nélkül maradt.

Ilonka néni: Voltak ezek a kotárcák, és ott babáztunk, meg kislakodalmat csináltunk mi.

Juci néni: Mink má nem. Éngöm mindég elzavartak a nagyok.

Ilonka néni: Volt menyasszony, vőlegény, összejöttünk sokan. Csináltunk, mit tudom én miből, bort...

Juci néni: Meggylébül. Kinyomtuk a meggyet, és a meggylé vót a bor. Akkó a mönyasszon szabályosan föl vót ötözve: kismönyasszon, -vőlegény. Möntünk az utcán. S akkó utoljára, mikor bemöntünk a házhoz, akiné vót a lakodalom, akkó ott vót süteményök mög meggybor, meggylé, mer az vót a bor. S akkó a végén mög Marikát is (néhai László Mária), eszömbe jut: hogy becsukták a mönyasszonyt mög a vőlegényt, hát, hogy szerelmeskődjönnek, a tyúkházba vagy valahova. **Gyertők be!** – becsaltuk, hogy mönjönnek be az újpárok a tyúkházba, oszt akkor rájuk csuktuk az ajtót. Dörömböltek, mög vótak ijedve. Hát, hogy: **Csókolódzatok, hát tik vagytok a mönyasszony mög...!** (Kacag).

– *Ajánkoztak a gyermekek, hogy menyasszony és vőlegény legyenek?*

Ilonka néni: Persze, az nagy szó vót! Én is voltam menyasszony!

– *Ilyenkor a szülők sütöttek?*

Juci néni: Igön, akiköt möghívtak, szomszéd gyerököket akkor, mög azoknak a szülei, vagy gyütt az a gyerök, oszt hozott egy tányér süteményt.

– *Azelőtt megbeszélték?*

Juci néni: Csak úgy.

– *Mert idő kellett a készítéshez.*

Juci néni: Akkor nem ilyen süteményök vótak: rétes vót mög kött kifli mög hajtogatott. Otthon vót, bepakolták.

– *Még Juszti néniék is játszották.*

Juci néni: Ők még jobban. Még mán tik is, mink, én mán nem – fordul nővére felé. – Én, ugye, Bélussal (utólag tudom meg, a gyermekkori pajtás apósom), Pistival (dr. Almási István), itt négy fiú vót szomszéd, Janó (néhai László János) gyütt el még. Engöm mindég elzavartak a nagyobbak, me űk mán nagyobbak vótak, a testvérömék öt évvel. Itt vótak lányok: Marika, akkor Kovács Etus, ...

Ilon néni: László Etus, ...

Juci néni: Ika, ...

Ilon néni: Hallai Veronka már arrább.

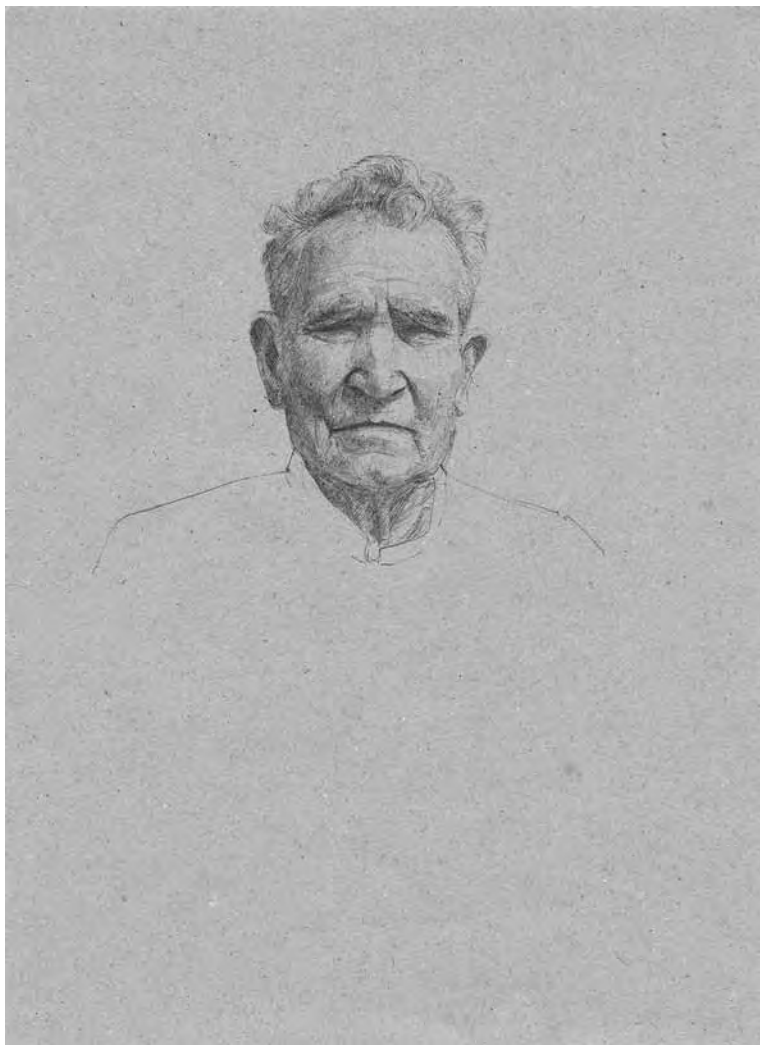
Juci néni: Tehát űk vótak az ű csoportjuk. Enneköm mög nem vót ilyen korosztályombeli. És akkor én a fiúkkal játszottam. És én azér tudom eztöt, mer én mindég a fiúkkal játszottam az árokba, mindég olyan helyt játszottam, ahun fiúk vótak. Sokat játszottunk ilyen páros játékokat. Még olyat is játszottak, én tudom, a fiúk, hogy sárbúl csinátak egy lukat, beleköptek, s akkor odavágták, szétpukkadtt, és egy nagyot szót.

Március 12.

Godó Andri bácsi

Dólézásra nem vót időnk, mer dógozni köllött. Kétszer érzékenyül el a kapuig vezető járdán: mikor korán elhunyt édesanyjáról beszél; majd, mikor testvéréről meséli, hogy lábát vállatói jéghideg vízzel teli beton kádba tették. Testvérségen is túlmutató tisztelet mondatja talán vele atyának a hat évvel idősebb bátyot. Kár, hogy nem tudom megörökíteni, mint gubbaszt a két öreg, Andri bácsi és felesége, szül. Hallai Etel a közös zsámolyon, hátukat egymásnak vetve. Mikor újra mennék, két-három hétre rá, Etel néni már öregotthonban, Andri bácsira meg – saját kérésére –, rázárlják a kaput.

Grudl-Turi Gábor művészetében központi szerepe van az emberi arcnak. Talán ezért kértem éppen őt, hogy készítsen portrét Godó atyáról. Hallgatása termékeny csend: hónapok múltán élethű tollrajzot küld. Elképzelem az atya nevét viselő helyi iskola homlokzatán és az iskola okmányain szereplő fejléc elemeként. Megvalósítja Gábor ez utóbbit is! Mi ez a vonzódás, ami egy-egy embert idegen tájakhoz köt? Hisz ő a nyugat magyarországi Csorna gyermeke, Budapesten él – véli, csak átmenetileg –, mégis nyaranta visszatér Kisiratosra, a Málta ház betegek közé. Rajzolja, gondviseli őket, és, amennyire engedik, gyámolítja a Pió Ház gyermekeit.

Grudl-Turi Gábor: Godó atya. 2013, 21x29 cm, tollrajz

Amikor kapaszkodó rózsafái mellett csakúgy mellékesen a gyermekjátékokra kérdezek, nem sejtem, hogy egy vérbeli gyermekkel állok szemben, olyan asszonnyal, akinek ma humora árulkodik arról, hogy egykor tette, amit kell: játszott. Másodpercenként lövelli felém az újabb és újabb játékleírásokat, hogy az az érzésem támad, szegénységben, gyártott játékok híján sem, vagy igazán úgy nem unatkozhat a gyermek. Mellékes, hogy Manyika az ötvenes évek végén született, tehát gyakorlatilag a gyermekkora kiesik az általam tanulmányozott időszak alól, mivel első találkozásunkkor népi gyermekjátékokat sorol fel. Másodjára a hatvanas években beszivárgó játékokat említ. Ezeket elhagyom, hiszen a kommunizmus nemzeti öntudatgyengítő világát idézik, ami még a játékformákba is behatolt.

– Hát például vót egy játékunk, amit nagyon élveztünk, a csülkös. Azt úgy köll elképzelni, hogy egy fadarabot, egy ekkorát – kb. tíz cm – möghögyöztük a végit, és beleállítottuk a földbe. Vöttünk egy ekkora kést – Egészséges konyhai kést kaphattak a kezükbe! –, és akkor azt dobáni köllött ilyen magasságról – fél méterről – a földbe bele. Így. (Több dobást mutat: először kézhátról dobták a kést, majd a mutató és a gyűrűs ujjakról, aztán megismételték a dobást a középső és mutató ujjakon nyugtatva a kést.) Ha nem át bele, a késnek a végivel rávertünk a csülökre, arra a botra. Ha beleát, akkor nem. Akárhányszor nem át bele, azt a csülköt addig vertük, még belemönt. Azt foggal köll kihúzni. Mikor annyira belemönt a földbe, ha egyik se sikerült így a kezünkkel, hogy így köllött fordigatni, mög amúgy köllött fordigatni, annyiszor köllött a késsel ráütni, és azt foggal köllött kihúzni, mikor annyira belemönt a földbe, hogy már csak egy pincurka maradt kinn belőle. Hogy ki bírd

húzni a fogaddal, akkor köllött csináni a földbe, ahova mén az állad, egy lukat. Ez vót a büntetés. A másik játék: *Adj katonát, erőset!* Vótunk mi nagyon sok gyerökök. Vótunk vagy heten-nyócan abba az utcába, a másik utcába mögin négyen vagy öten. *Katonák* vótunk. Az egyik csapat mondta: **Adj katonát, erőset, vagy egy nagyon velőset!** És egy szaladt, és akkor így tartottuk a kezünket, és akkor át köllött szakítani. Ha átszakadt, ahogy fogtuk egymás kezit, akkor attúl a csapattúl egyet átvittünk a másik csapatba. És akkor addig-addig játszottuk eztet, míg elfogyott az egyik csapatból a katona. S akkor vót mögint a heptika – azt a mai gyerökök is csináják. (Ugróiskola, vágja rá Dorka.) Köllött tartsunk a kezünkön megint küvet. És, ha az a kü egészen a tízig, ha kitarott, jó; ha leesött a kezedből, újból köllött heptikázni, újra köllött kezdeni az egyestül. Akkor játszottuk mögint, hogy ki-ki mennyit bír. Akkor játszottuk, hogy kettő *hajtotta a kötelet*, úgy ugrottunk. Dólézás – csinátunk egy kört, lerajzoltunk egy kört, beleátunk egy körbe, nem vót onnan szabad kimönni. Vót mindönkinek egy dóléja. Ki milyen messzire bírta eldobni. Errül eszömbe jut a piccézés. Húztunk mögint a földön, nem vót annyira lebetonyozva jaz, s akkor vót a banyis, három lejös, nagy sárگا öt banyis. Húztunk arrább vagy pár métörre mögint egy csíkot. S ha én rádobtam a másiknak a pénzire az öt banyist, akkor én azt a pézt elvöttem. De nem vót szabad ezt a vonalat átlépni, mögvót az a bizonyos távolság. Aki legközelebb vót mögint a csíkhon, az összeszögte az egész pézt. Már öten-hatan előttem dobtak, én vagyok az utolsó, és ha én rádobtam egyre a pézt, pattant egyet, az egész pénz az enyém vót. Ha nem ütöttem egyiket se el, de a vonalhon a legközelebb ütöttem, akkor mögint az egész pénz az enyém vót. Akkor mögint melyik vót egy nagyon szép játék? Möntünk ki a *tallóra* a Gróza térrül. Vót ott zab, búza. És akkor fogtuk magunkat, és a libálat már röggel kiengedtük, azok mán, gá-gá-gá, tudták, hogy hova köll mönni. És akkor vittük a szalonnát, paprikát, paradicsomot. És tele vót epörfával, nem úgy, mint most, hogy lekopaszították az egész döntést, ugye. Odaütünk a hüvösre, a libák mög odaütek, tele vót a bögyük, nyáron, amikor van az aratás. Ez az idő nem gyün mán vissza! Nagyon szíp vót! Hagy ne mondjam a lakodalmasat. Kislakodalom. Juhász Ila vót a mönyasszony, az elnyírt valami *firhangokat*. Hát én kicsi vótam, még vélekszők, hogy náluk vót a lakodalmas, Mártonyék (Márton Béla bácsiék) felől. És tudom, hogy vót süteve kalács. Szekeres vagy még izé Ila, Juhász Ila, az hat vagy hét évvel öregebb nállam. Engöm nem vöttek be, annyira kicsi vótam, ott szaladgátam. Akkor Sallai Mari, az is szomszéd, akkor Búza Irény, Horváth Lajcsi, Horváth Julis, (Varga) Sóder Franci. Akkor mán, ugye, mögvótak: a Szellelki Jóska

felesége, Erzsi, az Erzsi tesvérje, Mari, Mártony Laci. Lakodalmas, vertük ott az edényöket, danótunk, táncótunk. Az unokatestvőrem, (Szellelki) Bari Annus, náluk vót egy nagyon szép fűzfa, s akkor vót egy kis *lapos*, s így, nyáron, mikor esött az eső, pláne, akkor egy kis víz vót benne. Annus nagyon tudott rajzolni, s rajzolt babákat lapra. Ott vót királynő, ott vót boszorkány, ott vót mustohaanya, ott vót királyfi, ott vót vadász. Avval játszottunk kisszínházat, a papírbabákkal. Nem vót ráragasztva keményre, vagy valami. Akkor, hagy ne mondjuk a cirokbabákat – nyírtunk ki kis ruhákat rongyokból –, a csutkababát! Fonytunk a hajukat. A kukorica! Mikor mán, ugye, nyől a bajusza a kukoricának, amikor mán nem olyan ződ, kezdött barnulni, fonytuk be a hajukat. Átszúrtuk ottan fönt (a karja helyén), és annak is csinátunk akkor ruhát. Akkor van még a hulai. Csak vigyázzak, hogy el ne szójam magamat.

Valaki: El kell szójad, az a hivatalos!

– Az a hivatalos – nevet Manyika. – Mikor esött az eső, ugye, meleg esők vótak akkoriba, szinte örültünk. Csinátuk a sárba kint a kis kenyereköt a lábunkkal. Valamelyik kitanáta, hogy: vöttünk föl így sarat, és akkor szépen összeállítottuk, mint mikor gyúrunk, s akkor ilyen kockára csinátuk. S csinátunk egy lukat bele, s bele köllött köpni: **Hulai, hulai, akkorát szóljon, mint az Ágnis néni feneke!** S odavágtuk a földre, s az a nyál, hogy benne vót, az kipukkadt, és lútt egy nagyot. Ez is egy jó játék vót. Akkor sárkányokat csinátunk mink! Nem, mint most, hogy mán löhet kapni sárkányokat! Újságpapírból, ragasztottuk kovással, ugyancsak cirokból.

– *Mi volt a kovász?*

– Liszt mög víz.

– *Az nem csiriz?*

– Csiriz az régön vót, az direkt gyárból gyütt valahunнан olyan fehér akármí. A szérában a paradicsomos ládára ja papírt, hogy hova mén, mög honnan gyütt, mög mindön. De ez a kovász, ugye, akkor az embörnek honnan lögyön pénze csirizre, hogy vögyön, hanem vizet liszttel. S akkor, ugye, erre a botokra rászöröltük az izét. Akkor mög még a nyílvezzözés. Akkor neköm majdnem ki is lútték a szömemet. Ugyancsak bot, és mög vót drótozva, mink möghajlítottuk, madzaggal. Lestük, hogy kinek mén följobb a nyílvezzözje: egy ilyen hosszú bot, és mög vót drótozva a vége, és akkor még följobb mén.

– A dőlész egy botos gyerekjáték, és azt úgy kellett játszani, hogy volt egy kb. másfél méteres *ütőbot*, s volt egy tizenöt-húsz centis fadarab, azt kellett ütni. Én úgy emlékszem, hogy egy kis árkot kellett csinálni a földbe, mert általában kint játszottuk a szabadba, a legelőn. Egy kis árkot csináltunk, és úgy tettük ezt a kis botocskát az árok szélére, hogy az egyik vége belelógott. Azt az egyik végét megütöttük, erre felpördítettük a kicsi botot, a nagy bottal pedig elütöttük távolra. Ki tudta távolabbra ütni ezt a kis botot, az kapott pontot. Utána természetesen számoltuk is, és különböző büntetéseket róttunk, vagy különböző nyereményeket azoknak, akik távolabbra tudták ütni. Ennekem ez a dőlé. Bolházás: árkos játék, úgy emlékszem. Voltak árokban lévő gyerekek, és voltak az árkon kívül levő gyerekek. Egy kicsit nekem is homályos. A kuskadiszón gyepkoronghoz hasonlított. Adj katonát, erőset! Azt még az iskolában is játszottam, a gyerekekkel. Két csapat volt. Összefogtuk a kezünket, bizonyos távolságra egymással szemben a két csapat. Attól függ, hogy hányan voltunk: hatan-hatan, nyolcan-nyolcan, tízen-tízen, általában egyformát. Az egyik csapat elkezdte kiabálni a másiknak, hogy: **Adj, katonát, erőset, meg egy hideglelőset!** S akkor, amikor ezt kimondták, a csapatból egyik nekiszaladt a másik sorfalnak, és át kellett törnie. Ha át tudta törni, akkor azt a két személyt, akik a kezüket fogták, átvitte a másik csapatba. Ha pedig nem tudta áttörni, akkor ő maradt ott. A játék addig folytatódott, amíg valamelyik csapatnak az összetétele elfogyott, és akkor az a másik győzött. Mindenféle játék volt a kötéllel. Kötelet húztunk, kötelet ugrottunk egyesével is vagy csoportban: ketten forgatták, egy közepén ugrott, vagy volt olyan, hogy egyetlen egy, aki ügyesebb volt, forgatta saját maga körül. A kötél végén egy súly volt, s akkor ketten-hároman ugrották át. Az iskolában ezt is sokat játszottam a gyerekekkel. Összejártak idős emberek esténként (egy helyiségbe, hogyha szobának vagy konyhának mondjuk, mindegy). Ott égett egy petróleumlámpa. A férfiak kártyáztak egy pohár bor mellett, az asszonyok egy másik asztalnál vagy a kemence környékén tökmagoztak, s a gyerekek le voltak kucorodva a földre, s ott, persze, hogy egymást hallották, mert nem lehetett egy helyiségbe úgy elkülöníteni. Tátott szájjal hallgattuk mi gyerekek, amikor ők egymás között mesélgettek. Nagyon érdekesek vótak ezek a rémmesék: a Szöllőshalomnál minden éjszaka megjelenik egy szörny, és az fehérben kijön, és egy órát sétál, és szétnéz a környékbe, hogy nincsenek-e tolvajok, és ha valami rossz embereket lát, azt elfogja, és beviszi magával

a domb alá. Az idős emberek annak idején a saját történeteiket mesélték, háborús mesét, családi történeteket. Érdekes dolog, hogy volt olyan jóérzés bennük, mert gyerekek is voltak, hogy azért ne menjen senki úgy haza, és ne úgy feküdjön le, hogy vajon találkozik-e a szörnnel. Általában kiszínesítették a végét, és úgy fejeződött be, hogy azért nincs ok félelemre vagy remegésre. Volt minden mesében optimizmus.

Március 15.

Rozi mama

Így szólítja mindenki a Máltánál a megboldogult Kurtucz kántor középső lányát, Fodor Rozáliát. Legelevenebben a kártyázás él emlékezetében. *Mán eléggé nagyok vótunk, mikor mögengedte apu aztat, hogy kártyát vögyünk a kezünkbe. Mindég azt mondta, hogy az ördög bibliája a kártya.* Téli estéken összejárt a dohánytermesztő szomszédság, *símogatták a dohánlevelet*, és színre rakták, úgy kötötték meg *sasulykával*. Aranysárga volt az elsőosztályú, barnább a másodosztályú, végül a töredezetebbek, kisebbek következtek.

– Mi, gyerekek, amikor kimöntünk játszani, vittünk vizet magunkkal, és földből csinátunk, keményebb sárból egy nagy kockát. A közepibe a kezünkkel csinátunk egy lukat, s akkor úgy a vízzel mögfényösítettük. Mögfordítottuk, fölemeltük, és mondtuk: **No, most lől az ágyú!** – magasról földhöz vágtuk, az olyan nagyot szót, amikor leért a földre, hogy az ott a luk kimént. Minél magosabbról dobtuk, annál nagyobbat szót. Evvel játszottunk, mikor gyerekek vótunk. Mög cirokból csinátunk *babákat*, és azokat ötöztettük, varrtuk nekik a ruhát kézzel. Akkor, amikor mögött a kukoricának az új hajtásai, a kukoricacsú a nagy hajjal, akkor möntünk, levettük, és annak a haját fonytuk be kétágba, az volt a babájaink, és ötöztettük, azt pólyáztuk, mint a kicsi gyereket. Mindig kaptunk anyuétól darabokat, ruhákat, **Ez a ti játékaitok!** Nekünk vót tüssdobozunk, cérnánk, vót egy kis ollónk, amivel mi vághattunk. Pont, mint a kisbabákat, ahogy a szüleink tötték, pólyázták, mi is ruhákból, úgy vótak bekötve. Nekünk nem vót *röndös dólénk*, hanem csutkábul vótak egy-egy darabok, és akkor letörtük a fának a vastagabb ágát. A röndös dólé meg vót csináva fából: ilyen hosszúkasra faragták mög, azt a szüleink csináták mög. És akkor vastagabbul vót a botja is mögcsináva. És akkor meghúztunk egy

vonalat, ott át mindegyik sorba, és ki messzibbre ütötte. Először játszottunk vele. Akkor: **Na, most mindegyik kapura üt!** Akkor mindég öt banyink vót, tíz banyi vót, s úgy gyűttöttük gyerökként cukorkára. Hát a mostaniakon nem is csudákszik, hogy pénzre játszanak, mink gyerökök akkor is játszottunk olyasmivel. Vót, mikor beleütöttünk a gyöbbe, s a másik jót nevetett, hogy az üvé

milyen messze van.

– *Nem csináltak várat?*

– Nem. Vót egy vonal, hogy oda köllött hogy mi... (dobjunk).

– *Nem a körben volt a gyerek, aki kivédte a dólét?*

– Nem. ... Hogy is mondtuk mi annak? Nem dóléztunk, hanem: tekéztek. Tekézés: a körbe vót egy luk, s akkor ki hogy tudta odadobni, melyiké ment be a lukba.

– *Mit dobtak?*

– Az a régi szőrlabdák, azok a kemények, na, avval játszottunk mink.

Azt úgy vöttük piacon.

– *Milyen bottal gurították?*

– Mink a botra szegeltünk rá egy kis lécet, egy olyan kis deszka, s akkor avval.

Március 18.

Pelle Icu néni

Gazdag, kismemesi család lehet, a középpontban fiatal anya, körülötte kis gyerekek, jobbra az apa, majd balra egy, a feleséggel majdnem egykorú lány: Rozál, az első házasságból. Patinás makói fénykép a századelejéről. Csupán ezt hozta magával, *még ezt a kis ezüst karórát is elvette tőle a mostohája*, int Icu néni az új család szélére tolt lány karjára. Mikor egy vagyonos gyengeelméjűhöz akarják kényszeríteni, a tizenhét éves lány megszökik. A Makón katonáskodó Tóth Józseffel Kisiratoson alapítanak családot. Icu

néni csodálattal mesél az idejekorán megözvegyült Dávid nagymamáról, aki esténként rengeteget olvasott lakásán, a jelenkori első osztály melletti, mára befalazott kis szobácskában. Rozálból iskolaszolga lett, és a helyi nőszövetség elnöke. *Milyen jó főzött Rozál néni!* – emlékezik a képet nézve Falkus Juci néni is. Főzött az iskolásokra a mai tanári, régen ebédlő melletti kis konyhában, éjszaka a bentlakókat vigyázta a hajdani hosszú végházban, a plébniával átellenben.

Hatvan éve a kisiratosi bentlakásos gimnáziumba tömörültek a környékbeli gyerekek! Tavaly újra gimnáziumi rangot erőltettek az iskolára, a kérdéses életű és értelmű nulladik osztály bevezetésével. Mert olyan kevés a gyerek, hogy Csanád fiam évfolyama lesz talán az utolsó, amelyik hat év múlva nem összevont osztályban kezdheti meg az első iskolai évet Kisiratoson.

– Labdázás volt, sokat futballoztunk, én fiúk közt nyöttem föl, lány az kevés volt. Laktunk a Gyöpön is, de akkor nagyon picike voltam, majd a Főutcán. Babáztunk, amire nagyon emlékszök. Mikor megnyőlt, és *kikbabáztunk a kukorica*, leszakítottuk a csüvet, és befonytuk a haját. Azt szerettük jobban babának, mint az igazi babát.

– *Kikbabáztunk azaz megnyőt a haja?*

– Igen. Megnyőt a haja. Volt, amelyiknek olyan hosszú haja volt, hogy be tudtuk fonytani. Kétágba is fonytuk neki. Altattuk, anyásat játszottunk vele. Meg bújócskáztunk. Számoltunk: **Aki bújt, bújt, aki nem, nem. Kidobolom, az lösz a humó!** Akkor indútnak és kerestük, hogy merre van. Az odaszaladt, ahol én *humtam*, és odacsapott. Nem mondott semmit. Még heptikáztunk. Megrajzoltuk a rajzot, és akkor ugráltunk. Aki leejtette a lábát, az kiesött. Úgy kellett ugrani, ahogy volt a kocka. Egyformát játszottunk fiúk és lányok. A szomszédba tutajoztak. Volt egy nagy lapos.

Március 26.

Korpa Piri néni és Laci bácsi

Borongós hétfőn indulok a faluvégre, el Gál Misa bácsiék háza előtt, hogy majd visszatértemben benézek. Mikor Laci bácsiékhoz érek, a Nagyfalu utolsó házainak egyikébe, még jó a kedvem, nem sejtem, hogy Misa bácsit, legőregebb adatközlőmet előző nap, virágvasárnap temették.

Laci bácsi zenész volt. (Múltidőbe tehető-e a hivatás?) Gyakran leszáll

kis motorbiciklijéről, még valami újat mond néhány játékról, hangszerrel. Hív, menjek, énekelje fel a nótákat, amit még édesanyjától hallott.

Mint máshol a receptes füzetek, olyan gyakoriak Kisiratoson a nótásfüzetek, majdnem minden háznál van, vagy volt. Mindez azt jelentené, hogy az éneklés, a zene a létfenntartás része volt itt. És ma is fontos tényezője a kisiratosi életnek. Gyermekek- és felnőtt-citeracsoport alakult, folyamatos az utánpótlás. A kórus kedvéért még Aradról is *visszaszármaznak* néhányan hétvégére.

Végül: a néptánc! Határainkon túl is elismert néptáncsoport nőtt ki magát a helyi fiatalságból, majd sajnálattal hallom későbbi sétáim egyikén a néptáncsoport tagjaitól, hogy a falunapokon lépnek fel utoljára. Kellő finanszírozás, helyi visszaigazolás, biztatás hiányában megszűnik a *Gyöngyvirág!* Utolsó próbájuk közti szünetben kedvetlenül kuporognak a kulturális hajótöröttek. Mennyire más esélyei vannak az életben maradásra szülővárosom, a szentgyörgyi *Háromszék*nek, ahol állandó az utánpótlás, és nemcsak a táncosok fizetett alkalmazottak, de a koreográfusok, művészeti és gazdasági vezetők egyaránt! Mégis hiszek abban, hogy kellő helyi akarattal és támogatással egy szórvány községet is megilleshet a néptáncmozgalom. Életre hívható egy olyan néptáncsoport, mely előadásaiival nemcsak kifelé mutatkozik be, de a szűkebb közösség felé is nyit – táncházak szervezésével, kicsik és nagyok oktatásával.

Laci bácsi: Vót kifaragva egy ilyen bot (Hozzávetőlegesen 15 cm-t mutat.), és akkor elütöttük.

Piri néni: Nem úgy kezdjed! Vót egy kör. És abba át a *dólés*, akinek vót egy bot mög egy ilyen fa (dólé). És azt *elütötte*, és annak a többinek bele köllött a házba dobni. Ha nem sikerödött, akkor az kiesött. Akkor ez kimönt a várból...

Laci bácsi: De a *védő*, aki a *körbe* vót, az mindég igyekezött kiütni, hogy ne sikerödjön a körbe maradjon a *dólésbot*. Akkor az jött, az ütötte. Emezek dobták.

Piri néni: Ez vót a dólézás. Akkor vót a cicamica. Vót több pár. Ahány gyerek vót, mind párban vót. Egy elő át így háttal (a *cica*). Mondták neki, hogy:

- Cicamica, melyik szömed fáj?
- Mind a kettő egyformán!
- Merre vág?
- Mind a kétfelé.

Nem innent elürről: a leghátsó mondta eztet. Akkor elkezdtek szaladni, és mög köllött fogja, az lőtt a cica. A kuskadisznó az úgy vót, hogy vótak oan lukak csináva.

Laci bácsi: S abba köllött belehajtani a labdát.

Piri néni: De eztet nem is tudom, hogy ki vót a *kanász* (...), akinek ki köllött lükni a labdát.

Laci bácsi: Mindég vót egy *védő*, aki a lukba nem engedte be a labdát. Mind gurigáztak ezek a *kuskadisznózók*, *kuskadisznózták* vóna a lukba, de ott át a védő.

Piri néni: Mög vót a gödörbe a bolházás.

Laci bácsi: Szömbekötőzés.

Piri néni: Elvesztöttem zsebkendőmet, majdnem úgy vót, asszöm... Nem, mer mög köllött fogja. Bekötötték a szömit, oszt mög köllött fogja azt a másikat.

Laci bácsi: Rohangásztak el mellette mög minden.

Piri néni: Hogy is vót az, hogy:

- Mit ásol, héjja? – héjjázás
- Gödröt.
- Minek az a gödör?
- Csirkét kopasztani.
- Anya vagyok, nem hagyom!
- Héjja vagyok, ellopom!

Akkor oszt: **Hiss el héjja, hiss!** – hajtottuk a héjját. Szaladni köllött el, hogy ne fogja mög a héja azt a gyereket. Mer, ugye, a Gyöpon laktunk, sok gyereket vót ott, és hajtottuk a héjját.

Laci bácsi: A Kecseon lakott, tudja.

Piri néni: A Kecseon születtem. Tudja, még mái napig is mögsíratom a házunkat. Mingyán a sarkon. Ott a kútágason fut a komló. Még a mi időnkben is futott, amibű csináták a párt régön. Olyan illata van annak! (Könnybe lábad a szeme, mikor a szülőházról mesél, ahol már *idegönyök* laknak.) Mög aztán a heptikázás.

Laci bácsi: Vót a felehumós. Már nem vélekőzők rá, hogy milyen szabályok vótak ott is. El vót osztva kétféle. A Némöthékön jártunk. Akkor vótak négy-öt gyereket egy házná, nem egy. Na, és akkor összegyűltek a gyerekek, s oszt akkor elbújtak a *szűrűn*. Vót egy rakomány szalma, széna,

kúp, szárkúpok, oszt akkor keresték azt, akik elbújtak, *feleshumósok*. Oda köllött érni a szalmáhun, hogy rátögye a kezit, és kidobolja.

– *Miért feleshumós?*

Laci bácsi: Hát mer két csapat játszott. S akkor egyik bújt, a másik pedig ... (megkereste), ez vót a feleshumózás.

– *Mi a szűrű?*

Laci bácsi: Ahun vót leraktározva a takarmány.

Piri néni: Nem ez, mer ezt *első udvarnak* hitták, amaztat lent, ahun vót a kotárka, kúpok, mög ezök, az a szűrű vót.

Laci bácsi: Lennebb a kert vót. S akkor elnézték nekünk! Most, hogy tíz-tizenöt gyerek feleshumózzon egy szűrűn...?! Az öreg Némöth Jóska elnézte a gyereköknek. Máma ki engedné mög, hogy a gyerekök *tajcsoljanak* egy udvaron, hogy a szűrűn bújócskázzanak?

– *Tajcsoljanak?*

Piri néni: A sárat, a sarat, hogy tapossa.

Laci bácsi: Behordják a sarat. Teszöm föl, ha valaki kinn szaladgál a szűrűn, milyen annak lábbelije? Csupa sár, és akkor...! Máma már nem engednék mög.

Amikor az iskoláról beszélünk, ki-ki korosztálybelijéről, elképedek, hogy azokat leszámítva, akiket a szülők a gyermek akarata ellenére kivettek az iskolából, és dologra fogtak, a többség mondhatni úri szeszélyből hagyta ott az iskolát. Ezt a szülők nem akadályozták meg, jól jött a munkáskéz. Kivétel is akad, persze: Falkus Juci néni édesapja soha nem nyugodott bele, hogy lánya nem tanult tovább, mert megijedt a bentlakástól, Aradtól, ami akkor Óperencián túli távolságnak tűnt egy olyan lánynak, aki addig nem járt a faluhatáron túl.

Eszembe jut Juszti dédink is, a jeles tanuló, akiért a tanító családi látogatást tett, úgy kérte az édesapját, hogy tovább taníttassa. *Nem adom el a földem, hogy postáskisasszonyt csinájak a lányomból!* De aminek menni kellett, ment is. Ha nem lánya taníttatására, hát be a kolhozba, *ingyér*. És maradt a lánya okos, hajnaltól vakulásig gürcölő parasztasszony, akit haláláig bántottak apja szavai, s aki talán ezért küzdött, hogy fia minél többet tanulhasson.

Piri néni: Röngetegen vótunk, két első osztály vót. Na és, gondolhati el, hogy köllött vinni vagy nyolcvan tyúkot az iskolába.

– *Miért?*

Piri néni: Én nem tudom, köllött vinni vagy nyulat, vagy tyúkot.

A szüleink kint vótak répát szödni, mink, ugye, möntünk a Gyöpön, mer ott laktunk. Mögfoztuk a körösztinyám tyúkját, annak a barátnőimnek a tyúkját. Két tyúkot mögfoztunk, elvittük az iskolába, hát otthon nem adtak tyúkot, se nyulat, semmit. És, ugye, mögtutták, hát, ugye, keresték a tyúkot... És aztán nem mertünk mönni iskolába, otthattuk. Vót ilyen esti iskola, és kijártuk a nyócat végül.

– *Laci bácsi?*

Laci bácsi: A hatodikat nem jártam végig, én is otthattam a hatodikot. Akkor vót az igazgató Szabó, az volt a természetrajztanár. Kezembe adtak egy pácát, kiállítottak a térképhön, hogy magyarázzam mög, dombvidék, síkvidék, hegyvidéke Romániának. Nem vót, aki átvigyön, pedig két évvel öregebb bátyám vót, senki nem segített ezen a nehézségön. Én mindig kettést kaptam, mer nem tudtam mögmagyarázni. Nem tudtam eligazodni a térképön, hogy melyik a dombvidék, melyik a sík vidék, pedig hát egyszerű. Ez miatt hattam ott az iskolát. És onnan kezdve kinn vótunk a határba: möntünk répát szödni, kendört vágni, mindön mezőgazdasági munkát. Elmöntem '66-ba a vasúthon, iskolát csinátam, s akkor onnan möntem nyugdíjba. Hát, emlékszők rá, hogy akkoribaj vót arra föld, arra möntünk a Kekecsön körösztyül: apám, anyám, gyerők, hároman. Oszt akkor möntem én, kis *féketőt* mögtanátam a csatornaparton.

– *Mit talált?*

Laci bácsi: Kis féketőt. Kislányoknak a fejükbe. Én visszaszaladtam, hogy: *Etus néni, biztos a kislányoké ez a fékető!*

Piri néni: Mert anyámat Etusnak hitták.

Laci bácsi: *Az hát, elhagyják mindég! A Pirié ez a fékető!* Nem gondoltam, hogy a feleségöm lösz! Az egymásra tanálás később vót. Huszonöt évös vótam, amikor megnösztem.

Piri néni: Ide lehozott a sors, a faluvégre.

– *Faluvégről faluvégre került.*

Piri néni: Az (a Kececs) a falu közepibe van, csak falu szélin. Hát tudja ki vót ott? Hát ott vót a Vince (Almási Vince), a *főmakher!* Akkor ott vót a Sávai Magdi, aki most gyütt haza Némötországbul. Akkor vót a Terék Erzsí, az elkerüt. Akkor vót a Gyüre. Ott vót két: Gyüre Jani – az elkerüt Aradra, a Julis. Akkor vót Kurtucz Boris, az Iratosra mönt férjhön. Vót a Hüggel Laci, vót ez a Bugyur Jancsi, Sallai Feri, Sallai Jóska, Uretyán Jancsi, Uretyán Rozi, Kurtucz Jancsi, Papp Jancsi, Papp Jóska, a Csuhaí gyerőkök: Csuhaí Pityu, Csuhaí Jóska, Csuhaí Pali, Csuhaí Gyuszi. A Rajcsik Magdi, mert az

Annus mög a Lajcsi nem. Akkor járt Antal Pétör, Andó Misu, Kunszabó Gyuri, Almási Matyi innent e. Akkor Lévai Pityu, az is mérnök lett, möghalt. Messzirül rokonság. (...) Vót Etánk, a mi Etánk, akkor vót a Csehócki Rozika, sok gyerök vót akkor arra. Há mink Julival kicsik vótunk, de mindég ott vótunk a nagyok közt. Cicamicáztunk. Ez a Lévai Pityu, ez nagy magos vót, mint tán most

a férjem, olyan nagy, magos fiú vót. Mink vótunk a *zavarók*, hát csúszott vagy öt métröt is utánunk, de nem bírt mögfogni. Aztán mán mikor kezdtünk jární úgy a bálba, oszt elkezdtek ott csúfolni, mert az mondták: *Vélekszöl rám?* Mondom: *Há, mire?* Mert itt mög vót fonyva így a hajunk, csak egyik részre vót így a haj összeszödve, csüngött le, és mindég möghúzgálták a hajunkat a nagyobbak nekünk. És mindég mondtam: *Te vójtáj az?* - *Nem!* És akkor én: *Ütmejem én a madarat a tojjájúl!* Nagyon sejpösek vótunk, mind ketten, Juli is mög én is. Mikor jártunk mán bálba, azt mondták: *Ütmejitek-e még a madajat a tojjájúl?* Úk öregebbek vótak.

Laci bácsi: Más világ vót! Most tudja valaki, hogy hogy működik a csipológép? Én ahon is jártam. Még akkor kivível búzát csípöltünk. Most a kombájn levágja.

Piri néni: Tavasszal mögkezdtek az *acatolást*. Gyerökök acatoltuk acatolóval a búzát. Utána mi gyütt? A kóréverögetés. Az vót a gazdag, akinek nagy rakás kóréja vót. Olyan piszkos munka vót az! A szárnak a tüvit köllött egy bottal verögetni.

Laci bácsi: És úgy mondták, hogy a kóréból köllött lerakni a rakásokat: a *csirkéket*. *Na szödjük össze a csirkéket!* Sok ilyen kis rakás vót, az vót a csirke, s akkó vittük nagy rakásba. Végig a búzafödön vót tíz-tizenöt nagy rakás, s akkor gyütt a kocsi, az hazahozta. Az volt az egész évi tüzelés.

Piri néni: Kint a szűrűn raktuk le kupacokba, mint most a szénát.

Laci bácsi: És akkoriba még a Gyöpre is, tehenganéjjal is tüzeltünk, szárítottuk, Szanda Gyuri bácsi, aki vigyázott (a gulyára), az fölforgatta. Szögén világ vót, mög sokat köllött dógozni!

Pappéknál a Nagyfalu végén

Laci bácsiékkel átellenben találok a néhai zenész kolléga, Papp József özvegyét. Bár Mari néni a Gyöpszállón gyerekeskedett, ahol talán a legtöbbet játszottak, két-három játéknál többet nem említ. Többet mesél férjéről, a zenészekről, a hagyatékul maradt *vőfénykönyvről* meg egy nótás füzetéről. Nemhogy adják, nem is mutatják senkinek, s talán gyanakvásuk megalapozott: később Sebők Józsi bácsi panaszkodik a soha vissza nem kapott vőfélykönyvére, ami *állítólag* tűz martalékává lett egy kiskonyhában...

Új szót hallok: *kázsbiház* – a magyar állami árvaház tulajdonában álló házakat nevezték így, mondja Papp Mária, de időben eloszlatja félreértésemet Lévai Lajos bácsi: az Amerikába vándoroltak elárvult házai a kázsbi- vagy kázsbiházak, melyeket állami tulajdonba vettek. Ilyen kázsbiház volt Pappéké is. *Karavánmózi* – újabb érdekes elnevezés, melyet sokszor említenek még, hisz így kezdődött falun a filmnézés, *egy aradi bácsi*, majd a katonaság, végül a kultúrotthon patronálásával még vagy tíz évig.

Március 29.

Szécsényi Károly

Id. Tóth Laci bácsinál, a Gyöpon kezembe akad egy Békéscsabán nyomtatott képeslap. *Szécsényi Kárcsi attá*. A kép a Szécsényi családot ábrázolja, a három gyereket: Károly testvérét és unokabátyjait 1942-ből. Látogatásakor nagy átéléssel vezeti fel egyik-másik felmenője sorsát, történetében összefűződik a Szeged-környéki Szécsényi János ükapa élete, ki *numerust* kap Kisiratoson, és már jelen van az 1838-as helyi összeírásban; fiáé, kinek nevét először jegyzik be „cs”-vel, ahogy utána minden utódét; a Bohus kastélyban szolgáló nagymama sorsa; a frontot járt nagytatáké: Kása nagyapáé, ki *vörös ördög* volt a keleti fronton, ahol orosz fogságba esett, és Szécsényi Istváné, ki *gyalogos* volt az *első világháborúban*. *Hátitáskája a bornyú, a nyakukban a lövészárokozás lapát, így fogta valahogy, jött a golyó, eltalálta a kezét, és az ásról lepatlant. Akkor volt beutalva a kórházba, ahol azt a bizonyos faragványt készítette, ami a tájházban van kitéve – én adományoztam Bélának.*

Féloldali, már tovatűnő bémulása terelte Károly életét családfájuk kutatása felé. Mindent összegyűjt, becsben tart. *Előszedtem a régi fényképeket,*

elbeszéléseket, hozzáfogtam írni, ami eszembe jutott, hogy mesélték. Amikor kész vagyok, lesz egy összefoglaló. (...) Most már témák szerint vannak eltéve a képek: a szüleim iskolás képei, nekem az iskolás képeim... Ferotípiát mutat a felmenőiről. Egy vaslemezre rávitték az ezüstjódos réteget, és ott helyben előhívták. Az 1860-as évektől már vásárokból csináltak ilyen képet. Újabb nagy családi kép, szomszédsággal és bérösökkel. Felbukkannak megint a fiúcskák: a két gyermek egy-egy lavórban unokatestvér. Mindketten '38-beli, legjobb barátok, és, már tudjuk, mindketten húsz évesen haltak meg. Károly nagybátyja éppen játék közben, egy tornaszerről esett le a Gyöpon, mondják egyesek. Károly a focipályát említi – egy nyakér elszakadt. A harmadik gyerek Torma János, nemrég halt meg.

Osztályfényképek a harmincas évekből a szigorú tanítóval, Tormaival. Az okmánymegőrző család megtartott egy felszólító levelet is, melyben *Ujj János* gyermekére gyámnak nevezték ki Szécsényi dédatátát, mert a szüleit gyilkosság miatt letartóztatták. Majd megvan a levél, hogy fölmentették; nem volt gyilkosság. Másik századeleji okmány Makóról: újabb felszólító levél az adóhivatalból Szécsényi Pál részére, melyben több kisiratosi gazda is fel van sorolva név és házszám szerint. Régi iskolai értesítő. 1930-beli meghívó a kisiratosi amatőr színjátszó csoport előadására, szereposztással. Gazdagon dokumentált család, Károly genealógiai összesítője hozzáad majd a falutörténethez.

Április 2.

Faragó Magdus és Adler Etel

A csínytevés – bár hivatalosan nem sorolják a játékok közé – esetenként a leleményességet és lélekjelenlétet leginkább próbára tevő játékforma. Csínytevések kapcsán új szavakra lelek: *lehengöröltük* a búzát, mondja Etel néni, a *dohánnak a bojtja* – ezt csavarták papírba, így *cigerettáztak* a gyerekek. A dohánynak bojtja, a ciroknak *szakáll* van Kisiratoson. *Adakéroztak*, használja az adakoztak szóra Magdus néni.

Takács Tóni említi aztán, hogy annak idején 12 kocsmá volt a faluban, s azokat ők, magukat már felnőttnek érző *süldő* legények, minden este végigjárták – a szülők tudta nélkül. Ez volt a szórakozásuk, a sok zárójellel együtt, amire 65 év távlatából nem emlékszik, de ami azt mondatja vele, hogy szép élete volt, teljes gyermekkora.

Csontkovácsnak, füvesembernek az egész környék hírért veszi és viszi. Orvosol, hogy nem övezi nevét kesernyés mellékszöng, mint gyakran az orvosát. Az emberek bizalma nem csorbult a már nyolcvanon túl levő Pelle Ferencben sem, noha, hajlott korára hivatkozva, mind jobban visszahúzódik, egyre kevesebbet vállal. Egészséges hetvenesnek tűnik, visszafogottan, körültekintően élhetett, hogy ilyen jól konzerválta magát, dacára annak, hogy félárván, már tizenhárom évesen dolgozni kényszerült. Nyelvébe szivárgó „e” betűiből már érezni, hogy továbbtanult. Önerőből. Valahogy. Még mindig fájjalja testvérei tartózkodását, mikor a szükségben nem segítették. Magányos ifjúkor dűlőin haladunk vissza a kesernyés gyermekkorba:

– (...) olyan szigorú vót a bátyám, hogyha nem itt vótam a ház körü a jószágokná, mindég mögvert. Oszt nem mertem sehova mönni. Nem mertem játszani. Aztán, má mikor egy kicsit fölőttünk, tíz éves kor után, vótak itten, rengeteg gyerök vót, a Szabadai gyerökök, a Csigyár társaság, a Pelle családból is vót unokatestvérek. Nem vót televízió, kijártunk a Gyöpre. **Cicamica, melyik szömed fáj?** Éccakánként szaladgátunk, hogy keressék mög a fübe egyik a mást. Esténként, így a sötétbe. Dóléztunk: fadarabot möghögyöztünk, és elüttöttük a bottal, hogy hát dobják be egy körbe. Kuskadisznóztunk: egy kis *tekét vertünk*. Kis lukat csináltunk a földbe, hogy oda üssük bele azokat a golyókat. Sok mindent. Ez itten mellettünk üres tér vót egész a sarokig. S ide jártak az embörök is játszani, bácsik a környékről. Dóléztak, földi... Csinátunk *földi kuglipályát*, domborítottuk a földet, hogy lögyön egy kicsit domború, hogy ne egyenősen tudjuk gurítani. Kilenc *bubát* fölállítottunk, *fababákat* töttünk elő le. Vót, aki pénzre fogadott. Gyerököknek nem szabadott pénzre játszani, csak akkor (játszodhattak), ha nem vótak embörök. Itten olyan lapos vót, hogy télön mindég be vót fagyva majdnem a kerítésünkig, ház nem vót. Idejártak a tanítónők is korcsolyázni. Öknékik vót korcsolyájuk, de nekünk nem vót. Nekünk csinátunk fából, úgy átfűrtük, madzagot kötöttünk rá, és egy drótot vezetttünk alulról. Vót, mikor leszakadt, szakadt alatta, és mire kigyűtt a szélire, akkorrára már tiszta víz vót. Játszottuk, hogy dobtuk a tekét: ilyen kődarabból ütöttük, hogy kerek legyen nagyjából. Jó erősen dobtam. A villanyszerelőt, Szellemi Antalt, most nyolcvanvalahány éves, úgy a fejéhön vágтам, hogy azóta is mindég, ha jön a pékhön, mondja, nézzem mög a jelt a fején, akár Gorbacsov.

Concentrálók! – méltatlankodott évekkel ezelőtt Dorka, amikor azért noszogattam, hogy biztosabban lépdeljen. Alig volt három éves, de már ismerte az összpontosít szó idegen szavú szinonimáját! Öregapja is kiválóan bánt a szavakkal, ám kitűnő szónok lehetett volna dédmamája is. Lehetett volna? Talán az is volt. Ha nem is jegyzi Juszti nénit a közélet, az ő érdeme, hogy nagyobb ismeretségben vagyok a földalatti Kisiratossal, mint az élővel!

Pityu, Matyi bácsi fia, a legidősebb bátyé. Matyi bácsit sokáig bántották. Csak, mert szegény Faragó Veca szeretni mert egy másik szegény Faragót, mielőtt a gazdag sánta Kása Mátyáshoz hozzáadták! *Pedig Matyi bácsi is az apánké vót, mint mi mindannyian! Azé tanáták ezt ki, hogy ne őt illesse a porta!* És Matyi bácsi szelíden odébbált. *Nagyon böcsületös, jó embör vót Mátyás!* – hallom ma is Juszti néni csodálattal, szeretettel teli hangját, amint testvérbátyja emléken végigsimít, és pillanatig megállok: hirtelen nem tudom, Mátyásnak vagy Matyi bácsinak szólította-e Juszti mama legidősebb testvérét. Matyi bácsi fia Matyus, az első házasságából, a másodikból Pityu született. Egy fakult apró képen Matyi bácsi fedetlen lába előrenyúl ültében, amint a kis Pityut ölében tartja. Ez a meggyötört parasztláb uralja a képet, igazolásként, hogy a betevőért, családja kenyeréért, az elsőszülöttség okán tőle elkobzott becsületért keményen megdolgozott.

Magamban Juszti szemével látok. Pityut is annak a kicsi ötéveske gyerekeknek érzékelem, bár bácsinak szólítom, hisz fiatalabb unokája is rég volt már ötéves. Jó kedélyű, bőbeszédű, utódaira büszke ember. Ezt a büszkeséget nem mindenütt érzem! Ahol hiányzik, ott jó viszony sincs. Vajon melyik a következmény?

Tőle hallok először a *Cigánykáról*, a mácsai úti érről, és tőle tudom azt is meg, hogy az Andóék kertjéig húzódó ért *Száraz érnek* nevezték. Dombegyházáról mesél, a faluszéli kisiratosiak lakta utcáról, a szobabérleményekről, jó esetben szoba-konyháról a zsidó *asszonál*, akinek cirokkereskedése volt, és akivel, ki tudja, mi lett a háború alatt.

– Én ott vótam Magyarországon nyóc éves koromig. Mögszülettem az öregházban (a Kása-portán, Kisiratoson), oszt akkor el is vittek. Szép időben születtem: 1939. július tizedikén! Elmöntünk Dombegyházára, mert kitört a háború, s akkor szaladtak el, hogy ne vigyék apámat a háborúba, de ott is elvitték. (...) Mit csinátunk vóna háborúidő alatt?! Tanákoztunk két gyөрök,

s játszottunk ott, ahun senki nem látott minket. Dőléztünk vagy dobátuk a labdát, amilyen labda vót; szaladgátunk. Ez vót akkor. Nem is lőhetött más. Ugyanúgy, mint itt nálunk. Mikor visszakerütem ide mán nagy gyerök vótam, rá két hétre vót a *mártonyi péntök*, s akkor, mint ökör az új kaput, lestem. Itt a szomszédba vót egy gyerök, mögismertöttek bennünket. Persze, én rá két hétre mind mondtam: *Mönnyünk mán haza, én nem akarok itt maradni!*

Mi az a *mártonyi péntök*?! Nyakas alany Pityu, nehéz beszélgetést vezényelni a társaságában. Ha a mártonyi péntököt nem is fejtik meg a gyöpszéli asszonyok sem, mondanak helyette számomra újat: *lucapogácsa*. Úgy tartották, szerencsét hoz annak, aki megtalálja. A lucapogácsa-keresés a gyermekek kedvelt szórakozása volt Luca napján egy-egy banis reményében.

A Péli házaspár és Almási Etelka a szomszédból

Kása Pityu a nyolcvanhét éves Péli János bácsihoz vezet át. Töpreődött öregember helyett fiatalos, eleven, jó humorú, mosolygós bácsi fogad. *Én férjhn möntem!* – neveti, amint bemutatja felesége szülői házát. Mindketten okos tekintetűek és -szavúak. Dorka hajdani óvónőjét, Erzsike lányukat fedezem fel János bácsi vidám tekintetében, Erzsi néni megfontolt hangjában. Mesélnek ismerkedésükről. Az ágyazáshoz használt anyagokat említi Erzsi néni. Ami nálunk, Erdővidéken derékalj, itt *szalmazsák* vagy *trózsák*. *Lóf* vagy *zsákanyag* kellett hozzá, *az igazi csíkos vót*. Rájött a lepedő *fehérvászonból* vagy csíkos huzatból, erre a vastag pokróc. *Terocsil* vagy *damaszk* volt az ágyneműhuzat anyaga vagy csíkos *kanavác*, *métörös anyagok*. A *dunnatok* vagy *fehértok*, amibe a tollat rakták. A tok keményebb anyag volt, erre jött a dunnahaj.

János bácsi: Cirokbúl csinátunk hegedűt, hegedűtünk Kuskadisz-nóztunk. Akkor csinátunk egy gödröt, oszt kiabátunk: **Románia, Magyarország!** Vöttük a labdát, oszt: durr hozzá! Akkor mögbukott, az kiesött a dologból. Bába, bábáztunk. Dőléztunk. Üttöttük így, kis darab fát möghögyöztünk, akkor bottal elütöttük, akkor visszahajintotta. Bőrozttunk: álltunk így (a fal mellett), egy a labdával, odavágta az egyikhön, az kiesött.

Erzsi néni: Vótunk erre sokan. Kislakodalom, mög kismőnyaszszonyokat csinátak.

János bácsi: Vótak mőnyasszonyok. Azt mondták, hogy mőnyasszonnak nem jó vót hogy lögyenek.

Erzsi néni: Ha egy olyan kicsibabát kaptunk, annak nagyon örütünk. Cirokszárbúl babákat, oszt annak csinátuk a ruhákat. Olyan nagyon sok játékra nem adtak, pedig én is egyedüli vótam, de nem nagyon áldoztak rá....

Etel néni: Bújócskáztunk.

János bácsi: Szőmbekötőztünk: bekötöttük így a szőmünket.

Etel néni: Ugrátunk a szénakazalban, mög a szárízikrűl. Ott magukná is, Gyuri bácsiékná (Almásí György gyermekeim dédapja), mög Pistiékná (Almásí István, az állatorvos. Juszti néni révén magamban őt is Pistinek hívom.), én Ronikával barátñó vótam (Dohnáld, szűl. Almási Veronika). Mög Ágival, a Bandi feleségivel, mög Takács Marikával, Oláh Mancí. Ezőkkel vótam én egyidős.

János bácsi hat osztályt, Erzsi néni ötöt végzett, Etel néni kijárta mind a hetet. Arra, hogy miért nem fejezték be az iskolát, csak int a házaspár: *Akkó háború vót, szögénség!*

János bácsi: Etelnek az apja ottan Gyuri bácsínál *bérős* vót. Mindég hittá Gyuri bácsi: *Gyere, Lajos, birkózzunk!* Úgy vágta Gyuri bácsit a földhőn! Fiatalok vótak, a szalmába birkóztak. (...) Nagyon rossz vót a háború előtt a szegény embőrne! A szegény embőrok mőntek dógozni a gazdákhn. Főtrűl főtra vót a nadrágon a izé! Búcsú napján vitt ki apám, s akkor vőtt valami *csuszit*. Ötődikes vótam, mikor kiütött a háború, már föl vót bomlódva mindőn, akkor mán az iskolába is csak játszottunk, a tanárokat is hívták befele. Májusba sződtük a cseresznyét, amikor harangszó, hogy: *Na, mőgtámadta a románý is az orosz!* Egy évben jártam csak magyar iskolába, aztán mind csak románýul tanítottak. Vótunk, nem tudom, hányan! Akkor öten ültünk egy padba. Összecsapott osztályok vótak a háború alatt.

Április 8.

Péli Irén

Milyen gyermekkor az, melyben gyermekek az évekig lezárt határ mögé rekedhetnek, családjuktól elszakítva, míg aztán be nem vagonírozzák

őket 1951-ben, és, mint egy elkésett csomagot, hazapostázzák?! Csakhogy közben négy év telik el! Befogadja-e azt a gyermeket a család valaha? Bepótolható-e az elmulasztott pár év? Ki és hogyan bánt addig a gyermekkel? Kárpótolja-e ezt valaki? Kárpótolható-e valaha? Mint ahogy az sem, hogy a Szögdedében kórházi kezelésre szoruló anya évekre elveszti lányait: a kis Tóth Ilona testvérével így reked *itt*, a nagyszülőknél. Vagy talán öregségig, mert '56 után, mikor már találkozhatnak, Ilona nem megy édesanyjával haza, Domegyházára. Később az iskolát is abbahagyja, mert *hazasúgott a füle*, de ez a *haza* már örökre Kisiratos.

Győrben öt évesen zárdaiskolában járt Irén néni, de nem a minőségi iskoláztatás érdekében küldték el. A háború szórta oda őket gyerekként, korántsem olyan nyugodt körülmények közé, amelyek közt tanulni lehetett volna. Bármilyen szél felé is fordulnak a szülők, a háború alatt hányatott a gyermekors; tanulásnak, játéknak visszaszorított hely jut: labda helyett orosz hullák közt botorkáltak Nagyiratos felé a határsávban. Shakespeare-i tragédia indul ilyen képpel!

– Magyarországi élményöm vagy szerencsételenségöm... Ott (Győrben) kezdtem öt éves koromba. Mert '42 októberébe möntünk át Magyarországra. Édösapám mög a legidősebb bátyám, ők ketten elmöntek. De hogy mié, vagy hogy, nem tudom. Beszéni, nem beszétünk róla. Mink kicsik vótunk, mink nem tudtuk. Ennyit tudok, hogy édósanyámhoz odagyütt Kurticsról, Mirceanak hívták, most a rendőröknek löhetött a feje?, nem tudom. Mert édösapám rendőr vót. De hogy el köllött, hogy mönjön? Hogy hogy, vagy mint, nem tudom, csak, mikor a főnök idegyütt, kérdözte ésósanyámat, hogy hát *Hun az urad?* Azt mondja neki, hogy hát *Jobban tudja maga azt, mint én, hogy hun az uram!* – *Te mit akarsz csinálni?* – *Mit akarok, mönni akarok az uram után!* – *Mikor?* – *Mikor el bírom adni a tehenet, hogy annyi pénzöm lögyön, hogy lögyön az útra pénz!* Öt gyerök! Na, most: én öt éves, Margit hét, Annusunk egy olyan kilenc-tizedik évibe löhetött. A kicsi húgunk, Etelka hat hónapos vót egy kasba, ruhába vót beletéve, azt fogta egyik fülit édósanyám a kasnak, a másikat Annusunk, mert ő vót a legidősebb lány. Margitná is egy üvegbe egy kicsi víz; az öcsémmé, aki még kisebb volt, mint én, anná is egy kicsike valami. Mög, mondom, Etike a kasba. – *Dél tizenkettőkor itt ezön a kekecsi úton elindútok, möntök egyenösen, se jobbra, se balra, egyenösen neki a pikétnek!* Ott vótak a katonák. Mink möntünk. Hát, ugye, a népek mán akkor *törögettek* arra ki, mert, ugye, október utója vót. Vót, aki látta,

hogy hogy mögyünk át, sírtak. Mikor mi odaértünk, és látták a katonák, hogy mögyünk, mert ebédöltek, fogták a *csajkát*, bemöntek. Ezé nem tudom, hogy mi, vagy hogy van, mert erről nekünk nem beszétek soha. De ez a Mircea, akit mondok, hogy a főnökjük vót, az elrendözte, hogy ebbe az órába mink ott köll, hogy mönjünk. Senki nem látott semmit. Mán a katonáknak azét köllött, hogy bemöjjenek, hogy a jó nép ne lássa, hogy mink szabadon mögyünk át. Mindön esetre annyit tudok, akkoriban kevés írástudós embör vót a faluba, de édosapám, Andó Ferenc, az vót. Akkor mi möntünk. Hát itt Battonyánál vót akkoriba ilyen fertőtlenítő valami. Úgyhogy, akik átmöntek, vagy gyüttek, oda be köllött, hogy mönjön mindönki. Ha pici, ha nagy vót, ha idős, a nők egy izébe fürdöttek, meztelenök vótunk, a férfiak külön. Ott fertőtlenítöttek, úgy engedtek tovább. Mi onnan elindútunk Pestre vonattal. Mikor fölértünk Pestre, akkor a testvérömmel, Margittal – mer kicsit biztos elevenök vótunk, ilyen falusi gyerökök, aki még sose hallott egy rádiószót, nem is tudtuk, hogy mi az, el se tudtuk képzölni, hát, ugye, kicsik vótunk –, hát mögkeressük a bácsit, aki beszél. Elindútunk. Hát köllött vóna tovább mönni Györbe. A hangosbemondó mán keresött bennünket, hogy merre vagyunk. Édosanyám kerestetött bennünket. Mi jól végeztük a dögunkat. Majd egyszer odagyün egy kalauz: – *Kerestök valamit, kislányok? – A bácsit keressük, aki beszél! Ez a doboz?! Hát ebbe nem fér bele egy bácsi!* Gondolom, hogy jó idegzöte köllött, hogy lögyön, hogy minket kielégítsön. Fogta a kezünket, oszt vitt oda, ahova köllött. Mögvótunk, föl a vonatra, elérünk Györbe. Györbe mög ilyen kétkerekű (szekér) – csak filmbe látunk mán mostan – ilyen kétkerekű, csomagokat vittek, mög mindön, de a bácsi, ugye, ilyen kicsik vótunk: – *Üljetök föl, dárگا gyermekeim, üljetök tik is föl, majd én húzlak odáig!* De mink olyan elevenök vótunk, hogy nem köllött nekünk a kocsi. De, ugye, köllött vigyázzanak ránk, hogy nehogy elveszünk mögint valamerre. Akkor ért véget a munka a gyárná. De, hogy milyen gyárná vót édosapám, nem tudom. Édosanyám mögismerte rögtön, mög Feri, a bátyám, az utána lépködött. Szót. Mög is fordút édosapám, mert mintha édosanyámat hallotta vóna. – *Hát tik!* – De mög se bírt jóformán mozdúni, olyan váratlanul érte, nem is gondolta. Na, de hol éccakázunk? A háború dült. Valamilyen nagy istálló vót az, de mán az biztos, hogy el vót készítve a háború alatt, mert ottan vót benn szalma, pokróc. Ott fektettek minket is le. De elkezdött a sziréna is ordítani! Mink nem hallottunk itthon olyant. Az borzasztó vót hallgatni! Akkor azon vótak, hogy mönjünk valahova falura, ahol csöndösebb a hely. Akkor kimöntünk Écsre, de Écsnek is egy olyan..., egy útca ott valahun kicsit a falutól elszakítva. Ott

kaptunk szállást. Oda utalt az állam bennünket. Aztán az állam adta a tejet, adta a lisztöt, adta a cukrot, hogy ennyien vótunk is, mindönt kaptunk. Akkor nem szabad vót, hogy otthon maradjunk. Csak egy szoba vót, mög egy fél konyha, mer a másik szobába mög a másik fél konyhában másik család lakott. Valami deszka vót, még az mellé egy padot töttek, úgy feküdtünk. Mondjam úgy, ahogy mondják: *nagy származásújak vagyunk, mer haton feküdtünk egy ágyon!* Onnan aztán el köllött, hogy vigyőnek bennünket, mer nem szabad vót ott tartani abba az egy lakásba annyit. Így kerütnék el Györbe, a zárdába, de ott nem vót maradásunk, mer állandójan a sziréna, akkor a főnöknő kivitt Bácsára minket. Csak ketten vótunk, Margit mög én. Annusunkat egy hét után édosanyám vitte, aszongya, ki se bír mozdúni sehova, a kicsiket nincs, akivel hagyja, nincs, aki segítsön. Ott vótunk, ameddig édosapámék majnem, de viszont el köllött, hogy hozzon édosanyám, a főnöknő úgy üzent utána, hogy hát, ha nem akarja, hogy kikerűjünk a némötök kezibe, akkor azonnal gyűjjön értünk, mer mögszállták a zárdát a némötök.

– *Román állampolgárságuk miatt kerültek volna a német katonaság kezére?*

– Mer a gyereköket szödték akkor össze a némötök.

– *A magyar gyermekeket is?*

– Nem számított. Az utcáról is, ha mögtanáták. Hazavitt édosanyám bennünket, egy rakáson vótunk mindnyájan. Mindön este möntünk a tetőre. A Bakonyi erdő közvetlenül közel vót, vagy három kilométört köllött, hogy tögyünk, de így szömbe velünk egész közel vót. A tetőre möntünk mindön este azé, hogy lássuk édosapámat, hogy gyün-e haza. Mán édosanyám annyira ismerte, hogy a vállá tartásáról is tudta – *Na, gyün apátok!* De, hogy hogy kerüt ki a repülőterre örnek, ez máig is titok! És ottan a mérnökkel együtt – a mérnök se hagyhatta el a repülőteret –, űk ketten maradtak ott utójára, és valami bomba a közelükbe esött, ami eltemette őket mindkettőjüket. Akkor kapott édosapám is szilánkot az arcába, szömibe. '45-be szintén októberre hazagyütt a család. Egy másik családdal gyüttünk, a bácsi mög a néni az gyütt még velünk, kocsival, mint a *karavános cigányok*, egy lóval. Mikor az Üllői úton az oroszoknak egy valami fejese möglátott minket, mán gondolom, a gyereköket a kocsiba, akkor édosapámnak mindön áron akart adni egy lovat, de nem vállalta édosapám, mert, ahogy möntünk, köllött adni annak önnivalót. Úgyhogy, úgy értünk haza, mint ténleg a *karaváncigánság*. Valahol a határszélön hagyta a lovat, kocsit, mer valahol Lőkösön mink vonatra szálltunk, a család, de úgy szálltunk a vonatra, hogy minket a vonat nem visz be az állomáshon. Hogy ez is, hogy vót, ezt se tudom, de így vót! A nagybátyám gyütt elébünk, hazaértünk, majd,

nem tudom, hány hónap után, kocsi, ló is hazakerült ide. Úgyhogy nem tudok semmit, mert soha az életbe nem beszélt rólla se édesapám, se mama. Nem buta embör vót, azt is mondom. Különben nálunk csak Annus néném, szögény, amelyik benn van a Máltáná, gondolom, hogy úgy lehet, az is a baja neki, hogy a gyereköket mind ő neveete, mert a szülőknek mönni köllött dógozni, ű két osztályt járt. A többi, mán mindnyájan, egyedül neköm van hét osztályom: Margitunk mérnök lött; utána vagyok én, valódi paraszt; énutánam vót Vera, annak is középiskolája; Jancsink a Romtransnal könyvelő, de annak is olyan jó feje vót, hogy, mikor valamelyik nem tudta a dógokat, akkor – *Jancsi, csinád mög, számold mög!*, hogy nehogy az állásukat elveszítsék; Pityunk majd '45-be születött, mikor hazaértek, az is mérnök. Öt évesen, '42-be Győrbe bekerütem a zárdába, '45-be, ősszel gyüttünk haza. Akkor jártam itthon két évet iskolába, utána átmöntem Lőkösre, mer a nagynéném beteg vót, hogy még a szünidő tart, addig én segítgetök ott neki. De, mikorra én gyüttem vóna haza ősszel, akkorra lezárút a határ, ott rekedtem. Onnastól '51 szeptember 5-ig ott vótam. Ott elvégöztem a hét osztályt. Csak ezé okoltam az édesapámat, hogy dr. Mácean annyira akarta – *Andó bácsi, magának öt lánya van, egyet adjon ide neköm bábasszonynak!* Hiába mondtam neki, hogy elmék! Köllött, hogy otthon dógozzak. Úgy látszik, neköm a születésömné mög vót írva, hogy neköm csak a munka! (...) Úgy löttem beállítva, hogy neköm mindég dógozni köllött. Én nem játszottam, mer neköm nem vót arra időm. Én éjjel köllött, hogy fölkeljek, mikor ott vótam Magyarba, hogy mögitassam a nagy disznókat, a kocákat a vödörből. Akkor a szomszédok elmöntek a községházáhon, s bejelöntötték, hogy valamit csinájának, mer tönkretöszik ezt a kislánt. (...) Így a gyerekök is, hogy miköt játszottak? Itten falun, nálunk nagy udvar vót, és löhattünk tízen, tizenöten, húszan is, mer az mög vót engedve nálunk, hogy bármelyik résziről gyütt a faluból gyereök, az mind játszhatott nálunk, de nekünk nem vót szabad elmönni otthonról. Ha hazahozták a szalmát, akkor a húsz gyereök mind rajta vót. Akkor játszottuk a dölézást. Az a dölé, mint egy olyan, látott olyan vajjat, amit olyan izébe (köpülőbe) csinának? A dölé úgy nézött ki, mög vót ütője neki, letöttük oda a dölét. Vót itt is *kapu*, amott is *kapu*. Az ellenségnek azt dobtuk bottal. A *kapu* csak egy luk. Ennyi vót a dölézásunk! Mög még tehén szőriből csinátunk labdákat, *szőrlabdákat*, úgyhogy, ha azt akárhönn, ha hozzádobtuk, kárt nem csinát senkiben, mert puhább vót. Vízzele összeát szépon, mögszárítottuk, oszt avval labdázunk tovább. Sokan vótunk, de rosszak nem vótunk.

Régóta kutatom, hogy miből készült a labda a kuskadisznóhoz: nemezeltek, bár ezt a kifejezést nem ismerték Kisiratoson.

– **Adj katonát, erőset, vagy egy hideglelőset! Ha nem jön a katona, jöjjön a király maga!** Össze vótak fogva, ha húszan vótak, erről tízen, arról tízen. Egyik a másikának kértük a katonákat. Akkor, mikor gyűtt a katona, szaladt valamelyik közé, mintha a láncot szétdobta vóna.

Ahun mög a szennyvíz, a temető végénél, tiszta zöd pázsit vót az a gödör, tele fehér mög lila ibolyákkal, egész föl a temető ódaláig, úgyhogy odajártunk ki játszani, de még az iskolából is, az egy olyan játszóhely vót a gyerekeknek abba az időbe, vagy pedig ki a Gyöpre. Mer később tisztították a Kiserdőt, az később lött, azt szépen mögtakarították, csináltak oda egy olyan kempingházat, vagy minek mondjuk, akkor kikerűtek a méhőcskék is oda, ott gyűtötték a mézet.

Kiserdő, Nagyerdő, Gyöp – sok hely volt a hajdani sok gyereknek játszani. Ma a gyerek is megfogatkozott, a játszóterületek is összezsugorodtak. A Gyöp egy részét villamosították, felparcellázták. Az új, egyelőre lakatlan telkek és a malom között gondozott parkot ültettek, mellé tetszetős játszóteret építettek. Szeretnek odajárni a gyerekek. Csak a közelben ne harapódzott volna úgy el a parlagfű! Lévai Lajcsi bácsi a nyolcvanas évek elején talált egy ismeretlen növényfélére. Bevitte Janóhoz (a már említett László Jánoshoz), a kolhozba, felütötték a növényhatározót, így azonosították be Kisiratoson az első parlagfűvet.

Tapasztó Rozál

A Gyöpszélen sétálva ismerkedem meg Gulyás Rózsika néni édesanyjával, a korát meghazudtoló Tapasztó Rozál nénivel. A labda készítését megerősíti és kiegészíti. *A tehenet vakaróval vakarták,* majd a szőrt *összenyomkották, hogy ugrott.* A dőlézást összeköti a tavasszal, amikor a gyallyat darabolták tüzelőnek. Ebből törték a dőlét. Mint később a lánya, ő is szabta csutka- és cirokbabáira a ruhát. *Malmoztunk, kártyáztunk, nagyobb korunkra kézimunkáztunk.*

A malommal szemben, a padon feketehalomban beszélgetnek. Hárman közülük évekig a *Máltánál* önkénteskedtek: Oláh Piri néni, Falkus Margit néni és Pelle Annus néni. Akit személyesen most ismerek meg, közülük a legidősebb, Terék Maris néni. Menye és unokája a Máltai háznál dolgoztában hozta hírét az öreganya jámborságának, jókedélyének. Egy óra alatt új fényben látom Kisiratost, olyan elevenen mesélnek. Hallok arról, hogy annak idején *gyéként* és *susulykát* (nem *sasulykát*, szól szigorúan Piri néni!) *fonytak* az iskolában kézimunka órán, de otthon a szülőkkel is. Nem lehet véletlen Piri néni lányneve – Gyékény –, apja is font – s talán az ősei is –, font minden gyermekének egy-egy kenyérszakajtó kosarat fűzfából és cirokból. Mesélnek a *milcsiszatyorról*. Milcsiről nevezték el, a nagy szatyorral kolduló cigányasszonyról. De hogy mi volt a teljes neve, senki sem tudja már. Ez is azt jelzi, hogy Kisiratoson a ragadványnév nemegyszer kiszorítja a hivatalos nevet. Továbbá a susulykafonáshoz fűzőként átlukasztott kanálról, a *belinerkendőről*. Talán német származását jelölhette egykor a jelzős szerkezet, berliner lehetett, aztán alakíthatta belinerré a népnyelv? Nem tud róla a Néprajzi Lexikon, amit az utóbbi időben egyre gyakrabban forgatok. Bölönben nagymamáim hárászkendőnek hívták, ott is, itt is a sajátos *körösztülkötéssel* kabát gyanánt jól fogott iskolába menet. A háromféle csizmáról is fölvilágosítanak: *Vót görbeszárú csizma is és tokos szárú. A görbeszárú pászos, csinos. És a bürgercsizma, ráncos, odapászolt szépen a lábáhon.* Ezt már értem! Polgári, városi eredete miatt nevezhették így. A csizmához szabott *priccsesnadrág* ismerős. Felénk megtoldják egy „cs”-vel, hogy csakúgy csattan: *priccses*. A *csoszi* a horgolt cipő. De volt *klumpa*, igaz, tompa orrú, nem hegyes, mint a holland parasztembereknél. Télen szalmát tekertek belé, hogy melegítsen. Talán a meleg teszi, hogy a kenyérsütést ecsetelik hamarosan: kis komlót kevertek a kenyértésztába, attól lett igazán jó illata. Az étkekről, a bőségről felidézik az éhínséget, a háborút! Sajnos, hallok a *dekungról* is, ahová az ágyúk elől menekült a lakosság; mint ahogy látom később a Tóth Eszter néném szabó öregapjáról készült fényképet, amint a lövészárokban szanitéc-szabómesterként varr. Éppen a lövészárokban! Alapos felvilágosítást kapok a tetű kisütését illetően, ami igen elterjedt a háború alatt: a ruhát a már leégett kemencébe teszik, minekutána *föltötték a kemönce száját*.

Margit néni: Neudorfon születtem. Két éves koromba hazagyűttek a szüleim. Parackán, a högyekbe, a szőlőbe dógoztak. Akkor vándorolt a nép, me nem vót dolog, sokan vótak oda a faluból. Hamar beszétem, kilenc hónapos koromba, oszt némötül beszétem, de nem tudok egy szót se. Elfelejtöttem! Ennyi vót a fiatal életünk. Na, mondjatok mán tik is valamit!

Piros néni: Cikáztunk, dóléztunk!

Anna néni: Tekéztünk.

Maris néni: Bolháztunk.

Anna néni: A fübe lefeküdtünk, oszt cserebogaraztunk.

Margit néni: Kiabátuk, hogy: **Cserebogár, mikor lösz nyár? Mikor apád gatyába jár!**

Anna néni: Igaz-igaz!

Piros néni: Cserebogárral. Repül este. De mán nem olyan sok van mostan.

Anna néni: Mondtuk, hogy **Cikka ide, párom! Ne fogjon mög a macska bennünket!**

Margit néni: Akinek vót párja, az azon vót, hogy miné tovább szaladjon, hogy fogja mög a párja...

Anna néni: Pláne a kislegényök!

Margit néni: Dóléztunk, csinátunk egy kört. Oszt a másik ütötte. Vót egy ilyen darab fánk, kihögyözve a vége, az vót a dólé, abba a körbe köllött beütni. De arra mán nem vélekszök, hogy mi vót, mikor beütöttük.

Anna néni: Akkor az elbukott! A másik ütötte, amikor nem odaütöttük, ahova köllött.

Piros néni: Vót olyan luk, abba köllött, hogy beleütni.

Margit néni: Az teke vót!

– *Mit ütöttek a lyukba?*

Margit: Golyót mög labdát tehénszürből.

– *Kuskadisznó volt ez?*

Margit néni: Ez vót!

Anna néni: Csak tekézésnek neveztük akkor.

Margit néni: Piccéztünk. Vót egy vonal csinálva, oszt, akinek sikerűt, hogy a vonalra dobja, az nyerte el a pézt.

Anna néni: Heptikáztunk.

Piros néni: *Kilíniázták* a földet, és akkor olyan kockákat csináltak benne, akkor aztat ugrálták.

Margit néni: A kezünkre töttünk kis cserépdarabot vagy rossz pézt, akkor avval köllött ugrálni. Ha leejtötte a pézt, mögbukott, vagy, ha rálépött vonalra, akkor is.

Piros néni: Bújócskáztunk.

Anna néni: Humócska. Humóztunk.

Piros néni: Mindegyik azon vót, hogy ne tanáják mög. Egy vót, aki humott.

S akkor: **Na, számoljá tízig!** Akkor számolt. Akkor valaki kiabát, hogy: **Szabad!**

Maris néni: **Aki bújt, bújt, aki nem nem, kidobolom, az lesz a humó!**
Akit leghamarább mögtanáta, az humott.

– *Volt olyan, hogy valakit nem talált meg, és az kidobolta magát?*

Piros néni: Olyan is vót: akkor újra őneki köllött, hogy humjon.

Anna néni: Odaszaladt. **Kidobollak, oszt most mán te löszöl a humó.**

Kidoboltalak!

Margit néni: Csinátunk a gödörbe kuglipályát, oszt leállítottunk darab fákat. Szőrlabdával gurítottuk.

Piros néni: Vót olyan vasgolyó.

Margit néni: Kocázni nem tanútam mög soha. Szódték a kavicsot, oszt dobáták föl. Mögmutatom, de nem tudom. (Kapókövezésbe kezd.)

Piros néni: Labdázta, hogy hányig tudja fölütni...

Anna néni: Lent verni a földre, fálra.

Margit néni: Bűrőzés. Hogy a labdát ütöttük messzire bottal...

Anna néni: vagy finom lécdarabbal. Szőrlabdát.

Piros néni: Játszottunk csöm-csöm-gyűrűset.

Margit néni: Töttünk gyűrűt a kezünkbe...

Piros néni: Vagy valamit!

Margit néni: **Csöm-csöm-gyűrű,/ Kallangyűrű,/ Nállad-nállad,/ Arangyűrű,/ Itt pipálnak,/ Itt füstölnek,/ Szabad a bikának keresgéni énnálam is, másná is. Gyűhet a bika! Keresd mög a gyűrűt!**

Anna néni: Akiné mögtanáta, az mönt el, hogy keresse mög. Ha (aki) mögtanáta, az mondta tovább.

Piros néni: Kártyáztunk, malmoztunk, vagy pedig olyan pala, *palatábla:* **Na, mongyad má, hogy mit írtam!**

Anna néni: Tanád ki!

Maris néni: Mitírósat!

Piros néni: Palavesszővel, azt le löhetött törölni. Ha nem tanádat ki, csak én írtam; ha kitanádat, akkor te.

Margit néni: Be vót ráházva nekünk a palatábla, egyik oldala vonalas, egyik kockás. Régön meséltek, kiültek az öregek hosszú pipával a kapu elé, a *fal tövibe*, kispad nem vót, és mesétek.

Az asszonyok a lámpásról regélnek, ami felbukkan majdnem mindenkinél, ha helyi történetekre terelődik a szó:

Piros néni: Ott arrafelé van egy domb. Egyik itt, a Schneideré. Az egy másik! Akkor divat vót az, hogy tökből csinátak, kilukasztották szömit mög száját, és akkor töttek bele gyertyát. Avval mönt, s akkor azt mondták, ez a kísértet.

Margit néni: Mink ott laktunk a Kekecs végén, s minden este gyüttünk ott a csatornaparton körösztülni Rozikáéknak az anyjáékhoz. Viharlámpával möntünk, mindön este, s azt mondták, jár a kísértet, oszt mink möntünk hazafele anyámmal. Kigyütték oda az én uramék, még legényök vótak, hogy mögnézük a lámpást. Mikor mögtudták, hogy mink vagyunk, akkor nagyon nevettek.

Piros néni: De vót, hogy úgy este Nagyiratosra möntek, vagy Nagyiratosról gyütték, oszt a töklámpát hozták a kezükben. *Nézzétök, ott gyün a lámpás!* Az a kísértet, a Halomtól gyün az! Mert azt mondták, hogy régön az a halom úgy lött összehordva a törökök idején. És abba vót alagút, pince. Azt mondták, hogy ott vannak...

Maris néni: Aranyak!

Piros néni: Szellemök!

Margit néni: Nem meri senki szétbontani ezt a halmot!

Piros néni: Már nekifogtak, az én időmbe is, kicsi vótam. Nekifogtak az egyik ódalán, de mögmondták, hogyha nekifog, csak úgy fogjon neki, ha el nem káromkodja valaki magát, mert, ha odaérnek a véghön, löhet, hogy tüzhshintók, tüzeslovak – elkacagja magát, de elkomolyodik újra – fognak kigyünni, és hogyha mögijedsz, elszaladsz, akkor tovább nincs semmi, akkor nem tudsz, mit csinálni tovább!

Maris néni: Mindön hét évbe, mondják, hogy jelönik az mög. Fölveti magát, oszt tüzet vet ki!

Piros néni: Vót, aki mögfigyelte! Ottan tisztul. Valakinek a valamije oda van elásva.

Margit néni: Csak erről tudunk beszéni!

Piros néni: Libát legöltettünk, mert akkor parcellák vótak mindönkinek, s akkor, mikor elhordták a búzát rúlla, möntünk libát legöltetni kétszer egy nap, röggel, este.

Margit néni: Ott játszottunk. Danolva gyüttünk haza, mink, a libapásztorok. Vót a konkoly a búzába. Szödtük a búzavirágot, pipacsot öttük, még mikor nem vót kinyíva, öttük a virágot!

Piros néni: **Sör-e, bor-e, pálinka?/ Tanád ki, hogy micsoda!** Ha kitanátad, hogy rózszaszín, te ötöd mög. Ha fiatalabb vót a bimbó, fehér vót; ha idősebb vót, rózszaszín; mikor majdnem kinyít, piros vót, akkó azt már nem ötték mög.

Margit néni: Még az *agacsit* is öttük, az akácfának a virágját!

Piros néni: *Favirág*, majd májusba lösz az!

Margit néni: Vótak olyan közmondások, hogy: **Agacsi, neköd szarik Papp Jancsi! Orgona, vastag szar a torkodra!** Ilyenökkel tőtöttük az időt! – neveti el magát Margit néni, pedig ősz óta inkább bánkódnak errefelé: Piros néni is, Margit néni is férjét gyászolja.

Maris néni: Az én életöm olyan vót, hogy én semmit nem tudok jót az életömről. Az én anyám möghalt, mikor én még tizenegy éves vótam. Négyen maradtunk testvérök. Dógoztunk sokat. Arattunk, gépné vótunk. Hamar rászorútunk a főzésre, kenyérsütésre. Sütöttük a kenyeret, dagasztottuk. Akkor nem úgy vót, hogy vösszük a kenyeret a pékségből. Sütni köllött, dagasztani köllött. (...) A többieknek főztem, sütöttem. Reggelre, mire möntünk *kötelet csináni* a búzának, akkorára kisút a cipó, lángos. Aztán, amelyik otthon maradt, főzött ebédöt. Egyik nap vót, másik nap nem vót, mer mönni köllött dógozni. Apám *fogott aratnivalót*. Oszt akkor tíz hold búzát le köllött vágni. A gyerekökkel aratott. Én vótam a legnagyobb, utánam az öcsém vót. Ketten *szödtük a markot*, húztuk, cibáltuk, ahogy tudtuk. Ez az élet mög az az élet, ami vót...

Margit néni: Most menyország!

Így is az, hogy panaszojják a csúfosan alacsony nyugdíjukat, amit a kolhozi évek után kapnak. És vidítanak a hajdani dohánykertészek településén közkedvelt dohányos anekdotákkal: a kisfiú cukorért hiába mondta el a csendörnek, hogy apja a *kutya lukába* rejtette a dohányt, nem figyelt rá, azt hitte csúnyát mond, holott annak idején ól helyett *luka* volt a kutyának. Máskor a csendörök a dohánytólvaj hátára tették a zsákmányt, és a Nagyfalú végétől a tanácsig kellett kiabálnia, hogy *Hopp, hopp, így jár, aki dohányt lop!* A csendörök büszkén haladtak a díszmenet élén, hátuk mögött az emberük közben tisztára mosta magát: míg a központig értek, a dohányt mind az útbaeső portákra *hajjintotta*.

Április 13.

Lévai Lajos bácsi

Ha Utrechtben arra a pulpitusra állok, ahol Apáczai az oklevelét átvehette, majd sétálok egyet az egyetem kerengőjén, ahol Károli is terveket

szóhetett, és hány egykori nagyenyedi diák, gyorsabban kezd verni a szívem. Távol az otthontól nagyobb szerepe van egy-egy felbukkanó honfitársnak, hazai vonatkozású kultúrtörténeti adatnak. Talán az otthonkeresés és -teremtés ösztönével függ össze, hogy messziről az otthoni magával az otthonnal azonosul. Hasonló ösztönből kereshetjük a kapcsolódást frissen bemutatott emberekkel. Kialakul valami kötődésforma egy-egy közös ismerős, közös tapasztalat felbukkanásával.

Felvidéken többször jártam, Fülek volt vendéglátóink, a helyi amatőr színjátszó csoport otthona. A Füleki vár elevenen él még mindig bennem, no meg az akkor még ép Kraszna Horka váré, ahol a löcsei fehér asszony ravatala mellett görbén néztek ránk a szlovák felügyelők. Még inkább *otthon* érzem magam Kisiratoson, amikor szomszédságunkban felfedezek egy bácsit, akit Fülekhez szintén gyermekkori emlékek fűznek, bár egészen más települést láthatott ő még.

– Gyerőkkorunkba kimöntünk a Gyöpre, s akkor cicamicáztunk. Ha vót árok, ottan beleát egy fiú, akkor mink a szélín, oszt ugrottuk át az árkot. Ha mögfogott, mi möntünk be az árokba. (Ez, valószínűleg, a bolházás.) Dóléztunk: egy karót leütöttük a földre ötven cönti magasságra, arra rátöttünk egy szál keskönyebb deszkát. Az egyik végire töttünk – dólénak híttuk –, úgy möghögyöztük a fát, a két végit egy kicsit, rátöttük az egyik végire. Mikor tartotta az egyensúlyt, a másikkal ráütöttünk, az fölrepűt, azt mög köllött kapni. Akkor az ütött. Ha nem kaptam mög, akkor mindég el köllött szaladgáni azé a... dólénak mondtuk. Játszottunk olyant is, hogy sorba átunk kettessivel. Egy át elül, mondta, hogy – **Cicamica, melyik szömed fáj? – Mind a kettő egyformán. – Merre bánt? – Mind a kétféle!** Akkor elkiáltottuk, hátul mondtuk: **Cikka ide, párom!** És mindég a két leghátsó elkezdött szaladni előre. Ha az, aki át elő mög bírta fogni az egyiket, akkor az a másik, az maradt ott elő, akkor ők möntek ide elő sorba. Ez így folytatódott, szaladtunk, vót, mikor még egy kilométört is elszaladtunk. Kuskadisznó: ahányan vótunk négyen-ötven csinátunk kicsi kis lukakat középre mög távolabbra. A tehenek,

ahogy túrták a szűrüket, összeszödték, kimosták labdának, összegyúrták, kemény vót az. S akkor azt beletöttük (a lyukba), s akkor kuskadisznóztunk. Benne köllött tartani a botot mindegyik a lukba. Egy terelgette oda bele. Ha sikerűt belehajtani, akkor következött a másik, az terelgette befele. Egyenős, egyszörű bot vót. Elég veszélyös vót, mer mikor *kanalaztunk*, ütöttük, vót, mikor odacsaptuk a lábunkra. Vagy pedig odaátunk így egy falhon. Úgy mondtuk neki, hogy bűrozni. Labdával ottan átunk, oszt akkor ugrátunk így két ódalra. S a másik egy bizonyos távolságrúl dobta a labdát. Ha elért, akkor újból ott köllött ugráni. Ha nem ért el, jött az a fiú, s akkor az ugrát, akkor ahon dobátuk a labdát. Jöttek még embörök is, kártyáztak, mi is, nem pénzre. Hanem húztunk ilyen vonalat, és akkor piccétztünk. Vótak azok a *stabil* előtti régi pénzők, s akkor mi, gyerökök avval játszottunk, avval a régi banikkal: tíz lejös, húsz lejös. Húztunk egy csíkot, mög errébb egyet. Melyiknek a péze esött a közelebbi csíkhon, mértük: *arasztra*, únyira. A legközelebb amik vót, az összeszögte az egész pézt. Mondjuk, én azt mondom: **Ami a korona, tehát fölüre esik, az az enyim!** Azt mondtam vóna, hogy a *számja*. Azt fölpörgettük a levegőbe – muszáj vót, hogy pörögjön, mert ha nem, újból köllött dobni –, s mikor leesött, akkor mögyszámoltuk. Ha koronát választott az illető, akkor egy, kettő, ahány vót, az az üvé lött. Akkor a következő. Tudtuk a sorrendöt, hogy ki. Utójára mán vót, amelyknek nem jutott. Annyiszor dobtuk föl, míg az el nem fogyott. Akkor vöttük a másik pézt, oszt dobtuk a másikat. Vagy így bent, ha esött az eső, az asztalná gyerökök, ugyancsak így pézzel. A tenyerünkbe tartottuk a pézt, s akkor az asztalhon így odaütöttük (alulról az asztallaphoz), és az a péz odaröpüt az asztalra. A másik mögint. Az vót a mérce, hogy möntül közelebb. Amik a *hüvelyujjával* így elérte (az asztal szélétől), az az üvé vót. A hüvelyujjunkat, ha rátöttük, és elérte mind a két pézt, az nyert. Vót a dólézás is: vót egy kerek, csinátunk egy kerek csíkot. Ugyancsak olyan, mint az a dólészörű, mint az előbbi, amit soroltam: egy benn át a körbe, földobta a levegőbe, s akkor elütötte azt a kis darab fát, a dólét, ami fölrepüt. Onnan az a másik fiú köllött bedobja a körbe. Ez, aki a körbe át, igyeközött kiütni. Ha nem ütötte ki, akkor gyütt a másik. Ez a két dólé vót: vót (a másik), amék a deszkán vót. Tehát, rátöttünk egy karóra egy darab deszkát, rátöttük (egyik felére a dólét), a másakra ráütöttük, az föl, a levegőbe repüt, azt mög köllött kapni. (...) A sipkával szoktuk: tartottuk a sipkát, hogy azzal kapjuk el.

Nem jártam csak öt osztályt. Születtem '41 december 17-én, '42 tavaszára átmöntünk Magyarországra, Fülekre möntünk. Az édesapámat itten berukkoltatták, mönni köllött vóna ki a Don-kanyarhon a háborúba. Ű, egy

tömösvári fiú s még egy *dorobánci* bácsi mögszökött, mikor indút vóna a vonat. Mikor hazagyűttek, éjjel átmönte itt a határon. Ott vót egy tábor, akkor odamöntünk mi is. Ott dógoztak. Az anyukám a *summásoknak*, napszamosok löttek vóna azok, azoknak sütötte a kenyeret. De aztán az apukámat is csak elvitték ott a háborúba. Mikor begyűttek az oroszok, vót egy katonatiszt mög a felesége is katonatiszt vót, s nem vót családjuk. Akkor a leántestvérömet el akarták örökbe vinni, ha beleegyez anyukám. Egyre magyarázta, hogy csak egy leánka van, s osztán annyira mögkedveltek, hogy mindég möntem oda hozzájuk. Kenték a zsíros kenyeret, s szórták mög cukorral, avval csalogattak. Nem vótam csak négy éves. S akkor möghallotta az ottani pap, hogy másnap, ha akarja anyukám, ha nem, másnap csináják a papírt, nem mönnek tovább a fronton, oszt visszamönnnek Oroszországba lakni, s vittek vóna engöm is. Így mink éccaka fölpackoltunk mindönt ilyen tehervonatra, amelyiknek nem vót ódala sem, s gyűttünk haza. Majd az én apukám '46-nak a tavaszára ért vissza ide, mert Némötországba angol fogságba kerűt, és onnan is mögszöktek, gyűttek haza. Aztán mög itt Kurticson möntek átszöke Lőkősházának, mer úgy beszétek mög anyukámmal, hogy, ha életben maradnak, akármilyen lösz a helyzet, ott fognak találkozni Füleken. Ott (Lőkősházán) vót édosapámnak egy féltestvérije, s mikor möglátta, hogy szödték a búzaszömet apukám mög még egy társa, hogy ögyenek valamit, odamegy – *Lajos bátya, itthon vannak Margit ángyóék!* – Nem akarta elhinni. Készűt vóna Fülekre, s újból visszaszökött ide. (...) Halványan arra emlékszöm, mikor gyűttünk haza, nyitott marhaszállító vagonnyal, dunnába ahogy feküdtem, fölköttött édosanyám, hogy keljünk föl mink, gyerökök: valami repülök a vasút möntén orral a földbe vótak fűródva. Kilűhették. Onnan mögmaradt az emlék. Aztán, mire hazagyűttünk, ott lakott egy bérlő, s le vót égve a házunk. Akkor nagyapámhon möntünk el, s másik évbe *gasztetőt* tött anyukám, hogy, míg apukám hazagyün, tudjunk möghúzódni. Nád, csáté, annak úgy mondták, gasztető. Gyerökkorunkban nadrág fiúknak se vót, hosszú ingbe vótunk. Vótak mérgös libák, belénk csípött, húztuk hazáig. Játszottunk olyat is, hogy: itt vót egy nagy lapos, tele vót vadgyümölcsfákkal – kémöztünk: **Puff! Le vagy lúve!** Faragtunk fábúl pisztolyt. Mesétek. *Elámísztottak* bennünket. Vannak itt ez a két halom, vót a lámpás, hogy egyik halomról a másikra mögy. (...) Mikor hazagyűttünk az iskolából, vöttük a fűzetet, s möntünk legelgetni a tehenet a *tallóra*, s akkor ottan tanútunk. Muszáj vót dógozni. *Igára fogtak bennünket.*

Sarusi Etelka néni és András bácsi

A székely úgy büszke székelységére, hogy magyarnak tekinti magát. Szeret mindent, ami magyar, mindenkit, aki magyar – leszámítva a magyarországi vörösöket –, és meglepődik, sőt, megbántódik, ha őt a magyar nem szereti viszont. Nem érti, miért lehet ez így. Talán a másságtól való félelem miatt idegenkedik tőle az alföldi is. Hisz ő kicsit tényleg más. Hirtelenebb, harciasabb, durvább is talán, nem csoda, évszázadokig állni kellett tatárral-törökkel szemben a sarat! Az elismeréshez elég, az elfogadáshoz kevésbé. Mintha megtúrt morzsája lenne csak a magyarságnak – formálódik szük közösségünkre való rálátásom *innen*, időnként, bizonyos emberekkel való találkozás során. Máskor, mások részéről meg majdnem rajongó tiszteletet érzek népcsoportom iránt. Etelka néni is megtapasztalhatta ezt a kettősséget, hisz itt ragadt, az Anyánál, aki anyjánál is jobban szerette, hogy évek múlva leendő anyósa éppen székely mivolta miatt ellenezze. Azért is megfogta András bácsit magának, meséli paprikásan. A házastársak közt levő összhangból azonban érezni, hogy több oka volt erre a bosszúskodásnál.

Etelka néni: Én is arrúl való vagyok, Kézdialmásra! Négy és fél éves fejfel gyüttem ide, ahun vót a kollektív. Kicsi vótam, odavittek. Itt mindenki nagyobbbat szeretött vóna, aki bír dógozni. Arra nem vót eső végképp, oszt úgy bevagonérozták így a gyerököket, s úgy hoztak el ide. Sehogy nem akartak elengedni a szüleim. Kicsik vótunk, nem köllöttünk senkinek. Akkor elgyüttem, nem gyüttem, hoztak, vagonyba. Nem vót termés semmi a kerek égadta világon, összeírták ott, akiket, hogy elhozzák erre az új termésig. Ez úgy tavasszal vót, februárba-márciusba. Nem, Andris? Me náluk is vót egy gyerök. Nem üsmertem senkit. Ide a faluba tölünk egy fiú vót a szomszédba, mög a testvéröm enné a házná – a szemközti Gál portára mutat. – Én négy és fél, ű hat és fél. Idehoztak a szomszédba, nagyon ordítottam. Ennek a családnak nem vót gyeröke. Oszt mögsajná ez a néni – Hallai Máriának, Kása Máriának hitták. Azt mondta annak a néninek: Hallod, engedd el a lányoddal ide játszani. Átöleltem a nyakát, oszt mondtam: *Mari ángyó, ne engedjen többet vissza ahon az asszonyékhon!* Ahun a kollektív van, ott laktak, csak amikor gyütt a kollektivizálás, őket kitöltték a lakásukból, el köllött mönnyenek. Aztán ezök engömet örökbe fogadtak. De nem akartak engöm adni örökbe. Én szörnyen ordítottam. A testvérömet elhozták ide. Senkim nem vót. Arra úgy mondtuk, hogy mámikám. Sírtam, hogy *Nincs se mámikám, se testvéröm!* Ez annyira

mögsajná, ez az anya, oszt akkor elhozott, szögény. Oszt azt mondták, hogy az újterméskor maj visszamönyünk. Mikó bevagonéroztak Almásba, kiugrottam a vonatból, mán akkor megijedtem. Addig mindég – sorolta körösztyanyám, mikor hazamöntünk –, hogy fölvettem a hátizsákot, és mondtam: *Vögyenek mög, vögyenek mög! Majd én kiabálom.* Oszt mikó hazamöntünk, mondta, hogy *Jaj, fiam, jó eladtad magad!* Végülis hat hónap után visszavittek vóna, csak én annyira ideszoktam ezökhön, nem möntem. Imádtak ezök engöm, szerettek nagyon! Hat hónap után ugyanúgy bevagonérozták a gyerököket, oszt vitték haza. Aradra elgyütt ez a tata utánnam. Oszt mikó mögláttam, kiabátam: *Bálint bácsi, jaj de jó, hogy gyütt, hogy vigyön vissza ide!* Visszahoztak, de aztán csak visszavittek engömet (Kézdialmásra). Nem maradtam, csak visszagyüttem. Ideszoktam. Nem akartak a szülök adni, azt mondták, maj, ha tizennyóc éves löszök, ha én akarok, elgyühetök, de nem adnak. Oszt az én nevelőapám, -anyám azt mondta: *Idehallgass, Imre! Add ide a kislányt, csak azé, hogy vögyük a nevükre. Ha nem gyün soha vissza, az se baj, hanem, mikó möghalunk, amink van, mink mindönt ráhagyunk! Majd akkor fölkeres.* De bizon én nem möntem többé vissza! Itt maradtam! Akkor borzasztó löhetött, amikor elhozta, mer idegroncs löttem. Kicsinek csak borzasztó vót! De aztán mögszoktam, itt nagyon mögszerettek, vissza mán nem möntem vóna. Hozzájuk szoktam. Hazamöntem nyaranta vagy kétször, de nem kíváncsoztam. Én annyira elszoktam onnan, hogy borzasztó! Nem kíváncsoztam! A nagybátyám mondta neköm, mikor hazamöntem – mer az orvos vót, oszt úgy állítottak ki egy papírt, hogy rá vagyunk szorúva, hogy igönis el köll hozzanak –, azt mondta anya: *Kibirja, erőödnek, nyőnek!* Na, ilyen természet vót... Azután hallottam.

– *András bácsi hogy került a házhoz?*

András bácsi: Hát én férjez mentem, így mondják. Fent a kultúrban összebarátkoztunk, bál alkalmával. Én a Kisútcán laktam, a kocsmától a harmadik ház, ott laktam.

Etelka néni: Hát én emléközők: humóztunk, úgy mondtuk, ilyen vót, me nem vót tévé. Akkor vót kisbál. Tíz évesek, ha vótunk. Kicsi lányok vótunk. Éneköltünk, Szécsényi Pista bácsi harmonikázott, László Jani bácsi, itt a szomszéd, citorázott. Odamöntünk, ahun észrevöttük, hogy gyüleköznek. Jaj, Istenöm! Olyan boldog...! Kisházat csinátunk, csutkababa vót mög cirokbaba. Még hegedüt is cirokból csinátunk. A babának: csak úgy ruhát összehajtogattunk, lefektettük. Enneköm még azé vót. Anya sok babát vött, igazi babát. Jártak a faluba, egy bácsi. *Kiabáta a babát.* A másik hétön szöbb

ruhást hozott, akkor mán sírtam, hogy vögye mög anyu. Aszonta a bácsi: *Na, tudja mit? Hozzon egy köcsög tejet, akkor kicseréljük!* Aszongya: *De nehogy mögmondd tatának, hogy új babát vöttünk!* Bemöntem, mondom: *Nem mondom mög, hogy vöttünk másik babát!* Ezt sokáig emlögette anya. Hittem nagyon kicsi korban a Mikulásban. Oszt vártam. *Mit szeretnél, fiam, hogy hozzon a Mikulás?* Babát, az vót a mindönöm. Így azé beszélgettünk magunkba, hogy nincs Mikulás. Vött egy gyönyörű babát, és két gyönyörű alma vót betéve oda a mikuláscsomagba, hogy mondtam: *Tudod, Annuska, nekünk biztos a Mikulás hozta, mert ilyen nagy alma nem teröm mög a fán!* Heptikáztunk, babáztunk. Itt hátul ennek a végin a kiskonyhának, adott az én anyám meszet, bemeszetük, még füstölt a kémény is, körüraktuk téglával, benne a babák.

András bácsi: Fájnak a kerekék! (Leül) Komoly gyerekkor? Hát eltelt! Nagyobbacska gyerek vótam, mán én akkor dógoztam. (András bácsi az iskola hatására gyakran elhagyja az őzést, pedig a szülei nyelvjárásban beszéltek.)

– *Hány osztályt végeztek?*

Etelka néni: Ű nyócat. Nem nagyon szeretött tanúni, engedte vóna az apja.

András bácsi: Nem nagyon szerettem. Egyedül, amit csak úgy bent az iskolába megtanútam: a Benedeket, a matematikával. Azt szerettem meg tudtam is. Hazamentem, lelöktem a táskát, aztán dógoztam valamit. A szülők nem nagyon foglalkoztak vele, hogy hát engemet kényszerítsenek arra, hogy tanújak. Örűtek, ha valamire föl tudtak hasznáni, hogy valamit csinátam.

Etelka néni: Én négyet. De engedtek vóna.

András bácsi: Nagyon kevés gyerek vót, akinek kedve vót, hogy hát csinája végig. Butaság vót, de ez vót!

Etelka néni: Csonka Lajcsi végezte el, Hüggel Laci, Gál Józsi mög Korpa Jancsi. Négyen végezte el a hetet. A többi, mink mind kimaradtunk kiskorba. Én mindján möntem a paradicsomba Kurticsra. Kislányok vótunk, amennyit kaptunk, möntünk. Szerettem dógozni.

András bácsi: Kollektívba dógoztam, aztán beátam zsákosnak, bár ne átam vóna be...!

Április 14.

Almásí Franci néni

Gál Misa bácsit három hete látogatta meg utoljára. Már akkor *nehözen szödte* a levegőt, de még bizakodó volt. Meglepetésemre Franci néniben

olyan emberrel találkozom, aki a portánkon gyermekeskedett, a mai tájházban. Misa bácsi unokahúga ő, Gál Antal lánya. Tehát az ő édesanyjától, Annus nénitől vette apósom a házat. Végre megtudhatom, milyen emberek lakták; milyen volt a ház berendezése, amikor még lakták; hogy a sarokpad például tőlük maradt, a bútorok nagy része is, amíg Faragó Viktor nénitől nem

hozódtak régebbiek; s végül, hogy az egykori *egyes* ablakokon zsalugáter volt, amit *kék firnánccsal* festett még maga Franci néni is! A tornácot is kicserélték, *előtte sárgás firnánccal vót kenyve*. Tiszta és takaros lehetett a porta, mint Franci nénié.

Udvara tele virággal, körkörös virágoskert fogad, borostyánnal szegélyezve. Kétszer nyírja évente, hogy ne *fújtsa mög a többi*. A kert lábán mályvák száron és mályvafák, azaz *virágfa*, ahogy Franci néni nevezi. Gondos, pontos asszony, rendszerető. Finom ételillat fogad, és a Kossuth.

– Abba nevelődtünk föl. Mink hároman vótunk testvérök: én vótam a legidősebb; Annus, aki Kurticson halt mög; a másik, Rozink, aki most halt mög Nagyiratoson. Mindég ezt emlőgettük, hogy nem vót mindönünk úgy mög, mint most mögván a gyerököknek, de valahogy boldogabb vót a gyerökkorunk. Nem vöttük mi azt figyelőmbé, hogy szögények vagyunk, vagy gazdagok vagyunk. Szép vót a gyerökkorunk!

Mikor a belső szobára tér, és meséli, hogy csak akkor laktak ott az anyjukkal, amikor apjuk Magyarországon volt, mert ő is oda menekült a besorozás elől, egy Kisiratosra jellemző gyermeksors rajzolódik ki: azé a gyereké, aki, azt követően, hogy Románia is belépett a háborúba, szüleivel átmenetileg Magyarországra költözött.

– (...) akkor nagyon sokan elmöntek fiatalembörök a katonaság elő. Körülbelül '42-be, mert '44-be gyűttünk vissza. (Apám) arra fönt Zircen dógozott. '43-ba az oroszok elűtt mink átömöntünk lopva, szökve. Innen a román katonák vittek minket pénzé. Le lőhetött őket fizetni. A Sallai

gyerököknek az anyjukkal möntünk. Annak is vót két *családja*, mink vótunk hároman. Gondolja, mit bírtunk vinni át oda! Rozinknak két kis pakkja vót a kezibe. Én vótam tizenegy, Annusunk kilenc, még nem vót iskolás Rozink, hat-hét éves vót. Itt vót egy tanya, *Szvidrának* hitták. Akkor osztán letöttek oda a *kúpszárba*, ott éccakáztunk. Kicsi vót a Sallai gyerök, sirt, a katonák ott járöröztek a kutyákkal, fétünk, hogy mögtanának. Délfelé ott vótunk, oszt egy mögrakott kocsi tetejibe széna vót, annak a tetjire raktak bennünket, úgy vittek a faluba. (...)

Kisházastunk: akkor nem vót ennyi tyúk se, se csirke. Tyúkházakat kimázaltuk, az vót a szobánk. Anyásat, apásat, te ez vagy, te az vagy. Azt játszottuk. Möntünk egyik a másikához. Ottan Jóska bácsiék nem messze laktak mihozzánk, ott is vót négy gyerök. Játszottunk kishalottasat. Vittük, temettük a babákat. Mink aztat játszottuk, hogy möghalnak. Vót ott Gál András bácsiék, ahun laknak, egy gyümöcsös, oda vittük temetni a babákat. Cirokbabákat. Elástuk, aztat mán nem köllött kiásni. Oszt még úgy messzebbről is a rokonyok vasárnap is összegyüüttünk. Mán akkor nagyobbak is vótunk, fiú-lányok összegyüöttünk, a vaskútra jártunk, onnan hordtuk a vizet, elmöntünk, visszagyüöttünk, tanákozgattunk, jó vót. (...) A Korona útca a szélső útca vót Dombegyházán. Némöth Jóska bácsiék is ott vótak, azokkal laktunk házbérbe: ők a külsőbe, mink a belsőbe. Mink három lány, Béla bácsiék – apám mostohatestvérje vót – a másik ódalon. Ezök az Almási Pistiék, ott abban az utcában laktak ők is. Ő még kicsi vót. Mikor möntünk a vaskútra, akkor bemöntem. Veca néni is olyan kedves vót mög Pista bácsi is. Kristóf Tóni bácsinak a felesége is, oda jártunk tejér. Mikor az oroszok begyüttek, lehetőtt hazagyünni. Akkor Némöth Jóska bácsiék is meggondoták, hogy gyüjjünk haza. (...)

– *Itt érintetlenül maradt a házuk?*

– Nem, mert házbérbe vót kiadva. Úgyhogy, mikor hazagyüöttünk nem is lehetőtt odamönni. Míg azok ki nem möntek belőle, ott laktunk Márton bácsiékná.

– *Dombegyházán ugyanazokat játszották?*

– Ott is vótak barátaink. Én legalább mán tizenhárom-tizennégy éves vótam, vót barátnöm, még a mai napság is mögmaradt, még az is él. Jártunk erre-arra, iskolába is möntünk, moziba. Olyan nagyon játszani nem nagyon játszottunk. A gyerökök otthon.

– *A kishalottas?*

– Ez itthon vót, mán ottan nem. Itt még gyerökök vótunk, sok gyerökök vótak itt a szomszédunkba, Fischerékné is, Csonkáékná is. De mán ott másképp

esött. De még ott is babáztak. Rozink, szögény, egyszer faragta vóna a fababát, olyan kontyos babát csinátunk. Pácikábúl csinátunk kezit, lábát, majnem köröszebe töttük; fejit csinátunk, kontyot neki ruhábúl, fölötztettük. Szögény, faragta ja fát a babának, így elvágtá jaz ujjá högyit, ahogy beletöttük vízbe, mink, gyөрөкөк, így leböгött az ujjá högye. De összefortt neki, bekötöttük, oszt összefort... Akármí vót, mög akárhögy vót, de sokkal szöбb vót, pedig dögzöni sokat dögzöztünk. Mert mikor hazakerüttünk, én is már tizennégy éves vótam, de mindenüve möntünk kapáni, aratni. Még Magyarországon is engöm is kivíttek aratni, de segítöttek *kötelet szöрни*, nem is bírtam *szödni a markot* úgy utánuk olyan nagyon. (...) Högy én mennyi halottat, mög mi minden szöрnyüséget láttam! Mikor gyütték az oroszok, akkor ástak az emberek egy bunkert, egy jó nagy gödröt, mink három napig abba vótunk, mink, a három gyөрөк és az asszonyok. Az emböрок kinn ütek a gödör szájába. A mi utcánk végín vót egy nagy gyöp, az oroszok mikor gyütték vóna befele, le bírták lüni, de aztán csak visszaverték a magyarokat, és begyütték az oroszok, az ágyuk úgy röpködtek a fejünk fölé. A szomszéd házba ágyügölyö csapott ott le. Mink akkor gyüttünk haza, mikor a padkánkba gölyö csapott.

Kiss Mari

– Kint a gyöpszélön laktunk. Nyolcadikos korunkban még babáztunk fönt a kotárkába. Kukoricaszárbúl, cirokbúl csináltuk a kis babákat. Fiúkkal együtt, mert nálunk nagyobb részt fiúk voltak a családban. Kuskadisznotúl fogva mindön vót. A jégön: ilyen kis botokat csináltak gölyöknak, és azt kergették a fiúk, lányok, azt köllött beterelni a kapuba: két ködarabot leraktunk, vagy, mikor mi vót, blúzt letöttünk. Vót olyan másfél métörs szánkónk, hároman fölültünk, és így forgattuk egymást a jégön. Csúszkáltunk a jégön. A dölé: ugyancsak ilyen kis fadarabot ütöttünk tovább – ki milyen messzire tudta továbbbüni a fát. A Gyöpet régön nem kaszálták, nem irtották a füvet, nem vót annyi tehén, högy leleleljék. Akkor volt olyan másfél-két métörosek a füvek, abba bújtunk el. Az valami érdekös volt! Nyáron, amikor esött az esö, térdig erő vízbe mosattuk a lábunkat fiúk-lányok. Akkor kint a csatornába fűдöttünk. Egyik ödalt vót a lányoké, másik ödalt vót a fiúké. Akkor még nem vót strand. Az vót a legjobb szörazöszunk.

Április 15.

Untyu

Untyu, így szólította Juszti dédink is jóval fiatalabb szomszédját, Kovács Pista bácsit. *Dógozott a csirkékné egy romány technikus is. Ő egyszer idegyütt a sógoromhoz, oszt a fiam, Jancsi kicsi vót, tüle kérdözte: Unchiu, unchiu? (A nagybácsi?) Jancsi bemönt, mondta: **Untyu, unytu!** Így maradt rajta.* (Falkus Julianna)

– Fotballoztunk a Kiserdőbe. Ötödik osztályosok, negyedik osztályosok vótunk. Dóléztunk: Köllött két csoportra ütni. Ki ütötte legmesszebb, az nyert. Felesbábázás: köllött, hogy szaladjon, vót ilyen szörlabda, ha elérte, mög tudta ütni, az kiesött a játékból. Feles, mer két csapat vót. Úgy szaladtunk egyik ódalról a másikra az utcán. Ha nem érte el, innen köllött hogy szaladjon oda. Ha elérte, az mindég kiesött. Ha nem tanáta el, szaladt tovább. Aki utoljára maradt, az nyert.

Tóth Eszter néni

A tanulóknak kötelező volt a tagság, állítja az egykor osztályelső, versszerető Eszter néni, miközben a magyar népi motívumokkal díszített vasgárdista toborzólapot forgatom döbbenten.

– Ez nagyon régön vót! Mesétek, aztán mán mikor nagyobbak löttünk, esténként kézimunkáztunk. Jártunk föl a kóruossal is. A kántorral, Kurtucz Pista bácsival tanútunk énekölni a templomba. Nagybüjtbe jártunk az utcába cikázni. Büjtbe nem vót se bál, se semmi se, nem löhetött mönni szórakozni, csak szaladtunk este: **Cikka ide, párom!** – egymás elébe. Fiúk lányok együtt, tizenöt-tizenhat évesek vótunk. Akkor is csak vasárnap löhetött egy óra hosszát, nem szabadott csavarogni másfele. Mindég vót munka itthon. Mög akkor is köllött mönni

a templomba. Mán mikó nagyobbacska is vótam, szögény édösanyám háromszor is fésűte a hajamat. Nagy hajam vót, kétágba vót fonyva szalaggal. Möntem a nagymisére, délután a litániára, nagyvecsernyének mondták, este mög a bálba. Szallagot kötöttünk, így vót föltéve a hajamba. Kislakodalmasat: vasárnapi nap a barátnőssel összegyűttünk, kisfiúk, kislányok, akik jártunk mán iskolába. (Játszottunk) mindenfével, csutkababákkal, mög humóztunk. (...) Magyar Bözsi, az vót a barátnóm, mög három lány vót ott. Mög vót még Maris néni. Itten játszogattunk. Itt, a szomszédba Dani Irénke, együtt jártunk iskolába, hét osztályt elvégeztünk. Kuskadisznó, az is vót. Heptikáztunk: ugrátunk, rajzoltunk krétával az udvaron, oszt abba ugrátunk bele, malmoztunk kukoricaszömekkel... Én vótam az első tanuló itten. Ötvenvalamennyiből csak négy lány jártuk ki a hét osztályt, a többiek kimaradtak, vitték a határba. Én is tizenegy éves koromba jártam dógozni, szödtem a markot, kendört vágtunk, mög répát szödtünk. Saját földünk vót. Mesélgettek, nagyanyám is, nyolcvanhármat ért ő, Fekete Örsébet. Ők is vótak többen testvérök. Mindönfélikről beszélgettünk. Eztet: még mindég mondom a fiamnak, este is, mikor kigyűvünk, ugye, a Hold állását, mikor látom, hogy gyün az eső. Mög a csillagokról nagyanyámtól mög édösapáméktól is tanútam, hogy, milyen időjárás lösz. Ugye, láttuk, hogy mikó a Hold lefele áll, akkó biztosan eső lösz. Akkó mögint: mikó *bárányok* vannak az égön, az a sűrű bárányföhlők, az is azt mutatja, három napon belül köll, hogy lögyön eső biztosan. És ez úgy is van! Azúta is! Jósolom, hogy most nem lösz! Az este is azt mondja a fiam: *Anyu, hogy áll a Hold? Lösz eső? – Dehogy lösz! –,* hogy most nem lösz, mer fölfelé áll. Mikó udvara van a Holdnak, az is biztos eső. Régön ezeket mondták. (...) Mikó halottakról álmodunk, lösz eső. Halottak megjelönnék, régön azt mondták, akkor egész lent gyün a fölhő, oszt a lelkök fölszabadúnak.

Barta Anna néni

Annus néni: Csesztéztünk – ütögettük a labdát. Akkor cicamica: párosan összefogtunk 2-4-6 vagy 10 vagy 12 személy, akkor egy elő vót, akkor kiabátunk neki: – **Cicamica, melyik szemed fáj?** – **Mind a kettő egyformán.** Akkor szaladtunk, az szaladt utánunk, hogy melyiket bírja megfogni. Akkor megint a bábázás: akkor is vettünk egy botot, labdát, akkor szaladtunk, akkor melyik tudta továbbdobni, megütöttük. Szentiváni tüzet csináltunk. Szentiványkor csináltunk tüzet az utcán, oszt ugrátuk köröszül, lányok-

-gyerekek. Divat vót akkor. Kis lányok vótunk, vót öt perénk, ilyen kis kerek golyónk. Dobtuk föl, oszt kaptuk el a kezünkbe – peréztünk. Humócskázunk, elbújtunk, együtt a másik, keresett, szaladt, nem bírtak mögfgogni. Oszt ugrátunk – sántika, oszt aki leesett, két lábával, az megugrott. (Annus néni ugrálni kezd, hogy jobban szemléltesse, hát rájövök, ez az ugróiskola, Kisiratoson a heptika.)

József: Ez féréugrás, a heptika mögint más. Ez fállabas ugrások! – javítaná ki a fia.

Annus néni: Az, heptika! Aki végig bírta ugrani fél lábbal, az nyert; aki leesett, megbukott. Különböző változatai vótak – vágja rá Barta Anna néni. – Kisbálat csinátunk házaknál, kicsik, táncoltunk. Olyan kicsikék vótunk! Ez vót. Ilyen marhaságok!

Nagymamámát hívták Bartha Annának, ezzel magyarázom, hogy a szálkás modorú, szigorú hangú, de egyenes természetű és nyílt tekintetű Annus nénit hamarabb megkedvelem. Sok mindent adományoztak a tájház részére ők is. Emlékezetes a két Kossuth-pohárka, amiből én már csak egyet találok. Azt gondolom, egy kis falu tájházából nem tűnhet el semmi. De bizony, ha a '89 előtt gyártott doboz Mărești cigaretta is köddé válik, hogy ne vinnének el egy mutatós és értékesebb darabot! Sarusi Miska int: szigorúan kell őrizni a tájházat!

Annus néni fia még annak idején Kása Anti bácsival járt ásní, ismeri a lelőhelyeket, tőle tudom, hogy az ásatásokkor csak seprűt és kiskapát használtak. Sajnos, hogy Anti bácsival tudtom szerint nem készítettek interjút, bár a román sajtóban elismerik archeológiai tevékenységét. Majd talán Jóskától megtudok néhány részletet.

Annus néni két új játékot mond. Álmélkodom: hogy nem hallottam én eddig a szentiványi tűzről vagy a perézésről?! Gyanú támad bennem: talán Annus néni mégsem idevalósi. És lám, Surina Erzsébetként született Nagyiratoson, csak ötvenben jött férjhez. Ezért ritkák az „ő” betűi! Nagyiratoson, bár szomszédos falu, „e”-betűsen beszélnek.

Annus néni: De aztán vót nekem egy nagyon beteg öreg mamám,

apukámnak az édesanyja, az a lánykori nevén Katona Anna vót. Szegény, nagyon sokat ágyba vót. Amikor én kicsi vótam, mindég dédölgetett, ő elnevezett Annuskának. Így azt a nevet használom, még a temetőbe a körösztre is Anna név van írva. '38-ba ütött ki a háború, akkor kilenc éves voltam. 1944-be lett vége a háborúnak. Az alatt az idő alatt mink, gyerekek – vót egy öcsém – nagyon sokat dolgoztunk, apukám nagyon sokat katona vót. Gyűttek az oroszok a tankkal, gyűttek a magyar katonák, bevonútak. Mikor gyűttek '44-be, ott laktunk közel a falu szélihez, *Gyimonnak* híjuk mi vagy Csatorna. Csak, mikor gyűttek az oroszok, Iasinál (Jászvárosnál) mikor betörték '44-be, emerről meg gyűttek a magyar katonák, mikor odaértek a – mert mink a határhun csak két kilométerre vótunk –, ott vótak mingyá a Gyimonná, gyűttek a magyar katonák, föl vótak sorakozva. Az apám tanyája vót a határ szélén, negyedik házba vótak hozzánk a román katonák. Ott vót tizenkét román katona, azok beszorultak a faluba. Mellénk a harmadik házná nagyon sokan elmentek Magyarba, ott vótak letelepődve. A tanyákat szétlűtték, csak, mikor átgűttek a magyarok a határon, mán a román katonák bent vótak a faluba, vötték be a falut. Irgalmatlan nagy lüvdözés! A román katonák azok menekűtek az utcánkba. Ugye, mink gyerekek anyukámmal, mert apukám koncstrán vót. *Előre, kovács tizedes!* – gyűttek a magyar katonák előre végig az utcán. Mink, gyerekek kimentünk az utcára. Egy, két, három nap, odaérnek Világosra, ott összetanákoztak az oroszokkal: *Gyerünk, magyar katonák, vissza!* Ott lett a nagy *csitipata*. Akkor oszt, akkor gyűttek visszafele a magyar katonák, de az az irgalmatlan...! Fele román vót Iratosnak, azok a magyarokat kifosztották sok helyen, akkor a magyarok a románokhon, összevissza kuszáltak mindent. Aztán visszamentek a magyarok. De mán akkor '44-be ősszel, októberba akkora eső vót, *pocsár*, akkor nem vót járda. Eccer oszt gyűnnek az oroszok, akkor oszt megint a Gyimon szélibe, nálunk a kertbe végig tankokkal. Begyűnnek a repülő, de keresik a katonákat! De egyik kisebb bomba itt esik le, a másik amott esik le! Mink bunkerokba bújtunk vóna, ha lett vóna hova. Majd megint, most mán bent vannak az oroszok. Akkor oszt lett megint egy ítéletidő, mikor vötték be Dombegyházát, akkor oszt egyik golyó a másik után, a rendőrök állandóan keresték a hadsereget. Mink, gyerkekek átmentünk a nagybácsinkhon a szomszédba, ott összegyűt négy-öt szőmély, ott húzódtunk meg, de otthon nem lőhetett lakni, mer az utolsó tyúkot, tehenet, disznót vittek, lelűttek.

Április 16.

Sávai Ilonka néni

Mácsán született, az aradi Notre Dame katolikus iskola négy osztálya után Sepsiszentgyörgyön végzett egy éves kereskedelmi iskolát. Így került elárúsítónak a kisiratosi boltba, majd itt ment férjhez, a Sávai nővérek bátyjához. *Annak idején Bérczi tanító bácsi is a négy osztály után végzett tanfolyammal lett tanító*, nagy szerepe volt akkor egy-egy tanfolyamnak, továbbképzésnek.

Néhány éve a kisiratosi gyerekekkel gyűjtöttünk. Néhai Deutsch Elisabeta padlásán egy egzotikus, németajkú Mácsát ismertem meg. Egy megfakult, múlt század eleji osztályképen nagyon sok szőke, széparcú gyerek. A sok, kései németországi címzésű levél arra utalt, hogy a család kettészakadt. Mint ahogy kiürült a színnémet szomszédos falu, Szentmárton, Mácsáról is elvándorolt a német fiatalság.

Hajóladát vert az eső a gyümölcsfa alatt – az utazás egy viszonylag egyszerű német családnak is kijárhatott. Leleményesség: az építkezésük hasonló a kisiratosi magyarokéhoz, szintén jelen van a padlásfeljárást segítő vastag kötél, de a füst, mielőtt a kéményen keresztül távozott volna, még átment a padláson ajtóval elzárt füstölőn, ahová kolbászt, szalonnát aggattak. Sütés, melegítés, füstölés egy füst alatt! (Innen lehet a szőlás is?) Minek háromszor négy láb, ha négy is elég?! Cserélhető, háromlapú asztal igényességüket, és mégis egyszerűsége való törekvésüket dicséri. Dohányvágásra, szappandarabolásra és disznóvágáskor a hús felaprítására más-más asztallapot használtak. Nem rest a sváb, de a kényelmet szereti: magasított gyermekszéket is készítettek, rostéllyal, hogy ne hajladozzon fölöslegesen etetés közben az anya.

Magyarok Mácsán sose voltak sokan, de ma már, magyar oktatás hiányában, nagyrészt beolvadtak. Ilonka néni gyerekkorában egy egész sor magyar utca volt. Fúrtak-faragtak a gyerekek, kukoricacsutkából készítettek babát, dőlőztak is, a közeli tavakban halásztak, ezt-azt gyűjtögettek.

Ilonka néni gyermekei, unokái, Misikék jó szakácsok hírében állnak. A konyha szeretete visszavezethető a felmenőkre. Helyszínen immár a mácsai Csernovics-kastély, akiknek lakóiról közvetlen ismerősökként mesél Ilonka néni. Gróf Károlyi Gyula vette feleségül a Csernovics lányt, ők fejezték be a kastély építését. Három lányuk közül egyiküket az Eszetházy gróf vette feleségül, és vitte fel Pestre. *Akkor a grófi lányok, ha férjhez mentek, azt vitték magukkal a konyhárúl, akit ők akartak*. Így esett a Károlyi-lány választása a mácsai Nagy nővérekre, Julisra és Erzsire, Ilonka néni nagynénjére és édesanyjára: szakácsa volt Julis, szobalánya Erzszi. De '18-ban, miután kitört

a forradalom, *Erzsi, menjél haza!* a megözvegyült édesanyához, hisz ő volt a fiatalabb. Eszterházy, az író mesélte aradi ittlétekor, hogy a nagymamája mácsai lány volt. Alighanem a szóban forgó Károlyi-lány.

Április 18.

Kurtucz Annus néni

Sietségféle kezd rajtam eluralkodni, félelem, hogy nem tudok a végére járni, nyugtalanság a későn beálló tavasz miatt. Férjem-támaszom a földeken, a feltartóztatott mezőgazdasági munkálatok most az én munkámat hátráltatják, pedig itt van az ideje a tavasznak! Segítség nélkül viszont házhoz köt a kisgyermek és nagyobb gyermek nevelése, így morfondírozok magamban, míg Csanád fiunk Pünkösöd havába tervezett keresztelője miatt hamarosan szállingóznak a családtagok. Ők talán pártfogolnak, és mégis könyv lesz a könyvből! Egyik volt egyetemi tanárom mondatával nyugtatom magam: egy félóra is értékes idő.

A nap derekán rég túl, a nyolcvanon felüli Annus nénikhez megyek kései látogatóba. Tözsomszédok, így érek el az Árvai ház után Rajcsik Annus nénihez is. Percek telnek el, míg a kisház ajtajában megcsörög a kulcs... Még sosem látott, mégis, mikor mondom, mi járatban vagyok, mosoly ül az arcára, és fehér hálóingje egy pillanatra nem kilencven, csak kilencéves csalafintasággal lebben meg. Kis, ujjatlan köpeny alá rejtőzik, úgy iparkodik a kapu felé. A rácson át beszélgetünk – milyen jelentős ez a kép, a köztünk levő rács. Mert képes leszek-e megérteni, valaha is fölfogni, nyomába menni annak az életérzésnek, ami az ő háború érlelte és korai munka sújtotta gyermeki lelküket átjárta? Valószínűleg csak a távolból szemlélő, visszatekintő szemével láthatom, és nem a résztvevő átélésével. A dolog mellett minden nap játszottak a gyermekek, estefelé, mikor már nem volt munka, no meg, persze, vasárnap. És egy új szó hull az ölemből: *gílybűl-gallybűl, mindenfélébűl*. A Kekecsen, pár házzal lennebb, átellenben volt a szülőháza Rajcsik, *születött* Lévai Annus néninek. A kapuból egész gyermekkorát bemutatgatja, idézi családját. Főleg a nagynénje mesélt neki, öreganyáit korábban *elvesztötte*, és felhívja a figyelmemet az írástudatlanságra, ami szülei korosztályában, *a dohánkertészek* közt bizony nem ment ritkaságszámba. *A számokhoz értettek, számolták a píz* – í-nek hallom, olyan magasan képezi az é-t! –, így csak azt mesélhették, amit innen-onnan hallomásból megtanultak. Annus néni négy osztályával írástudó

szülei körében. És mikor esténként összegyűltek a felnőttek? *Az életsorsról beszéltek.* A napi történeésekről. Újabb tanyanév bukkan fel hirtelen, mikor a nagyszülők eredetére *lukadunk* ki: Fribajsz, a *fribajsz*i tanyáról gyűttek.

Kanyarodjak vissza oda, ahonnan elindultam, ezen a kutya-futásban lerótt gyűjtőnapon, Annus nénitől Annus nénihez, a nyolcvanötéveshez, akit mindenki Kurtucz Annus néniként emleget, pedig férje után Árvai. Új szót hallok tőle: *bolon(d)kocsi*, és mesél unokaöccséről, Sarusi Mihály íróról, *Misiről*, aki hogy *szeretött idejárni a bátyámmal, mintha börtönből szabadútak volna ki, mikor idegyűttek, ahun mindönt szabad vót. Sose hagyna ki!* – teszi hozzá –, *mindig mondok neki valami újat. Jó memóriám van!* Sorolja is a gyermekjátékokat, *épp a tegnap gondoskodtam, hogy is van a cserebogaras szövege!* Ma már nem hallani a Gyöpön! S amit nem tud felidézni, folytatja szomszédasszonya. **Cserebogár, mikor lösz a nyár? Mikor apád, mikor gatyába jár!** – *ezt hajtogattuk, s mögfogtuk.* De még előbb felidézi Kurtucz Istvánt is, a bátyját, ki 42 évig volt Kisiratos kántora. Beavat a részletekbe, hogyan írta az ezernél is több búcsúztatót, mit aztán *fonyottkosárban* őrzött. *Szívesen látom máskor is*, simít utánam szava.

– Mikor kimöntünk ide a Gyöpre játszani, az első játékunk az vót, így koratavasszal előgyűttek. A tegnap vót eszömbe, most nem hallom, hogy **Bogár, sárga cserebogár!** Ezt szödtük mindég, míg az est leszállt, éneköltünk. Dóléztunk, labdázunk. **Cikka ide, párom!** Zavarócskázunk, melyik hogy tud szaladni, mögfogni a párját. Szaladtunk összevissza, amelyik akart magának egy párt, mint kis kamaszgyerökök, akkor az csak engöm zavart, vagy a másikat, aki tetszött neki. Akit mögfogott, az újra mögint azt. Fogócska vót, persze! Olyan szép játékok vótak! Nem ezön járt az eszünk, hogy hát mönyünk a diszkóba! Ami most mén végbe! Este kimöntünk játszani, mán akkor elég nagylányok vótunk, tizenöt-tizenhat évesek – **Cikka ide, párom!** – akkor is zavarócskázunk. De nem vót az a nagy szerelem, mint ami most van, hogy lepuszilja, mög... Oszt a fiúk mán akkor akartak udvarolni, oszt akkor kimöntünk itt a Gyöpön, beszélgettünk, na, játszunk, egy kicsit. Szaladtunk széjjel, mindegyik kiabálta: **Cikka ide, párom!** Amelyik fiúnak tetszött a lány, azt zavarta, hogy mög bírja fogni. Mind kiabáták ezt lányok is, fiúk is. Kisebb gyerökök is játszották a zavarócskát, de nem annyira. Vót teniszlabdánk, vött anyám teniszlabdát, régön, ugye, mink gyerökök úgy ütöttük bottal, mint most a tévében látom a golfot. Na, ki tudta messzibre ütni? Akinek nem vót labda, annak hosszú, kemény fából, úgy hívtuk, hogy dólé, egy kicsit hegyösebbre

vót a két vége, azt ütöttük. *Gyerünk dólézni!* Mög heptikázni: rajzoltunk a földre kockákat. Így vót öt kocka körösztbe, emígy hat, oszt ki tudja fél lábbal kiugrálni a kockát, mint a köröszt, egyet elhagytunk, a többit lefelé. Nem számoztuk mög, csak kirajzoltuk krétával. Fél lábbal ki tudja átugrani az egész kockát, hogy nem esik el. Mígcsak át nem ugráta, addig nem cserétük le. Úgy egyensúlyoztunk mink. Kötélugrás: kettő fogta, egy mög ugrát át. Ha véletlenül mögakadt a lábunk, elestünk, előrebuhtunk. Oszt nevettük aztat, olyan nevetségnek vöttük. Én, mikor jártam iskolába, akkor négy osztályt tiszta magyar iskolát jártam, háromat jártam román – csak hét osztály vót elemi –, mer akkor tiszta román tanárok tanítottak minket, mert háború vót. Régön nem motor hajtotta a hintát, hanem akik gyerökök, ki vótuk. Én nem, például, mer lányokat nem engedtek oda, csak nagyobb fiúkat forgatni, oszt annak a rúdnak mellé, ahogy ki vót ez a hinta kötve, a közepibe a rúdná így nekihasaltak a gyerökök, s azt a rudat, amin vót a hinta, úgy taszították űk. Hogyha elhajtották ötször körül, ötször cserétek, mert, nem tudom, öt percig-tíz percig vót szabad. Fizettünk egy lejt, hogy fölütünk a hintára, oszt akkor a gyerökök, aki hajtotta, a dupláját ülhetett ingyen – bolon(d)kocsi, bolondkocsiztunk, *Gyerünk, ülünk fel a bolondkocsira!* Vagy hintára. Mikor gyorsabban akarták hogy pörögjön, fölmentek a létrán, oszt két sor gyerök hajtotta, lent is, fönt is. Oszt akkor gyorsabban mönt a hinta. A Szomorú család, egy varnyasi szögény család állította, űk ebből keresték a kenyeret. Ez nem mindég vót, csak nagyobb ünnepekre, búcsúra, május egyre. Akkor aztán kihozták. Itt vót a központba, mindég az iskola előtt, mög a néptanács közt, vagy vót az út szélén is. Ez a negyvenes években működött. Csak aztán, hogy gyütt ez a kommunizmus, akkor tiltottak mindönt. Bolonkocsi kettő járt: egyik a kishintával, olyan kis ülőkékkel, de az gyorsan járt. A másik a kocsi, a lovak, mert vótak szép kifestött kocsik rárakva a bolonkocsira. Jobban ringispírnek mondtuk.

Rajcsik Annus néni

– **Cserebogár, mikor lösz a nyár? Mikor apád gatyába jár!** – ezt hajtogattuk. Szaladtunk utána, oszt mögfogtuk. Dóléztunk is, cikáztunk is kint, a Gyöpön. Mög kártyáztak, mög beszélgettünk, körbeüttünk. Ilyen vót a mi életünk. Meségettek, mikor lefeküdtünk akkor is, meg mikor ütünk este a kemönce mellett. Atéltem sok hosszú évet má. Jót is, rosszat is, mindenfélit. Nyócvankilenc évös vagyok.

– *Hát akkor ne álldogáljon!*

– Mié? Nem fádom! Mán pihentem. Ott születtem, abba a házba, ottan, abba a kisebb végházba – mutat a túloldalra. – Ide mõntem a másik utcába férjñon csak, ezt a házat úgy vöttük mõg. Csak négy osztályt végeztem, kimaradtunk az iskolából, mer kõllött mõnni dógozni. Vasárnap vagy így este kiüttünk az utcára, *lógáztuk* a lábunkat az árokba, oszt beszélgettünk. Odagyütték fiúk is, mõg lányok is mõg asszonyok is, mindõnki, oszt úgy beszélgettünk. Nem nagy jövõnk vót nekünk. (...) Egyvalaki benn vót, és akkor szaladt, ütött valami tekeformát. Az vót a kuskadisznó. Mõg akkor így hajintottuk föl a dólét. Lakodalmaztunk egyik vasárnap egyik házná, másik vasárnap másik házná, barátnõné. Otthon, amit főztünk, azt öttünk. Abbúl vittünk húsból is, kalácsból is. Az utcába így mõntünk végig. Danoltunk. Nagynéném, aki olyan öreg vót, meségetött mindég. Régõn itt az öregõk, az én apám és anyám korosztályai nem tudtak olvasni. Amit mõgtanútak, aztat mondák. Dohánkertészõk vótak, tanyákon vótak mindõnfele, nem vót iskola. Így a pízhoz értettek, számolni is tudtak, összeadás mõg ilyesmikõt, de olvasni nem tudtak. Ilyen vót az élet a szüleinknek.

– *Annus néni mesélt a gyermekeinek?*

– Meségettem, de akkor kollektív vót, és rohanni kõllött. (...) Még most is elgyűnnek a dédunokák ide aludni. Inkább õk meségetnek nekõm. (...) Mõgõregõdtünk, *kevés jóban jártunk*. Mõntünk így a szomszédokba, egy este ide, másik este oda, és ottan beszélgettünk. Mõnt anyám, apám, mõntünk mi is, oszt akkor hallgattuk, hogy mirõl beszélgetnek: az életsorsrúl. Mit dógozott, mi vót, mit csinát, hun vót. Nem vót akkor az a politika, mint most van.

Május 11.

Hirtelen nyakunkba zúdult a nyár. Margit néni, ki fájós lábán jön könnyíteni ebéd előtt egy órácskára a strandra, egyszerre visszaterel a gyermekjátékokhoz. – *Nem a bolondkerék az, Margit néni, ami nem jutott az eszébe?* – idézem fel Kurtucz Annus néni vásári kõrhintáját. – *Kutyaszzelelõ, eszõmbe jutott aztán!* – igazít ki.

Május 15.

Valaki – a nevét félelmei miatt nem közlöm – fátyolos hangon meséli, hogy kilenc évesen már dolgoznia kellett. Azt gondolom, mint sok esetben, persze, nem akart tanulni, kimaradt, most meg bánja! De hamar kiderül: *Kulák vót a nagyapám, ötven hektár földje vót, s ezek nem adták vissza a négy és fél hektárunkat még mindék*, int a volt kolhoz felé. Nem pöröl, reménykedik, hogy talán majd jövőre... Családjukba szó-szorosan beleverték a félelmet a kommunisták, nagyapját többször véresre verve, hogy a kétujjnyi vért a talpáról ő mosta le, a kilenc-tíz éves unoka, s hogy a tatája a verés kimerültségétől egyik estétől másnap délig aludt, mert a *bácsinak* váltig állította, hogy *Még ha agyonüttök, akkor sem írok alá!* S mert a családdal csak aláíratnak végül, a *disznyót levágtuk, s másnap teknyőstől vitték el. Kilenc szál kóbász vót, arra is emlékszők*. Ha nem lett volna a szentpáli nagyapa, aki nem volt kulák, s így hetente egyszer fehér búzakenyeret tudott hozni a családnak, éhenhalnak. *Krumpit öttünk olajba, a tökmagot Mácsán sajtolták ki. Ez vót a főétel*. Mikor kérdezem, hogy ki volt az a *bácsi*, aki a nagyapját aláírásra kényszerítette volna, csak annyit tud, hogy Jani bácsi, de már nem él. S a leszármazottai? *Azok nem szégyőllik magukat, de még milyen jó élnek! Tuggya, végtelenül jó asszon vót a nagymamám Kevermesről. Mindég aszonta, ne bántsunk senkit. Én sem bántom őket, hadd éjjenek jól, a Jézuska úgyis mindönt lát*. Torkomat szorítja az igazságtalanság, és a néniből felém kiáltó mégmindigfélelem. *Akkor gyikóták ögymást az embörök. Apámot is mög akaták verni, de akkó szót valaki, hogy „Haggyátok mán, hisz ű mindön szögénylegínynek fizetött!” Nagy vót az írigység! Ugye, nem történhet ilyen újra?* Nietschére gondolok, a létezés örök homokórájára, mikor elrebegek egy bizonytalan reméljük-öt.

Május 16.

Bekai Matyi bácsi

Nem tudom meg *születött* Balogh Almási Eszter nénémről, miért volt Palkó Béla az öreg Almási Béla, és lett Palkó Almási a mi családuknak, mert tőle ragadt a családra a név, elkülönülve ezzel egyszersmind a Gájer Almásiaktól is, kik egykor talán közelebbi rokonok voltak. Ragadványneve eredetét keresem Bekai Matyi bácsinak is. Matyi bácsi maga magyarázza: valamelyik felmenőjéből, a békási Nagy Jánosból lett Bekai, hogy könnyebb

legyen névrokonától, Tálai Nagy Jánostól megkülönböztetni.

Jó ideje már csak a személyes történetek kínálnak újdonságot, ám Matyi bácsitól *farkasozásról* hallok, a malmozással rokon játékról, és azt is megtudom, hogy a malmozásnak kialakult egy népiesített formája: kukoricaszemmel játszották. Emellett két új fogalommal bővül a dólézás: *haladás és elkapás*. Matyi bácsi még egyet domborít a cikázáson is, miközben huncutul csillan a tekintete.

– A Zsillérön, a Nagyfalu alatt születtem. Jártunk négy osztályig iskolába, oszt aztán mönni köllött dógozni. Hatan vótunk tetsvérök: három leány és három fiú. Dóléztunk. Mi az a dólézás? Vót egy kis darab fa (a dólé) mög egy bot. Avval csinátunk egy kört. Mindég egy ütötte a dólét. (A körből.) Ahogy elütöttük, aztán vissza köllött dobni a körbe. Mikor bedobta abba a körbe, azután gyütt a másik, oszt az ütötte, a másik fél. Vótak hároman, négyen, öten. Ha *lekapta* – vót, akinek új kalapja vót, tartotta, hogy kapja le –, az *kapás* vót. Mikor mögkapta azt a dólét, az högyös vót, kilukajtott a kalapot, és kiesött a dólé.

– *Az elkapás csak kalappal ment?*

– Kézzel is lehetett, de fájt. Hogyha nem kapta el, *haladás* vót, ha nem dobta abba a körbe, mikor nem bírta bedobni, akkor mönt arrább.

– *Mondjuk, én a körbe állok. Én dobok?*

– Nem, üt! Ha vissza tudta ütni, akkor cserétek. Az a másik, aki dobta (kintről), akkor ő ütötte (a körből). Ha a kinti nem dobja be a körbe, akkor mögy tovább. Először mindönki próbákozott, utána vót a haladás, ha senki sem tudta beütni. Akkor onnan, ahova esött az a dólé, onnan ütött (az elütő).

– *Ez a haladás?*

– Igön! Vót olyan helyzet, hogy húsz-huszonegy éves legényök innen, a Kekecsről kihaladtak arra egész a Zsillérig. Mikor mögunták, abbahatták. És még: lányokkal, süldő lánkák, fiúk, cikáztunk. Az a cikázás olyan vót, hogy há, összegyüttünk a fiatalok, nem vót tévé, és há, vótunk 10-15 lán mög fiú is, és akkor az egyik elő át, a cica. Kérdezi a hátsó csoport: **Cicamica, melyik szemöd fáj? Merre vág? Jobbra vagy balra?** S akkor az a kettő szaladt, én mög mög köllött, hogy fogjam, s akkor mög köllött pusziíjjam vagy valami... Én példajul – még él az az asszon – Kába, ha üsmeri, adott 500 lejt, csak ne pusziíjjam mög. Mán sütét vót, csak az embör..., tapigattuk mán a süldő lányokat. Hazamöntem. Há, majd a szüleim: – *Hunnan van a pénz?* – *Adta Annus, hogy ne pusziíjjam mög! Cikáztunk.* Adjam vissza neki azt a pézt! Odamék, belüköm a pézt a

konyhába, még *mázlós* vót, nem vót akkor még padló. – *Hoztam Annusnak vissza a pézt!* (...) Dominóztunk, malmozunk, farkasozunk: a farkas mög köllött, hogy fogja. Tudja, hogy milyen a malmozás? Be köllött, hogy zárja.

– *Miben tér el?*

– Sokba nem: mögrajzoltuk, kukoricaszömmel játszottuk. Össze-ütünk, mesétek a szüleink, éneköltünk. Kisbálaztunk. Tizenkét-tizenhárom évesek vótunk. Möntünk a bálba. A szüleim, azok a Takácsi birtokon, Topilán születött az én anyám, cselédök vótak. Dohánnal foglalkoztak, természetötték, dógoztak. Így alakút. Egyik erre, másik arra. Egyik tetsvéröm, a legöregebb átmönt Magyarországra.

– *Mikor volt a játékra idejük?*

– Esténként.

Május 29.

Falkus Juci néninél

Béla relikviaként őrizte, akár Sarusi *Magyar Krisztusát*. Ki nem adta volna a kezéből. Könyvtára zömét Kürtösön hagyta, de a szobányi fontos könyvet magával hozta Kisiratosra, ami aztán özvegyéhez került. Így lehetséges, hogy nem mindjárt jutok hozzá a népiesen illusztrált *Iratosi kertek alathoz*, úgy is fogalmazhatnék, hogy csak akkor kerül a kezembe, amikor már értékelni tudom.

Amit hiába kerestem, a meséket, azt Kovács Ferenc a negyvenes évek végén, ötvenes évek elején begyűjtötte. Annak javát, mert, sajnos, túl sok volt a jó tanuló! Juci néni, feltárva a gyűjtés körülményeit, meséli, hogy nem volt szüksége jutalomjegyekre, ezért nem vitt be több mesét az iskolába, pedig lett volna bőven, hisz Sebők öregapjánál volt a *konok*, náluk gyűlt össze esténként a szomszédság. *A lámpa is állandóan kialudt, olyan nagy vót a konok*. El kellene menni a valamikori adatközlőkhöz, és rákérdezni a mesék háttértörténetére. Hátha, csakúgy, mint a gyermekjátékok, a mesék is előugranának a gyermekkor árkából.

Az este Dorkával beleolvastunk. Izgalmas, szövevényes történetek, tele népmesei fordulatokkal, melyen át felsejlik maga a falu, Kisiratos, és az itt élő emberek gondolkodásmódja. Amit elolvastunk, a Juci néni korosztálybeli Hallai Ferenc gyűjtötte. *Őt hol találom?* – kérdezem mohón. *Valahol Magyarországon él.* – töri le ábrándjaimat a valóság. Talán új erővel, nekifutással, egyszer valamikor mégis! – odázom el a tervet, nem látszik

egyszerűnek, de annál inkább érdekesnek az egykori adatközlők felkutatása.

Jobbna láttuk a párommal lejegyezni, ami eszünkbe jutott! Eddig nem hallott rigmusokat olvas fel, új játékokat említ Juci néni. Az egyik gyermekkori pajtás, Bélus, akit gyakran emleget, éppen apósom. Gyermekkoráról eddig csak azt tudtam, hogy komoly, zárkózott gyerek volt, sokat olvasott.

– Itthoni játékok, amikor még kisgyerökök vótunk, lent a kert lábán négy sor akácos vót, ott legeltették a libákat a gyerökök, és közben éneköltek, játszottak. **Kihajtom a libám a rétre,/ Magam is kiülök melléje,/ Nagyokat koppintok a liba fejire,/ Libuskám, ne menj a vetésre./ Nagyokat kiáltok: libu-libuskám,/ Ülél az ölembé, Iluskám!... vagy Janikám,** attól függ, hogy lány énekölte vagy fiú. Nekünk vót húsz libánk, mögjegyezve a feje pirosra, a másíknak zöldre, hajtottuk ki a mezőre. Levöttük a pipacsnak még a bimbóját. És azt mondtuk mindég, hogy: **Sör-e, bor-e, pálinka?/ Tanád ki, hogy micsoda!** Leszakítottuk, és akkor az egyik monda, hogy **Sör!**, az vót a rúzsaszín. Mer, ugye, a pipacs virágja bimbóban az először fehér, aztán rúzsaszín, és mikor kinyíl, akkor piros. Ha kitanátuk, mögöttük. Ha monda, hogy **Pálinka!**, és fehér vót, akkor az az üvé vót. Addig a kezébe tartotta. Maga a pipacs, mikor kinyílik, tudja, milyen szép piros a virágja, amúgy mög csukott, és nem látod, olyan zöd mindögyik. És akkó kinyitottuk, és a fehér vót a pálinka, a sör vót a rúzsaszín, és a piros az mán-mán mikó egész kezdött kinyíni, az vót a bor.

Akkó mink játszottuk, de jobban a fiúk: egy fiú vötte föl a másíki fiút, de lányok is, s akkó kérdözte az alsó, hogy: – **Ignác, mit lácc?/ – Eget, földet, vaskarikát,/ Átalugrom a patikát.** – monda a fölő. És akkó, ha gyorsan nem tudta rá a választ, akkó jó mögrázta amelyk alul vót a fölő. Az mán fájdalmas vót a hátán, akkó mindég a vötte a másíki, oszt ez így vót akkó. Mink ezöket játszottuk lent a kertbe a maga apósával és Pistival mög Janóval.

Még vöttük föl a csigabígiát: **Csigabígi, gyere ki,/ Ég a házad ideki!/ Jön apád, jön anyád,/ Hozza a piros csizmád!** S addig így ráztuk a csigát, míg az ki nem gyött a házából. S akkó mink annak örütnék, hogy kigyött a házából a csigabígi. Így tartottuk a kezünkbe. Ez is egy játék vót, mer, ugye, ott kint, ami vót, ott abba a fűbe, az akácosba. Négy sor akác vót mindönkinek itt végig. Van, akinek ott maguk alatt errébb, még mög is van, de itt is vót. És a libákat oda hajtottuk legeltetni, oszt mink addig három-négyen összeütnék, oszt ezt játszottuk. Még kicsi korba, itthon játszottuk mink ezöket, mer akkor, ugye, nem engedtek úgy, de itthon játszhattunk.

Aztán mán, hogy nyöttünk, mán mikor tizenhárom-tizennégy

mán, na, akkó vannak, én lejegyeztem, hogy miköt játszottunk. Akkó mán nagylányocskák vótunk, hatvan éve, mer, ugye, én mán hetven éves vagyok, hogy miköt játszottunk. Az vót az egész, hogy én nem nagyon jártam, mert mi iskolába jártunk. Épp mög akarom mutatni a fényképöt, hogy mi negyvenketten kezdtük az első osztályt, és heten vótunk, akik hetedikbe végeztünk.

Ezt mán az iskolába is játszottuk. Lányok-fiúk fogtuk egymás kezit két sorba, nagyobb távolságba. És akkó az egyik kiabáta, hogy: **Adj katonát, erüset, ne csak egy hideglelőset! Ha nincs erüs katonád, jöjjön a király maga!** – mer vót az az egy király, és a többi a katonái vót. **Én katonát nem adok** – ezt mondta ja másik –, **inkább magam szaladok!** És akkó oszt szaladt is. Fogtuk egymás kezit, és, ha át bírta szakítani a két kezet, mer nekiszaladt, akkó elvitte az egyik katonát. S ezt addig játszottuk, amíg az egyik sor, amelyk kisebb vót, el nem fogyott. Mer aztán a másik visszaszörözte a katonát.

Akkó a hintázásná, mink, mikö hintáztunk: **Pad alatt, pad alatt volt egy ház,/ Abba lakott Mikulás./ Süti-főzi a hurkát,/ Kértem tölle, de nem ád./ Még azt mondja, pofonvág./ Ha pofonvág, meghalok,/ Kivisznek a bivalyok,/ Bivaly földbe temetnek,/ Megesznek az egerek.** Addig hintáztott az egyik, amíg el nem mondtuk ezt az éneköt. Mikö elmondtuk, akkó cserétünk, akkó fölüt a hintára a másik.

– *Hol volt hinta?*

– Vót Juszti néniéknél is, Pistiékná, itt vót kajszínfa, és ott is. Akkó nálunk is vót, akkó mink eztöt, mikö kisebb gyerekek vótunk, és összejártunk, akkó játszottuk körbe ezt mögint, löhet, hogy még máma is: **Nyuszi ül a fűbe,/ Ülve szundikálva,/ Nyuszi, talán beteg vagy,/ Hogyha már nem is ugorhatsz./ Nyuszi, hopsz! Nyuszi, hopsz!/ Máris egyet bekapott!** Tehát így körbeátunk, és a nyuszi a körbe így eltakarta a szömit, s akkor mink elfordúntunk. Mikö nagyobbak is vótunk, játszottuk, mer más nem vót. Akkó, ha én azt a fiút akartam vóna, tudtam, hogy ott áll, de közben mink addig, a kör mögfordút, s akkó a nyuszi ugrott, hogy elkapja ja... Ezt mondtuk, amikor ezt játszottuk, ezt a **nyuszisat**.

Ketessivel átunk, kettő-négy-hat-nyóc, mondjuk, és elő vót egy szömény. Az vót a cica. Kérdöztük, aki vót a leghátsó: – **Cicamica, melyik szömed fáj?/ – Mind a kettő egyformán./ – És merre lát?/ – Mindakétfelé./ – Cikka, ide, párom!** Akkó köllött hogy szaladjon az a kettő, egyik jobb fele, a másik bal fele, s a cica el köllött, hogy kapja. Amelyköt elkapta, akkó ük möntek a sorba párba, s amaz, amelyköt nem kapták el, az lött a macska.

– *A bolhásnál mit énekeltek?*

– **Bolha, kimosom a ruhámat!/ Ringyem-rongyom, ruhámat!/
214**

Itt mosom a ruhámat! A bolha az csak figyelt, de mink, hogy elvögyük a figyelmét, ugye, mindég mostuk a ruhánkat, hogy odafigyeljön a bolha. Addig a másik elszaladt. A bolha vót az árokba benne. Akkó vót, amelyk beleesött, mer behúztá. Az útcán, ugye, kimöntünk, oszt azt játszottuk.

Két lány mögfogta így a kezit (keresztezve), és akkó mondtuk, hogy: **Túrót ettem, elejtettem,/ Azt se tudom, hová tettem./ Szél fújja pántlikámat,/ Kapd el kislán/ fiú a szoknyámat!** Ahogy így sörögtek, el köllött, mondjuk, a fiú a szoknyáját kapja, de akkor a lányok gyorsan leütek, az a kettő, aki sörgött, s akkó gyorsan leguggútak, hogy nem kaphatta mán el. Az iskolába is, a szünetbe ezöket játszottuk.

Ezt mán mögin, no, ez *itthoni játék* vót: csöm-csöm gyűrű. Összetöttük a kezünket, és akkó egy így, ahogy simogatta, nála vót a gyűrű – mutatja –, de nem biztos, hogy magának adtam, hanem mönt tovább az, aki a körbe vót, és mondta: **Csöm-csöm gyű-rű,/ Kal-lan gyű-rű,/ Ná-lam van az/ A-rany gyű-rű./ Itt füs-töl-nek,/ Ott pi-pál-nak,/ Szabad a bikának kereskedni nálam is, másná is.** – éneklí. – S akkó köllött, hogy keresse, oszt akkó nyitottuk ki a tenyerünket, s akiné nem vót, akkó, az... Most, hogy az lött akkó újra jaz, aki kimönt? Nem tudom. De: **Nyisd ki tenyeredöt!** Akkó kinyitottuk, nem vót a gyűrű, mer, ugye, becsaptuk. Ű leste, hogy kinek adjuk. A középső valakinek odaadta, s azé mondjuk, hogy **Szabad a bikának**, mer valaki kinn vót, hogy gyühetött be, s az ki köllött tanálja biztosan.

S akkó aztán játszottuk mi, lányok, körbe: **Tüzet viszek kötöm alatt, lányok!/ Se lássátok, se mondjátok, ég a rokolyátok./ Róka mondja: Ne nézz hátra,/ Nagyot ütök a hátadra, Piff-puff, szaladok máris!** – éneklí. – Körbeátak, és egy zsebkendőt vitt az, aki a körön kívül, ahogy mönt. Nem vót szabad mögfordúni. Így, ahogy átunk, akkor az a hátunk mögött leejtötte, amelykné akarta ja zsebkendőt, és szaladt is. Akkó az, ha észrevötte, föl köllött kapja, s ha elérte, akkó amaz visszamaradt; ha nem érte el, akkó az állt a helyire.

Lánc-lánc-eszterlánc,/ Eszterlánci cérna,/ Cérna volna,/ Selyem volna,/ Mégis kifordulna,/ Pénz volna/ Karika, karika,/ Forduljon ki Marika. Oszt így möntünk. Kettő így át, összefogta ja kezit (fent, mint a *Búj-búj zöld ágnál.*), és mink ilyen hosszú lánc, és mindég, akinek a nevit mondták, az mögfordút. **Fordulj vissza, Marika!** Akkor visszafordútunk.

Pápika-pápika,/ Göndörödj a számba,/ Ülj a kispadkára! A számba vót az a kis *pápika*, s az, hogy be vót hasítva, az tényleg így begöndörödütt, addig mondtuk.

– Ezt a gyermekláncfűvel játszották.

– Mink úgy mondtuk, *kikirics*.

– *Fonták is?*

– Igön, a nyakunkba, ugye, láncokat, karperecöket. Sokat lehetött játszani a kikiriccsel. Fűztük össze a szárát, vagy fonytunk belőle koszorút. Nagyon értöttük, mer, ugye, vöttük a háromat, s akkor mindég töttünk kettőt hozzá, s az olyan szépen fonódott. Ez vót a játék akkó.

Akkó vót a fogózós. Mondtuk: **Piros kendő, pi-pi-pi,/ Alatta van valami./ Két kis egér,/ Két kis nyúl/, Szaladj ki, te if-jú!** Oszt akkó az vót a fogó. Oszt akkó szaladt, a többit mög mög köllött, hogy fogja. Tehát még a fogóhon is mondtunk verset. Mindönhön mondtunk valamit, most hogy honnan tanútuk, anyukáméktúl, vagy mit tudom én, csak onnan.

Akkó a katicabogarat. Még, lássa, ezt is játszottuk: **Csípкодjuk a fűvet, aki nem csípкодja, ördög bújjék oldalába, mind ide rakja.** Így, ugye, – két kezét hátrateszi –, köllött, hogy csípкодjuk a fűvet, s akkor így előretöttük a kezünket. Vót, amelykbe vót fű, vót, amelykbe nem vót fű. S akkó mondta, hogy: **Nyisd ki ládácskádat!** És akkó kinyitottam. Akkó mondta, hogy **Arany!**, ha vót benne. Most már, ha emezt nyitom, és nem vót benne, mink akkor csúnyán mondtuk, azt nem mondom.

– *Mondja csak!*

– **Fos!** Ez arany, amelykbe vót, az fos, amelykbe nem vót. Oszt akkó jókat neveltünk, oszt folytattuk, keztek előlrő. Ekkó ütünk, a fűbe ütünk, és szödtük a fűvet.

Vót ilyen mondóka: **Amikor én kicsi vótam,/ Az ágy alá begurútam,/ Macskaszarbúl tüzet raktam,/ Kukoricát pattogattam.** Mer tényleg beszáradt akkó a macskaszar, oszt lehet, hogy bedobták a szüleink a tűzbe, de ezt úgy mondtuk.

Lerajzolja a heptikát hatig, de lehetett tovább is játszani:

– Itt vót két kocka, itt vót egy kocka, akkó újra két kocka, és akkó itt vót még egy. Löhetött ezt hétig, nyócgig, tovább is. S akkó innen dobtuk bele egy kis kavicsot vagy üvegőt, vagy ki mit, s akkó ott nem vót szabad, hogy letögyük a lábunkat, mer ha véletlenül tévedésből beleugrottunk abba, amibe dobtuk az üvegőt vagy a kavicsot, akkó aztán a másikba már csak egy lábbal szabad vót, hogy ugorjunk. Úgy mondtuk, hogy heptikázunk, heptikázás. De ehön nem mondtunk semmit. Egy kis orgonavirágot ide töttünk (a hüvelyk-és mutatóujj közé), és nem tudom, hogy mit mondtunk! Meddig bírjuk aztat,

hogy ne essön ki az orgonavirágnak egy sziromja, és valamit mondtunk, de hogy mit! Nem jut eszömbel!

Én lejártam tatáékhon, a Tódás végén laktak. Sebők József, úgy hiták a nagyapámat. Akkó mindég úgy fogadott: – *Na, gyüttél, lányom? – Gyüttem, tata! – Oszt hoztad-e azt a kis deszkát? – Melyk deszkát? – Hát, amellykkel becsúszol a fehér ló seggibe!* A Tódás végiek nagyon összejártak. Ott nagy konok vót, konokság, sokan vótak: citeráztak, kártyáztak. Úgy mondtuk, hogy konok, mert az embörök odamöntek. Citeráztak mög nótáztak. Én leírtam vót vagy 300 éneköt. Egy időbe divat vót az emlékverses füzet – olyan is van neköm! Tehát akkó, ahogy mondom, nem vót televízió, nem vót rádió, mit csináltak? Kártyáztak és meséket mondtak, és egymást ugratták: mondókát mondtak, mög találós kérdést, ki mit, így kitanátak az öregök maguktól. Higgye el, hogy ott annyian vótak, hogy húszan is vótunk, tizenöten, me nagy szobák vótak, ugye, elő egy nagy szoba vót, vót a konyha, abba vót, ahol tűzzel fűtöttek is, bent a szobába a kemönce, és akkó mindég mondták a mesét, oszt mi, gyerökök nagyon élveztük! Vagy pedig, ha űk kártyáztak, a férfiak, nagyapámék, akkor nagyanyámnál vót Biblia, nagy Bibliák a padokon. Vót ez a *karospad*, s azon a szélén vót vagy három-négy ilyen nagy Biblia, s akkó abbúl olvasott föl nagyanyám.(...) És az iskolába vót ez a Kovács Ferenc tanár bácsi, Budapestről kerüt ide, azt mondták, ügyvéd vót, de nagyon jó magyartanár vót, s az írta azt a könyvet. S mink, gyerökök: *Na, ki tud? Az kap egy tízest!* Há persze, möntem le a Tódásra én is, hogy mondjanak mesét neköm, de olyan mese köllött, ami régi, és akkó ottan, amit hallottunk, oszt akkó jó nagyokat is mondtak az öregök, me élvezték, hogy olyan hülyeségöket mondtak, mer mindég mondtá valaki, hogy – *Tudod, a háborúból bemöntünk a* – hogy is adta elő? – *a térdig érő hóba, aztán mög kimöntünk az érött búzába.* Mög ilyen hülyeségöket is úgy mondtak. Lámpa vót, oszt vót, hogy úgy nem vót már levegű, a lámpa szinte aludt el, ilyen petroleumlámpa, s akkó nagyanyám mindég tött a lámpaüveg tetejire kenyérhajat, hogy az egy kicsit húzza föl, hogy égjön, hogy lássunk, annyian vótak ott. Nagyon sokat mesétek az öregök még az én gyerökkoromba is.

– *Emlékszik még a mesékre?*

– Annyira má nem. Úgy nem foglalkoztam. A gyerököknek vótak a meséskönyvek, abbúl olvastunk, akkó begyütt a tévé, ott vótak ez a rajzfilmek. (...) Akkó mán űk azt nézték. És, lássa, azért nem szeretik a gyerökök máma a természetöt, me nincsenek gyerökkoruktól, mint mink, hogy mindég kint vótunk, ugye, nem vonzott be semmi, alig vártuk a tavaszt, hogy mönjünk

ki. Most meg, ha elgyün az unokám – *Van számítógép?* –, akkó szeret; ha nincs számítógép,...! Mondom, hogy: *Gyere, kimögyünk erre-arra!* Nem szeretik a mai gyerökök. (...) Nyáron kint aludtak űk, nagyanyám, nagyapám, kint a *gangon*. Épp azt mondom: akkó vajon nem vót szúnyog? Pedig ott a Tódáson, ugye, vizes vót, mint egy nagy tó, egy olyan ér vót, szinte csónakáztak a fiúk rajta

teknővel, ilyen rossz teknőkkel. És akkó, persze, mink is ott aludtunk, és akkó mondták a mesét. Kint ott a holdvilág, ha fölgyütt, addig mesétünk...

– *A gangon egymás után voltak állítva az ágyak?*

– Kettő vót. Vót egy kisebb, így, ha a gyerökök gyűttek, az unokák. (...)

Rossz kabátokat töltek magukra mög mindönt, hogy ne fázzanak, pokrócokat. Dunnát azt nem hoztak ki.

Gyerekeket játék közben ábrázoló képeket keresek, de koraiakat nem találok. Szegény emberek csak ünnepnap fényképezkedtek. Mesélem Juci néninek a képről, amit dédink hagyatékában találtam, hogy Ronika kezében egy babát tart.

– *Itt a köszörűs, ószeres!* – kiátotta a köszörűs. – Tehát ű mindönnel foglalkozott, ez a köszörűs. És akkó tolt, mint egy tajicska, és rajta hajtott valami fábúl, szíj, és avval élözte a késöket, ollókat. Járkát falurúl falura, mög közbe árút babákat. Magyar ruhába ötözött babákat, egy kis pártával, szép fehér ruhával, piros kötővel. Ríva könyörögtünk, de úgy köllött arra vigyázni, arra az egy babára, mer elég drágán adta ez a köszörűs. Hogy honnan szörözte ű a babákat? Mink abból vöttünk. Úgyhogy babája nagyon kevésnek vót. Ronikának is onnan löhetött babája.

– *Rongybabákat árult a köszörűs?*

– Rongy, de aztán mán kísőbb mán az a keménypapír, mer az se porcelán, és mög vót úgy fényösítve, az vót az arca a babának. A többi ruha vót. Az arcon vót egy kicsi haj. Hát, ugye, akkó a karácsonyfa alá a birkákat csinát. Vót itt, nem tudom milyen Roza néninek híták, oszt az gipszből csinát birkát. Hófehér birkát, ilyen kis pácákkal a lábát, vattából tött rá ilyen szört. S akkó kék masnival, vót amelyk rúzsaszín masnival, mög vót kötve.

Falkus Margit néni egészíti ki, hogy Szász Roza és Márton Piros néni készített karácsonyi kisbirkát, Roza nénit pedig sajátos kisiratosi humorral Száz Rozának keresztelték. Juci néni karácsonyi képet vesz elő, hogy mutassa a birkákat a fa alatt, no meg a nagyobb korában is féltve őrzött papírmásé-arcú babáját. Két, babás kép gyűlt össze, de mindkettő hiányos, rongált, odébbtolom hát a gondolatot, hogy címlapfotóként felhasználjuk. Marad, Béla tata emlékére, Dorka vidám rajza a várban őrzött királykisasszonyról, s vigasztalódásul Godó Andri bácsinak is talán, aki a hónap közepén vesztette el Etel nénit. Pedig milyen egészet alkottak egymás hátának támaszkodva a kissámlin!

Május 30.

Postatemetés

Ezt a tréfát, sajnos, az állam üzi, nem az iratosi gyermekek. Azt rebesgetik, ma nyitott utoljára Kisiratoson a posta. A csödbe ment román posta nagy adóssággal senkinek sem kell. Marad a tömeges elbocsájtás, a kis fiókok bezárása. Miért is ne kezdenék már megint azokon, akiknek jajszava nem hallatszik olyan nagyon, a kisebbségi kistelepülések postafiókjain?! Hogy mi lesz ezentúl? És vajon mi lesz a több száz kilós, derékig érő zöld páncélszekrénykével, ami, az ajtaján levő véset jelzi, valaha a magyar állami kincstár tulajdona volt? *Még itt van!* – világosít fel Emike, a *volt* postás. (Pár hónap múltán egy másik helyiségben, más postással újra megnyílik a posta, de a szekrénykét már nem látni.)

Június 4.

Fényképek nyomában

Már régen előkészítette a képeket, üzen utánam Eszter néném. Horváth Manyikához is beszólok, nézze meg, hátha akadna Andri bácsinál az atyáról is valami. A sarkon útba ejtem Franci nénit. Mintha csak rám várt volna, az asztalon egy búcsúban készült kép: *Anyám, Gulyás Anna; a húgom, Anna, mezítláb, mert fölsértötte a cipő; és én.* Tehát a harmincas években már fényképezkedtek a búcsúban Kisiratoson is. Később több hasonló háttérű képből arra következtek, búcsú alkalmával készülhettek.

Eszter nénémnél vár rám viszont az igazán értékes anyag: két

kislakodalmas! Az egyik Ormainál készült, mindkét gyermeke táncol, Marika és Lacika, kismenyasszonyként és kisvőlegényként. A másik állókép, barátnőjénél a szomszédban, barátnőjénél Dani Irénkénél készült.

Saját képeinket Miska kérésére – régi kisiratosi fényképeket gyűjtött az egyelőre kiadatlan kötetéhez –, még dédink élteben felcímkéztem. Jusztiina nemcsak a képen szereplők nevét mondta el, hanem történetüket is! Nézegetem, a régiek közül is a gyermekeket érintőt. Annyit barangoltam, hogy Godó atyáról legalább egy gyermekkori fényképet találjak, mégsem akadok egynek sem a nyomára. *Tivadar atyánál van a hagyatéka legnagyobb része. Gyermekkori kép is akad.* – világosít fel Zilahy plébános, de az atya pillanatnyilag szabadságon van. Apósom íróasztala mélyén régi és új fényképeket egyaránt találok, egy-egy sorozatot külön borítékolva. Felcímkézve egy sincs, minek, mikor mindegyik eredetét, történetét ismerte. Kezembe akad egy kép, hátoldalán a következő felirattal: *Az első tornász Godó Mihály, Gyulaféhevár.* Vonzó arcú, meleg tekintetű fiatalember fehér trikóban, szűk fehér nadrágban és fehér cipőben, egyenesen a kamerába mosolyog. Férfinak még nem mondható, Takács Tóni megjegyzése alapján akár gyermekszámba is vehetnénk. Nem egészen ezt kerestem, valami olyanszerű kép derengett fel előttem, mely a tanyasi huncutkodásokat idézi, amit talán az atya is megemlít emlékirataiban, hisz oly ismerősen cseng, mikor ma Andri bácsi elbeszéli: *Prccc! – hitták a némöt szomszédok a disznót, mikor ötették. Há mi: Prccc! – hamarébb kihittuk a disznókat...* Nevet akkor is, mikor pár mondattal odébb felidézi, hogy a *böcsületös némöt bácsi* felesége Oroszországba hurcoltatásuk közben, a tehervonatban szülte meg, majd dobta ki a kocsiból harmadik gyermekét, *hogy ne löhessönek orosz utógyyai!* – nevet, talán mert gondolatban már megint a tanyasi csintalanságoknál tart.

Június 11.

Bula Rozi néni és Lajos bácsi

Rozi néni: Mink a Gyöpszélbe egy kis házikóba laktunk öten, hároman vótunk testvérök, lányok. A legöregebb möghalt, 29 évös vót, vérmérgezésbe. Annak vót két családja, ez a Szalai Matyi, az vót a testvéromnek a fia. Mink mög hét évig még ott laktunk, vótunk kilencen, valakinek mönni köllött. Osztották ezt a helyet a Gróza térön, és ez a Faragó Misa bácsi, nagyon jóba vótunk, én möntem, hogy írjon nekünk házhelyet. '56-ba fölépítettük, '57-be idegyüttünk, akkó születött az, aki möghalt, fiam. (...) Ügyhogy, nehéz vót, de

mégis más vót. A gyerekkorunk... Tizenegy éves vótam, amikő az édosapámmal mõntem ki a határba. (Ezért is végzett csak 4 osztályt.) Este jártunk föl az iskoláhon így szerepöket tanúni, táncot mõg énekölni tanítottak bennünket, oszt úgy mõntünk városokra. Akkő cikáztunk! Úgy összegyüleköztünk kint a Gyöpön, oszt akkő fiúk-lányok játszottunk. Nekünk vót kisbál, így háznál

bent citoráltak vagy hermónikáztak – egy felnött citorás vót vagy kettő –, oszt odajártunk. Tizenhárom-tizennégy évesők vótunk, melyik-milyen. Mink nem jártunk szórakozni. Me mõntünk dógozni, segítöttünk a szüleinknek dógozni.

Lajos bácsi: Gyerekkoromba kint vótunk a tanyán, akkő legeltettem a tehenet, disznót, ilyesmit. Egy évig vótam ott bérös. (Lajos bácsinak 5 osztálya van.)

Rozi néni: Nem úgy, mint a mai fiatalok! Hogy iskola, iskola, oszt még sincs semmi! Mink mõg dógoztunk.

Lajos bácsi: Azután gulyás vótam, kocsis. Mindön. Majd a jéggyárba.

Rozi néni: *Szezonérnak* még én is vótam.

Lajos bácsi: Onnan elmõntem Aradra a vasúthon.

Rozi néni: Még halászni is vótunk. Gyerekkint, kassal. Így az utcábúl vótak olyanformák, mint én. A Tódáson a kertlábbba vót egy ér, oszt abba vót sok hal, de vót sok pióca is. Mindég vót a zsebbe egy kis só, ha mõgcsípott, töttük rá, oszt leesött a lábunkrúl. Vótunk vadkacsatojást is szödni. Tarhonyát csináltak belőle ételbe a szüleim mõg a nagyanyám, szödtünk annyi tojást, hogy egész télire vót tarhonyánk. Akkő gombát szödni ki. Vót a külső Gyöp a teheneknek, akkő vót bent mielöttünk, ott vót a legelő. De vót ilyen bornyúknak kint a külső Gyöpön, oszt a nagyapám vót a gulyás, oszt annyi gombát szödtünk. Mindenfélét. Édosapámmal mõntünk, me ami nem jó vót, ő mán tudta, oszt akkő azt mán nem szödtük össze. Vót csuka, hosszú, fehér. Vót hosszú fekete, vékon. A szomszéd öregasszony azt szerette, lehúzta a bőrit. Az én mamám mõg mõgötte ja sündisznót. Mõgfogta, mõgpörkölték a szomszédasszonyával – Oláj Boriska –, oszt mõgötték. A lánya, mikő mõglátta, haragudott érte, eldobta. De ők szerették. A régi öregök mõgcsináltak mindönt. Elkészítették: fölbontották, mõgmosták, kibeelték, eldarabolták, mõg mõgsütötték, csak azt

a tuskéit lepörkölték, mint a disznót. Vót répafődünk, a fácánt láttuk, hogy hát ül a tojáson. A kaszárnáná vót ez. Összekötöttük így a gatz, hogy ne lászson bennünket röggel, ha mögyünk, oszt mögfogtuk. Jobb a levesse mög a húsa, mint a tyúknak. Mög a színe is. Olyan, mint a kikirics, olyan sárga. Ami nem vót még vérös tojás, me elülni készút, azt mögöttük. Ami rossz vót, eldobtuk.

– *Kikiriccsel játszottak-e?*

Rozi néni: Játszottunk bizon! Fontuk: *összekarikáztuk*, karikába, koszorút fonytunk.

– *Lajos bácsiék bűröztek-e?*

Rozi néni: Te még nem is tudod?! Dehogynem, tata! Az olyan vót, hogy elosztottuk, hogy hányan vótunk. Bent vót a kapuba, oszt akkor dobát a labdával, amelyket eltanáta. Aztán dobott a másik csapat. Olyan mint a football, csak ezt labdával dobáták. Melyik nyert, melyik többet tanát el. Ó, há, ugye, sok játék vót! Heptikáztunk. Akkó még a szönt iványi tüzet is ugrátuk. Mikor vót Szönt Ivány napja, eccör gyútottunk tüzet kint az utcán, és ugrátuk körösztül.

Lajos bácsi: Egymás után sorba möntek. Én möntem, átugrottam, utánam ő, ha átmöntem, nem möntem tovább, hanem fordútam, és átam mögint sorba.

– *Mekkora tüzet raktak?*

Mindketten: Kicsit.

– *Hiedelem kötődött ehhez?*

Rozi néni: Örütünk, hogy átugrottuk.

– *Fiúk gyújtották?*

Rozi néni: A fiúk.

– *Hajdúztak-e?*

Rozi néni: Csak csinátunk, nem is tudom, hány cédulát. Mink húztunk. Akire ráesött a hajdúzás, mit csinát mán? Amit mondtak, azt elkövette. Nem is tudom, milyen neveket írtak ilyen cédulára, összehajtogatták, egy sapkába vagy valamibe összerázták, *Na, húzzá, húzzá!* Vót rajta hajdú, bíró, mög aki ítílte, oszt olyanokat. Mifelénk ez vót a hajdúzás. Milyen ítíletöt kapott? Fiúk, lányok. *No, most megpuszítad egyszer vagy kétször ezt a valakit, vagy azt a valakit!* – a bíró ezt ítílte. A hajdú húzta a cédulát vagy rámutatott, hogy *No, mostan te kihúzol egy cédulát!* A hajdú vezette a játékot. Mán nem nagyon tudom. A cédulára az írt, ahogy sikerút, én vagy a barátnóm: *Na, majd írom én!*

Sok mindön vót akkoriba! Cikázni is, mikor cikáztunk, hát, kint a Gyöpön, mán nagyobbak vótunk. Vót ilyen fapapucsunk. Ugye, sütétbe játszottuk, oszt vertük össze a papucsunkot, hogy: *Erre vagyok, erre vagyok!*

Akinek akartuk, azt hattuk, hogy mögfogjon, akinek nem, mög nem. (Mosolyog.) Szaladtunk.

– *Fiúknak is, lányoknak is volt fapapucs?*

Rozi néni: Vót. Akkor együtt be divatba. Vót még bakancsom is. Bűr vót a feje, de a talpa fából vót. Avval jártam még iskolába is. Sok mindön vót, de úgy tanájuk, hogy jobb vót, mint most. Kőllött gyerekkorunkba is dógozni, nem az, hogy hát csak iskolába, máshová sehová! Én, mondom, tizenegy éves vótam, mikó édosapámékkal möntem ki dógozni. Vót ez a répa, egy *sort hajtottam*, ott vótam vele. Mindég azt mondta: *Az anyád istállóját, egyik kezedbe a kapa, a másikkal irányítod a sort! Le ne tödd a kapát!* Mögtanútuk hamar a dógot. Mikó kimöntünk szárat vágni, törni, engem bent hattak, aludtam, míg űk *vágták a szárat*, aztán a *kötelet szórtam*, fölhasználtak, mondom, mán tizenegy éves koromtól.

Lajos bácsi: Én a Borsi-tanyán (dolgoztam)!

Rozi néni: Ennek a két Borsi-gyerekeknek vót a tatájuk (akinél Lajos bácsi dolgozott).

– *A háború alatt milyen életük volt?*

Rozi néni: Akkor nem jó, amikor az oroszok, azok vótak rondák! Édosapámat, Szanda Jánost vitték koncentrára, gyűttek az oroszok, mocskolódtak. Én még nem vótam nagy, de az öregebbik testvéröm, édosanyám, annak vót két testvére. Öregapám az istállópallást elrekesztötte, felibe csinát szénából helyet, odabúttak az oroszoktól. A szomszédba vót kert, oszt abba bújkáltak, bunkert csináltak. Akkó fétünk nagyon. Gyűttek, oszt vitték a kenyeret, sonkát, szalonnát, ugye, az nagyon rossz vót, *félelmes* vót! Nálunk vót egy kis kamra, abba vót az élelöm, abba vót a sonka, szalámi, szalonna, liszt, kenyér. Bizon, vötték, oszt vitték. Akkor rossz vót, na.

A nap derekán Bekai Matyi bácsi megerősíti, hogy mindkét hajdúzás létezett. Lehetséges, hogy a Rozi néni által említett játék gyökerei évszázadokra nyúlnak vissza, hiszen mintha érintené a hajdú eredeti jelentését is, ami már az 1700-as évek végére homályba vészett. A Magyar Néprajzi Lexikon állítja, marhapásztor volt a hajdú még a 16. század elején, a század folyamán felvértezték, hogy a töröktől jobban megvédhesse a császári marhákat, lassan már csak zsoldosként tevékenykedett, a század végére hivatásos katonai renddé alakult a hajdúság, így a marhapásztorság a fogalomról már 400 éve lekopott. Elgondolkodtató, hogy a hajdúzásban melyik szerepkörében van inkább jelen a hajdú. Nyilván humorosan fölvezetve, de állapotlás miatt tesznek panaszt

annál, aki eredetileg állatok őrzésével volt megbízva. Ugyanakkor, a játékban a bírói ítéletet is a hajdú hajtatja végre, ez már katonai szerepköréhez áll közelebb.

Sebők Józsi bácsi és Bözsike

Józsi bácsi sok fontosat mond, bár beteg nyelöcsöve miatt nehezeze esik a beszéd. Egy zárójelecskébe rejtve mondja – az adatközlők sokszor nem sejtik, milyen érték birtokában vannak – annak a játéknak a nevét, amiről Péli János bácsi beszélt, és amit eddig a bőrozéssel mostam egybe: *szóligatós*. Úgy leírja a bőrozést, hogy végre én is értem, aki sose játszottam. Pontos leírást ad a

kutyaszelelő működéséről. Felesége, Bözsi néni is előkerül a kertből, akit csak apósom szólított Bözsikének, hisz szomszédként *hallhatta, anyám, apám, Bözsikének szólít*. Egy zöldre festett, megkímélt régi padon ülnek. *Már sokan meg akarták venni, olaszok, sokat ígértek, de ez anyámtól az egyetlen emlék, sose adnám el!* – hangzik a megnyugtató bizonyítéka annak, hogy ragaszkodnak még az elődök hagyatékához. Mesélik, apósom tervezte, hogy eljön, és esténként lejegyzí Józsi bácsi elveszett *vőfénykönyvét*. *De nem érte meg*.

Több ízben tapasztalom, hogy Béla nyomában tapogatózom. Semmit nem akart átadni, megbeszélni – *Minek?! –*, és mégis néhány fogódzó fel-felbukkan utána. Megjelenni készül egy tájházi ismertető. Mikor beküldöm a szerkesztőnek az anyagot, kezembe akad egy cetli apósom írásával: röpketerv, jegyzet, a szerkesztő neve, akivel éppen felvettem a kapcsolatot! Most meg itt vagyok Józsi bácsinál, és azt tervezgetem, rekonstruáljuk valahogy, amennyire hangja és emlékezete engedi, a *vőfénykönyvet*... *Görhét szeretött itt önni a doktor úr. Ahányszor csináltam, annyszor kúttam le a rendelőbe*.

Almási Eszter néni, Péli János bácsiék és Barta Annus néni képet ígértek, régi képeket a családi albumból, amit majd talán, ötletezi Miska, képeskönyvként ki lehetne adatni. Barta József üzeni: néhány tárgyat a tájháznak adományozna, az is elő van készítve, a képek is. Rákérdezek megint az ásatásokra: hol mire bukkantak, kik ástak, hisz közülük már csak ő él. Eligazít, hol találták pontosan a korábbi település nyomait, és hogy a Tódáson lennebb melyik fasor után volt a régi temető. Személyesen is megmutatja, ígéri. (Hirtelen betegsége és halála meghiúsítja tervünket.) Két, számomra beazonosíthatatlan tárgyat hoz elő. Férjem sem ismeri fel a szénavágót és egy tűzoltó alkalmatosságot, egy körvillaszerű szerszámot, amit a nádfedelek égésének megfékezésére használtak. Ez utóbbit a szűrűt ekézve találta József csakúgy, mint az apró pici agyagpohárkát. Csillogásából, épségéből ítélve huszadik századi lehet, a gyógyszerészetben használtak hasonló tégléket. Annus néni képekkel traktál: Hallai József, az anyósa édesapja, *a második kriptá a temetőben az üvé, ű is építtette.* Ő is, lánya is, *Hallai Rozi* – írta fel valaki a kép hátoldalára grafitceruzával – ruházatukból ítélve módosabbak lehettek. *Vagy tizenkét hold a magyaroknál maradt!* – húzódik keserűség Annus néni szájára. Míves aradi és medgyesházi fotográfusok cégére a képek hátoldalán.

A temetőn túl folytatom a gyűjtést. A Gróza téren az első házat Sebők József építette 1956-ban, ott tehát harmincbeliek nem gyerekeskedhettek! Mégsem hallottam tegnapig mástól, máshol az eredetileg gyöpszéli Rozi néni hajdúzásáról, amit magamban csak kalapos hajdúzásnak hívok, megkülönböztetve attól, amit az egykori Gróza téri lány, Süli Katalin mondott. És már az is biztos, hogy *Szönt Iványi tüzet* Kisiratoson is ugrottak, nemcsak Nagyiratoson.

Ma már vár a hajdani *vőfény*. Kártyajátékokat sorol: csapdlecsacsi, opletányos, libás. Lámpánál kártyáztak. Már a nagyszüleik is játszottak. *Az én nagyapám azt mondta mindég: ha föl nézel a templomra, azt írja 1880, én akkor születtem. Ő is József volt, Sebők József, Szögedében születött, ott is vót katona a hídászoknál. Sok szép fénykép van rúla! Némöth Julcsa nagymamát vőtte el, Takács Némöth Matyi testvérét. Takács, mert a pokrócot szötte ruhábul kallantyúval. Talán a keret s a hozzávalók még mögvannak Fodor sógorná.* Elmondja az *ételköszöntőket*. Felmond egy nótát is, amit öregapjától tanult, és ami már akkor is ritkaságszámba ment a faluban. Felmondja, mert mintha tüzet

gyútanának a szájában, ha sokat beszél, ezért nem is igen beszél, énekelni már nem tud, pedig micsoda hangja vót, meséli Bözsike. A tévé és rádió nélküli években őt esténként énekszóval szórakoztatta.

Józi bácsi: Három-négy posztot is betötöttem a strandon tizenhat éven körösztü. A kaszáást csinálták Szatmárinál. Kint, ott a Vencel-hídon kívülrül. Akkor Almási doktor úr elgyütt, és elkért a tanár bácsitúl (Benedek Sándortól), hogy adjon oda engöm, mert másnap lösz egy aratás, és kaszával fogunk aratni, és ő tudja, hogy én tudom, hogy hogy mögy, mint mögy a kaszával az aratás. – *Doktor úr, amennyibe Tanár bácsi elenged!* – *Én el fogom kérni, Józi bácsi.* El is kért. Elengedett a tanár bácsi. Kimöntünk három kaszával. Ahon a három kaszáhon kölletött három asszony, aki szötte a markot: marokszödő. Kölletött egy, aki bekötötte a kévit, miután marokba vót szödve, és egy másik, aki készítötte a *köröszöt* a búzából, ami be vót kötve. Össze vót állítva ja csapat. Gulyás Bandi kint vót kettős létrával, fönt át, és onnan lefilmözte. Szatmári hozott onnan hazurról italt, önnivalót, leteritöttük a pokrócot, és ottan mögröggeliztünk. Persze, a régi divat után kölletött, hogy induljunk: kölletött kötelet is csináni. Egy marok búzát mögfogott az embör, odaütötte a lábához, hogy a föld repüjön le rúlla, s akkor kettő vötte azt a maroknyi búzát, s akkor itt a kalászaná mögtekerke, begyugta közé vissza, és az úgy lött leterigetve, és azzal lött bekötve is, úgyhogy nem más kötél vót. Kölletött hogy tögyünk egy köröszbe, betögyünk négyször négy kévét egymás tetejire, az tizenhat; a tetejire jött a *pap*, az tizenhét; és egyet mög alulra kölletött behelyözni. A közepinél vót mindég a kalász, egymásra esött a kalász, hogy az, ha eső van is, ne ázzon, és ne lögyön befele lejtése, hanem magosabban lögyenek a kalászok, azé kölletött egy kéve legalul, és a tetejire kölletött a pap, és azt le kölletött kötni, hogyha akármilyen szél fúj! Két embör kölletött a lekötésihön. Lekötöttük a kévét a kalászná, ugyanakkor amazon a végén, ahun vót vága kaszával, húzunk ebbül is mög a felső kévébül, ami vót a *vála*, mer válának neveték, a *köröszválát*, azokat a négyször négy, tizenhat kévét. Mi mán arattunk édosapámmal. Akkor maradtam ki az iskolábül. Hetet kölletött vóna, de csak hatot jártam. Minekünk vót tehenünk, borjúnk, és akkor a vakáció idő alatt kölletött, hogy járjak legeltetni. Nagyon-nagyon sokat nem tudtunk játszani, mer nem vótak nagy területök, ahol a jószág legeljön, és kölletött vigyázni, mer ha belemönt a tilosba, akkor a határörök, a *csőszök*, ahogy nevezték nálunk, vagy mögverték a bottal, vagy pedig möntek, és a szüleinknek mondták, akkor otthon kaptunk ki, mer nem ügyeltünk a tehenre

kellőképpen. Vót, mikor kártyáztunk: opletányos, piros hetesös. (Meséli a játékszabályokat.) Dólézás az vót. Ahányan vótunk, bottal, vót ilyen kis högyös dólé möghögyözve, azt kölletött hogy üssük. Az vót a győztes, aki távolabbra tudta elütni. Egymás után ütöttek a gyerökök, egyik kinn vót, aki mögjegyzte pácaból vagy szárízikból csinátunk késsel egy-egy darabot. Akkor még vót szóligatós is: laptával kölletött hogy játszodjuk. Egy szömély vót, aki tartotta a kezibe a lapot. Oda föl vót írva a neve mindegyiknek, és a nevével egy vonalba oda vót írva, hogy *magyar, román, némöt, angol*. Mindegyik név más országot képviselt. Ez az egy, aki szóligatott, az mikor szólította: Magyar!, akkor a magyarnak ki kölletött a lukból vönni a laptát, mögfordút, és mög köllött üsse a többit. ... Az vót a győztes, ki miné több pontot tudott begyüteni, hogy hátba dobta, mer csakis hátba dobta, mer mindegyik szaladt.

Bözsike: Mindég varrt neköm babát ruhából öreganya (Pillből származott a nagymamája). Egyik fiútestvéröm három évvel vót idősebb, mint én. Én három éves, ű hat éves vót, de akkor is ű fiú vót, más, olyan *ugrifüles* vót: *Bözsike, tudod mit, vágjunk disznót! Vágjuk le a babát!* Aztán sirattam mindég, nem vót babám többet. Béla levágta. Szögény öreganya egész délutánokat elvarrogatott, hogy csináljon neköm babát!

Józsi bácsi: Én a nagyapámtól tanultam még egy köszöntő verset, névnapi köszöntőt. Kezdtem olyan suttyó lenni, vittek lovat hajtani a kollektívhon. Ott vót édösapám is, szent Antal közelődött: – *Fiam, köszöntsđ már fel Tóni bátyádat!* – *Rosszul gyün ki, mert le köll, hogy tegőzzem benne!* – *Nem baj, Jözsikám, letegőzhetsz, nem történik semmi!* – **Neved napján, mikor a hajnal hasad,/ Hollók vágják ki a hasad!** – indít. *Na, hogy a fene ögye mög öregapádat is, édösapádat is, de tégöd is, mert mind a hárman olyan huncutok vagytok!* – mondta az öreg. **Keresem az Istent, sehol se találok** (A dal, amit apjától tanult, Kisiratosan nem volt ismert akkortájt.)

Az én apám engöm soha nem vert mög. Nem azé, mintha én nagyon jó löttem vóna. Mindön gyerök csak pajkos. En egyetlen egyszer nemöt az én szüleimnek nem mondtam, de ugyanakkor ök se bántottak. (Visszatér a játékokhoz) Métázás. Vót lapta csináva legtöbbszor ruhából, kócbúl vagy tehénszörbúl is lehetött csináni. Tavasszal, mikor nagyon vedlöttek a tehenek, összegyűtöttük a vakaróval, beletöttük forró vízbe, akkor mögkerökitöttük, oszt dobátuk föl a tetőre. Ahogy gurút lefele, a víz kirepút belüle, és szőrlabda lött belüle. Vót egy *lapocka*, avval ütöttük. Egyik oda vót állítva a laptával, hogy üsse. Kint át a másik egy bizonyos távolságra, 20-25 lépésre, attúl függött, hogy milyen körüak vótak az embörök, hogy meddig bírta elütni. Ez, aki elkapta, mög kölletött, hogy üsse valamelyiköt a laptával, hogy célozza

el. Persze, az is mozgott, nem hogy át, hogy: *No, itt vagyok, dobd hozzám a laptát!* Ha nem sikerödött, akkor annak költött bejönni ide a lapockáhon, és az ütötte addig, még nem lött egy másik olyan, akinek mögint nem sikerödött, és levátotta. Bőrözés. Az szalmavéginé vót csináva, az is dobálás vót, de nem ütni költött a laptát – dobni költött. Ő ottan azé lött direkt odaállva szalma-vagy szénakazalhon, hogy ne repűjön el a laptá, mert ha én mögvágtam a laptát, amég megtanátuk vóna, az nagyon hosszú idő vót. Így ottan hun erre ugrott, hun arra ugrott, őt is el költött, hogy tanája az embör. Akkor háborúztunk is. Lovasháború. Egyik fölvette a másikat a hátára vagy a nyakába. El költött, hogy rántsam. Enneköm köllött fogjam azt is, aki rajtam ült, de hogy a másikat rántsam el, hogy essőnek el a ló is, mög a lovas is. Az azt jelöntötte, hogy űk mán ki vótak lűve. Kétfele lött osztva a csapat, s amelyk csapatból mögmaradtak a katonaság mög a lovasság, amelyet nem bírták elrántani, az vót a győzedelmes. A tanár bácsi hordott bennünket ide, a temető véginé vót Kiserdő, az akácerdő. Amott lent, ahun a méhek vótak a szőlőben, a széna végiben vót ott tíz hektár szőlő, az vót a Nagyerdő, holott az se vót nagyobb majnem mint a mi kertünk mög udvarunk egybevéve, de emez még kisebb vót, a temető véginél abba a laposba, ahun most halastó vagy mi készül. És akkor ott sok akácfa vót, és számháborúztunk. Mindenkinek költött egy ilyen papírt csináni – homloknyi nagyságú papírt mutat –, gumival lukat csinátunk a két véginé, és az rápászolt a fejünkre. Vót rajta szám mindegyiknek, és le költött olvasni. Ha valaki möglátta az én számom, és leolvasta – hangosan költött mondani, vót, aki figyelőmbé vötte, mög jegyözte –, akkor azt jelöntötte, hogy én ki vagyok lűve: le köllött fordítani a (számot), én mán tovább nem játszhattam. Mindég figyeltük, ahun két fa vót közel egymáshon, s akkor aközül lestünk, hogy a számbúl valamelyik szélínél lögyön eltakarva, mert három szám vót, nemcsak egy szám. De nem vót szabad kézzel odatönni, hogy védjed magad, de ha nekitartottuk a fának, vagy ha két ág közé, kinézött az embör, és a másik möglátta, rögtön bemondta...

A feleségöm vagy első vagy második tanuló vót, én nem értem el odáig, de annyit el köll, hogy áruljak, én az iskolába odafigyetem, és én, amit mögjegyöztem a tanár bácsiéktúl, az neköm elég vót, hogy másnap vagy harmadnap, mikor olyan óra vót felelésbül. Én odahaza a kezőmbé azt a könyvet nem vöttem. Az írivalót leírtam. Kemöncénk vót, s a fal mög a kemönce közt vót egy ilyen távolság, *kuckónak* nevezték, bedobtam a szatyrot – susulykábúl font szatyor vót a táska –, s amikor le vót írva az írivaló, én betöttem oda, másnap röggelig nem nyútam hozzá. S ő mög tudja mondani – mutat feleségére, volt osztálytársára –, hogy harmadik, negyedik, ötödikig...,

jobb nem vótam, de rosszabb sem vótam. Az én szüleim nagyon szerették vóna, hogy mõntem vóna tovább iskolába. De én akkor vótam a legbódogabb, aratáskor, mikor sütött a nap a nyakamba kint, a melegõn!

Bõzsi néni: Hát mán én nem mondhatnám!

Jõzsi bácsi: Míg apám nem mondta, nem tõttem le (a mellényt), pedig már szakadt rólam a víz, annyira bírtam a melegõt. Szívesebben kaszátam egész nap, minthogy olvassak. Hányszor mögviccõltem õket (a színjátszókat), hogy nekõm vót hat ív papír is, mikor mõntünk, hogy olvassuk össze, odadobtam a lapokat, hogy nem vállalom: *Nincs mán kedvem! Jól van, mos mán, ha elgyüttem, még ezt az egy fölolvását végbenézem!* S mán csak lestek, hogy nekõm nem kõllött a papír, én mán tudtam. Vót, aki mán, odakerût a sor, hogy végefelé vótunk a próbáknak, és még nem tudta kívülrõl akkor sem. Az is egy idegõlõ vót!

Mesél nemcsak a helyi amatõr színjátszásról, de a tánciskoláról, a *frissesrõl*, a helyi lakodalmi szokásokról. *Leütötték a tustot*, befejezõdött a bál. *Jó, hogy gyüssz! Épp most ütötték le a tustot, nincs mit keressõn ott az embõr, mõhet hazafele, sêta jobbra!*

Június 14.

A 85 éves Takács Tõni

Mint az aradi festõt, Kett Gróza Jánost is talán egyedül Dorka szólítja bácsinak, *Mikulás bácsinak*, fiatalos, szemesemálljól kisugárzása miatt Takács Tõnit sem lehet bácsizni. A kõzlõk közül õ az egyetlen férfi, aki nem a hivatalos nevét mondja bemutatkozáskor, hanem csak ennyit: *Takács Tõni*. Még nincs dél, de Tõni a templommal átellenben a porta elejét lekaszáltatta, épp gereblyél. Mikor a családi fényképekre térünk rá, betessékel. Rendezett, tiszta porta, gyep bukszusokkal, a virágoskertben ifj. Takács Tõni párizsi életét idézõ sötét íriszek, *egy barátja hozta Párizsból*. Regéli, fiával nagyon meg voltak elégedve a Szabad Európánál. *Sokat füllentõttem életõmben*, mesél tovább huncutul Tõni bálokról, lányokról, *hülyéskedésrõl*, mesél beteg anyjáról is a Kisutcán, aki fiát úgy megtanította a kenyérsütésre és takarításra, hogy Tõni körül rend és tisztaság van ma is, bár õzvegy. Edényekkel teli *kaszlit* mutat a hûs verandán, asztalt, ahová soha nem ül ki. A konyhában ódon, mives telázsira figyelek fel. *Ez a Rigó Annáné vót, akit apósom tartott el*. Tõni felesége, néhai Magyar Annus, Magyar Mari néni második unokatestvére, 1930-ban született, s csak

imént hallok, hogy két éve halott, pedig úgy tűnik, a minap mesélt korán elhunyt színész fiúkról. Tóni anyja Barják-lány volt, ott is gyerekeskedett, a Nagyaluban, ahol még mindig laknak Barjákok. Meséli a Magyar-porta sorsát: Magyar Pista háza volt valamikor, de eladósodott, így vette meg a zimándi módos asszony, Rigó Anna – tőle tehát a patinás úri telácsi a konyhában, amit megcsodáltam. Majd őt tartotta el

Tóni apósa és anyósa, így került újra Magyar kézre a telek.

A módos ház szokottnál hosszabb verandájának majdnem a végén újabb ajtó. A rézkilincs csillogása gyakori hasznátságról árulkodik – a *komra*. Valóságos, hatalmas kincseskamra tárul elém, mesés elemekkel: pincelejáró, padlásfeljáró, rendben sorakozó szalonnák a belső részen, ami egy lépcsőnyi magasságban különül el a kamra előterétől! *Nem a földért nősztem!*, szabadkozik Tóni. Nem kell magyarázkodnia! Csak pusztá járókelőként ujjongok, hogy jó kezekben, egyelőre, a bennvaló.

Szól az előretolt legénykedésről, ami a háború előidézte férfihányból adódott. *Tizenöt évesek vótunk, mikor mán legénykődtünk. Muszáj vót! Ahuva csak néztünk, vót egy lány. Egy legényre őt leány jutott!* Mesékre, húsvéti versekre már nem emlékszik, csak, hogy a kisebbek *párfummal locsolkodtak, a legényök kivitték a lánt a kútra, és nyakon öntötték egy vödör vízzel*. Ritka jókedvű, sorsával elégedett ember. Még mindig van ereje tyúkot, disznót tartani, rózsáit, fáit gondozni. Talán a jó kedély az oka, meg az, hogy napközben, amikor le-ledől, a múlt vidámságairól elmélkedik.

– *A métázás a legkedvesebb gyerekkori játéka, mondta a tegnap.*

– Neköm sok jó játékaim vótak. Szerettem játszani! Többen vótunk, oszt akkor egynél vót egy ilyen hosszú fa, szélös is. A másik ott át – a labdát ütni készülő fiú mellett, a bot végénél –, oszt hajintotta a labdát, ennek mög ütni köllött – egy kis deszka vót a végén, hogy a labdát el bírja ütni. Oszt akkor, amilyen messzire bírta ütni. Ott átak fiúk, több, oszt aki elkapta, akkor emezőknek szaladni köllött. Az mög, amelyet leütötte a labdával, akkor az át mindég sorba, aztán mindég annak köllött szaladni.

– *Ez nem a dólzás?*

– A dőlészás ugyanilyen bot vót, de csak bot, és egy rövid darab fát köllött ütni. Kintrő, persze, a fiúk, ha elrakták, én kerütem azoknak a helyébe.

– *S ő állt be a várba? Várnak hívták?*

– Nem mondtunk mink akkor semmit. Mink kitanátuk azt, oszt azt játszottuk akkor mindég.

– *Háborúztak-e?*

– Háborúzni nem szoktunk, mert a társaim nem olyanok vótak. Azok mind olyan nyugodtabb gyerökök vótak. Én sokszor veszeködtem velük, mer nem fogadtak szót. Én mög szerettem nagyon viccelődni, hülyésködni. Ők mög nem.

– *Ez a hosszú élet titka?*

– Tudja az Isten! Utána oszt, ugye, majd gyütt az óvoda. Oda is jártam. Itt vót az első óvoda a községházáná. Hát én ott is nagyon szerettem. Hároman vótunk. Egy Nusika nevezetű vót az óvó néni. Jó kis köpcös asszony vót. Mellette vót a takarító, Mártony Ágnis néni. Régebb, pletyka vót, jóba vót egy tanítóval, Ciguval, úgy hitták. Kiabátunk utána: *Cigu tata!* Huncutok vótunk! De úgy kiabátunk, hogy nem tudta, hun vagyunk. Mindég az vót a szokása, hogy oda leült hátra a padba, s mikor beszét, köpködté, akik előtte ütek. Mérgesök vótak rá.

– *Ormai is tanította?*

– Engömet első, másodikba. Úgy hitták, hogy Ormai László. Nagyon jó tanár vót! Én abba a két évbe tanútam mög írni, olvasni, számolni. A többit nem annyira, de ezt nagyon mögtanútam. A többi öt évbe csak játszottam. Első osztályba vótunk hetvenhároman, maradtunk hatan: négy gyerök mög két lány. Neköm jó gyerökkorom vót! Mán mikor oszt nagyobbak vótunk, iskolások vótunk, játszottunk olyat, hogy, este vót mindég, úgy mondták: cicamica. Sorba vótunk: egy fiú, egy lány. S akkor mindég a két hátsó indút mög szaladni előre. Ha elrakták, akkor azok kerütek bajba. De jó vót, szép játék vót, nem vót piszkos munka. Én ott is hülyésködtém mindég, mer azon vótam mindég, hogy elessek, oszt a többi rámessön. Rosszat nem csinátunk soha, csak jót mög a hülyeségöt. Az mönt! És sokat füllentöttem. Muszáj vót, másképp nem bírtam a lányokkal!

– *Mondta, hogy háború alatt elvitték a legényeket, így a faluban a fiatalabb, tizenöt éves fiúk maradtak csak.*

– Őt lány jutott egy legényre. Nem számított, hogy azok a korosztály, mint én, de vótak, akik négy-öt évvel öregebbek vótak, mint én. Sok lány vót. Akármerre möntünk, néztünk, mindönhol lányokat láttunk. Tudja, milyen a gyerök! – nevet. (...) Mesék mög versek mán nemigen gyünnek elő. Vótam

vőfény is sokat. De mán nem tudom a szövegöket. A könyvemöt odaadtam a fiatalabbaknak, de azok közül mán nem él egy se. Sok möghalt fiatal korában. Utoljára Annus haragudott érte, hogy *mindég csak odacsavarogsz* – két nap, mer szombat mög vasárnap is ott köllött lönni. Ahelyött, hogy gyűttem vóna haza, odamöntem mindég a lakodalomba. Annus mindég piszkát, osztán egyszer abbahattam a vőfényiségöt. Tizenkilenc éves koromba.

– *De akkor még nem is volt nők! Már akkor parancsolt Annus néni?*

– Parancsolt hát! Azt köllött csináni, amit ő mondott! Három hónap vót még az eljögyzésig, amikor kiderüt, hogy udvarolok neki komolyan. De akkor mi pletyka vót! Mer a vót az igazság, hogy ő gazdalán vót, én mög nem vótam oan gazdafiú. Sok gazdafiú szerette vóna, de nem mönt hozzájuk. Sok lán szeretött vóna engömet, én mög nem möntem azok után. Én nem möntem senki után soha. Mindég mondogatták: kihön akar ez jární, hogy nem mondja mög! Négy évig titokba vót mindön. Nyáron könnyebb vót, de télön nehéz. El köllött bújkáni, mint a hidegön kint ácsorogní, az mán hosszú idő. De soha, de soha mink nem veszeködtünk.

A gyermekjátékokról minduntalan a kocsmai élet irányába kanyarodik – ivászatok, *legényködés*, biliárd. *A Tódáson is vót egy kocsmá, a Kisútca végén a Csárda, a Kisközné vót Sirkó, akkor itten vót kettő: Sándor Miska mög Frigmannék, az öreg Frigmanná ott is kocsmá vót. Vót vagy nyóc!*

Június 16.

Összevetés a Kovács-gyűjteménnyel

Az Iratosi kertek alatt Gyermekjátékok c. alfejezetébe Falkus Juci néni egy játékot diktált be, a *Zöld fű, zöld fű* címűt. Most is feléneklei, és közben, a gyűjteményt lapozva, még sok játékra bólínt. Felsorolja az adatközlőket: ki él, ki halott, többnyire halott: a gyermekjátékok12 adatközlőjéből ma már rajta kívül csak Tóth, szül. Godó Irén néni, Hajnika óvónő édesanyja él a faluban; a rokon Kása Juci Aradon; Korpa János és Hügge László Magyarországon.

Bár nem kimondottan játékok, nekünk ezek vótak a játékok – mondja Juci néni a naphivogatóra (*Süss ki, Nap*), esőcsalogatóra (*Ess, eső, ess*), mondókákra (*Gólya, gólya, gelice; Aki nem lép egyszerre*). Főzés közben, a párjával erről beszélgetnek, így könnyebben felidézí. *Össze köllött vóna hívja az asszonyokat!* – javasolja. A tapasztalat bizonyítja, hogy közösen hamarabb

összeáll egy-egy felidézett játék. **Hová mész te, kis nyúlacska? Ingyom-bingyom tálibe..., ilyen is vót.** Eszükbe jutott a hajdúzás is. Pontosít, hozzáad.

Csak a címeket sorolom fel, Falkus Margit néni mondja a Kovács-kötetben szereplő mondókák, énekek más-más szövegváltozatát. A *Pitty-patty*ot ő sem tudja. Katóka sem él már, hogy fölidézhethné. Jusztí dédink bátyjának, Kása Antalnak volt a lánya. *Két éve hogy eltemettem*, mondja húga, Czank Juci, mikor ma felhívom, és a közeli rokonság ellenére csak most tudok meg biztosat Katóka haláláról. Újra beigazolódni látszik: a kapocs a felmenő volt. Béla tatához, a rendelőbe még járt Juci is, de mióta nem él, még jobban szétszóródott a család. A *Jön a kosár* című játékot sem tudja senki. Adatközlője, Horváth Piroska szintén halott. De a *Bíró uram, kútba estem* nem ismeretlen, még a párbeszédet is tudják.

Kisutcai asszonyok

Péli Irén nénit keresve sétálok a házával átellenben ülő asszonyokhoz. Irén néni húga, *Eti*ke Kovács minket érintő fejezetének legalaposabb adatközlője, lehetséges hát, hogy a két lány a hat év korkülönbség ellenére is, tudott egymás játékaikról, hallotta a nagyobb, mit játszik a kisebb, ha nem a kisebb leste el a nagyobbtól. Ezt igazolta vissza, hogy Irén néni nagyon sok, de nem minden játékot tud felidézni, amit húga annak idején közölt. *Az az ötven év!* Szerencsémre, jó hangja van, szépen éneklí a dalokat, bár sok helyen a kötetbe néz, hogy ne akadozzon. Hevesi Erzsébet játék közben bekövetkező gyermekbaleseteket említ: *A dóléval a Kisszűcs szömit kiütötték.* Anyja tiltotta is a kis Erzsébetet ettől a játéktól. Ekkor mesél egy új játékról: lovazás - egy madzaggal a lovat befogták, és hajtották. Énekelnek az asszonyok, egymást kiegészítve, helyenként más-más változatban mondva egy-egy sort. Kérdezem tőlük is a *Pitty-patty* és a *Jön a kosár* címűt – *Hol van már a tavalyi hó?! Elfelejtöttük.* – legyint Godó Julianna. Sok vargabetűje van a közös beszélgetéseknek: a *kendőrt lombolni*, levágni kell, ezután rakják *ollóba*. Virágokról beszélnek: *nyári ibolya*, hallok egy Kisiratoson régen gyakori, ma már talán nem létező futó, fehér virágról. Akkor tele volt vele a Nagyerdő, a méhek nagyon szerették. Dagasztással kapcsolatos szólások. *Addig köll dagasztani, míg nem fűtyül a kenyér.* (Péli Irén) Vagy *míg nem izzad a pallás, a homlokunk.* (Hevesi Erzsébet)

Június 17.

Godó Irén néninél a Nagyfaluban

Csak lányok voltak a környéken. Lányok, akik közül ma már rajta kívül senki sem él. Talán a fiúhiány miatt maradt ki az ő gyermekéveikből a dőlé, kuskadisznó, és játszottak helyette több énekes-szöveges körjátékot. Szabadkozik, sok mindenre nem emlékszik, de serkentőleg hat rá a Kovács-kötet. Neki sincs meg, mint ahogy a kisutcai asszonyoknak sincs, Bandi bácsiéknak sincs, Falkus Juci néninek sincs, pedig ő is adatközlő volt. Mindenkinek csupán megvolt, de egy jó barát, rokon vagy ismerős *elfelejtette* visszaadni. Nagyon várják az iratosiak az *Iratosi kertek alatt* új kiadását.

Június 19.

Vissza Gál Ilon nénihez

Kedvesen fogad, pedig régóta nem látogattam meg. Jó a hangja, de *Ez a tök!* – bök csalódottan a fejére. Ennek ellenére sok érdekeset mond és énekel. Egy másik, vélhetően korábbi játékleírást ad a *Tüzet viszek kötőm alatt* játékhöz. Durva játék volt: némely fiú alaposan hátba verte a lányt *az ökönyi kezével, hogy orra esött*. A hintáztatónak pajzán változatát éneklí, amit nem hallottam eddig. Sok éneket tud még, csalogat vissza.

Június 19.

Könyvbemutató

Ecco *Nyitott műve* jut eszembe, amikor tulajdonképpen megjelenése előtt mutatjuk be a könyvet, bár ő az értelmezés, az értelmezhetőség nyitottságára alkalmazta a fogalmat. A gyermekjátékok nyitott, mert képlékeny anyag – folyamatosan alakuló, le nem záruló, sőt: az emlékek meginterjúvolása befejezhetetlen. A közben 105-re duzzadt játéksor a könyvet bemutató, Aradon gyermekeskedő Ujj János előtt nem ismeretlen, még kiegészíti két játékkal. A *birodalom* és *üsd a harmadikat!* c. játék elnevezését adatközlőim nem ismerik, a játékmenet azonban nem ismeretlen előttük sem. Az egyik legfontosabb játéknak is eltérő a neve: ami Kisiratoson dőlé, Aradon bige. Talán magyar közvetítéssel szivároghatott be egy röpké időre a kürtösi gyermekek közé *bigá*-ként a nyolcvanas években.

Forrásanyag gyanánt Miska átküldi a még meg nem jelent tájszótára ide vonatkozó részét. *Bakkozás* – tűnik fel egy eddig ismeretlen játék máris az elején. Ezt a főleg Gyöpon gyakorolt bakugrást alaposan elmagyarázza Lévai Lajos bácsi lánya-unokája boltjának belső udvarán. A bűrözésről idős Kurtucz Mihálytól a tájszótár így idéz: *Bűr, az 1920-as években játszottuk a bűrözést. Két csapat, fiúk (serdülők), egy-egy kapitánnyal. Jó három lépésre egymástól két vonalat húztak. Választás a csapatba: a két kapitány mutató- és nagyujjával egymás ujjai fölött megfogta a 10 centis pálcát, és aki hamarabb ért a pálca tetejére, az választott magának embert (játékost) a csoportjába. Aki maradt, az került a vesztes csapatba. Például hárman-hárman: a három vesztes a vonalra állt, szembe vele a győztes csapatkapitány. A vesztes odaadta (odadobta) a labdát – bőr- vagy rongylabda, inkább bőr –, hogy elkapja. A vesztesek elszaladtak, a győztes a vonalig futhatott, és a labdával egy játékost le kellett hogy üssön (el kellett találnia). Az kiesett a játékból. Jött a másik, aztán a harmadik – le kellett ütni mind a hármat! Ha a támadó leütötte őket, akkor ők lettek a győztesek, ha csak egyet nem, akkor a vesztesek nyertek és akkor ők adták! Ha ők győztek, addig maradtak, míg nem vesztek!*

Adatközlőim (már) nem tudnak erről. *Bissengölés, büssengülés*, olvasom a bukfencet, amiről a hajdúzás részeként hallottam, és azt hittem, *bucskázás*, és értelemmel használta Sírásó Kati néni. És a cigánykerék vajon itt is cigánykerék? Hogy volt, az nem vitás, mint ahogy kézen állással vagy járással és fejen állással is mulatták az időt a gyermekek mindenütt. Csövön, rúdon is lógtak. *Tajicska, tajicskázás* – mondja Falkus Juci néni, és ad hozzá még egy tökből, cirokból készült tajicskát is Lévai Lajos bácsi.

Miután többen azt mesélik, hogy a betlehemezés cigány gyermekek körében volt elterjedve, *magyar gyerök nem betlehemözött*, karácsonyi kéregetés volt tulajdonképpen, kezdetben félreteszem, bár a kisiratosi magyarajkú cigány gyermek játéka is népi gyermekjátékaink része. Viszont többen úgy vélik, hogy felnőtt cigányok betlehemeztek, és Tóth Eszter néni is azt meséli egy *diósropogós* mellett, hogy *Vót két-három asszony mög egy idős bácsi, Zóddág Jani bácsi, azok vitték a betlehemöt, s hozták. Két cigán asszonnyal vitte a betlehemöt. Azt mutogatták, a kis Jézus születését, s adtunk nekik pénzt.* A tájszótár és Kovács Ferenc kötete segít kiigazodni: a huszadik század elején magyar legények betlehemeztek.

Egészen más *csülközést* ír le Bálint Sándor nyomán Sarusi Mihály,

amire itt nem *vélekőznek*, azok sem, akik a *csülköst* ismerik. Murádin nyomán *di(j)ótörésnek* nevezi Sarusi azt, amit *sótörőnek* mondanak a faluban. *Gombozást* említ, *lyukba gombozást* illetve *falra dobót*, ami nagyon hasonló a *piccézéshez*, de mégsem az, sőt mindhárom más-más játék, világosít fel Lévai Lajos bácsi. *Foci* is volt, tudom meg Miskától. *futball*, egészsíti ki Lévai Lajos bácsi. *Iringa*, így mondták régen a korcsolyának, a rajta való síklást *iringálásnak* hívták, ismerteti a szó etimológiáját újra Sarusi, ami később csak csúszkálást jelentett. *Iringa, gricsúj*. Hangzásában is távol áll ez a két szó egymástól. Palkó Almási tata a Templomutcában így, Vajda tata, a bölöni Bodor utcában úgy mondta. Adatközlőim sem a *kacsázás*, sem a *békázás* kifejezést nem ismerik. Ők *ugratták a küvet a vízön*. *Ugratós* – mondja Falkus Jani bácsi. Talán, ha élne még Misa bácsi! (Már Ilon néni is napok óta gyöngélkedik.)

A költözés átka, hogy a könyvtárban sem akadok még minden könyv nyomára, így nem találom Godó atya önéletírását sem, és nem tudom megtenni, amire Miska gondolt: kivonatolni Godó Mihály gyermekkori játékokra vonatkozó emlékeit. A játékos kedvű atyát idézi: *Nagyon szerettük a játékokat. Volt a dobolás, azt sokan ismerik, aztán volt a dölé, régi magyar dolog ez. Azután a méta, a jukra kanász, jukat találász játék. Ezt többen lehetett játszani; mindenkinek volt egy kis gödre, közepén is egy gödör, és be kellett hajtani egy labdafélét abba a középső lyukba bottal. De vigyázni kellett, hogy amíg én elmegyek, és teregetem ezt a gömböt, addig a másik el nem foglalja a helyemet, mert akkor elvesztettem. A kuskadisznozás egy másik (talán korábbi?) elnevezése a *lukra kanász, lukat tanász!* – pontosít Andri bácsi. A dobolóról is lerántja a leplet: *A dobolás? Hát a bújócška! Mer ki köllött dobolni! Újdonság Miskától: Parittyá-tér volt a Kisgyöpön, hol nem zavarta őket üveglak, majorság, dolgát végezni igyekvő embör, asszony.* Lévai Lajos bácsi hangsúlyozza: *parittyának* mondták régen, a csúzli újabb keletű kifejezés. Miska szemelvényéből visszaköszönt Béla tata és Juszi mama alakja: „A legények oszlopot vertek a földbe, arra húzták a fa kocsikereket, a lányokat fölültették, jól meghajtották, a lányok visongattak... *Édösanyám még jáccott így! Vót nagy visongás.*”*

Október 4.

A citrus

Búza Manci néni, a szomszédból portája elejéről kósza *cidrust* ígér. *Mondták, hagyjam mög, mert mind kiveszött a faluból. Őszre köll csak úgy legyugni.* Nagyobb eséllyel ver gyökeret, fontolgtatom, mint az egykori gyermekjátékok. A fiától kapunk is annyit, hogy alig győzzük leszúrni. Lajcsi

bácsi újra felvilágosít: az ötvenes évek elején volt egy Lukács nevezetű rendőr, aki mindenkitől megkövetelte, hogy portája elején egy sor akác- vagy gyümölcsfa legyen, közte virággal. Emellett az árok felé még ültessenek egy sor cidrust is, mert azt nem nagyon bántották a csordába járó szarvasmarhák. *Dehogynem, az enyémet többször letörték!* – vágja rá Búza Jancsi. E két faszor közt volt a jobboldali szabályt követő, egyirányú bicikliút. *Úgyhogy a központ felé csak a túloldalón haladhattam, hiába laktam ezen az ódalon. Haza már gyűlhettem a saját ódalunkon.* Mára a biciklisek egyik fele a járókelőket riogatja, másik részét az autósok kíváncsják valahová. Ki hinné, hogy az ötvenes években Kisiratoson lehetett, amit csak a holland vidéken tapasztaltam, összeütközés nélkül, önfeledten kerékpározni!

Október 5.

Nagy ember kicsi kutyával

Pityu, nyomában Sárival. Így ismerik az új boltban a nyolcvannyolcban Magyarországra átbiciklizett Bagi Pityut, a kisiratosi tájházi gyűjtemény megalapozójának, Kása Antalnak az unokáját, a *pitty-patty* adatközlőjének, családunk Kiskatójának vagy Katókájának fiát. Kiszámolom, férjem másodunokatestvére. Mikor először jár a tájházban, megbotránkozik, hogy csak töredéke nagyapja gyűjteményének. Hallomásból tudom, foghíjas az, ami maradt, amit meg sikerült mentenie apósomnak Anti bácsi halála után.

Okos ember ez a beszélve is szótlán, marcona Pityu. Érdeklí a falu sorsa, a rokonságok lajstromba vétele, a történelem. Pótol néhány hiányzó részletet, a Kása-porta anekdotáival lát el. Éppen gyermekeim ükapja, Anti bácsi és Juszti dédink édesapja – ebbe szokott férjem belezavarodni, és egy *már nem tudlak követni* legyintéssel le is mond a rokoni lánc követéséről –, az öreg Kása Mátyás volt híresen gyermekszerető. Nála mézből, almából, dióból sosem volt hiány. A gangon kancsóiban tej sorjázott. Nem eladni, *Tódd ki, Vera! Jó lősz a gyerekeknek!* – adta ki a parancsot nap mint nap, mert hozzájuk sereglettek a szomszédságból a gyerekek, *szőgény* Faragó ágról is az apraja-nagyja, emlékszik vissza Faragó Magdus néni. Gál Elek bácsi is a szomszédban gyerekeskedett. Ő mesél a négyfős, bárkaszerű hintáról, ami Matyi bácsiéknál a kocsiszímben láncsal volt felszerelve, azt hajtották.

Pityu tovább anekdotázik: *Akkor lett a faluban gólyaláb, amikor Antal nagyapám csinát, hogy majd azzal megy a templomba, mert hogy sár van. Nem vót akkor kű se, nemhogy beton, nem akarta besározni a kisúvicolt*

csizmáját. Őreg Kása összehívta a gyermekeket, és elgáncsoltatta a fiát. Anti bácsi sose ért gólyalábbal a templomba... Majd: Őreg Fischer, az is Sanyi bácsi vót, s űk (őreg Kása Mátyással) jóba vótak. Az öreg kitanáta, mert mindig a hülyeségöt csináták azok is, kitanáta egyször: a feleségivel ledaráltatott sütőtököt, átnyomatta a kőbásztőtőn. Tudta, mikor jön az öreg: letötte oda a pad mellé, de jó, hogy szöm előtt lögyön. Jön, mindjá észre is vötte: – Nézd mán, valaki odaszart! – aszongya. Az öreg Sanyi bácsi játsza, hogy nem tudta: – Tényleg az anyja istenit! – aszongya. – Fogadjunk, hogy mögöszöm egy litör pálinkáé! – Eridj má! – aszongya neki az öreg. – De, mögöszöm, hozd a litör pálinkát! Végül egy ízig-vérig kisiratosi szólással mulattat: Okos vagy, mint Falkusné kácsája! Keletkezésének körülményeit is megosztja: az öreg Falkusné a Gyöpön eldicsekedett, hogy neki olyan okos kácsája van, hogy az Andóékig húzódó éren megtojt, majd hazahozta a tojásait... Azóta símogatják az oktondi embert ezzel a szólásmondással Kisiratoson...

Melyik fáj jobban: ha itt lebozgoroznak, vagy ha odaát lerománoznak? – kérdez Pityu, mintha csak magával beszélgetne. *Mert annak, aki lebozgorozott a katonaságba, összetörtem az állkapcsát.* Mintha csak azon rágódna, hogy emennek, aki jobban bánt, mi járna. A kérdés felettébb izgalomba hoz, annak ellenére, hogy az ellenünk szavazás után a magyar állampolgárság megszerzését is alaposan fontolóra vettem, míg végül győzött a csakazértis. *Tudod, Pityu, attól, hogy magyarországi, még nem feltétlenül magyar.* De hideg logikával Pityu szívét sem lehet megengesztelni. Eszembe ötlük a *Hun fohász*. Pityunak olvasnia kellene!

A gyűjtés tragikomikus útvesztői. *Hogy álljon beléd a börzs!* – szórja tréfásan a szitkot szomszéd Gáll Vera néni a macskájának. Kérdésemre, mi a börzs, azzal a felvilágosítással szolgál, hogy *hát a hideg, miután meghalt!* Hosszas kutakodás, újrarákérdezés után derül ki, *görcs* a „börzs”!

Október 23.

Gazda Klára kötetét hozza ma a posta. Halottak napja közeleg. *Orvosuk* sírját tisztítják a nénik. Munkájuk végeztével leülnek egy szóra. Fellapozom a könyvet, taláalomra idézek. Kapásból mondják a mondókák kisiratosi változatait. Meggyőződöm: gyűjteményem valóban soványka szelete annak a gyermekvilágnak, ami gyermekeim dédszülei, nagyszülei világában volt egykor Kisiratoson.

December 6.

Ui.

A tájnyelvi ellenőrzés során, könyvem átolvasása végeztével csóválja a fejét Juci néni: miért mondják sokan, hogy nem is játszottak, mikor azért akadt bőven idő játéokra is. Ezt alátámasztandó, sorolja fel a gyerekek számára kötelező éves mezei munkálatokat, ezzel pedig újabb adalékot ad a gyermekéletről: *Tavasszal a kóréverögetés és acatolás – a gyomot irtották ki a búzából; porolás – a répa középit kikapátad a gaztúl; gyomlálás – ritkítették a répa sorát. Utójára, rá egy hónapra mögkapátuk. Mikó azt bekapáta, aratásig nem vót dolog!*

Zárja a naplót a Lévai Lajcsi bácsitól hallott esti ima, amelyik lehet, hogy olyan, mint ez a gyűjtemény – hézagos, mégis búcsúzóul ezt választom, mert arra a biztosságos érzésre emlékeztet, amint nagymamám, térben, időben és vallási felfogásban kicsit távolabb, imádkozni tanított:

**Én lefekszök én ágyamba,
Testi-lelki koporsómba,
Csalárd ördög mög ne csaljon,
Légy mellettem, Mária!
Egyik őriz éjfélig,
A második hajnalig,
A harmadik halálom óráig.
Ámen!**

Játékok és együttjátszók

A történeti korszak- és kultúraváltások – számos nyereségük mellett – jó néhány fájdalmas veszteséget is magukkal hoznak. Több, mint másfél évszázada teszünk ellene, hogy a hagyományos közösségek felbomlása és az írásbeliség általánossá válása ne taszítsa csaknem végleges feledésbe a megőrzésre érdemesnek ítélt hagyományos, szóbeli népi kultúrát. Az e célból összegyűjtött és megőrkített folklóralkotásokat számos technika, médium, intézmény juttatja el a jelenkori, teljesen megváltozott környezetben élő emberhez, hogy színesítse, humanizálja annak életét.

E szándékból született Vajda Noémi kisiratosi népi gyermekjáték-
-kötet is, jóvedelmével anyagilag is támogatni kívánván a kisiratosi néptáncmozgalom felélesztését, és a régi játékok felelevenítésére alkalmas megoldásokon töprengve (hagyományőrző napok, hetek, falunapi foglalkozások szervezése). Műve iratosi tájnyelben íródott. Újszerűsége, hogy a maga gyűjtötte csaknem 250 alkotás történető bemutatásán túl azok felidézőit - 76 idős embert, asszonyt - és magamagát is személyes ismerősünnké avatja. Terepkutatásaiba iskolás gyermekeket is bevon, az aktív munka és felfedezés örömeivel ajándékozva meg őket. Az egyes játékok kirakókocka-szerű építgetésével, valamint a gyűjtőnaplója közreadásával virtuálisan olvasóit is munkatársaivá lépteti elő. Az elő- és háttér ilyenén összekapcsolása munkájának kulturális antropológiai kiterjedést ad.

A játékok háttérében, mozaikkockák formájában, fel-felvillan a falu jellegzetességeinek – az árvízjárta vagy borította laposoknak, szárazereknek, csatornáknak, gypszeinek, kiosztott telkeken épült falurészeknek, dohánykertész tanyaíknak – a képe. A kutató megrendült pillanatképekben mutatja be a fizikai létükben vagy lehetőségeikben nap, mint nap fogyatkozó öregeket. Ki végleg eltűnik, ki öregotthonba kerül, ki magára zárhatja a kaput. Különböző egyéniségű emberekkel ismertet meg, köztük „nyílt tekintetű, szálkás modorú, szigorú hangú, de egyenös természetű asszonyal”, „jókedvű, sorsával elégedett, fiatalos szemesemálljól kisugárzású 85 éves férfivel” és másokkal. Találkozunk a falu társadalma különböző képviselőivel: dohánykertésszel, cseléddel, gazdalannyal, kismemessel, kulákkal. Megannyi, a hasonló történeti keretek közt formálódó külön sors. E nemzedék életére a katonaság, világháborús

zűrzavar, orosz betörés, fogság, menekülés, illegális határátlépés, kint rekedés, éhínség, társadalmi vagy politikai meghurcoltatás nyomta rá bélyegét. Az árvaság, szegénység, munkaerőhiány az iskolai tanulási szakasz meredek megcsonkulásához vezetett („első osztályban voltunk 73-an, maradtunk haton, 2 gyermek és 4 leány”. „Ötvenvalamennyiből csak négy lány jártuk ki a hét osztályt.”) A megélhetés parancsa az analfabetizmus ellenére kimunkálta az ahhoz szükséges készségeket. Pl. a dohánykertészek írni nem tudtak, de kitűnően számoltak.

A szokványos gyermek-munkafeladatok mentén kirajzolódik a gazdálkodás és a mindennapok szerveződésének megannyi mozzanata, és azzal összefüggve, vagy szemben állva, a játékra fordítható alkalmak, időszakok, helyek sora, a résztvevők kiléte, kvalitása és repertoárja. Pl. a *gyöpszéliek*nek a téhenlegelőként hasznosított *gyöp* volt a kedvenc gyülekező- és játszótère, magas fűvében jól lehetett buvócskázni, puha földjébe cövekeket verni. A Kisgyöpöt *Parittyá-térre* avatta, hogy ott „nem zavarta őket üvegablak, majorság, dolgát végezni igyekvő embör, asszony”. (Sarusi Mihály) A felaprított tavaszi gallytüzelő a *dőlész*áshoz biztosított eszközt. A szórakozásra tilos böjti esték megengedett kinti és benti játéakai a kamasz fiúk és lányok egymás iránti érdeklődésének ébredését sejtették.

A gazdag itteni játékkincs mindahány típusának van megfelelője a magyar folklórterületen. A helyi sajátosságok egyfelől az egyes típusok, típuscsoportok gyakoriságában, kedveltségében vagy háttérbe szorulásában mutatkoznak meg. Az erdélyi és partiumi gyermekek repertoárjában általában a bicskás, botos és labdás játékok dominanciája tűnik fel, szemben az észak- és nyugat-magyarországi nagyszámú énekes-táncosjátékkal. Akisíratosi alkotások további egyedi vonásait a magyar alaptípusok hiteles, helyi változataiban találjuk meg. Ugyanegy játéktípusnak a helységen belül is több változata lehetett. Pl. a rendkívül népszerű *dőlész*ásban „generációként, utcánként van itt-ott eltérés: volt, hogy a dőlét kalappal kapták el; volt, hogy kintről vissza kellett röpíteni a körbe, ahonnan kiütötték; volt, amikor haladtak vele: ha nem tudták visszadobni a körbe, ahová leesett, onnan ütötték ki újra. Van, aki szerint leginkább a fiúk játszották, de több adatközlő emléke rácafol erre: ”(...) ki tud nagyobbat ütni.” Értésülve a játék térhasználatáról, térformájáról, szemléletes szokíncséről és menetéről, ismerjük fel, hogy a kör nem más, mint képzeletbeli vár; egy eltávolítani való eszközzel, a dőléval. A vár védője, az *elűtő* egy lyukból, a *kapu*ból vagy egy billenő deszkáról dőléssal *üti ki* és próbálja minél messzebbre eljuttatni a dőlét, hogy a kinti *dobók* ne tudják kifogni és

visszajuttatni. Védelemmel és térfoglalással járó ügyességi vetélkedésről van tehát szó, a sikeres elűtő akár a másik falurészig szorítja ki ellenfeleit.

Találunk a kötetben egy-két, az emlékezet kopásából eredő bizonytalanságot is. A töredékes formában fennmaradt játékok jelentősége, hogy a kutatás fontos forrásaiként eddig ismeretlen motívumokkal világíthatják meg a játéktípus jelentését. Ugyanakkor a típus alapján – noha nem egészen megbízhatóan – a játszani óhajtók számára rekonstruálhatóak is.

Vajda Noémi könyvének egyik főérdeme az atmoszféra-teremtés. Úgy szólaltat meg kisiratosi embereket, úgy tűnődik el sorsukon, örömeiken, bánataikon, problémáikon, költészetükön, hiedelmeiken, hogy bennünk is megmozgat valamit: valamennyien a szívünkbe férkőznek, érezzük, hogy együvé tartozunk. Mi is úgy gondoljuk, hogy „nem volt mindenünk úgy meg, mint most megvan a gyermekeknek, de valahogy boldogabb volt a gyermekkorunk. Nem vettük figyelembe, hogy szegények vagyunk, vagy gazdagok vagyunk. Szép volt a gyermekkorunk.” Kívánjuk, hogy az itt feltárt szépség tegye gazdagabbá a mai és mindenkori kisiratosi gyermekek lelkét és életét is.

A játékok típusrendje

JÁTÉKKÉNT MEGÉLT CSELEKVÉSEK

A MINDENNAPI ÉLET CSELEKVÉSEI

Bitangolás

Gyűjtögető játékok

- csemegeként gyűjtött növények
 - agacsi (akácfavirág)
 - papsajt
 - pipacs
 - sóska
 - szentjánoskenyér
- fácsnfogás
- gombászás
- halászás kassal
- piócaszedés
- vadgerlice fogás
- vadkacsatojás-gyűjtés
- varjúra parittyázás

Játék a természetben

- csillagnézés
- időjósítás (tapasztalati tudás elsajátítása)
- orgonás
- pápika-pápika (mondókával)
- pipacsos (mondókával)
- porfoci
- süntör (régai táplálkozási szokás felidézése)

JÁTÉKOS GYERMEKMUNKÁK

- birodalom
- duda, dudálás (a pásztortól kölcsönként vagy elcsent hangszerrel)
- főzés-mosás
- karikás(sal durrogás) (hangkeltés a gulyás ostorával)
- kidobolás, dob (segítség a kisbírónak)
- kiskert
- szánkó: kisszánkó és lovasszánkó (lovasszánon utazás, a faluba' egyet kerülés)
- (a) vaskútra jártunk (vízhordás, mint találkozási alkalom)
- (a) vendégrúdra kapaszkodtunk (szénarakás közbeni játék)

AZ ÜNNEPI SZOKÁSOKBAN VALÓ RÉSZVÉTEL, HIEDELEMCELEKVÉSEK

- az aran(y)csikó ötetése
- betlehemös
- dobozütés
- (a) háromnapok köszöntése
- kolomp(olás) (farsangi felvonulás, zajkeltés)
- locsolás. locsolóversek
- lucapogácsa-keresés
- lucázás (nagy legények szokása)
- möntünk cigán(y)nak (disznótorkori szokás)
- Szönt Ivány-i tűzugrás
- tojás hátradobása
- újévköszöntés

JÁTÉKOS SZÓRAKOZÁSOK

- fürdőzés
- hógolyózás
- iringálás (jégen csúszkálás)
- sársuvasztás
- szaladgálás
- ugrálás

UTÁNZÓ JÁTÉKOK

A felnőttek mindennapi életét utánzó játékok

- apás-anyás
- babázás
- cigarettázás
- kishótos
- kisházazás
- lovazás

A felnőttek ünnepi szokásait utánzó játékok

- kishálozás, citerabál
- kishalottas
- kislakodalmas, kislakodalom
- kisszínház

TÁRGYKÉSZÍTŐ JÁTÉKOK

- figurák
 - baba ruhából (lásd uo.)
 - cirokbaba (lásd uo.)
 - csutkababa (kukoricából, hajjal – lásd babázás)
 - fababa, kontyos baba (lásd uo.)
 - gesztönyefaragás
 - hőembőr
 - ijesztő (madárijesztő)
 - kis birka
 - kukó (tojásmadár)
 - magyar ruhába öltözött baba (lásd uo.)
 - töklámpás, töklámpa
- díszek
 - csigaházból gyöngy (lásd gyűjtögető játékok)
 - kikirics (gyermekláncfűből nyaklánc, karkötő, koszorú)
 - virágok, bimbók füzése (lásd uo.)

JÁRMŰSZERŰ JÁTÉKOK

- fakorcsulya. korcsolya. iringa (lásd korcsulyázás)
- gólyaláb
- kisszánkó és szánkó. lovasszánló. lószánkó
- sárkány
- tajicska (tökből és cirokból)
- vitorlás játék

HANGSZEREK

- cirokhegedű
- citora. citera
- csörgő (kutyacsörgő utánzása)
- fergentyű (kabátgomb zugattyú)
- furulya
- füttyüllő (eperfakéreg síp)
- kakukk. kakas (cserépsíp)
- kerepelő
- kicsi karikás (ostor durroztatása)
- levélsíp
- síp (fűz-, bodza- vagy gesztenyehéjből és bélből)
- szájmuzsika (fésűmuzsika)

FEGYVEREK

- durrancsos (kulcspuskázás)
- hulai. hulai hú. kukapista (sárpuskázás)
- karbitozás (szilveszter esti zajkeltés)
- nyilvesszőzés
- parittyá. parittyázás
- pisztoly
 - bocfapuska. bocpuska. kócpuska (lásd kémözés. kémezős)
 - fából pisztoly (lásd uo.)
- sársuvasztás

LABDÁK

- fagolyó (lásd kuskadisznózás)
- rongy, rongyba csavart széna avagy fűrészpor, cérnával megkötve (lásd kuskadisznózás)
- similabda
- szivacsabda lásd foci, football
- szőrlabda (nemezlabda) (lásd felesbábázás, kuskadisznózás, métázás, tekézés)

EGYÉB

- csákó (papírhajtogatás)
- csónak
- csutkatorony, vár (kukoricacsutka építmény)
- forgó (szélforgó)
- illatos víz vagy jó szagú víz locsoláshoz
- kirakós (gyufásskatulyából)
- kisbútor (gyufásskatulyából)
- kutyahinta (mérleghinta)
- kutyaszelelő (forgóhinta)
- kutyázás (forgóhinta változat)
- macskapatkolás
- pörgettyű
- ustor. lóhajtó ustor. lóustor

ESZKÖZÖS ÜGYESSÉGI JÁTEKOK

- birodalom (bicskás)
- bolon(d)kocsi. hinta. ringispír
- céllüvés
- cernalevevő játék
- csülkös (bicskás)
- dobozútés
- falhon dobó. falra dsobó (pénzezés)
- gombozás
- kerékvezetés (karikázás)

- kémőzés. kémezős
- kiszabadulás (fonaljáték)
- kocázás (kapókövezés)
- korcsulyázás. fakorcsulya. korcsolya. iringa
- kötélhúzás, kötélugrás
- kugli (bábuk célzással ledöntése a felnőttek kuglipályáján)
- piccézés (pénzezés)
- tajicska (karikázás)
- teke (árokba állított fadarabok célzással történő ledöntése)
- tutajozás. csónakázás
- ugratós. békázás (kő vízén ugratása)

LABDAJÁTÉKOK

- bábázás. szóligatós (kidobós)
- búr. bürözés. bőrozés (kidobós)
- felesbábázás (kidobós)
- foci, fotball
- labdázás (ütögetős földre, falra)

SPORTJELLEGŰ NÉPI JÁTÉKOK

- dólé (botos játék)
- kuskadiszno. lukra kanász, lukra tanász (botos-labdás játék)
- méta (botos-labdás játék)

MOZGÁSOS JÁTÉKOK

ÖLBELI GYERMEKEK JÁTÉKAI

- Állj, állj
- Csipcsipcsóka (kézcsípkedő)
- Ciróka-maróka (cirógató)
- cocózás
- Csicsiss, baba, csicsikálj (altató)

- Egér, egér
- Ez elment vadászni (ujjasdi)
- Hinta-palinta (lásd még a mondókáknál)
- Kenyércuszi, kenyércucli (csitítás)
- Kés, villa, olló
- Lóg a, lóg a lába (lábon hintáztató)
- Ötöm-bötöm
- Tapsi-tapsi mamának (tapsoltató)
- Tente, baba, tente
- Töröm, töröm a mákot
- Viszi gólya ja fiát

KÜLÖNFÉLE ÜGYESSÉGI ÉS ERŐJÁTÉKOK

- Adj, király, erüset (láncszakító)
- Aki nem lép egyszerre (egyformán mozgás)
- bakkozás (bakugrás)
- Beültettem kiskertömet (versenyfurás)
- birkózás
- büssengölés (bukfencezés)
- cigánkerék
- disznózás (fiúk lányok általi gyámbászása)
- Elvesztettem zsebkendőmet (kendős játék)
- hajdúzás 1. (kanyargó sorban futás)
- heptika (ugróiskola)
- híd
- hintázás (lásd még a mondókáknál)
- Ignác (sótörés)
- Kicsi a rakás nagyot kíván! (egymásra esés)
- kutyahinta (lásd még a tárgykészítő játékoknál)
- kutyaszelelő (lásd még a tárgykészítő, egyéb játékoknál)
- kutyázás (lásd uo.)
- Lánc, lánc, eszetránc (kifordulós körjáték)
- lefeküttek a földre (felugrás)
- lovasháború (egymás lerántása a másik gyermek hátáról)
- Sírunk, ríjünk (kifordulós körjáték)
- sötörő. di(j)ótörés
- szömözés (farkasszemezés)

- tajicskázás (kézen menés)
- Túrót ettem (páros forgó)
- Tüzet viszek (1. hátba bökö 2. kendős játék)

FOGÓCSKÁK

- bolha. hangyás (árokcsica)
- cicázás. cicamica (hátsó pár)
- héjjázás
- kint a farkas, bent a bárány
- libás
- szömbekötözés
- üsd a harmadikat!
- zavaró. zavarócska. fogócska. fogózós

VONULÁSOK

- Bújj, bújj zöd ágacska (kapusjáték)
- Tekeredik a kígyó (rétes)

SZELLEMI JÁTÉKOK

SZELLEMI ÜGYESSÉGI JÁTÉKOK

- nyelvtörők
 - Mit sütsz, kis szűcs?
 - Az ipapai papnak fa pipája van
- Repül a, repül a
- beugratások
- kitalálmányok
 - vízzel leöntés
 - tojás összetörése
 - vágjunk disznót!
- kitalálás játékok
 - Búzavirág-koszorú (szembekötős kitalálás)
 - Csípkodjuk a füvet!
 - hajdúzás 2. (szerepkitalálás)

- mitírós
- pipacsos (színkitalálás, töredék)
- pitty-patty (szembekötős kitalálás)
- torpedózás (rajzos)
- ujjhúsos (kézbeacsapós kitalálás)
- zálogos
- rejtő-kereső játékok
 - csendöröztetés (bújócska)
 - Csöm-csöm gyűrű
 - felelősség (bújócska két csapatban)
 - humor (bújócska)
 - szembekötözés (szembekötős bújócska)

TILTÓ JÁTÉKOK

- min á(11)sz?

PÁRVÁLASZTÓ JÁTÉKOK

PÁRVÁLASZTÓ KÖRJÁTÉKOK

- Elvesztettem zsebkendőmet
- Érik a meggyfa
- Körben áll egy kislányka
- Nyuszi ül a fűben
- Rece-rece, pogács
- Réten kaszál egy legény
- Túrót ettem
- Zöld fű

LEÁNYKÉRŐ JÁTÉKOK

- Most viszik, most viszik
- Zöld Uborkáné

PÁRVÁLASZTÓ TÁRSASJÁTÉKOK

- Bíró uram, kútba estem
- jön a kosár
- üvegözés

MONDÓKÁK

TERMÉSZETMONDÓKÁK

- Amikor én kicsi vótam
- Esik eső, csepereg
- Esik eső, hull a hó
- Ess, eső, ess (esőcsalogató)
- Süss ki, Nap (naphivogató)
- Sándor, József, Benedök

ÁLLATMONDÓKÁK

- cserebogarazás
- Csigabiga
- Gólya, gólya, gelice
- Gólya, gólya, vaslapát
- Héjja, héjja, lakatos
- katicabogaras
- szállj le, pille!
- Szebb a páva, mint a pulyka

NÖVÉNYMONDÓKA

- Agacsi

CSÚFOLÓK

- Áprilisnak bolondja
- Elment a pap almát szedni
- Katona bácsi haptákba
- Kicsi a lány
- Nyárson sütik a halat
- Tiszába úszik a pap

EGYÉB

- Aki reám haragszik
- Cserebere fogadom
- Kipp-kopp, kopogok
- Mikó összevesztek (rímes válasz)
- Örök harag
- Pont, pont, vesszőcske (rajzoló)
- Várd mög az estét (becsapós, itt altató szerepében)
- Volt egyszer egy ember

RÍMES FELELGETŐK, CSÚFOLÓK

- Egy, megérett a meggy (rögtönzött válasz)
- Mese, mese, mákos (rímes csúfoló)
- Ribizli
- Talicska

TALÁLÓS KÉRDÉSEK

RÁOLVASÁSOK, GYÓGYÍTÓK

- Fecskét láttam
- Nyúlháj, daruháj (hiedelemmel való szembesülés)
- Óháj, bakháj
- Szíve szerette

HANGUTÁNZÁS

- béka hangja
- galamb hangja
- harang hangjának utánzása

KISORSOLÓK, KIOLVASÓK

Kisorsolás botmarkolóással (csapatoké)

- bűrözés (242.o.)

Kiolvasók (lásd a humós leírásánál)

- Ádám, Éva, faka-kas
- Ádám, Éva vót a kert-be
- Ákátá, pákátá, cukátá, mé
- Ákátá, pákátá, cukátá, né
- A-pa-cu-pa-fun-da-lu-ka (lásd játék eleji mondóka)
- Egyedem, begyedem, kender-tánc
- Jártam én az óvo-dába (lásd uo.)
- Lemen-tem én a pin-cébe vaját csipe-get-ni
- Óh-óh-óh
- Ország-úton zörög a kocsí (lásd uo.)
- Piros kendő, pi-pi-pi (lásd a zavaró leírásánál)
- Szőrös tö-ke van a légynek

A JÁTSZÁS IDŐTARTAMÁT SZABÁLYOZÓK

- Egyedem, begyedem, kendentánc
- Hinta-palinta
- Julika, Julika, fölmászott a hintára
- Pad alatt, pad alatt volt egy ház
- Víz, víz, folyóvíz

LABDÁZÓK

- Egy előre

POLGÁRI EREDETŰ JÁTÉKOK

KÁRTYAJÁTÉKOK

- bankozás
- bornyúzás
- filkós, makkfilkós, zsír
- fosos, seggös
- kártyatrükkök
- libás
- malacka
- orronverőcskés
- piresú

- színgyűtős. csapdlecsacsi

TÁBLAJÁTÉKOK

- farkasozás
- gurítós sakk (sajátkezüleg rögtönzött eszközzel)
- malom

GYERMEKDALOK

- Cirmos cica, jaj
- Ég a gyertya, ég
- Egyszer a Mariska (mozdulatutánnzással)
- Hová mész te, kisnyulacska
- Kicsi kutya mögfázott
- Kihajtom a libám a rétre
- Öreganyám a padláson

ÜNNEPI KÖSZÖNTŐK

- Itt az újév, új jót hozzon (lásd újévköszöntés)
- Kicsi szívem, kicsi szám (lásd uo.)

NÉPI ÍRÁSBELISÉG

- Emlékverses füzet

Tájszavak, kifejezések, szólások jegyzéke

acatolás Gyomirtás. *A búzából a gyomnövényt szúrkáták ki. Kapáni nem bírták, hanem vót egy botra téve, mint a fecskefarok, pléhbűl. Élős vót, mint egy kés, s akkor avval odaszúrtak a tövihön, oszt így kiirtották az acatot, a konkolyt, pipacsot, ami nagy növény vót a búzába.* (Falkus Julianna)

adakéroz Adakozik.

Addig köll dagasztani, míg nem fűtyül a kenyér. (Péli Irén)

Addig köll dagasztani, míg nem izzad a pallás. Azaz, míg izzad a homlokunk. (Hevesi Erzsébet)

agacsi Akácfavirág.

Álljon beléd a görcs! Átkozódás. Adatközlöm a macskájának mondja, és így magyarázza: *Űjjön beléd a hideg, amiután mán möghaltá.* (Gál Veronika)

araszt Arasz.

aratnivalót fog Aratnivalót vállal.

áre Ár.

asztag Búzakévéből rakott, hosszúkás, szénakazalszerű halmaz. *A kívés búzát mikor learattuk, akkor körösztebe rakták, s aztán hazahordták kocsival, vendégrúdassal, asztagba rakták.* (Oláh Piros) *Mikor learatták, csináltak köröszteket kint a fődeken, s akkor aztán hordták be, és aztat asztagba rakták, hosszan, kinek mennyi búzatermése vót, kalászosa. Úgy rakták, hogy kalásszal befele, s a közepit jó földmagosították, s akkor aztán ugyan búzakívikkal beföldték, hogy ne ázzon be.* (Lévai Lajos)

Az anyád istállóját! Káromkodás. (Bula Rozál)

Az élet sokat ígír, keveset ad! (Almási Jusztina)

Az én tyúkom üjjön, tojjon, a másé mög kotkodáljon! Luca napi mondás. *Lucakor azt mondták, hogy mög köll piszkáni a tyúkketrecbe, s mondani. Azt is mondták, hogy Luca napján nem köll kiadni pézt a háztól. Az nem vót szöröncsés nap, a Luca nap.* (Oláh Piros)

bácsi, néni A tisztelet jele, nem pusztán idősebb férfire, asszonyra használják.

bárányok (az égön) Bárányfelhő.

belinerkendő Hárászkendő.

bérös Gazdák, tehetősebb családok fizetett munkása.

besütő, toló A bocpuskának a ravasz szerepét betöltő része.

bissengöl l. büssengöl

bír A román nyelv hatására használhatják gyakrabban Kisiratoson a *tud* ige helyett a *bír* segédigét. *Nem bírok jönni. Bírom húzni a szánkót.*

birkabárány Irhabunda.

bitangol Emberre, jószágra is mondják, ha elkóborol. *Ki tudja, hol bitangol!* (Oláh Piros) A bölöni *bitang* szót *fattyú* jelentéssel Kisiratoson nem ismerik.

boc Bodza.

bojt A bajusz, azaz a *dohán*, cirok, kukorica szár fölötti része.

bojtár Marhapásztor ifjú segédje. *Bojtárok a falusi gyerekökből* (verbuválódtak), *aki kimönt a tehenekér a falu végire, és akkor durrogott.* (Oláh Piros)

bokréta Csokor.

borkány Befőttesüveg.

bornyú Első világháborús gyalogosok katonai hátizsákja.

böngyő Bendő.

bunker l. **dekung**

büssengöl, bissengöl Bukfencezik.

cirokszakáll, cirokbajusz l. **bojt** A cirok bajusza.

cutat Kártyapakli. Talán ismertebb csengése miatt némelyek a **tucat** szót használják, de semmi köze a tulajdonképpeni tucathoz.

csajka Kulacs.

család(ja) Gyermek(e). *Négy családom van. Azaz: Négy gyermekem van.*

csákó Papírcsákó.

csapó A karikás csattanó vége.

csapófa A tiló része.

csáté Gyékény.

csentrös Olcsó dísz tárgyak, porfogók gyűjtőfogalma. *Díszök, amit nem használtak jelön pillanatba.* (Falkus Julianna)

csikó A magyar kártyában a király.

csípkod, csipodja, csipödi Tép, tépi, csípkedi.

csípöl 1. Csépel. 2. Üt.

csiriz Liszt és víz keverékéből nyert ragasztó.

csirke, kotló Kis és nagyobb rakás, amibe tavasszal a felszínre boronált kukoricagyökeret rakták az arasznyi szárral együtt. *Mondjuk az idén vetek kukoricát. Ősszel letörtem kézzel, levágtam a szárát, maradt neköm a föld szintitől egy olyan 5 centis, 10 centis tuléja, mög benne a gyökere, a földbe. Mikor azt mögcsántották, átalába a kukoricaföld után ősszel bevetőttek búzával, ami a következő évbe búza vót, s akkor tavaszkor (a fent említett következő évben) azt mögboronáták, mer a kórék, azok mind föl vót a tetejin. Hogy az a borona, kárt ne csinájon a búzába, azé csináták **tüskös boronával**. Ősszel elkészítik a talajt, mögfogasolják, mögcsináják simára, annak idején **fogassal** csináták, egyenes vót (a föld), és akkor úgy vetőttek be búzával. S akkor tavaszkor azé boronáták mög, hogy a kóréból a földet verje le, és akkor az embörök möntek, szödték össze. Húsvét előtt, ha jó vót az idő, szödték le a kórét, mer akkor még kaszával vágták (a búzát), és nagyon oda köllött figyelni, hogy ne maradjon a földbe, mer, ha nekiakadt a kasza, akkor mindjá nem fogott úgy, kiverte az élit, elcsorbitotta. Őssze köllött szödni, mög nagyon fontos vót, mer jó vót fűteni, tüzelni vele. S akkor, hogy ne mindön két-három kóréval mönjön nagyobb rakásba összerakni, rakták ilyen kisebb nyalábokba. Aztat hiták csirkének. Aztán, mikor végigérték a soron, akkor azokat szödték össze, és tötték össze nagyobb rakásokba. (Lévai Lajos) Az vót a kotló. Mönt a kocsi, fölhánták a nagybúl. S akkor hazavitték, összerakták szépen, vitték tüzelni. (Oláh Piros) Kérdezték: **Hány csirkét csinátál? Hozd ide, a kotlóhon!** (Falkus Julianna)*

csitipata Csetepaté. Ezt a kifejezést a nagyiratosi származású Barta Annán kívül mástól nem hallottam.

csobány Juhász, a román *cioban* (csobán) szó átvétele.

csomózták (a dohányt) Kötözték.

csoszi l. csuszi

csöpű, ocsú Csepű. A kender belső, tilóval felaprózott része, amivel fűtöttek is. *Az ocsú az a szár, az a rövid, mikor kitilolták, az a kemény szára, az kihút. Aztat befűtöttek. Mikor mán vót itt a kendörgyár, akkor úgy mondtuk neki, hogy csöpű. Csöpűnek azé mondták, mer a kendörgyárba másképp szötte ki. De itten, mikor csapófával törték, akkor ilyen ocsúként törte ki azt a szárát, s akkor az öreg nénikék mind mondták: **Az ocsút fűtsétök be!*** (Lévai Lajos)

csöpűs kályha Csepűvel fűthető kályha. *Csöpűt a kendőrgyárná lehetett kapni, még fűteni is, mert vótak olyan csöpűs kályhák. Pléhbűl csináták. Abba belejárt egy olyan, amit belülre mögtőtötték ezt a részt (a külső kör alakú sávot), itten mög kapott levegőt (lyuggatott kürtőszerű közepe volt, amin levegőzött), s az olyan melegöt adott. Azt mondták, hogy fűrészpóros, de csöpűvel is lehetett benne tüzelni. Levegődzött, hogy égjön. Vót a sarokba, hát az olyan melegöt adott! A negyvenes, ötvenes, még tán hatvanba is vót. (Oláh Piros)*

csősz Határőr, a kaszáló fölött őrködő ember. A libalegeltetéssel megbízott gyerekek okkal féltek tőle.

csuszi 1. Lábbeliként még **csoszi**. Horgolt, posztótálpú cipő. *A csuszi az csuszi! Amikor az idős bácsiknak vót zsíros mög rossz kalapjuk mán, akkor abból kinyírták az asszonyok a gyereköknek. Rátötték a talpukat, és arra a mérőtre levágták azt a kalapot, mer, ugye, az kemény vót. S akkor a tetejire mög vastagabb fonálbűl horgoltak ilyen fejet, és rávarrták arra a talpára, és akkor az vót a csuszi. (Lévai Lajos) 2. **Kenyércsuszi, cucli, cumi**. *Gyerökkorunkba nem vót ez a cumi, ami most van a kisgyereköknek, hanem összerágták a kenyeret a cukorral, és beletötték egy olyan vékony szűrös ruhába, összerágtá az anyukája cukorral azt a kenyeret, és akkor azt tötte be a gyereköknek a szájába. Aztat szívogatta, mint a cumit. (Lévai Lajos) Kenyércsuszi. (Oláh Piros)**

csüngős lámpa A szobákban az asztal fölé engedett, láncon függő lámpa.

csürhe Disznócsorda. *Vót csürhe, mint gulya, mindön nap mentek, csak az egyik kicsit hamarább, a másik kicsit később, hogy ne ütközönek össze. És akkor fújta ja dudát (a kanász), möntek a disznók előre, hajtotta őket. Vót olyan, aki szoptatott (koca), és akkor mán mönt a kapura, és az orrával lökdöste ja kaput, hogy engedjék be. Arra, felénk legeltek a disznók. Ottan (a Gyöpszélen) kanászájáró mög gulyásjárat vót. Arra vót két kút, ahun itatták a jószágokat. És vót olyan gödrök, ahová húzták a vizet, hogy a kocák, a disznók fürödjönek benne nyáron. (Oláh Piros)*

damaszk Damaszt, az ágyneműhuzat anyaga.

dekung, bunker Földbe ásott, általában kukoricaszárral takart rejtekhely a kertben. Az orosz átvonulás során főleg a nőket és a gyerekeket rejtették ide.

derékszíj A disznópásztor zsebes szíja, amire a *dudát* akasztotta. A piacon lehetett hozzájutni, székelyek és románok készítették, árulták. (Lévai Lajos)

dianás üveg Sósborneszses üveg. Érdekes, hogy a XX. század eleji magyar márkanevről, a Diana sósborneszszéről Kisiratoson a Diana-szesz maradt meg a köztudatban, a sósborneszszet nem ismerik.

diósropogós Házi kekszféle. (Tóth Eszter)

dohánbojt l. bojt

dorobánci Kisiratoson gyakran mondják dorobáncinak a kisiratosít a falu román elnevezéséből (*Dorobanți*) eredően.

duda A disznópásztor szarukürtje.

durrog Karikással csap.

e A *ni* mutatószó helyi alakja. *Itt, e!*

elámízt Elmámít.

elbukott l. mögbukott

elcsapni az utcát Felseperni az utcát. *Elsöpreni az utcát.* (Gál Ilon)

eljátszotta Tönkretette.

elkap Kap. Ajándékot vagy kölcsönt kap: *Majd úgyis elkapom tőled a nadrágot! Elkaptam Jancsikától a könyvet.*

előkovász l. kovász

embör Férfi.

Esső lösz! vö. **Vigyázz, kiesik a derékszög!** Akkor mondják, ha asszony hajtja a szekeret.

fatönköly Fatönk.

favirág Akácfavirág.

fehérvászony A lepedő anyaga.

fehértok, dunnatok Tolltok.

fékető Főköttő, fejkendő.

félelmes Félelmetes.

filkő A magyar kártyában a felső.

firhang Fügöny.

firnáncos Olajalapú festék, amivel famunkát, pl. zsalut festettek.

fogas l. csirke, kotló

fölmaszírol Gyúr.

föltöszik a kemőnce száját Becsukják a kemencét. *Régön nem ajtóval működött a kemőnce, hanem amilyen vót a kerete a kemőncének, ahol fűtötték, csináltak mán nyáron sarat szalmából, és akkor a teteje olyan félkör, ahogy át a kemőnce szája. Csináltak sarat, akkor töttek bele rongyot, osztán mögin sarat, s akkor aztat mögszáritották. Úgy köllött kézzel föltönni, kézzel levönni a kemőnce száját. Bottal támasztották ki.* (Lévai Lajos)

főmakher, nagy makher *Főkolompos majnem.* (Lévai Lajos) Bizonyára sváb közvetítéssel a német *machen csinálni, tenni* jelentésű igéből vevődött át.

frisses Helyi, gyors csárdás (Sebők József)

fűsül ritk. Fésül.

gang Tornác.

gaztető Nádtető. *Nád, csáté, annak úgy mondták, gaztető.* (Lévai Lajos)

gém Gémeskút.

gílybűl-gallybűl Mindenféléből.

gondoskodik, elgondoskodik Gondolkodik, elgondolkodik.

gömbölye Sóval ökölnyi kúp alakba gyúrt tehéntúró. Szárazabb tehéntúrót használnak hozzá, és sok sót, bár egyesek szerint elsózni sem szabad. Nyáron a kamra szellőzőnyílásában szárították heteken keresztül, télen a kemencén vagy a kemence nyakán. *A teteje högyös, lent mög szélös, kerek. A kemönce tetején szárítom, nyáron a napon vagy a kályha tetején. Hetet is szárítom.* (Lévai Veronika) Szárítás után lereszeli, papírba teszi, mert, ha nagyon kiszárad, nehéz vele dolgozni. Molnár Irénke hűtőben tárolja, így hónapokig eláll. Főtt tésztára, puliszkára és

lucapogácsára reszelik. Kovács Ferenc a gömolya szóval hozza összefüggésbe.

görcs Bog (fán, kötelen, kötőn).

gölódé, gölódén l. sárgölódén

göröny Földdarab, valószínűleg, a *göröngy* alakváltozása. (...) *amit úgy fölvág a kapa, föld.* (Gál Ilon)

gugúl, guggúl Guggol.

gurít Dobókockával dob.

gurító Dobókocka.

gulya Szarvasmarhacsorda. *A tehenek möntek arra kijebb, az a Gyöp. Az egy nagy gyöp vót, korán tavasszal vót ilyen nagy fű (combig érő), és azt ott lekaszálták az embörök, s vitték haza a szénát. Azután még kinőtt, s akkor a teheneket legeltették. Nem egyszerre engedték mindönhova, hanem*

szörre. Vót négyszáz tehén is a faluba! Úgy vótak fogadva a gulyások, hogy ameddig leesik a hó. Május elsőtől egészen mindönszentökig, ha nem is esött le a hó mindönszentökig. Mert régebben leesött a hó sokszor már Erzsébetre (november 19.), akkor örültek a bojtárok mög a gulyások: nem köll hajtani! (Oláh Piros)

gulyás Marhapásztor.

gyerök Fiú, fiúgyermek.

gyomlálás A terméssor ritkítása.

gyugó Dugó.

gulyásjárat A Gyöpszélen átvezető út, amin a gulyát hajtották a Gyöpre. Tulajdonnévvé vált, ezért használom Gulyásjáratként.

Ha Katalin lotyog, akkor karácsony kopog. Ha Katalin napján latyakos az idő, a karácsony fagyos lesz. (Oláh Piros)

Ha el tud bújni a varnyú a búzába, akkor jó termés lösz. Szent György napi mondás. (Oláh Piros)

hajint Hajít, dob.

hajtani a sort, vinni a sort Haladni a soron a mezőn. *Egy sort hajtottam.* (Bula Rozál)

hajtani a kötelet Köröz.

hároman Hárman.

háromnapok Farsang.

hárs Erős narancssárgás kötöző anyag. *Hárssal kötöztek. A bótba árúták kötözőnek gombolyagban. A hárs valami fából vót, amit úgy hasigattak. Most már nem löhet tanáni hársat. Az nagyon erős munka vót. Régön még a paradicsomot, szőlőt is kötöttük hárssal, csak azután kiveszött, és akkor nájlonnal. A hárs hosszú vót, majdnem úgy vót, mint a kendőr.* (Oláh Piros)

hazaság a füle Honvágya van. (Dani Ilona)

házfront A ház homlokzata.

hencsör Egyszemélyes heverő. *Hencsör, talán mert henyéltek rajta.* (Czank Piroska)

hitelős Igazi

Hol van már a tavalyi hó?! Arra mondják, mikor valami régen történt, elfelejtették. (Godó Julianna)

húzli A bocpuska csöve.

igára fog Dolgoztat.

illatos víz, jószagú víz Illatosított locsolóvíz.

ingyér Ingyen.

iringál Csúszkál.

istráng Kötél. *Az istrángot a (szán vagy a kocsi hámfáira) hámfákra ráakasztották, és avval húzta ja ló. Az istráng régön kötélbül vót. Löhetött csináni hurkot rá, hogy könnyebben löhessen leakasztani is. A Külső Gyöpon, úgy mondtuk, vót egy kendöráztató, Némöth Józsi bácsinak a tanyája mellett. S akkor oda vitték ki az embörök a kendört. Beletötték a vízbe, mindönki az ő részit, most ki mennyit. Mikor aztat mögáztatták, kiszödték a vízbül, kiterítötték kúpba, mögszárították, s akkor aztán vitték haza, oszt tiltolták ki. S akkor vót egy fésű – én ide adtam (a tájházba) –, s avval kifésülték. S akkor azt fonyták az asszonyok mög cérnának, s abbül nagyapám idejibe csinátak nadrágot, alsógatyát, türüközött, lepedött. Zsákokat abbül varrtak. A kötelet is abbül fonyták. (Lévai Lajos) A lovaknak is csináták a kötőféket, de nagyon jó! (Oláh Piros)*

ízik l. szárízik

Jánoskor l. Merre ugat a kutya?

Január, február, oszt itt a nyár! (Oláh Piros)

jószagú víz l. illatos víz

kadrát 3,5 ár. *Két kadrát 7 áre, tehát egy kadrát 3,5 áre.* (Lévai Lajos)

kalamol Ált. összevissza beszél, de itt: összevissza leng.

kallantyú l. 88. old. *Mikó kitilolták a kendőrt, kifisűték, s akkor aztán föltötték egy állványra, s akkor aztat fonyták, s avval a kallantyúval pörgetted, mert vót neki, mint egy ilyen vitorla, s akkor a végire rákötötte, s akkor úgy fonyta, mikor mán hosszú vót, hogy vót métör; másfél, akkor rátekerték arra a kallantyúra, s akkor aztán mögint pörgették, tehát úgy fonyták mög a kendörkócot.* (Lévai Lajos)

kálátó Éjfélkor a menyasszony átmenetele a leányos háztól a legényes házhoz. *Mönyünk a kálátóba. Annak idején házná tartották a lakodalmat, s akkor, mikor mögebédöltek, egyik a falu egyik szélén lakott, másik a másik szélén, s akkor mög vót beszélve, hogy mönnek az esküvőre. Mikor elmöntek az esküvőre, akkor visszamöntek a mönyasszonyos házhon, akkor onnan kikérte a vőfény a szülőktől a mönyasszonyt – vótak versök –, hogy viszik vissza, a fiús lakodalomba. Az vót a kálátó: innen a leányos háztúl elmöntek a fiúnak a házáhon éjfélkor.* (Lévai Lajos)

kanalaz Terel. Kuskadisznózás közben *kanalazták a labdát.* (Lévai Lajos)

kanász Disznópásztor.

kanászbjáró A Gyöpszálen átvezető út, amin a *csürhét* hajtották. Tulajdonnévvé vált, ezért használom Kanászbjáróként.

kanavác Kanavász.

karavánmozi Vándormozi.

karavános cigányok, karaváncigánság Kóbor cigánykaravánok, *kóbor-sekeres cigányok*, mondjuk Bölönben.

karikás Rövid nyelvű pásztorostor. *Jó mögpördíti, s az nagyot durran. Abba van egy ilyen csapó (10 centinyi), ami régön hársbúl vót. (Oláh Piros)*

karospad Háttámlás pad.

kaszli Felül általában nyitott polcos, lent zárt konyhaszekrény. A zárt alsó rész fölött fiók is lehet. *Kinyitották így alul, vót, amelyiknek fölül vót fiókja is, abba konyharuhákat tettek. S emitten, mikor kinyitották alúról, akkor oda szökták berakni a tejet, oda betötték abba ja kaszliba, a konyhába, hogy ne bántsa a macska, ne lögyön por rászáva, és akkor ott hamarabb mögaludt, mer ugye, ott csak melegebb vót télön. (Lévai Lajos)*

kázsbiház, kázsbít ház A kivándorlók elárvult, elhagyott házai a XX. század első felében. *Az első világháború után a Gyöpszélön azok a házak, azok akkor löttek kiosztva négy kadrátosokra. Majd a húszas évekbe vótak, akik kimöntek Amerikába, egyszörűjen nem tudtak rulla semmit. Az állom azokat a házakat igénybe vötte, de tartott rá számot, a tulajdonosra. Azok vótak a kázsbít házak. Nem tudták, hogy a tulajdonos merre van, hun van, s akkor egészen az ötvenes évekig tettek bele lakókat. S akkor majd a hatvanas évekbe, addig, ha nem jelöntköztek, lejárt nem tudom annyi év, s akkor, akik benne laktak, ha akarta igényölni, hogy a sajátja lögyön, akkor a nevire írták. (Lévai Lajos)*

kékít Fehérít (ruhát).

(a) kemönce nyaka Ahol nem volt kuckó, nyaka volt a kemencének, egy vízszintes sáv a kemencetető és a fal között.

kendör Kender. *A kendör hosszú, még mikor levágiák, aztán beáztatják, akkor mögázott, akkor összetöretik, és akkor annak a külső része erős. S akkor aztat ilyen tilolóba betötték ódarra, s akkor ráütötte, s az összetörte. Azt az erős szálát, azt nem tötte tönkre, csak a belső részit, s akkor abból a belsejiből lött a csöptü. A kendör külső része a haja, abból fonyták a rokkán a kendörszálát, s az erős vót, abból csináltak vastag cérnát, mög köteleket, kötőféket a lónak, mög szötek. Azér hagyták, hogy mögérjön a kendör. Mikor mögért levágták, akkor mögáztatták. Mikor leáztatták, utána mögszáradt, oszt akkor tilóták. Vót kendörgvár, Iratoson túl, ott olyan nagy halmokban, a környezetből mindönki odahordta ja kendörét. (Oláh Piros)*

kendörkóc l. **kóc**

kenyércsuszi l. **csuszi**

Kevés jóban jártunk. Kevés jó történt velünk. (Rajcsik Anna)

kibabádzik a kukorica *Mikor köt a kukorica, s akkor ódalt hozza, ami már kukoricacsű lősz, és akkor hajtotta ki aztat, akkor először, mikor mögnőtt bizonyos hosszaságra, akkor hozott fölötte ilyen bojtot. És akkor azt a lányok fonyták be, mint a kisbabáknak a hajukat, s akkor arra mondták, hogy kibabádzik a kukorica.* (Lévai Lajos)

kikirics, kikörics Gyermekláncfű.

kilíniáz Vonalat húz. *Kilíniázták a fődét.* (Oláh Piros)

kimút Kimúlt, elmaradt (pl. szokás).

kinyér Kenyér. *Kenyér az kinyér is!* (Gál Ilon)

kiolvas Kiszámol.

kikisértött Kikisért.

kisgerenda Keresztgerenda.

kísírő Kísérő (a kártyában).

kiszámlálás, kiszámoló, számláló kis vers Kiszámoló mondóka.

kisszánkó Szánkó.

kivan Kigyül, megvan: *Kivan a pénz.*

kíve Kéve. Mindkét változatban használják.

klozet Árnýékszék. Mindkét kifejezést használták a mellékhelyiségre.

klumpa Tompaorrú facipő.

kóc, kendörkóc Kenderkóc. *A kendör külső része a haja, abból fonyták a rokkán a kendőrszálat, s az erős vót, abból csináltak vastag cérnát, mög köteleket, kötőfőket a lónak, mög szőtek.* (Oláh Piros)

kocsi, parasztkocsi Szekér, ált. kocsinak mondják a helybeliek. Két ló húzta. Részei: *agy, agykarika, biztosíték, derékszög, faküllő, juhafa, kerék, kerékszög, kis saroglya, kis süber, körösztfá, lőcs, nagy puska, nagy saroglya, nagy süber, pányvakötél puska, ráf, tengőly, vendégrúd, záp, zeplén.* Hogyha látták, hogy asszony hajtott: *Na, nézzétök, esső lösz! Akkor a másik mondta, ha asszony hajtott, hogy Nincs a kocsinak rúdja! Tetszik érteni, hogy mire mondta...* (Oláh Piros) *A kötelet azt úgy hitták, mikor kész vót, pányvakötél. Avval kötötték le a kocsiakat, mikor rakománt pakoltak föl: szalmát, szarat. Valamikor a búzakévékbe vótak, és akkor körösztfbe átlósan kötötték le a kocsihon. Tehát mán vót körösztf a kocsin mög vendégrúd. S a körösztfát tötték a kocsi ódalára körösztfbe, egyet elő a lőcs mellé, egyet hátúl, s a vendégrudat mög annak a két végire tötték. A vendégrúdnak a két vége oda vót kötve a kocsi két ódaláhon, hogy ne csússzon le. S akkor arra rakták föl a szalmát, vagy, amit hordtak. A parasztkocsinak négy kereke van, juhafa is van neki, lőcs. A kocsi ódala külön vót, az mönt bele mindön sarkára egy kovácsolt szög. Az be vót zeplénölve, tehát ilyen ritkán vót rakva. Zeplénnek mondták, záp vagy zeplén. S akkor aztán, hogy ne lögyön üres, még bedeszkázták. Akkor vót kis saroglya, nagy saroglya. Répahordáskor vót: kis süber, nagy süber. A keréknek vót elő, hátúl tengőly, amire rámönt a kocsikerék, arra rámönt a puska. A puskára rámönt egy biztosíték, és aztán mönt a kerékszög elő, hátúl, mind a négy helyre. A kocsi kerékjeinek küllői vannak, faküllő. Az agyon vót az agykarika, és kívül, a talpon vót a ráf. A kocsi ódala külön vót, de az mönt bele mindön sarkára egy kovácsolt szög. Van még rajta derékszög. Mindég mondták: **Vigyázz, kiesik a derékszög!** Vagy: **Esső lösz!** (Lévai Lajos)*

komra, belső komra A Nagyfalú 501-es szám alatt, Gál Misa bácsinál még áll 2013-ban a kamrának az a ráccsal elkerített, belső része, ahol a sonkát, szalonnát, kóbaszt tartják.

koncsentra Katonaviseltek időszakos katonakötelezettsége. *Mikor valaki végezött a katonasággal, és akkor annak idején, mondjuk, a háború idő alatt,*

a leszörölteköt, más idősebbeköt is, vótak harminc, harmincöt éves is, azokat bevitték koncstrára. Tehát nem vitték ki a frontra, még az ötven éveseket se, me más olyanokat is elvittek, hanem azokkal ásattak sáncokat, tehát előkészületöt, az ellenség front, ha jött vele szömbe, hogy csinájának lövészárkokat. Azok a koncstrások csináták. Vagy most, még a rendszerváltás előtt, a hetvenes, nyócvanas évek vége felé is Bukarestbe vittek be koncstrára. (Lévai Lajos)

koncstrások l. koncstr

konokság Összegyűlt társaság, sokadalom. A román hasonló hangzású *conac* (ejtsd: konak) szó nemesi ház, uradalom még őrzi a török eredetű elsődleges jelentést, amit a magyar köznyelv már nem ismer. Ebből ered konok szavunk is. *Oan konokságok vótak. Összegyűttek a szomszédok. (Falkus Julianna)*

kóré l. tulé

korona A pénzérme feldobásakor *Fej vagy írás?* helyett itt a *Korona* vagy *sám?* kérdést tették fel. (Lévai Lajos)

kotárka Kukorica tárolására szánt, szellős, oldalán farácsszerkezetű építmény az udvaron. Kisíratoson nincs csűr.

kotló l. csirke

kotreca. Tyúkól. *A ketrec cirokból vót bekerítve, a kotreca az más egy komolyabb, vályogból vót mögcsináva. (Lévai Lajos)*

kovász Csiriz értelemben is használják egyesek, míg mások kiigazítják: a kovászt kenyérsütéshez használják. Liszt, víz, élesztő. *Az élesztőt fölmaszírolták sós vízbe, hogy szétázzon. A párt vízbe tötték egy fazékba. Mikor föloldódott, leszűrték, és a pár levét a kovászhoz öntötték. Előkovászt csináltak. Fél kilónyi kovászt egy tányérba töttek, a jövő hétig mögszáradt. Majd rá sós vizet öntöttek, és a pár levével újra (összekeverték). (Lévai Lajos)*

környezet Környék.

köröszt A körösztválából körösztöt raktak.

körösztvála, vála *Lekötöttük a kévét a kalászná. Ugyanakkor amazon a végén, ahun vót vágva kaszával, húzunk ebből is, mög a felső kévéből, ami vót a vála, mer válának nevezték, a körösztválát, azokat $4 \times 4 = 16$ kévét.* (Sebők József) *Négy vála vót. Mindön válába vót négy kive. Legalúlra egy kívít kettéhajtottak, a kalászáat fölfhajtották, hogy ne érvön le a földre, és egyet rátöttek a legközepire, azt mondták, hogy a paponbíró, A papot tödd föl a köröszt tetejire! Tehát vót: $4 \times 4 = 16$, alul vót 1, az 17 és a 18. kive, azt a tetejire tötték azért, hogy a közepe ne ázzon mög a kalásznak.* (Lévai Lajos)

kötelet szór, kötelet csinál (...) *kölletött kötelet is csináni. Egy marok búzáat mögfogott az embör, odaütötte a lábáhon, hogy a föld repűjön le rúlla, s akkor kettő vötte azt a maroknyi búzáat, s akkor itt a kalászáat mögtekerde, begyugta közé vissza, és az úgy lött leterigetve, és azzal lött bekötve is, úgyhogy nem más kötél vót.* (Sebők József) *Mikor aratás vót, mán két órakor is möntünk ki, húztuk ki a talpon álló búzáat, és akkor abból csinátunk kötelet. Kontyosra kötöttük mög a kalásza felül, s akkor mögszámoltuk, számolták azok a kaszások, hogy Máma bírunk száz körösztöt csináni, vagy ötvenet!, akkor mög köllött számolni, hogy mög lögyön annyi kötél, ahány körösztnek való kívik vannak, ugye, egy körösztbe. S akkor aztán a kötelet terítötték ki a röndhön. Ahogy kaszáta a bácsi a búzáat, mellette le vót terítve a kötél, s akkor arra szödték az asszonyok a búzáat, szödték föl, mint a marokszöddök.* (Lévai Lajos)

kötő Kötény.

kuckó A kemence és a fal mögött hagyott hely heverészni, melegedni, aludni szoktak a kuckóban. *A gyereköket oda bezavarták, a kuckóba.* (Falkus Julianna)

kucsma Téli sapka.

kukoricatulé l. tulé

kúpol Kúpba rak pl. a mákszárat. *Kúpolták a mákszárat, kukoricaszárat.* (Falkus Julianna) *Ami vót mák, mink, gyerekök bekötöztük, és akkor összeállítottuk így kúpba, hagyunk egy kis ajtót, oszt át ottan egy kisház. Hát valamivel köllött játszani lent a kertbe.* (Lévai Lajos)

kuska A disznó noszogatására használt kifejezés: *Kuska, be!* (az ólba) Ebből ered a kuskadisznó nevezetű játék.

kuskadisznózza be Tereli be (a kuskadisznó esetében a labdát a lyukba).

lutyaluk Kutyaól.

lapocka Itt: lapos és széles végű ütő. *Az egy olyan, mint a zsírkavaró disznóvágáskor. Tehát egy rúd, és a vége kicsikét szelősebb, lapos. Viszont még csináltak olyan rövidet is annak idején, leforrázták a darát a disznóknak, oszt lapockával kavarták mög.* (Lévai Lajos)

lapos Lápos. *Onnan szödték ki a vájoknak a földet, és abból építettek. S akkor utána tettek bele szömetet, hogy tőtsék, s így maradt lapos, mindig mögát a víz, kacsa, liba vót benne.* (Horváth nővérek)

lóf Zsákanyag, a szalmazsákhoz használt, ált. csikos anyagfajta. *Kemény kendőanyag, általában barnára vagy feketére festették házilag. Különböző festékeket kavartak ki, átfőzték, s akkor beletették egy csomó vízbe, s abba beledagasztották, belenyomkodták, s aztán kiterítették mögszáradni. Vót, amik fogott is, addig még egy réteg rólla le nem kopott.* (Lévai Lajos)

lehengöröl Megnyomtat, ledönt. *Jobban a cukorrépát, mikor elvetették, akkor azt möghengörölték. Vót egy két méter átmérőjű, két méterös farönk, tehát, hogy igényös lögyön, letakarítva a haját, hogy síma lögyön, s akkor a két végére csináltak vasbúl ilyen tengőlyszőrűségöt, s akkor csináltak egy keretöt. A keretre rászöröltek egy kocsirudat, mög a két hámfát. Befogták a lovat, s avval hengerölték a földet, hogy síma lögyön, mög hogy keményebb lögyön a cukorrépának. A búzát akkor hengerölték, ha tavaszkor mögritkút a föld, tehát nem vót kemény, s akkor möghengörölték, mer akkor nem bírt a gyökérzet kapaszkodni rá a földre, ha nem vót mögerősödvé.* (Lévai Lajos)

Lehullott a csillagja. Meghallt. *Akkor vót a hullócsillag, augusztusba, akkor nagyon sok csillag hullott le. Azt mondják, mikor így hirtelen szalad le, az hirtelen halál vót, hogy annak a csillagja lehullott.* (Tóth Eszter)

les Néz. *Les rád.*

lógáz Lógat. *Lógáztuk a lábunkat.* (Rajcsik Anna)

lombolás, lombolják a kendőrt *A lombolás a levelit és a magot leverni rúlla, csak kimondottan a szára lögyön mög tisztán.* (Lévai Lajos)

lovasszánkó 1. szánkó

luca Lucapogácsa. A Luca napján süttöt zsíros pogácsa egyikébe aprópénzt sütnék bele. Fontos, hogy a háziak találják meg, hogy nehogy elvigye valaki a szerencsét a háztól. Nagy mulatság volt a gyermekek számára a luca keresése.

markot szöd, marokszödők *Aratáskor sallóval szödték föl az asszonyok a félkíviket, félnyalábot, egyik kezibe, s akkor azt tötte rá a kötélre, amik ki vótak terigetve. Akkor a következő kaszás mönt, akkor szögte a másik asszony a búzáat, fél kívít, oszt tötte arra is rá, s akkor utána mönt egy bácsi, aki kötötte mög.* (Lévai Lajos)

makkfilkó Makk felső.

manilla Kemény, vékony kötöző anyag. A negyvenes évek végére tehető megjelenése a faluban.
Készítettek ebből csapót is a karikásra.

Márton milyen lóval jön? *Hogyha esött a hó – mán ilyenkor vót, hogy esött a hó! –, akkor azt mondták, hogy: Na, Márton szürke lovon jön! Ha nem, akkor fekete lovon.* (Oláh Piros)

mázlós föld A padolás előtt mázolt földből volt a szoba földje.

még Míg.

Merre ugat a kutya? *Karácson búttyin mán nem söpörjük a szemetet ki, hanem oda, a széna alá. Karácson harmadnapján, Jánoskor, akkor viszik ki a szemetet, oszt az eladó lány viszi ki, (figyeli,) hogy merre ugat a kutya. Amerre ugat a kutya, arra viszik el a lánt.* (Almási Juszтина)

Milcsi-szatyor Csuhészatyor. Milcsi (mondják Mircsinek is) néniről, a cigány

koldusasszonyról nevezték el, mivel *susulyka szütyővel* járta a falut, kéregetett.

motolla A fonal mérésére és motringba tekerésére használt eszköz. Kézi és lábbal hajtható motolla is volt a faluban. *Egy olyan négy lábon álló, olyan mint a hosszúkás pad, nem vót szélősebb egy olyan 25-30 centinél, a hossza mög löhetött métorős. És akkor arra vót valami, mint a négyszögletű rámaforma vót két tengőlyre rászörölve, azon vót négy léc, amire hajtódott az, amit ők fontak. Ahogy húzták a fonalat a rokkáról lefele, ahogy ő mögsodrotta, a motolla hajtotta, tekerte rá arra a négy kis lécre. De ódarról löhetött ülni, s akkor lent olyan formába vót mögcsináva, hogy a lábával hajtotta. Egyik ódala magasabb vót, egyik ódala alacsonyabb. A magosabbra mönt a jobb láb, a bal, ami léjjebb vót. A magosabbat mögnyomta a jobb lábával, és akkor az forgásba hozta azt az orsót, ami sodrotta mög a fonalat, és akkor onnan a sodrástúl egy oan kis valami szíjféle hajtotta a négyszögletös kis rámafélét. Az hajtotta rá oda magára a cérnát. Ha végigért egy soron, akkor mönt vissza a másikon.* (Sebők József)

mögenged Lehetségesnek tart: *Mögendedöm!* Ám lehet!

mögbukott, elbukott Vesztett.

mögkap Elkap.

mögsörget Megforgat.

munka biz. Kidolgozott tárgy. *Finom munka.*

nagy származásújak Nagy család.

nagygerenda Mestergerenda.

nagypuska l. puska

nászasszony Anyatárs.

néni l. bácsi

Nincs a kocsinak rúdja! vő. Vigyázz, kiesik a derékszög! Ezt kiáltották, ha asszony hajtotta a szekeret.

nől, nyől Nő.

numerus Házhely.

nuna Női nemiszerv.

nyől l. **nől**

nyú(j)tó *Az fogja össze a koci elejét a hátújjával, mer a nyútó a hátsó tengőlybe be van szőrölve, s elő, ami möggy az első tengőlyre, azon vót egy luk, s akkor abba mönt bele a derékszög. Egy oan 40-50 centire (nyúlt a szekér mögé).* (Lévai Lajos)

ocsú l. **csöpű**

Okos vagy, mint a Falkusné kácsája! Buta vagy. Az anekdota szerint az öreg Falkusné a Gyöpon azzal dicsekedett, hogy olyan okos *kácsája* van, hogy az Andóékig húzóódó éren megtojt, majd hazahozta a tojásait. (Bagi István)

olló(ba rakják a kendőrt) Levágás után keresztbe teszik a kendert. *Mikor kézzel vágták a kendőrt, berakták ollóba – teljes kévét kalászával töttek jobbra, másikat balra, körösztozve –, hogy az jobban száradjon mög, az a lombozata a földhön, s akkor hamarabb mögszáradt, és akkor le tudták hamarabb lombolni.* (Lévai Lajos)

Örökké itt övött a Rezes! Állandóan itt voltam. (Czank Piroska)

összeg Mennyiség. Pl.: *egy kis összeg kóc, egy kevés kóc.*

padka Kemencepadka. *Vót, akinek úgy deszkábúl vót csináva, de átalába beépítötték úgy a vályoggal. Oda ültek az asszonyok, gyerökök* (Falkus Julianna)

palatábla Füzet helyett erre írtak palavesszővel az iskolások. Egyik oldala vonalas, a másik kockás.

pallás Padlás.

pallat Mennyezet.

pányvakötél A szekér rakományának lekötéséhez használt kötél.

pap, paponbíró vö. **körösztvála** Eredetileg az egyháznak járó búzakéve, a *körösz* közepén. Minden körösztből (18 kéve) egy kéve az egyházé volt. Később ezt 1 véka búzára váltották fel. *Valamikor hajdanába, ahogy hallottam a régi öregöktől, azé mondták, hogy Tödd föl a körösz tetejire a papot is!, mert mindön körösztből az egyháznak járt egy kéve addég, még nem vót nekik is földjük. A néptanácsó mõntek ki, hogy mõgnézzék, hány köröszkje vót a papnak, és annyit le kõllött adni az egyházhon.* (Lévai Lajos)

pápika Leszakított gyermekláncfű.

pár Korpa, só és víz összedolgozva, félökölnyire szakított darabokban szárították ki a **párszárítón**, majd tárolták *tarisznyában* a következő sütésig. Kenyérsütéskor vízben feloldották, a kovászhoz adták.

parasztkocsi l. **kocsi**

párszárító l. **pár**

pászos Megfelelő méretű. *Pászos cipő.*

pasztás Golyóstoll.

pasztásdoboz Cipőkrémdoboz.

paszúr Paszuly.

pere, tbsz. perék Nagyiratosi kifejezés: a kapókövezéshez használt golyók. Kisiratoson ez *kocázás*.

pikáncos Pikáns.

pikét Őrhely. Kisiratosról a határ felé vezető gyalogúton volt a határőrök őrhelye. Több hasonló pikét volt a környéken, így Mácsa közelében is, a

vasúti síneknél. A mára lepusztult, elhagyatott épületek egykori rendeltetését elnevezésük őrzi a köztudatban.

pille Pillangó.

plásza Műanyagzacskó. Román kölcsönszó (plasă).

pocsár Sár.

porolás Gyomlálás. (...) *a répa közepit kikapátad a gaztúl.* (Falkus Julianna)

pörnye Hamu.

prádéskocsi Parádékosci. Négy- vagy kétkerekű ünnepélyes lovasszekér. *A prádéskocsi négykerekű, oan ünneplő kocsi vót a gazdának, hogy avval kimönt a fődeköt nézni, hogy ne avval a trágyás kocsival mőnjön.* (Lévai Lajos)

prádéskocsis Parádékoscis.

pricsös nadrág, pricesös nadrág Briccesz.

puska A parasztkocsi része. *A kocsikerék agyba van betéve. A nagypuska benne van az agyba, az hosszabb, amilyen hosszú az agy. S amikor föltették a kereket, akkor vót egy kisebb, ami a tengőlyvégön vót, azt mög föltötték a tengőly végire, hogy a kerék ne essön ki. Mer a tengőly vége ki vót fúrva, akkor abba tötték bele a kerékszöget.* (Lévai Lajos)

pusztabíró A csőszök felettese.

rokka Guzsaly. *Rokka vót így otthonilag, mink, én úgy fonytam. Annak van olyan rúdja, fölkötötték azt a kendőrt, és akkor így ódarról húzta, s emitten a lábával, amire ráhajtotta.* (Oláh Piros)

rönd Rend. *A rönd az a búza, amit levágott a kasza.* (Lévai Lajos)

ruha Rongy.

salló Sarló.

sántika Nagyiratoson használt kifejezés: ugróiskola. Kisiratoson ez a *heptika*.

saréta Kétkerekű lovaskocsi. *A kétkerekűnek úgy mondtuk mink, hogy saréta. (Lévai Lajos)*

sárgölődén, gölödé, gölödén Sárgolyó.

sasulyka l. **susulyka**

sejpös Sejp.

símogatni a dohánt Kisimítani a dohánylevelet.

sifony Ruhásszekrény. *Átalába a házba (szobában) tartották. (Lévai Lajos)*

sin Sün.

sipka Sapka.

sorol Említ, mesél.

sörög Forog.

sparhet Sütő.

srég Ferde.

subick Cipőkrém. *Hamu mög disznózsír, de az ritkán vót. (Lévai Lajos)*

suvickol Fényesít (ált. cipőt).

summás Napszámos.

stabil A második világháború utáni inflációt követő ötvenes évek, amikor stabilizálódott a pénz. *A stabil előtti régi pénzök. (Lévai Lajos)*

sublót Háromfiókos ruhaneműtartó. Sok gyerekes családban a fiókokat lépcsőzetesen kihúzogatták; mindegyikben egy-egy gyerek aludt. Általában *a fehérneműket oda rakták. (Lévai Lajos)*

suhang Bot.

susulyka Kukoricacsuhé. Mondják még **sasulykának** is, de az öregebbek figyelmeztetnek: téves ez az ejtés.

süldő Serdülő.

szám l. **korona**

szánkó, lovasszánkó Szán.

szár Kukoricaszár. *Ameddig rajta a levélzet, a sasulyka, aztat hívták szárnak.* (Lévai Lajos)

szárizik, ízik Lecsupaszolt kukoricaszár. *A szárat, mikó odaadták a jószágnek, mögötte a levélzetöt, a sasulykát rúlla, és akkor maradt az ízik, csak kimondottan a szára.* (Lévai Lajos)

szárkúp Kúpba rakott, *kúpol*t kukoricaszár.

szentjánosfa Szentjánoskenyérfa.

szezonér Alkalmi munkás, a román *sezonier* (e.: szezonier) szóból.

szile Dédanya.

szín A széna és a szalma tárolására szolgáló fedett, nyitott oldalú, önálló vagy házhoz ragasztott faépület. *Faoszlopokon, lábakon áll, és akkor van rajta tető. Az külön vót, mer; ugye, régön, akinek jószágja vót, vót pojvás szín, szénának szín.* (Lévai Lajos)

szövő Szövőszék.

szűrű Szérűskert: az első udvart követő udvarrész, ahol a takarmányt tartották.

szütyő *ritk.* Szatyor, tarisznya. (Oláh Piros)

tajcsol Sárban topog.

Tala ki! Kifelé! Így noszogatták a szarvasmarhát, hogy faroljon ki a szük istállóból. *Nem vót oan nagy (hely), hogy mögfordújjon, és farral gyütt ki, és akkor mondták, hogy Tala ki, tala ki!* (Falkus Julianna) *Vót, aki a jószágnak, például a tehénnek is úgy mondta, hogy Na, tala ki! Hogy mönjön kifelé.* (Oláh Piros)

talló Tarló.

tanál Talál.

tapígat Tapogat.

tartány Tok, huzat, tartály. *A kulacsnak a tartánya, posztóbúl.* (Lévai Lajos)

teke 1. A teke nevezetű játék. 2. Golyó. (Pelle Ferenc)

telázi Nyitott polcos edénytartó konyhaszekrény, *szabad pólcok, két szál deszka kétódalt, s akkor vótak közbe beleszőgelve pócok.* (Lévai Lajos)

térgyepül Térdepel.

terocsil Ágyneműhuzat anyaga.

tiloló Tiló. A kender és len szárát pozdorjává törő kézi eszköz.

toló l. **besütő**

törés Kukoricatörés.

trózsák, szalmazsák Derékalj.

tucat l. **cutat**

tulé, kóré, kukoricatulé Kukoricagyökér a tenyérnyi szárral. *Mikor levágják a szárát a föld szintjéig egy oan négy centire, az vót a tulé. Mink úgy mondtuk neki, hogy kóré. Mikor mögboronáták a búzaföldet, akkor följött a kóré a tetejire, aztat szödtük össze, levertük rólla a földet, s hoztuk haza, töttük kazalba, s avval tüzeltek a népek.* (Lévai Lajos) Bölönben ez kocsány, a terebúzakóré pedig maga a szár, amit tenyérnyi hosszúra feldaraboltak, és a megszacskált

(szacskálóval feldarabolt) cukorrépával, azaz a *mosztal* összekeverve a tehénnel etették.

tust Az első és utolsó dal a lakodalomban, bálban. *Mikor lakadalom van, s mögérkezik a zene a lakadalmas házhon, akkor ők először egy oan tustot ütnek, hogy hallják, hogy most már van zene, möhetnek a vendégek. Az mög már röggel vót, hogy beütötték a tustot. Mikor már látták, hogy csak pár szömély kullogott, beütötték a tustot.* (Lévai Lajos) *Leütötték a tustot, löhet hazamönni a mulatságból!* (Sebők József)

tüskös borona vö. **csirke, kotló**

tüsök Tüske.

ugrifüles Eleven. *Ugrifüles gyerök.* (Sebők Erzsébet)

ugyan Ugyancsak, is.

ustor Ostor. *Vót, aki csak egy pácára rátött kötöt, hogy na, az ustor, de a valódi, drótbúl úgy mögfonyva, és van szíj rá.* (Oláh Piros)

Útójára csattan az ustor! (Korpa László)

ügyel Figyel.

Üsmerem a madarat a tollárúl!

vakaró l. 106. old. Tehén és ló szőrét tisztították ezzel a fafogantyús, recés fém eszközzel. Volt olyan vakaró is, mely másik felén *fésű* volt a ló farkának fésülésére.

vála l. **körösztvála**

vályok Vályog.

varnyú Varjú.

vaskút *Itten nem vót vízvezeték, s akkor fűrtak le vascsiüvet, s akkor arra szöröltek rá egy nagy kerékkel egy kovácsolt pompát. És akkor, ahogy hajtották*

azt a pompát így egy bütykös tengőlyel, úgy húzta föl a vizet. Régi vaskút vót fönt a központba, a Nagyfaluba és a Tódáson. A központba ugyanott van most is az új, ahun vót régön, a többinek a helye van mög csak mostan. (Lévai Lajos)

végződés A jószág ellátása: etetés, itatás, *tisztítás is, tiszta alj behordás, trágyakitakarítás, mögpusolni a jószágot, mögvakarni.* (Lévai Lajos)

vélekszik Emlékszik.

véka 12 kg

vendégrúd l. **kocsi** A parasztkocsi része.

venyöge Venyige.

Vigyázz, kiesik a derékszög! (a szekérből, ha azt asszony hajtja.), vagy **Nincs a kocsinak rúdja!** *Ezt mán egy ilyen pikáncsos szónak mondták. És: Esső lösz! Mer asszony hajtja a kocsit. Viccölésbűl mondták.* (Lévai Lajos)

vinni a sort l. **hajtani a sort**

virágfa Mályvafa.

vörös ördög 1. világháborús magyar katona.

záp 1. fába vésett lyuk. Lyukat faragtak a fába, hogy beleékeljenek egy rudat, pl. a szekérmél. *Zápot csináltak.* (Oláh Piros). 2. A *zeplén* szinonimájaként is használják. (Lévai Lajos)

zavar, elzavar Kerget, elkerget.

zeplén, zeplény Rács, a szekér része. *Be van zeplénölve a kocsi ódala.* (Lévai Lajos)

zödség Petrezselyem.

zömöcsköl Gyúr.

zsingás Érzékeny, sérülékeny. Átvételről lehet szó, hiszen a kürtösi román tájnyelv hasonló ejtéssel és értelemben használja a *jingaş* (e.: zsingás) alakot az irodalmi *gingaş* (e.: dzsingás) megfelelőjeként. *Nem olyan zsingás az azt jelönlötte, hogy nem olyan érzékony. A láncos óra nem vót olyan zsingás, tollal zsírozta az édösapám.* (Oláh Piros)

Ejtésjegyzék

akiket
aszörint
betlehemös, betlehemösök
bögy
böndő, böngyő
deszka
centi, centis
edény, edényök
egyenösen
egyezködés
egyiket
egymást
egyszörre
egyszörű
elenged, elengedöd
elesik
embörök
emelte
emlékszök
eztet, ezöket
ékel
esztergál
éves, évesek, évet
fektettek
felhő, fölhő
fürödjönek
golyószőrűségöt
gyertya
gyere
gyerök, gyerökök, gyerököt
hároman
helyet, mint: *Helyet csináltak neki.*
helyött, mint: *Gyütt valaki helyött.*

igön
kedves, kedvesebb, legkedvesebb,
Kekecs, Kekecsön
kenyér, kinyér
keres, keresgél, keresse, kereste
kétfelőrrül, ehelyett a *kétódarról* kifejezés gyakoribb
ketrec
kikísérte, kikísírtöttem: Kísírd mán ki!
komra
köllemetlen
körösztyülkötésös
követköző
legeltet, legeltetött
lefektet
levegő
lőhet, lőhetött
melegöt
métör
mindönszentök, mindönszöntök (mindkét változatot mondják)
minket
mögint
mönyasszony
mönyország
mustoha
nehezen, nehezödik
neköm, neköd
nevet, nevetök, nevetött
őket helyett űket: „Nem mondták, hogy őket. Hanem: űket! Űk vótak ott.”
(Lévai Lajos)
öttem, övött
péntök
persze
régön, régebben
rét, rétön
röggeliztem, röggelizött
röndös, röndösen
röpít, röpül
semmit

senki (sénki)
sikerődött: *Na, ez jó sikerődött!*
sejöpös
szeplő
szépön
szerelem, de: szerelmös, szerelmeskődjönek
szeretöm, szerettem
szilveszter, szilveszteröztünk
szöd(te)
szöm, szömemmel, szömemet
szent, szönt
temet
tengöly
teremtött
terítött
térképön
tizenegy, tizenkettő, stb.
ütközzőnek
végez
vers, versel, verset
vezetés
viccöl
vögyösen

Gyermekjátékok jegyzéke

1. Adj katonát, erüset! Adj katonát, erőset! 17
2. Agacsi 17
3. Aki nem lép egyszerre 17
4. Aki reám haragszik 18
5. Állj, állj 18
6. Amikor én kicsi vótam 18
7. Anyás-apás 18
8. Áprilisnak bolondja 19
9. Az aran(y)csikó ötetése 19
10. Babázás 20
11. Bábázás. Bába. Szóligató 22
12. Bakkozás 23
13. Bankozás 23
14. Betlehemös 24
15. Beültettem kiskertömet 26
16. Birkózás 27
17. Bíró uram, kútba estem 27
18. *Birodalom* 28
19. Bitangolás 28
20. Bocfapuska. Bocpuska. Kócpuska 29
21. Bolha. Bolházás. Hangyás 30
22. Bolon(d)kocsi. Hinta. Ringlispír 30
23. Bornyúzás. Borjúzás 31
24. Bújj, bújj, zöd ágacska. Bújj, bújj, zöld ág 31
25. Búzavirág-koszorú 33
26. Búr. Bűrözés. Bőrozés 34

- 27. Büssengölés. Bissengölés. Bukfenc 34
- 28. Céllüvés 34
- 29. *Cérnalevővő játék* 34
- 30. Cigánkerék 35
- 31. Cige(!)rettázás 35
- 32. Cikázás. Cicamica. Cicamicás 35
- 33. Cirmos cica, jaj! 37
- 34. Ciróka-maróka 38
- 35. Cirokhegedű 38
- 36. Citora. Citera 38
- 37. Cocózás 40
- 38. Csákó 40
- 39. Csendörözés 41
- 40. Cserebere, fogadom 41
- 41. Cserebogár. Cserebogaras 41
- 42. Csicsiss, baba, csicsikálj! 41
- 43. Csigabiga 42
- 44. Csillagnézés 42
- 45. Csipcsipcsóka. Csipcsipcsókás 42
- 46. Csípkodjuk a fűvet. Csipödjük a fűvet 43
- 47. Csónak 44
- 48. Csöm-csöm, gyűrű. Csömcsőmgűrűzés 44
- 49. Csörgő 46
- 50. Csutkatorony. Vár 46
- 51. Csülkös 47
- 52. Disznózás 47
- 53. Dobozütés 48
- 54. Dólé. Dólézás 48
- 55. Duda 50
- 56. Durrancsos 51

- 57. Ég a gyertya, ég 52
- 58. Egér, egér 52
- 59. Egy, megérett a meggy 52
- 60. Egyszer a Mariska 53
- 61. Elment a pap almát lopni 53
- 62. Elvesztettem zsebkendőmet 53
- 63. Emlékverses füzet 54
- 64. Érik a meggyfa 55
- 65. Esik eső, csepereg 56
- 66. Esik eső, hull a hó 56
- 67. Ess, eső, ess 56
- 68. Ez elment vadászni 57
- 69. Fábúl pisztoly 57
- 70. Falhon dobó. Falra dobó 57
- 71. Farkasozás 57
- 72. Fecskét láttam 58
- 73. Felesbábázás 58
- 74. Felehumós. Felehumózás 58
- 75. Fergentyű 59
- 76. Filkós. Filkózás. Makkfilkós. Zsír. Zsírozás 59
- 77. Foci. Fotball 59
- 78. Forgó 60
- 79. Fos. Fosos. Seggös 60
- 80. Főzés-mosás 60
- 81. Furulya 61
- 82. Fürdőzés 62
- 83. Füttyüllő. Síp 62
- 84. *Gesztönyefaragás* 63
- 85. Gólya, gólya, gelice 63
- 86. Gólya, gólya, vaslapát 63

87. Gólyaláb 64
88. Gombozás 64
89. Guritós sakk 64
90. *Gyűtögető játékok* 66
91. Hajdúzás 1. 67
92. Hajdúzás 2. 67
93. Hangutánzás 68
94. Háromnapok 68
95. Héjja, héjja, lakatos 68
96. Héjjázás 68
97. Heptika 70
98. Híd 70
99. Hinta. Hintázás 70
100. Hinta-palinta 72
101. Hóembör 72
102. Hógolyózás 72
103. Hová mész te, kisnyulacska 73
104. Hulai. Hulai, hú! Kukapista 73
105. Humós. Humózás. Humócska. Bújócska. Dobolós 74
106. Időjósítás 77
107. Ignác 78
108. Ijesztő 78
109. Iringálás 80
110. Játék eleji mondóka 80
111. Jön a kosár 80
112. Kakukk. Kakas 80
113. Karbitozás 81
114. Karikás 81
115. Kártyatrükkök 82
116. Katicabogár. Katicabogaras 84

117. Katona bácsi haptákba. Katona bácsi hoptákba 84
118. Kémőzés. Kémezős 84
119. Kenyércuszi. Kenyércucli 85
120. Kerékvezetés 85
121. Kerepelő 85
122. Kés, villa, olló 86
123. Kicsi a lány 86
124. Kicsi karikás 87
125. Kicsi kutya mögfázott 87
126. Kicsi (a) rakás nagyot kíván 87
127. Kidobolás. Dob 88
128. Kihajtom a libám a rétre 88
129. Kint a farkas, bent a bárány 89
130. Kipp-kopp, kopogok 89
131. *Kirakós* 89
132. Kisbál. Kisbálozás. Kiscitorabál. Citerabál 89
133. Kisbirkák. Báránykák. Karácsonyi bárányok: aranybárány, ezüsbárány 89
134. Kisbótos 91
135. Kisbútor 91
136. Kishalottas 91
137. Kisházazás 91
138. Kiskert 91
139. Kislakodalmas. Kislakodalom 92
140. Kisszínház 94
141. Kiszabadulás 95
142. Kitalálmányok 95
143. Kocázás 96
144. Kolomp. Kolompolás háromnapokkor 96
145. Korcsulyázás. Fakorcsulya. Korcsolya. Iringa 97
146. Körben áll egy kislányka 97

147. Kötélhúzás, kötélugrás 98
148. Kugli 98
149. Kukó 99
150. Kuskadisznó. Lukra kanász, lukat tanász! 100
151. Kutyahinta 101
152. Kutyaszelelő 101
153. Kutyázás 101
154. Labda. Lapta. Szőrlabda 101
155. Labdázás 102
156. Lánc, lánc, eszterlánc 103
157. Lefeküttek a földre 103
158. Levélsíp 103
159. Libás 103
160. Libás kártyajáték 104
161. Locsolás. Locsolóversek 104
162. Lóg a, lóg a lába 105
163. Lovasháború. Háborúzás 105
164. Lovazás 106
165. Lucapogácsa. Luca 106
166. Lucázás 107
167. Macskapatkolás 107
168. *Malacka* 108
169. Malom. Malmozás 108
170. Mese, mese, mákos 108
171. Méta. Métázás 108
172. Mikó összevesztek 109
173. Min ász? 109
174. Mitírós 110
175. Most viszik, most viszik 110
176. Möntünk cigánnak 111

177. Nyárson sütik a halat 112
178. *Nyelvtörők* 112
179. Nyílveszőzés 112
180. Nyúlháj, daruháj 113
181. Nyuszi ül a fűben. Nyuszis 113
182. Óháj, bakháj 113
183. *Orgonás* 114
184. Orronverőcskés 114
185. Öreganyám a padláson 114
186. Örök harag 115
187. Ötöm-bötöm 115
188. Pápika-pápika 115
189. Parittyázás. Csúzlizás 116
190. Piccézés 116
191. Pipacsos 117
192. Pírsú. Pírsúzás 118
193. Pitty-patty 118
194. Pont, pont, vesszőcske 118
195. *Porfoci* 119
196. Pörgettyű. Pörgentyű 119
197. Rece-rece, pogácsa 119
198. Repül a, repül a 119
199. Réten kaszál egy legény 120
200. Ribizli 120
201. Sándor, József, Benedök 121
202. Sárkány 121
203. Sársuvasztás 121
204. Similabda 121
205. Sintor. Süntor 121
206. Sírunk, ríjünk 121

207. Sótörő. Di(j)ótörés 122
208. Süss ki, Nap 122
209. Szájmuzsika 122
210. Szaladgálás 122
211. *Szállj le, pille* 123
212. Szánkózás: kisszánkó és szánkó, lovasszánkó, lószánkó 123
213. Szebb a páva, mint a pulyka 124
214. Színgyűjtős. Színgyűjtés. Szín. Csapdlecsacsi(s) 124
215. Szömbekötözés 125
216. *Szömözés* 125
217. Szönt Ivány-i tűzugrás 125
218. Tajicskázás 126
219. Találós kérdés 126
220. Talicska 126
221. Tapsi-tapsi, mamának 126
222. Teke 127
223. Tekeredik a kígyó 127
224. Tente, baba, tente 127
225. Tiszába úszik a pap 128
226. Tojás hátradobása 128
227. Torpedó 128
228. Töklámpás. Töklámpa 129
229. Töktajicska 129
230. Töröm, töröm a mákot 130
231. Túrót ettem 130
232. Tutajozás. Csónakázás 131
233. Tüzet viszek 131
234. Ugrálás 132
235. Ugratós. Békázás 132
236. Újévköszöntés. Köszöntés 133

- 237. Ujjhúsos 133
- 238. Ustor. Lóhajtó ustor. Lóustor 133
- 239. *Űsd a harmadikat* 134
- 240. Űvegözés 135
- 241. (A) vaskútra jártunk 135
- 242. (A) vendégrúdra kapaszkodtunk 135
- 243. Viszi gólya ja fiát 135
- 244. Vitorlás játék 136
- 245. Volt egyszer egy ember 137
- 246. Zálogos 137
- 247. Zavaró. Zavarócska. Fogócska. Fogózós 137
- 248. Zöld Uborkáné. Zöld Uborkáné 138
- 249. Zöld fű, zöld fű 139

Adatközlők

Adler, szül. Búza Etelka, 1944. Kisiratos
Almási, szül. Tapasztó Anna, 1934. Kisiratos
Almási, szül. Faragó Etelka, 1946. Kisiratos
Almási, szül. Gál Franciska, 1932. Kisiratos
Dr. Almási István, 1944. Dombegyháza
Almási Loránd Béla, 1976. Arad
Almási, szül. Kása Jusztina, 1924-2010. Kisiratos
Almási Vince, 1949. Kisiratos
Bagi István, 1963. Kisiratos
Bakos Ágnes, 1926. Dezsőháza
Barta, szül. Surina Anna, 1929. Nagyiratos
Barta József (Kisbáró), 1951-2013. Kisiratos
Bartha-Pál Csaba, 1971. Sepsiszentgyörgy
Benedek Sándor, 1926. Pankota
Bula Lajos, 1929. Kisiratos
Bula, szül. Szanda Rozália, 1932. Kisiratos
Czank, szül. Kása Julianna, 1941. Kisiratos
Csuha, szül. Lévai Etelka, 1947. Kisiratos
Dani, szül. Tóth Ilona, 1945. Dombegyháza
Falkus János, 1941. Kisiratos
Falkus, szül. Sávai Julianna, 1943. Kisiratos
Falkus, szül. Deme Margit, 1940. Neudorf
Fodor, szül. Kurtucz Rozália, 1947. Kisiratos
Gál András, 1939. Kisiratos
Gál Elek, 1942. Kisiratos
Gál, szül. Kristóf Ilon, 1930. Kisiratos
Gál Mihály, 1919-2013. Kisiratos
Gál, szül. Gál Veronika, 1945. Kisiratos
Godó András, 1927. Kisiratos
Godó, szül. Hallai Etelka, 1930-2013. Kisiratos
Godó, szül. Horváth Julianna, 1950. Kisiratos
Gulyás András, 1944. Kisiratos
Gulyás, szül. Tapasztó Ágnes, 1946. Kisiratos
Gulyás, szül. Kristóf Franciska, 1951. Kisiratos
Gulyás, szül. Tapasztó Rozália, 1957. Kisiratos
Hallai, szül. Péli Erzsébet, 1957. Kürtös
Hevesi, szül. Almási Erzsébet, 1936. Kisiratos
Horváth Margit, 1958. Kisiratos
Kása István, 1939. Kisiratos
Kása János, 1950. Kisiratos

Kiss, szül. Pelle Mária, 1955. Kisiratos
 Korondi, szül. Némédi Erika, 1968. Arad
 Korpa László, 1943. Kisiratos
 Korpa szül. Lévai Piroska, 1949. Kisiratos
 Kovács, szül. Kurtucz Anna, 1954. Kisiratos
 Kovács, szül. Sávai Ilona, 1938. Kisiratos
 Kovács István, 1936. Kisiratos
László, szül. Magyar Mária, 1936-2011. Kisiratos
 Lévai Lajos, 1941. Kisiratos
 Lévai, szül. Gulyás Veronika, 1942. Kevermes
 Máthé Zoltán, 1976. Sepsiszentgyörgy
 Molnár, szül. Lévai Irénke, 1959. Kisiratos
 Nagy Mátyás, 1939. Kisiratos
 Németh, szül. Barják Emese, 1970. Arad
 Oláh, szül. Gyékény Piros, 1933. Kisiratos
 Papp, szül. Andó Mária, 1944. Kisiratos
 Pelle, szül. Gábor Anna 1939. Kisiratos
 Pelle, szül. Faragó Ilona, 1949. Kürtös
 Pelle Ferenc, 1933. Kisiratos
 Péli, szül. Andó Irén, 1937. Kisiratos
 Péli János, 1926. Kisiratos
 Péli, szül. Almási Erzsébet, 1934. Kisiratos
 Rajcsik, szül. Lévai Anna, 1925. Kisiratos
 Sarusi András, 1938. Kisiratos
 Sarusi, szül. Bertalan, majd befogadói után Kása Etelka, 1942. Kézdiálmás
 Sávai, szül. Susán Ilonka, 1934. Mácsa
 Sebők József, 1937. Kisiratos
 Sebők, szül. Csígyár Erzsébet, 1937. Kisiratos
 Süli, szül. Horváth Karalin, 1948. Kisiratos
 Szellelki, szül. Faragó Magdolna, 1932. Kisiratos
 Szellelki József, 1934. Kisiratos
 Szécsényi Károly, 1943. Kisiratos
 Tapasztó, szül. Verba Rozál, 1936. Kisiratos
 Takács Tóni, 1928. Kisiratos
 Takács, szül. Czank Rozália, 1949. Kisiratos
 Terék, szül. Tóth Mária 1931. Kisiratos
 Tóth, szül. Almási Eszter, 1933. Kisiratos
 Tóth, szül. Godó Irén, 1942. Kisiratos
 Tóth, szül. Gál Piroska, 1950. Kisiratos
 Tóth, szül. Gál Rozál, 1938. Kisiratos
 Tóth, szül. Kurtucz Piroska, 1939. Kisiratos
 Ujj János, 1942. Arad
 Varga, szül. Almási Anna, 1954. Kisiratos
 Vajda Elek, 1953. Bölön

Hivatkozások

Gazda Klára: *Gyermekvilág Esztelneken*, Kriterion Kiadó, Bukarest, 1980

Kovács Ferenc: *Iratosi kertek alatt*, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Bukarest, 1958

Mandel Róbert: *Magyar népi hangszerek*, Móra Kiadó, Budapest, 1986

Ortutay Gyula: *Magyar Néprajzi Lexikon*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977

Sarusi Mihály: *Lönni vagy nem lönni – Kisiratos írói falurajza* – készülő népismereti kötet

Székely Erzsébet: *Barangolás meseországban*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Bukarest, 1971

Tartalomjegyzék

Előszó	9
Népi gyermekjátékok	17
Gyűjtőnapló	141
Gazda Klára: <i>Játékok és együttjátszók</i>	241
Gazda Klára: A játékok típusrendje	244
Tájszavak, kifejezések, szólások jegyzéke	257
Ejtésjegyzék	285
Gyermekjátékok jegyzéke	288
Adatközlők	297
Hivatkozások	299

Borítórajz

Almási Dorka

Borítóterv, tördelés

Ugron Réka

Fotó

Almási Dorka *Népi gyermekjátékok* c. fejezet

Grudl-Turi Gábor *Gyűjtőnapló* c. fejezet

(a Misa bácsi és Ilon néni ill. a Takács Tóni rész kivételével)

Zenei feldolgozás

Almási Gábor Vince

Tájnnyelvi ellenőrzés

Falkus Julianna, Kovács Anna, Lévai Lajos, Oláh Piros

Ének

Falkus Julianna, Falkus Margit, Fodor Rozália,

Gál Ilon, Kovács Anna, Oláh Piros, Péli Irén, Tóth Irén

Nyelvi ellenőrzés

Nagy Anikó

Rajz

Oláh Piros *Népi gyermekjátékok* c. fejezet

A kötetnyitó és a háromnapokról készült fényképek

Almási Jusztna hagyatékából származnak.

A kislakodalmasról készült korabeli felvételek Tóth Eszter tulajdonában állnak.

SUNPRINT, Arad 2014

